

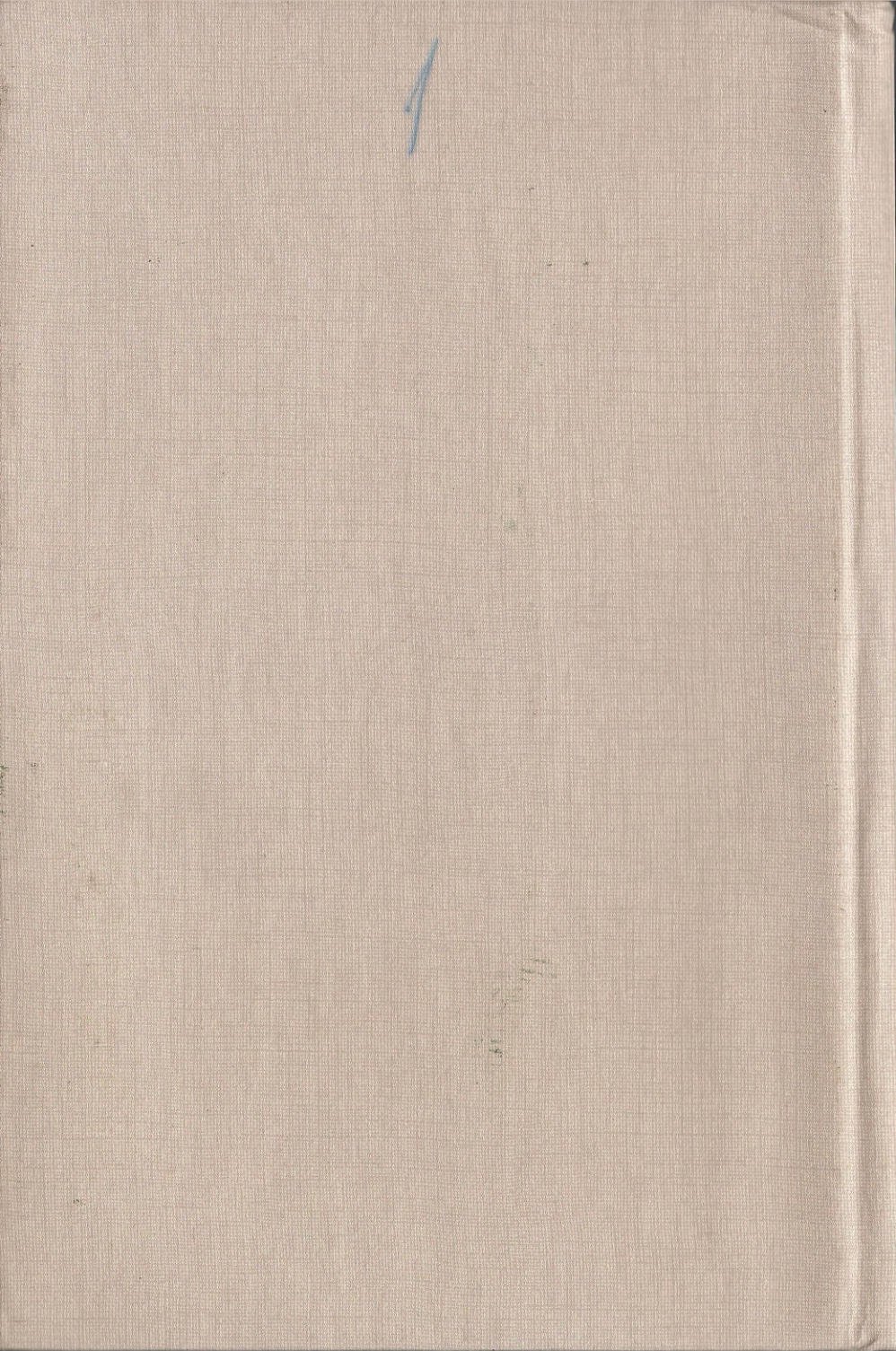
821(477)'06

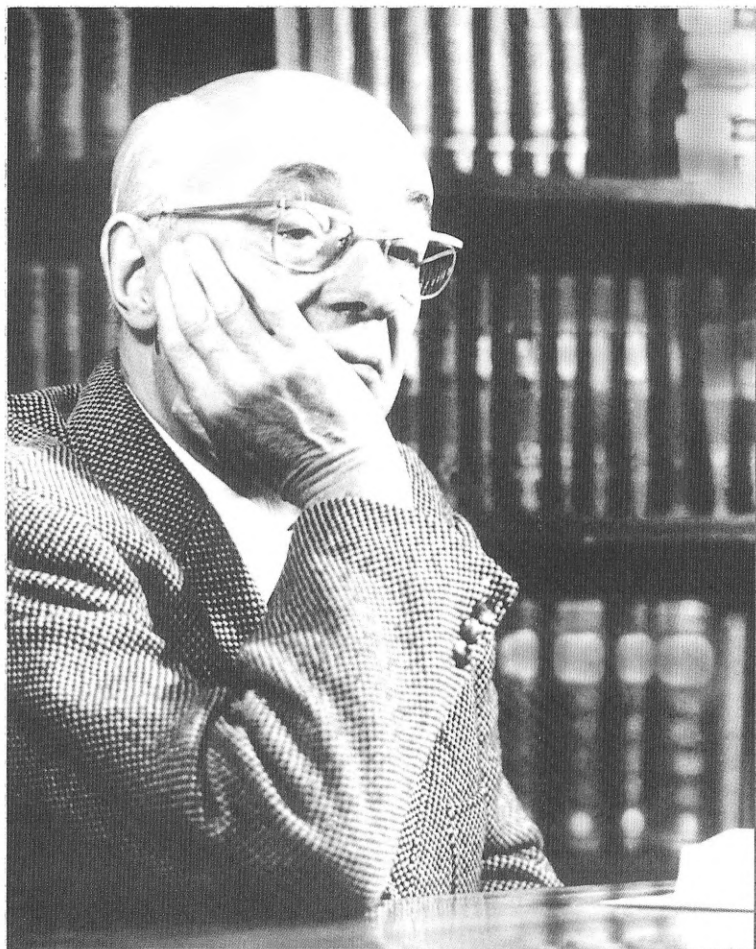
Т-16

МИКОЛА БАЖАН

Вибрані твори

Amos T. Hall

*«...Тільки те,
Що є трудом, теплом і творчістю,
В саду вселюдському цвіте».*

*«Переклад, так само, як і будь-яка інша
справа, річ несерйозна,
коли за неї береться непрофесійна,
байдужа людина.*

*Такий перекладач шкодить не лише
собі, а й іншим, кидає тінь
перш за все на ту літературу,
представника якої перекладає.*

*Переклад... вимагає
особливого хисту і підходу...».*

*«І я пройду крізь тьму, крізь маячню і ніч,
І я, здмухнувши снів задушливий одвії,
Знов піснею дихну».*

«Зведись, поете! Владне слово йде!».

МИКОЛА БАЖАН

*Вибрані твори
у двох томах*

Київ
2004

МИКОЛА БАЖАН

Том другий
ПЕРЕКЛАДИ

147475

Всеукраїнське
державне спеціалізоване видавництво
«УКРАЇНЬСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»
ім. М. П. Бажана

Редакційна колегія

ПАВЛИЧКО Д. В. (*голова*),
БАЖАН А. П., БАЖАН М. М.,
БОГУЦЬКИЙ Ю. П., ДРАЧ І. Ф., ЖУЛИНСЬКИЙ М. Г.,
ЗЯБЛЮК М. П. (*заступник голови*),
КОСТЕНКО Н. В., ОЛІЙНИК Б. І.,
СЛОБОДЯНИК А. Я. (*відповідальний секретар*),
ЧИЖ І. С., ЧІЛАЧАВА Р. Ш.

До другого тому «Вибраних творів» Миколи Бажана включено переклади різних за жанром і тематикою поезій відомих авторів з країн близького і далекого зарубіжжя. Читач має змогу ознайомитися з перекладацьким талантом українського митця, відчутти силу і красу поетичного слова.

**Випуск здійснено до 100-річчя від дня народження
Миколи Платоновича Бажана.**

*Видано на замовлення
Державного комітету телебачення
і радіомовлення України
за Програмою випуску
соціально значущих видань.*

ISBN 966-7492-16-8

ISBN 966-7492-17-4 (т. 2)

© Коментарі та примітки Костенко Н. В., Слободяника А. Я., 2004.

© Всеукраїнське державне спеціалізоване видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004.

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ПРО ВІДЗНАЧЕННЯ 100-РІЧЧЯ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
МИКОЛИ БАЖАНА

РОЗПОРЯДЖЕННЯ
від 29 листопада 2001 р.
№ 539-р
Київ

1. Підтримати пропозицію Мінікультури, Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка про відзначення 100-річчя від дня народження видатного українського поета і громадського діяча М. П. Бажана у жовтні 2004 року.

2. Утворити Організаційний комітет з підготовки та відзначення 100-річчя від дня народження М. П. Бажана у складі згідно з додатком.

Дозволити голові Організаційного комітету вносити в разі потреби зміни до його складу.

3. Організаційному комітетові розробити і здійснити заходи щодо відзначення 100-річчя від дня народження М. П. Бажана.

4. Держкомінформу забезпечити широке висвітлення у засобах масової інформації заходів, присвячених вшануванню пам'яті М. П. Бажана.

ВІД УКЛАДАЧІВ

Перекладацька спадщина М. Бажана охоплює значну кількість різних за жанром і тематикою творів відомих майстрів поетичного слова щонайменше двадцяти країн близького і далекого зарубіжжя.

До другого тому «Вибраних творів» (у 2 томах) М. Бажана включено поезії, перекладені українським митцем упродовж різних періодів творчої діяльності.

Базовим виданням для формування розділу «Переклади» є «Вибрані твори» М. Бажана (у 4 томах, 1984–85), підготовлені до друку за безпосередньою участю самого автора. Водночас до нового видання включено низку перекладів, опублікованих раніше в періодичній пресі, збірках, антологіях.

Аби читач мав предметніше уявлення про перекладацькі осягання М. Бажана, в цьому томі надруковано окремі розділи з великообсягових поем «Витязь в тигровій шкурі» Шота Руставелі, «Фархад і Шірін» Алішера Навої та ін.

Компонування текстових матеріалів здійснено за абетковим принципом, тобто тексти згруповано і розміщено з урахуванням належності авторів до національних літератур. Якщо ж конкретна національна поезія представлена кількома авторами, то у такому випадку застосовано хронологічний принцип (за датами життя поета, чий твір перекладено).

Під час підготовки текстів до складання враховувалися зміни, корективи, внесені М. Бажаном при перевиданні перекладів, вимоги сучасної орфографії та пунктуації зі збереженням особливостей мови перекладача.

Коментарі та примітки зарубіжних поетів до своїх творів, включені до прижиттєвих видань перекладача, а також примітки самого М. Бажана подано внизу сторінки, де надруковано відповідний текст.

Коментарі та примітки історико-літературного і текстологічного характеру до переважної більшості творів уміщено в окремому розділі.

Добір приміток здійснено з різних друкованих джерел.

Переклади

З АВСТРІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Райнер Марія Рільке

(1875–1926)

І ЯК ЦЕ КОХАННЯ...

І як це кохання до тебе прийшло?
Як іній на квітку? Як сонця тепло?
Як ревна молитва? – Відкажуй:

З небес мені сявилося щастя дано
і, крила згорнувши, упало воно
на душу, розквітлу відразу...

1896

ЗВЕТЕ ДУШЕЮ...

Звете душею те, що в вас бринить,
мов бубонці на берлах блазнів нищих,
що прагне шани, жде на слави мить,
щоб врешті, бідне, бідну смерть зустріть
у ладаном наповнених каплицях, –
це є душею?

Вдивляюсь я в травневу синю ніч,
в якій світи ведуть свої дороги,
і вірю я, що вічності хоч трохи
несу в собі. Вона зіркам навстріч
летить, і рине, й тріпотить з тривоги...
Це зву душею.

1896

СЛОВА УБОГІ...

Слова убогі і щоденно вжиті, –
я їх люблю, непришні ці слова.
Я їх оздоблю в барви розмаїті,
і радість в них пробудиться жива.

Своє суття, яке в собі сховали,
нам радо являть, світлі і ясні;
вони ніколи співом не бували, –
тож ввійдуть трепетно в мої пісні.

1897

ЦЕЙ ВЕЧІР – КНИГА...

Цей вечір – книга. Гарна й пишна
оправа з пурпуру на ній,
і розмика рука неспішна
гачок на клямрі золотій.

І, повен щастя, я читаю
сторінку першу в тишині,
і другу продивлюсь до краю,
а третю вимарю вві сні.

1897

Тебе знаходжу всюди і в усьому,
в усіх речах, з якими я збратавсь.
Ти, як зернина, криєшся в малому,
в великому великим ти зоставсь.

Це грають сили, дивні і невинні,
проймаючи всі речі на землі,
пнучись у стовбур, ростучи в корінні
і вічно воскресаяючи в гіллі.

1899

Були це Мікеланджелові дні –
про них книжки розповіли мені.
Ото був муж, – по наших мірах всіх
він є гігантом. Виміри земні
забути і зневажити він зміг.

Ото був муж, – вертає він до нас,
коли спроможен наостанку час
здобути ним скарби підсумувать.
Тоді гігант, піднісши часу кладь,
її звергає в хлань грудей своїх.

Були й раніш такі, що скрух і втіх
зазнали по найглибшу глибину, –
та тільки він усе сприйняв як річ одну;
він власній волі не скорив лиш Бога,
закоханий зненавиджено в нього
за недосяжність ту його страшну.

1899

МУЗИКА

Що граєш, хлопче? Звуків течія,
як шепіт кроків, тихо йде по саду.
Що граєш, хлопче? Це душа твоя
в сопілці Пана¹ кличе по розраду.

Чим ти її принадиш? В пісні їй
затісно буде, як в тюремнім схові.
Міцніший за життя є заспів твій, –
твоя печаль лежить в його основі.

¹ П а н – в давньогрецькій міфології бог отар.

Граючи на сопілці, пас стада.

(Тут і далі – примітки з різних прижиттєвих
видань перекладача).

Мовчання дай своїй душі – вона
хай верне знов у Плинне і Правічне;
вона жила там, мудра і ясна,
та вивабив звідтіль твій голос кличний.

Як зморено вона підносить крила!
Ти, мрійнику, її зневажив літ, –
крило їй пісня раптом перебила,
і через мур до мене їй несила
злетіть, щоб радість сповнила мій світ.

1899

ПРО ФОНТАНИ

От я дізнавсь про таїну фонтанів,
про ці предивні дерева зі шкла.
Їх згадую, як сльози ненастанні,
колись в нічному маренні-риданні
проливані й забуті спроквола.

Хіба забув я, що небес десниця
сягає всіх земних речей і справ?
Хіба забув про велич, що таїться
в прадавніх парках, в їх старих ялицях,
коли м'який і чуйний вечір впав,
а ввись летить в пісенних плетеницях
чужих дівчат мелодія чудна, –
хіба забув, як світиться вона
в озорених озерах яснолицих?

Не можу я забути, що мені
колись отут біля фонтанів сталося, –
я чую й досі, як струмки бучні
з тяжким падінням в води повергались,
і як додолу нахилялись віти,
і голос огником почав зоріти,

і плесо коливалось сумовите,
де вже відбилися небеса вечірні,
піднесені понад ліси нагірні, –
такі чужі, огорнуті горінням,
таким високим зведені склепінням,
немов вони – уже не звичний світ...

Хіба я міг забути про небозвід,
де зорі зір стороняться лякливо
і де світи, мов сліз пробіглий слід,
течуть крізь шир... Ми теж вгорі, можливо,
над небом інших існувань звелись,
які до нас вдивляються увись,
і, може, їх поети, наче диво,
вславляють нас. І, може, нас благать
вони б хотіли, або їх проклять
ми стали ціллю? Але цих прокльонів
не чуєм з нашої височини,
де стоїмо – як думають вони –
ми поруч Бога, втраченого ними,
і лик Господен блисками ясними,
мов промінцем шукацьких їхніх свіч,
нам раптом осяває тінь облич...

1900

СЛІПА

Ч у ж и н е ц ь

Ти боїшся згадувати?

С л і п а

Ні.

То все минуло. Інша то була,
що бачила, що вміла жити шумно.
Вона померла.

Ч у ж и н е ц ь
Смерть була тяжка?

С л і п а
Лиш тих, які передчують нездатні,
жахає смерть. Але потрібна стійкість,
коли вмирають і чужі нам люди.

Ч у ж и н е ц ь
Вона тобі була чужа?

С л і п а
Вірніш,
такою поступово стала. Смерть
відчужує від матері й дитину.
Жахало це лиш перших днів. Було
все тіло в мене – наче рана. Світ,
який в речах цвіте і зріє,
було з корінням вирвано із мене,
і серце теж (здалось мені), – і я,
немов земля розчахнута, лежала,
п'ючи холодний дощ невпинних сліз,
які з очей моїх померлих тихо
точились, – так додолу ллються хмари
з пустих небес, коли там Бог помер.
Мій слух тоді відкритий став для всього, –
могла я чути явища й нечутні:
і час, що плине по моїм волоссі,
і тишину, що дзвонить в шклі тонкому;
могла я чути біля рук моїх
солодкий подих білої троянди.
І думала я: знову ніч і ніч,
і марила, що смужку сяйва бачу,
мов світлий знак, що день настиг,
і вірила, що йде світанок, наче
його вчувала на руках своїх.
Будила матір я, коли на мене

сон темноликий падав, мов одчай,
і я гукала: «Нене, нене!
Дай світла, дай!»
Тоді вслухалась. Довго, довго ніч
мовчала. Постіль твердла, мов каміння,
мені здавалось: бачу я проміння;
було це тихе неньчине квиління, –
про нього згадку відганяю пріч.
Дай світла! Світла! Я вві сні кричала:
хай згине простір, хай його навала
впаде з лица мого, з грудей.
Його ти мусиш геть зіпхнути,
туди, де зорі, знову повернути, –
не можу жити я попід навислим небом.
Чи це тобі я так казала, мамо?
Чи іншому? Шукать когось дарма.
Хто там чайться в закутку? Зима?
Мамо, – буря? Мамо, – ніч? Промов, –
може, день?.. Знов!
Без мене! Як же день настав без мене?
Де ж я поділась?
Ніхто про мене не спитав?
Невже ми геть забуті?
Ми?.. Але ж ти там одна,
чи справді маєш все?
Навколо тебе ще живуть всі речі,
тебе втішають.
Коли у тебе очі спочивають,
вони, хоч зморені до краю,
ще можуть споглядати.
...Мої мовчать.
Мої квіти безбарвні марніють.
Свічада мої крижаніють,
рядки в моїх книгах навік заростають
і птиці мої відлітають,
об вікна чужі б'ючись.

РАЙНЕР
МАРИЯ
РІЛЬКЕ

Переклад з німецької
Микола БАЖАН

RAINER
MARIA
RILKE

147475

П. В - 08

Криворожская ЦСБ
Днепропетровской обл.

Розлучена з світом я скрізь,
і всі мене геть покидають.
Я – наче той острів.

Ч у ж и н е ц ь
А я-от прибув з-за моря.

С л і п а
Як? Ти прибув? На цей острів?..

Ч у ж и н е ц ь
Човном я приплинув.
Його обережно притяг
до себе. Розвинувши стяг,
припнув я човна.

С л і п а
Я – острів, і я – одна.
Багата я.
Тоді ще, як давні путі
крізь нерви мої пролягали,
хоча і поволі зникали, –
вже мучилась я у житті.
Та біль з мого серця пішов,
пішов невідомо кудись,
аж раптом чуття мої знов
у серці моему зійшлись –
тлумились, кричали, вдирались
в навік замуровані очі,
яких аніщо не торкалось.
Бездольні мої почуття..
Можливо, вони там роками
громадились, – тижнями ось,
розбиті, кричать до нестями,
безсилі впізнати когось.
Заросла до очей давня путь, –
не сягну я її.
Все в байдужій плыве течії

через мене. Мов після недуги,
чуття, потішаючись руханням власним,
проходять крізь тіла мого темний дім.
Одні – мов читають
згадки незабутні,
молодші – вглядаються
в далі майбутні.
Адже, як ввіходять у мене вони,
стаю я, мов скло, тремка.
Мое чоло зорить, моя рука
з чужих долонь поезію читає.
З камінням бруківки говорить мій крок,
мій голос підносить зграї пташок
над буднями стін у безкрає.
Нічого я не позбулась, –
всі барви тепер обернулись
на пахощі й звуки –
звучання прекрасне і нескінченне.
Що стало за книгу для мене?
Од вітру шумлять дерева, –
я розумію їхні слова,
я шелест повторюю гаю.
Навіть смерть, що очі ламає, мов квіти,
не знайде очей моїх, щоб зломити...

Ч у ж и н е ц ь (*тихо*)

Я знаю.

1900

ТИША

Чуєш, кохана, – підношу я руки,
чуєш ти шелест їх...
Може, всі речі вчувають, як звуки,
жести самотніх таких?

Чуеш, кохана, – я її склепляю, –
слух твій, як шум, це сприйма.
Чуеш, кохана, – їх знов розтуляю...
...але тебе тут нема.

Зримо відбитком найменший мій порух
лишить на тиші шовковій свій слід.
Далеч не стлумить в тужавих просторах,
як в сповитті, хвилювання мое.
Подих мій тужний хитає, колише
промені зір.
Пахощі п'ю, мов питво найміцніше,
що простягли його з далечі в тиші
ангелів руки.
Думаю тільки про тебе, але
не бачить тебе мій зір.

1900–1901

Моя молитва – не блюзнірство, ні, –
я з давніх книг до висновку дійшов:
з тобою ми поєднані в рідні.

Любов оддати хочу я. Любов...

Чи люблять батька? Чи від нього йдуть,
як ти від мене, – з виглядом байдужим,
не звірившись його рукам недужим?
Чи слів його зів'ялих не кладуть,
неначе квітку висохлу, в книжки,
яких давно ніхто не розгортає?
Чи не стікають, наче вод струмки,
із серця болі, радощі й відчаї?
Чи батько наш – не те, що вже було,
минувшина, яка здалась чужою,

старезні жести, ветхе шмаття строю,
одцвілі руки, вицвіле чоло?
Він свого часу був богатирем,
тепер – листок. Впаде, як ми зростем.

1901

В оцім селі стоїть останній дім,
самітний, наче на краю землі.

Іде дорога селищем малим
крізь темну ніч і губиться в імлі.

Мале село – це тільки перехід
між двох світів у інший лячний світ,
передчування моторошна путь.

І ті, що йдуть з села за круговид,
брестимуть довго чи в дорозі вмруть.

1901

Все буде знов могутне і велике, –
рівнинні землі, повноводі ріки,
великі дерева, малі тини
і падоли просторі, де навіки
осядуть хлібороби й чабани.

Церков не буде – там, як в'язня, Бога
закутого тримають і до нього
так ставляться розчулено, немов
до впійманого зраненого звіра;
в домах гостинність запанує щира,
чуття саможертвності, й довіра
в тобі, в мені, в усіх засяє знов.

Не будемо на потойбіччя ждати
і скону не чекатимем свого.
Земному навчимося слугувати
ми, не нові для рук його.

1901

ПАНТЕРА

(В ботанічному саду. Париж)

З невинного ходіння мимо ґрат
у неї зір спустошився й стомився.
Здається їй, що стало більш в сто крат
тих ґрат, – за ними, певне, світ кінчився.

М'яка хода, та, сповнена снаги,
вона кружляє по вузькому колі.
Це – наче танець сили навкруги
могутньої, оглушеної волі.

Коли вона з зіниць своїх заслін
одсуне враз, – в них образ світу врине,
крізь пружну тишу тіла пройде він
і в глибу серця врешті згине.

1902

ПЕРЕДЧУТТЯ

Я – наче прапор, даллю прбсторів сповитий.
Я вітер вчуваю, – він прийде, він мусить ожити,
хоч речі ніде іще й не ворухнуться,
не грюкають двері внизу, і тиша владує в каміні,
і вікна іще не тремтять, і курява важко лежить.

А я відчуваю вже шторм, – хвилююсь, як море, в цю
ширяю, метаюсь, кружляю над виром пучин,
мить,

лечу увсебіч, – і я зовсім один
у штормі грізнім.

1904

ВЕЧІР У СКЬОНЕ¹

Високий парк. І я, неначе з дому,
виходжу з нього в присмерку хисткому
на пагорби й на вечір. Вітровій –
цей вітровій вчувають плинні хмари,
і світлі ріки, й вітряки-примари,
що вийшли, звільна крутячись, на пруг.
Я тут – лиш річ, одна з речей навкруг
під небом цим одним. Та придивіться:
хіба одне це небо?

Он ясниться

блакить, і чисті плинуть в ній хмарини,
вгорі мигочуть білого всі зміни,
а низом сіре лагідно сріблиться,
забарвлене рожевим теплим тоном,
і за промінним тихосяйним лоном
зникає сонце.

Дивна кам'яниця,
двизжка, рухома, хоч тривка й тривала,
підносить крила, постаті, портали.
Вона – мов скеля передвічних зір,
мов брама, враз в такий розкрита шир,
який зміряє, може, тільки птиця...

1904

¹ Скьоне – курортна місцевість у Південній Швеції, біля міста Гетеборг.

ОРФЕЙ, ЕВРІДІКА, ГЕРМЕС¹

Була це душ копальня дивовижна, –
у ній, як жили тихих срібних руд,
тяглись вони крізь тьму. Поміж корінням
струміла кров, що до людей пливла;
тяжким порфіром в тьмі вона здавалась.
Ото й увесь багрянець.

Там були
урвисті скелі, і ліси безлюдні,
і зведені над пусткою мости,
і той сліпий, великий, сірий став,
що над своїм глибоким дном повиснув,
як небо дощове над краєвидом.
І поміж піль, полога і сумирна,
виднілася бліда стяга дороги,
простелена, мов довге полотно.

Дорогою цією йшли вони:

Попереду ішов стрункий мужчина
в киреї голубій; він нетерпляче
і мовчазливо в далечінь вдивлявся,
і крок його жадібно жер дорогу
великими шматками; в нього руки
звисали з-під киреї тяжко й хмурно,
немов забули вже про легкість ліри,
яка отак була вросла в лівицю,
як віть троянди у гілки оливи.
Чуття у ньому начебто двоїлись,
бо мчався зір, неначе пес, вперед,
вертався, і спинявся, і чекав
на повороті ближчому дороги, –

¹ Гермес – у грецькій міфології син Зевса, вісник богів, обов'язком якого було супроводжувати душі померлих на той світ. У римлян він звався Меркурієм.

а нюх і слух позаду залишались.
Йому здавалось іноді, що він
вчуває кроки кожного з двох інших,
які за ним узвозом вгору йшли.
Проте це тільки крок його лунав
і вітер ззаду торгав за кирею.
Та він собі казав: «Вони ідуть»,
казав це гучно й до луни вслухався.
Вони ідуть, але страшенно тихо
обоє ходять. От якби посмів
він обернутись (але обертатись
було йому заказано при ділі,
яке він майже довершив), – тоді
побачив би, що йдуть обидва тихі:

це бог мандрівок і доручень дальніх,
дорожній шлик над світлими очима,
вперед простерта палиця струнка,
маленькі крила, що об ступні б'ють,
і звірена його руці – вона.
Така кохана, – то її ця ліра
оплакала за плакальниць усіх,
аж світ на плач суцільний обернувся,
де знову все було: і ліс, і діл,
і шлях, і поле, і ріка, і звір;
але й в плачливому отому світі
так само, як над іншою землею,
і сонце йшло, й зоріло тихе небо,
плачливе небо в скривлених зірках, –
така Кохана.

Тепер вона ступає поруч бога,
хоч довгий саван заважає йти,
невпевнена, і ніжна, і терпляча.
Вона неначе стала при надії,
не думала й про мужа, що простує

попереду, не думала й про шлях,
що приведе її назад в життя.
Вона в собі вся скупчилась, посмертям
наповнена по вінця.
Як плід вбирає солодощі й тьму,
вона ввїбрала в себе смерть велику,
таку нову, що й не збагнути їй.

В дівочості новітній, неторканній
вона вже існувала; стать її
була, немов надвечір юна квітка,
і так одвикли від звичаїв шлюбних
у неї руки, що й самого бога
безкрайно лагідний напутній дотик
її вражав, немов надмірна близькість.
Вона уже – не та білява жінка,
оспівана колись в піснях поета,
вона уже – не пахощі й не острів
широкої постелі, бо уже
вона не власність жодного чоловіка.

Її розв'язано, мов довгі коси,
і віддано, мов пробуялу зливу,
й поділено, немов запас стокротний.

Вона – вже корінь,
і коли нараз
її спинив і з розпачем промовив
до неї бог: «А він таки оглянувся», –
безтямно й тихо запитала: «Хто?»

А там здаля, при виході у світло,
стояв хтось темний, що його обличчя
не розпізнати. Він стояв і бачив,
як на стезі дороги польової
печальнозорий бог і посланець

безмовно обернувся, щоб іти
за поstattтю, яка назад верталась,
хоч довгий саван заважав іти,
невпевнена, і ніжна, і терпляча.

1904

ДИТИНСТВО

Триває довго школи суєта,
глухе чекання, острах безневинний.
О самота, о час повільноплинний...
Тоді – надвір, де вулиць шум невпинний,
де серед площі б'є фонтан промінний,
де з парку видна світу широта
і крізь цей простір путь свою верста
малюк, між інших інший і відмінний.
О дивний час, о час повільноплинний,
о самота.

Хлопчак у далеч розпочне глядіти:
чоловіки й жінки, жінки і діти,
юрба людей строката і гучна,
а далі – дім, і пес там, і стіна,
і з переляком змішана довіра.
О сум безтямний, о задума щира,
о скрита глибина.

Забава: м'яч, візок чи коліщата
ганять в саду, що вже осінньо збляк, –
немов засліпши, з розпалу трапляти
м'ячем у перехожих і відтак
аж десь надвечір повз дома до хати
брести тихенько, бо вже сили брак.
О нетривалі розмисли хлопчати,
о тягота, о ляк.

Над озером сидить години цілі,
спускаючи кораблик свій туди,
і заздрити, як струнко йдуть до цілі
прудкіших, кращих човників ряди,
і задивляться вдумливо у хвилі,
де ніжне личко виникло з води.
О порівняння, в далеч одлетілі, –
куди? Куди?

1905–1906

ОЛИВКОВИЙ САД

Під сірим віттям вгору йшов помалу
він, сірий і самітний, між олив
і голову, пилюкою припалу,
в пил рук гарячих глибоко втопив.

По всьому – це. І це кінець надходить.
Та я повинен, і осліпши, йти.
Чому мене примушуєш доводити,
що Ти еси, хоч зник для мене Ти?

Тебе не можу більше я знайти, –
ані в собі, ні в інших, ні в камінні
знайти не можу. Сам-один я нині.

Зі мною – вся скорбота людських бід.
Полегшити Ти міг би їхній гніт,
коли б Ти був. О невимовний стид...

Казали згодом: ангела прихід, –
Хіба то ангел? Ах, то ніч прийшла,
зашелестіла листям на оливах.
Здригнулись учні в снах своїх лякливих.
Хіба то ангел? Ах, то ніч прийшла,

Звичайна ніч прийшла сюди, як сотні
ночей було минуло тут підряд.
Каміння спить, і пси лежать дрімотні.
Ах, ніч сумна, як ночі ті скорботні,
що ждуть, щоб ранок повернувся назад.

Бо не приходять на такі благання
ні світла ніч, ні ангел поготів.
Все траплять ті, хто сам себе згубив, –
їх обмина отецьке піклування
і поронило лоно матерів.

1906

СМЕРТЬ ПОЕТА

Поет лежав. Його лице бліде
відчужено з подушки випиналось,
коли знання про світ оцей розсталось
з його еством і поверталось
у час, який байдуже далі йде.

Ті люди, що живим поета знали,
не відали, яким *єдиним* він
зі світом був: його лицем ставали
ці води, гори, ниви цих долин.

О, лик його – то весь безмежний світ,
що марно горнеться до нього нині,
а машкара, що вкрила лик людині, –
вона чутлива й ніжна, наче плід,
приречений загинути у тлінні.

1906

ПОЕТ

Мене зранивши крил своїх змахом,
ти, хвилино, відлинула пріч.
Мій рот замовкнув, сповнений страхом.
Чи це мій день? Чи, може, ніч?

Де мій притулок, тепло й любов?
Я без місця в житті зостався.
Всі ті речі, яким віддавався,
віддають мене світу знов.
1906

ІСПАНСЬКА ТАНЦІВНИЦЯ

Немов сірник, доторкнутий вогнем,
ще не спалнувши, язичками грає, –
отак і в колі перед глядачем,
палка, порвиста, осяйна лицем,
вона свій кружний танець починає.

Раптово вгору полум'я звелось.

Волосся нагло запалало, й ось
розкішний одяг спалахнув на ній,
кружляючи, як вихор вогневий,
в якому, наче злякані зміюки,
вились і гримотіли голі руки.

Коли ж вогонь її немов опік,
його зірвала і жбурнула вбік
величним жестом владності і волі,
і глянула: лежав він гнівно долі,
не скорений, не знищений дотла.

Тоді, звитяжна, горда, неоспала,
вона лице усміхнене звела
і ніжками твердими жар стоптала.

1906

ВАЗА ТРОЯНД

Ти, певне, бачив, як два люті хлопці
сплелись, б'ючись, у щось одне, що є
зненавистю, – вони качались долі,
як бджолами опадена тварина;
лихі актори, вдавачі надмірні,
докупи звалені, шалені коні,
які, позбувшись зору, щирять зуби,
немов їм череп вже вилазить з паші.

Однак ти знаєш, як про це забути:
стоїть перед тобою гарна ваза
троянд, її аж понад вінця повнить
довершеність буття, його принадність,
зокремленість, нікомуненалежність,
хоч, може, ця довершеність – для нас.

Життя беззвучність, розвитку безкрайність,
потреба ширу, та не того ширу,
в якому никнуть і маліють речі;
ледь-ледь окресленість, незмірна чистість,
чудесна ніжність, самопроменистість,
яка себе осяює до дна, –
чи є щось інше, схоже на таке?
Або із чим зрівняти відчужання,
коли пелюстка пелюсткі торкає?

Або коли троянда, мов повіка,
розтулиться, та в глибині її
лежать ще інші стулені повіки,

мов хочуть в квітці сном десятикратно
стлумити силу внутрішнього зору?
Або коли крізь пелюстки поволі
проникне сяйво з тисячі небес,
що кожную краплю темряви процідить,
аби, омитий цим огненним сяйвом,
пучок тичинок ворухнувся й звівся?

Троянди можуть рухатись. Поглянь:
в їх рухах кут одхилення малий, –
отож троянд не видно, лиш струмує
проміння світла нарізно від них.

Поглянь отам на білу, що блаженно
свої великі пелюстки розкрила,
неначе з мушлі підвелась Венера;
або на ту почервонілу глянь, –
як вабить засоромлено вона
позбавлену чуття, холодну квітку,
що, замкнута в собі, одна стоїть
поміж розгорнутих, опалих квітів;
і що вони скидають, – те тяжке
й легке, мов плащ, чи одяг, чи крило,
чи машкара, – але не так, як маску,
а все скидають, як перед коханцем.

Троянди здатні стати всім, – хіба
та жовта, спорожніла і розкрита,
не є достоту, як лушпайка плоду,
що зберігала в жовтизні своїй
густий, оранжево-червоний сік?

А цій було, напевне, тяжко квітнуть,
бо на повітрі вся її рожевість
набрала барв гіркового фіолету.
А ця, батистова, хіба не сукня,

в якій сорочка ніжно й тепло крилась,
докіль в старій купальні в тінях ранку
не скинуто було і ту, і другу?

А ця з опалової порцеляни,
тонка й ламка китайська філіжанка,
метеликів малих і світлих повна,
або ота, що повна лиш собою?

Та й всі вони украй собою повні,
бо ця самонаповненість і є
для них і світом, і дощем, і вітром,
і відчуттям весни, і непокоєм,
і замаскованою їх судьбою,
і вечоровим сутінком землі;
і все це – аж по хмари, по їх зміни,
аж по хитливий вплив далеких зір
вміститися в одній долоні може.

Все це лежить в трояндах безтурботно.

1907

ФЛАМІНГО

(Париж. Ботанічний сад)

Неначе змалював їх Фрагонар¹
у білості такій, в такім багрянці.
Казав один про барв подібних чар:
моя коханка найгарніша вранці,

прокинувшись. Поміж зелених віт,
зіпершись на рожевих ніг стеблини,
вони, розквітлі, мов на грядках цвіт,
привабливі, звабливіші од Фріни²,

¹ Ф р а г о н а р – французький художник (1732–1806); картини його відзначались вишуканим, ніжним колоритом.

² Ф р і н а – старогрецька куртизанка (IV вік до н. е.).

стоять, схиливши вигин довгих ший,
сховавши очі в пухкості своїй,
у чорноті і пурпурі покрову.

Як заздрий крик зачують з-за вольтер, –
здрігнуться лячно та й поринуть знову
в уявний світ примарень і химер.

1907

ДУЇНЯНСЬКІ ЕЛЕГІЇ

ПЕРША ЕЛЕГІЯ

Хто з сонму ангелів вчує мій клич, коли скрикну?
Хай би якийсь і почув, і притис би мене
раптом до серця, – я згину тоді, бо сильніший
він є від мене. Адже ж красаота – не що інше,
як початок Жахливого. Ми іще терпим його
і дивуємось дуже, чому красаота не воліє
знищити нас. Кожен-бо ангел – жахливий.

От я і стримуюсь, от я й ковтаю волаття
темних плачів своїх. Ах, чи хто-небудь
ще нам потрібен? Ангели – ні, люди – ні.
Навіть тварини, які найспритніші, – ті знають,
що відчуваєм себе ми не зовсім, як вдома,
в усвідомленім світі, з якого лишилось нам, може,
дерево, бачене нами щодня десь над яром,
та ще й дороги вчорашні, і пещена нами
відданість наша отій застарілій звичці,
що уподобала нас, і лишилася, і не відходить.

О, ще ця ніч, ця ніч, коли нам обличчя глодає
всесвіту вітер, – хто ночі такої не звідав,
знадної, ніжно-зрадливої, на яку
кожне натруджене серце саїтно чекає?

Може, вона для коханців і справді є легша?
Ах, свою долю вони перед себе лиш криють.
Ти ще не знаєш цього? То скинь же з плечей
порожнечу
в простір, який ми вдихаєм; можливо, лиш птиці
почувають, як шириться в їхньому леті повітря.

Так, ти потрібен був веснам. Сподівалися й зорі,
що відчуєш ти їх. Перед тобою в минулім
інколи зводилась хвиля або віддавалась
скрипка тобі, коли мимо розчинених вікон
ти переходив. Доручення в цьому було.
Виправдав ти його? Чи не був ти чеканням
надто розвіяний, наче це все віщувало
близькість коханої? (Де ти її заховав би? –
знано, що думи, чужі і великі, тебе
часто відвідують, ще й залишаються на ніч).
Якщо ти журишся, то заспівай про коханців, –
славні чуття їх і нині не досить безсмертні
Або оспівуй покинутих; кажуть, – вони
глибше кохають, ніж втішені. Ти починай
їм невичерпну хвалу і знову, і знову співати.
Зваж: для героя загибель – це тільки привід,
щоб існувати, щоб народитись востаннє,
але закоханих виснажена природа
в лоно своє знов приймає, бо сил їй бракує
двічі народжувать їх. Ти про Гаспару Стампу¹
вдосталь надумався? За надихаючий приклад
жінку закохану цю обирає для себе
дівчина, котру невірний коханець покинув, –
в думці у неї: чи буду така, як вона?
Чи не повинні для нас найстаріші ці болі
стати пліднішими? Чи не пора нам любовно
любих відтрутити, з дрожем їм протистати,

¹ Гаспара Стампа – італійська поетеса (1523–1554), яка оспівала у віршах своє нещасливе кохання.

наче стріла, що протистоїть тятиві, –
раптом відтручена, вона чимось більшим стає,
ніж сама вона є, бо зупину не має ніде.

Кличі, кличі. Вслухайся в них, моє серце,
так, як вслухались святі: од землі відривав їх
поклик могутній, – вони ж, неймовірні, цього
не відчували і далі вклякали покірно,
так-от заслухані. Голосу Бога ти, серце,
знести не зможеш, – бодай би відчуло хоч подув,
цю ненастанну, утворену тишею звістку.
Нині її тобі юні померлі шепочуть.
Чи не говорить спокійно їх доля з тобою,
як увиходиш до церкви в Неаполі, в Римі?
Чи не озвався недавно до тебе надгробок
написом думним у Santa Maria Formosa?
Чого з мене хочуть? Я нишком готовий зректися
натяку навіть на сумнів, що може
трохи завадити чистому рухові душ їх.

Дивним, либонь, є покинути землю назавше,
ледве набутих звичаїв назавше позбутись,
позбавити троянди та інші жадані нам речі
всякого значення для людського майбуття,
більше не бути отим, кого пестили руки
безкінечно тривожні, і навіть ім'я своє власне
викинуть геть, наче іграшку зламану й марну.
Дивно надалі бажань не бажати. Дивно
бачить розпурханим в прбсторі все, що здавалось
дуже важливим. Справа трудна – помирання,
наздоганяння смерті, в яким поступово
вічність вчувається. Роблять живі помилку,
смерть од життя відрізняючи надто сильно.
Кажуть, що ангели часто самі не знають,
чи до живих, чи до мертвих приходять. Несе
вічності дужий потік крізь обидва терени
всі покоління і глушить їх і там, і отут.

Врешті, ми тим, хто дочасно помер, непотрібні, –
м'яко вони від земного відвикли, як м'яко
від материнських грудей відвикає дитя.
Тільки ми, котрі прагнем таїн превеликих, що часто
зріють в жалобі, – чи зможемо бути без вмерлих?
Міф недарма розповів, що в тужінні за Ліном¹
музика перша заляклість глуху пронизала.
В зляканім просторі, звідки назавше пішов
юний півбог, забриніла нараз порожнеча
тим, що нас вабить, і нам помагає, і тішить.

1922

ІЗ «СОНЕТІВ ДО ОРФЕЯ»

Ось дерево звелось. О виростання!
О спів Орфея! Співу повен слух.
І змовкло все, та плине крізь мовчання
новий початок, знак новий і рух.

Виходять звірі з лісової тиші,
покинувши кубельця чи барліг;
вони, либонь, зробилися тихіші
не з остраху, не з хитрощів своїх,

а з прислухання. Рев, скавчання, гам
змаліли в їх серцях. Їм за пристанок
недавно ще була маленька хижа,

де крилася жадливість їхня хижа
і де при вході аж хитався ганок, –
там ти воздвиг в їх прислуханні храм.

¹ Лін – персонаж з грецького міфу, юнак надзвичайної вроди. Коли він помер, навколо лунала неземна музика.

Двигіт нового – його
чуєш ти, Пане?
Це – передвістя того,
що в світі стане.

В дужій цій гуркотні
звуки зникають,
тільки машини одні
вславлень чекають.

Глянь – двигуни
крутяться мстиво і люто,
щоб нас здолати й знебути.

З нас набираючись сили,
нам же тоді збайдужіло
служать вони.

Всесвіт є змінний, немов
хмари несталі:
гине довершене знов
в часу проваллі.

Попри всю змінність тривоги,
троп у безкрає,
пісня почнеться, – вже бог
ліру тримає.

Є непізнанні жалі,
смерті незнана є суть,
марне бажання – збагнуть
тайни любові.

Тільки пісні на землі
сяють святкові.

Пане, що можу – скажи ти мені –
скласти тобі на посвяту і я?
Спогад мій давній про день навесні,
вечір в Росії, і луг, і коня...

Десь із села приблукав він, сиваш,
сплутаний путами по ногах,
щоб на лугах ночувать пустопаш;
хльоскає гриви розхристаний змах

шию його в такт буянню снаги,
грубо вгамованій в прагненні мчать.
Як його крові ключі клекотять!

Як він вслухається в шир навкруги!
Чує й співає, – ввімкни в круг билин
образ цей.

Є посвятою він.

Чуєш, друже незлічених далів,
як твій подих ширить дальшу даль?
З-під дзвіниці похмурих порталів
продзвени. Твое терзання й жаль –

дужче за тутешній почастунок.
Будь же завше в зміні днів і дій.
Що таке болючий досвід твій?
Стань вином, якщо згірчавів трунок.

Вийди в ніч, в надмірних чарів час,
зупинись на почувань межі,
жди на дивних зустрічей пришестя.

Хай земне тебе зречеться враз.
– Я течу, – землі тоді скажи,
вимови воді струмливій: – Єсть я.

1922

СИМЕНО

Воно звелося з ґрунту ввись і ввись
і в стовбурі стрімкому замовчало;
коли ж квітки, мов полум'я, знялись, –
воно мовчанням знову стало.

Упродовж літа вирросло, як плід,
на повсякчас напруженому вітті
й одчуло сил припливи соковиті,
які вливав до нього світ.

Кінець кінцем округлилось овалом,
закутавшись в лушпиння, як в покров,
і спокоем наповнилось тривалим,
назад вернувшись, в центр свій знов.

1924

Ти – мій останній, пізнаний до краю,
нещадний біль, – мене ти владно стис;
як в духові палав я, так палаю
тепер в тобі. Протививсь довго хмиз
вогню, яким палахкотиш поривно,
та ось в тобі й з тобою я горю.
На муки пекла обернув ти гнівно

оцю сумирну схованку мою.
Я, майбуття позбавлений і чистий,
на вогнище страшних страждань зійшов.
Нічого ні придбати, ні посісти
в своєму серці сили не знайшов.
Хіба це я, хто тут ось догоряє?
Вже спогадів не збуджує чуття.
Життя, життя: по той бік всебуття.
Я в полум'ї. Ніхто мене не знає.

Це – зречення. Це не таке, як хворість
дитячих літ. Відстрочка. Привід стати
ще більшим. Все шепоче й зве кудись.
Лиш не почни того, чим тішився колись.
1926

Пауль Целан
(1920–1970)

Осокорє, листя твоє біліє у п'їтми.
Матері моєї волосся біле завше було.

Кульбабо, як зелено на Україні!
Мати білява моя додому не прийде уже.

Хмаро дощова, ти сієшся понад криниці?
Мати тиха моя плаче за всіх.

Зоре кругляста, снуєш ти із золота стрічку.
Матері моєї серце враз пронизав свинець.

Двері дубові, хто висадив вас із завіс?
Мати ніжна моя неспроможна прийти.

ПІСЕНЬКА ОДНІЄЇ ДАМИ У ЗАТІНКУ

Коли Мовчазливість приходить і стинає тюльпанам

ГОЛОВИ:

Хто виграє?

Хто програє?

Хто підходить до вікна?

Хто вперше називає її імено?

Це той, хто несе моє волосся,

Він його несе, як мерця несуть на руках.

Він несе, як небо несло моє волосся того року,

коли я кохала.

Він несе його так з надмірної пихи.

Цей виграє.

Цей не програє.

Цей не підходить до вікна.

Цей імена її не називає.

Цей той, хто має мої очі.

Він має їх відтоді, як брама замкнулась,

Він несе їх на пальці, як перстень.

Він несе їх, як уламки радості і сапфіру,

Він був уже восени моїм братом;

Він рахує вже ночі і дні.

Цей виграє.

Цей не програє.

Цей не підходить до вікна.

Цей наостанці називає її імено.

Це той, який має те, що я кажу.

Він несе оте на руках, мов клунок.

Він несе оте, як годинник її найгірших годин.

Він несе оте від порога до порога і не кине геть.

Цей не виграє.

Цей програє.

Цей підходить до вікна.

Цей вперше називає її імено.

Цьому голову разом з тюльпаном зітнуть.

ХВАЛА ДАЛЕЧІ

В джерелах твоїх очей
живуть мережі рибалок Шалозера.

В джерелах твоїх очей
море дотримує своєї обіцянки.

Тут кидаю я
своє серце, що жило між людьми,
одяг із себе і сяєво клятви.

Чорніший у чорнім, я ще більше голий.
Я зрадник, хоч був я вірний.
Я це ти, якщо я є я.

В джерелах твоїх очей
я дію і мрію про здобич.

Мережа ловить мережу.
Ми ділимося, сплівшись.

В джерелах твоїх очей
повішеного давить мотузка.

ПІЗНО Й ГЛИБОКО

Злобливо, мов золота мова, починається ніч.
Ми їмо яблуко німоти.

Ми робимо діло, доручене її зіркам.

Ми стоїмо в осені наших лип, як задумливий

багрець прапорів,

як палаючі гості з півдня.

Ми присягаємось перед Христом новиною, пил
перемолоти пилом,
пташка – бродячим взуттям,
наше серце – драбинкою у воді.

Ми присягаємось світу святою клятвою піску,
ми присягаємось нею охоче,
ми присягаємось нею голосно під покрівлею
безмрійного сну
і метляем сивиною часу...

Вони гукають: ви лихомовите!

Ми це знаєм давно.

Ми це знаєм давно, але що поробиш?

Ви мелете на млині смерті біле борошно обіцянок,
ви ставите це перед нашими сестрами і братами –

ми метляем сивиною часу.

БУР'ЯН НА ПОПЕЛИСЬКУ

Спис, перелітний птах, давно пролетів понад мури,
біліє вже гілка над серцем, і море уже над нами,
на пагорбах глибочини зірки полуденні рясніють,
нетруйна зелень – мов око, яке розкривається в смерті.

Ми зводимо руки, пускаємо зливу цівками спадати:
вода того краю, де темно, де жоден ножа не уникне.
Ти також заспівуеш пісню, ми грати в імлі

проклинаєм:
можливо, ще з'явиться кат, знов серце об нас
ударить;
можливо, ще башта нас знову придавить і шибениця
зведеться;

можливо, нас заріст спотворить, а коси їх стануть
багрові...

Біліє вже гілка над серцем, і море уже над нами.

ФУГА СМЕРТІ

Чорне молоко світання ми п'ємо його надвечір
ми п'ємо його опівдні і зранку ми п'ємо його вночі
ми п'ємо і п'ємо
ми копаєм могилу в повітрі де лежати не буде тісно
Один чоловік живе в хаті він зі зміями грає він пише
він пише коли темніє в Німеччині твоя золотиста коса
Маргарито
він пише це й з хати виходить і зорі блищать
і свистить він на псів
свистить на євреїв своїх і велить копати могилу в землі
і грати до танцю наказує нам

Чорне молоко світання ми п'ємо тебе вночі
ми п'ємо тебе зранку й опівдні ми п'ємо тебе надвечір
ми п'ємо і п'ємо

Один чоловік живе в хаті він зі зміями грає він пише
він пише коли темніє в Німеччині твоя золотиста коса
Маргарито
твоя попеляста коса Суламіф ми копаєм могилу в
повітрі
де буде лежати не тісно

Він гукає глибше рийте землю ви перші ви другі
співайте і грайте
він хапається заліза в кобурі він хитається
очі в нього блакитні
глибше лопатами рийте ви перші ви другі грайте далі
до танцю

Чорне молоко світання ми п'ємо тебе вночі
ми п'ємо тебе опівдні і зранку ми п'ємо тебе надвечір
ми п'ємо і п'ємо

Один чоловік живе в хаті твоя золотиста коса
Маргарито
твоя попеляста коса Суламіф він зі зміями грає

Він гукає солодше грайте смерті бо смерть
це з Німеччини майстер
Він гукає темніше торкайтеся скрипок ви злинете димом
в повітря
для вас є могила у хмарах де буде лежати не тісно

Чорне молоко світання ми п'ємо тебе вночі
ми п'ємо тебе опівдні смерть це з Німеччини майстер
ми п'ємо тебе зранку й надвечір ми п'ємо і п'ємо
Смерть це з Німеччини майстер очі в нього блакитні
він влучить у тебе свинцевою кулею він влучить точно
Один чоловік живе в хаті твоя золотиста коса

Маргарито
Він нацьковує своїх псів на нас він дарує нам могилу
в повітрі
він зі зміями грає і марить смерть це з Німеччини
майстер

твоя золотиста коса Маргарито
твоя попеляста коса Суламіф.

З АНГЛІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Вільям Шекспір

(1564–1616)

БУРЯ

[Фрагмент]

ЕПІЛОГ

Пр о с п е р о (*виголошує*)

Я, зрікшись чарувань своїх,
Покластись лиш на себе міг,
Та власна сила замала,
Щоб вирішать значні діла,
Тож мусить вирішити люд,
Чи кинути мене отут,
Чи, рушивши в зворотну путь,
Мене в Неаполь відвезуть?
Я сподіваюсь, що мені
Не жити більш на чужині.
Я знову герцогство посів,
Зласкавився до шахраїв,
Нехай би оплески хвали
Моїм вітрилам сил дали,
Напнувши їх, як буревій,
Інакше добрий задум мій.
Поникне марно, згине враз,
Хоч мав потішити він вас.
Я втратив свій чаклунський чар,
Над духами вже не владар,
Єдина сила в мене є:
Благання запальне моє, –

Якщо воно безсиле теж,
Проймусь я розпачем без меж.
Ні, я благатиму – ачей
Зласкавляться серця людей!
Простяться всім гріхи земні,
Простіть же гріх мій і мені.

З БЕНГАЛЬСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Рабіндранат Тагор (1861–1941)

ЖЕБРАЧКА

Жебрачкою тебе я
любовно називаю,
О Земле, найдорожча
ти в ніжності твоїй!
Я болю наглий напад
у серці відчуваю,
Коли твій усміх бачу
ласкавий і сумний.
З грудей своїх щедротних
ти точиш кров до краю,
Щоб немовлят наситив
живлющий цей напій,
І ти глядиш дитину,
шукаєш їй розмаю,
Але нектару щастя
не можеш дати їй.
Всі квіти й аромати,
всі барви небокраю
Приносиш, щоб складався
палац життя ясний,
Та раю не створила,
лиш обіцянку раю,
Не довершивши й досі
труд безконечний свій.
Тому твої красоти
марніють так з одчаю,
Тому так ніжно-сумно
хмарніє образ твій.

КОЛИ МИНЕ СТО ЛІТ

Коли мине сто літ од нинішніх часів,
Хто будеш ти, читальнику уважний
Моїх віршованих рядків,
Коли мине сто літ од нинішніх часів?

Бодай одну малу частину
Відради ранків цих,
І цвіт сьогоднішній, і співанку пташину,
І крові зашумілий біг
Чи я тобі зумію передати,
Щоб ти відчути їх здолів,
Коли мине сто літ од нинішніх часів?

Зведись, і двері відчини на південь,
І задивись у вранішню блакить,
І, мріями глибокими сповившись,
Подумай так в цю мить:
Одного разу років сто назад
Зійшов з небес, пройнявши серце світу,
Великий трепет, мов солодкий чад.
На крилах несучи пергу і запах цвіту,
П'янкий, весінній, вільний од завад,
Південний вітер налетів раптово
І землю вбрав у барви пишних шат.
До тебе за сто літ
Прийшов поет у світ.
І він слова примусив розвиватись,
Неначе квіти, сповнені принад.
Одного разу років сто назад.

Коли мине сто літ од нинішніх часів,
Хто буде той поет, що у твоєму домі
Почне свій спів?
В його пісні я хочу щедро влити

Весни сьогоднішньої вранішні привіти, –
Нехай звучить у дні твої весінні
Весни моєї радісний мотив, –
Він буде в трепеті сердець, в джмеля новім бринінні,
Він буде в шелесті лісів,
Коли мине сто літ од нинішніх часів.

1895

СВЯТА ЗЕМЛЯ ІНДІЇ

Глянь, о душе моя, – ось жадана земля,
Ось земля споконвічна прочан.
Глянь на Індію ти, на той берег святий,
Де вселюдства шумить океан.

Тут побожно спинись, руки звівши увись,
І людині, як Богу, вклонись, –
Кращим словом пісень, вищим зльотом натхнень,
Слав людину ти завше і скрізь.

Ось безмежжя долин, де річок в'ється плин,
Ось замислених гір караван.
Глянь на Індію ти, на той берег святий,
Де вселюдства шумить океан.

Невідомо – звідкіль, валом юрб, наче хвиль,
Лився в Індію людський потік, –
Він ішов звіддалік і губився навик
В океані, як паводок рік.

Тут арійці були, неарійці ішли,
Тут китаець, і гун, і патан,
І племен скіфських рід, і могол, і дравид
Позливались в один океан.

А тепер Захід сам біля наших став брам, –
Чи повірим його ми дарам?

Дасть та й візьме назад, запровадить свій лад
І насильство вживе, і обман,
Щоб на Індію йти, на той берег святий,
Де вселюдства шумить океан.

Хто приходив сюди вічним шляхом орди
З гуком битв і пісень бойових
Крізь пустель дикий шир, крізь ущелини гір, –
Голоси їх і вигуки їх.

Всі вони – у мені, наче луни грізні,
Оживають, живуть самохіть.
Гомін їх голосів – дивовижний їх спів
В шумі крові моєї звучить.

Віна Рудри!¹ Ти грай, ти заграй, не змовкай!
Ті, які зневажають наш край,
Теж колись у свій час мирно прийдуть до нас,
До великого кола краян,
Тут, у Індії цій, на той берег святий,
Де вселюдства шумить океан.

Тут за давніх сторіч пролунав віщий клич,
Заповітне провіщення – «ом»².
Як ество молитов, клич по людях пройшов,
Задзвенів по країні кругом.

Став збиратися тут різних вір різний люд
І багаття одне розпалив,
Зрікся розбрату й чвар і майбутньому в дар
Серце спільне й велике створив.

Храм братерства оцей і тепер для людей
Не замкнув своїх світлих дверей, –

¹ В і н а – музичний струнний інструмент. Р у д р а –
один з образів бога Шіви.

² «Ом» – священне слово, проказуване на початку
молитви.

Хай прочанин ввійде і тут ниць упаде
Для достойних благань і пошан,
Тут, у Індії цій, на той берег святий,
Де вселюдства шумить океан.

Глянь, як зводиться дим над багаттям стрімким, –
Пломінь нашого горя встає.
Від багаття не йди, бо весь пломінь біди
Мусить винести серце твоє.

Стерплять наші серця жар біди до кінця,
Спільна клятва єднає юрбу:
Ми байдужість і страх подолаєм в серцях,
Ми потопчем образу й ганьбу!

Зникне горе й одчай, для біди прийде край,
І життя розпочнеться розмай.
Тьму прогнавши нічну, мати встане зі сну,
Ступить радо на рідний свій лан,
Тут, у Індії цій, на той берег святий,
Де вселюдства шумить океан.

І на матері клич племена всіх наріч,
Люди різних говірок і рас,
І англійці в цей час з мусульманами враз
Поприходять, вітаючи нас.

Мушиш, брахмане¹, ти вкупі з іншими йти,
Руку брата затисши в своїй,
І ти, парію, теж разом з ними прийдеш,
Бо мине час принижень тяжкий.

Мати кличе сюди – не барися, іди,
В монгол-гхоті² всім стане води.

¹ Брахмани – найвища, а парії – найнижча каста в Індії.

² Монгол-гхот – дослівно «гличик щастя», посудина з водою на учті богів.

Б'є святе джерело, щоб омити чоло
Всіх прочан, що зійшлись в дружній стан
Тут, у Індії цій, на той берег святий,
Де вселюдства шумить океан.

1910

МИ ВПЕРЕД ТОРУЄМ ПУТЬ

Ми вперед торуєм путь, –
Хто спиняє нас, хто судить?
Ті, які назад ідуть, –
Будуть плакати, плакати будуть.
Ми криваві пута позриваєм з ніг.
В тьмі і в сяйві сонця шлях наш дальній ліг,
Ті, що ставлять пастки впоперек доріг,
Заважають нам і гудять, –
Будуть плакати, плакати будуть.

Рудра грізно кинув клич,
Засурмивши в сурму бою.
Сонце півдня нам навстріч
Клично йде височиною.
Чистим світлом неба сповнився наш дух, –
Прагнемо до сяйва ген за виднокруг.
Ті ж, які, зібравшись в боязливий круг,
Лячно скиглять, словоблудять, –
Будуть плакати, плакати будуть.

Пройдем пасма гір круті,
Обшир моря буревійний.
Самоти нема в путі, –
Поруч друг іде надійний.
Ті ж, які звалились, спокусились сном
Чи в куток забились зляканим гуртком
І бояться вийти, глянути кругом,
По домах сидять і нудять, –
Будуть плакати, плакати будуть.

Шіва стане й засурмить, –
І зотліють всі кайдани,
Славний стяг шугне в блакить,
Зникнуть чвари і обмани.
В бурне море смерті ми пірнем до дна,
І нектар безсмертя дасть нам глибина.
Ті ж, яких зв'язала їх життя мана,
Згинуть, спогаду не збудять, –
Будуть плакати, плакати будуть.

1914

ЖУРАВЛІ

Джеламу збуджений потік, мигочучи в імлі, пливе.
Так в піхви лезо встромлюють криве,
Як він зникає в пітьмі між узбіч.
Вже день одплив і припливає ніч,
Насунувшись прибоем чорних вод і блестю квітів-зір.
Над прірвами на схилах темних гір
Звелися кедрів юрби мовчазні.
Здається, творчий дух щось вимовити хоче уві сні,
Але бракує сил йому,
І німо стогнуть у душі слова, незмовлені, занурені у тьму.
І раптом я почув в цю мить,
Як угорі, осяявши блакить,
Протнувши неба неозору хлань,
Промчала в далеч блискавка звучань.

О журавлі!

Це ваші крила зашуміли в млі,
Це линуть сміхом ваші голоси,
Напоєні міцним вином п'янючої грози.
Звук ваших голосів,
Мов пісня райських дів,
Промчав, порушивши молитви тихий мир,
І марення глибоке гір,

І кедрів сонний бір.
Здавалось, клич, що звівсь увись,
Почули скрізь
Серця, що рухатись зреклись,
І в них збудилася жага шугнути до мети,
І гори хмарами захтіли вдаль пливти,

І крила розпустить захтілось деревам,
Щоб корінь вирвати із ям,
Щоб, ухопившись враз за смужку цих звучань,
Помчать кудись за неба грань.

Жага встає в душі, як вал, розбивши ночі мляві сни, –
Хай зводяться вони,
Відважні крила – шукачі чужої далини!
І в серці всесвіту звучить бентежний клич:
«Не тут! Не тут! Кудись вперед! Далекій далечі навстріч!»

О журавлі! –
Сьогодні пута з мене збив ваш клич в нічній імлі,
І я почув шум дужих крил,
Що пробудив і небеса, і води, й суходіл.
Трава
Над небом поля крила розкрива,
А в глибині землі
Розкрилюються пагони малі,
І сотні тисяч насінин підносять крила, наче журавлі.
Сьогодні бачу я:
Цих гір хвиляста течія
І герелиця цих окрилених лісів
Пливе в незнану даль, від островів до островів,
І зорі так тремтять, крильцятами б'ючи,
Аж тьма здригається, ридаючи вночі.

Багато чув я у житті людських слів, і голосів, і мов,
Що з мли минулого в прийдешню тьму летіли
стрімголов,

Незвідану обравши путь.
Не раз прийшлося мені всім серцем чуть,
Як, незліченні творячи ключі,
Удень, і в присмерк, і вночі
Ці птиці мчать до світла й тьми, мчать, сповнені жаги,
У далеч з берегів одних на інші береги,
І в пісні їхніх крил звучить світів бентежний клич:
«Не тут! Не тут! Кудись вперед! Далекій далечі навстріч!»

1916

ХАЙ НАВСТІЖ ДВЕРІ

Хай навстіж двері,
Щоб вільно поглянуть на небо.
Хай запах цікавий квітів увійде в мою кімнату,
Хай перший блиск проміння
Ввіллється в усе моє тіло, в кожну жилку.
Я живу – хай величальні кличі моему життю
Я почую в буйному шелесті розколисаного листа,
Хай ранок
Своім плащем огорне мою душу,
Як він огортає простір молодої трави.
В цьому небі, в цьому повітрі я вчуваю
Німотну мову любові,
Яку в житті своєму я зустрів.
Її священним миром себе омию,
На грудях блакиті побачу, наче намисто коштовне,
Всю правду народжень життя.

ПРАЦЮЮТЬ ЛЮДИ

Духовним зором споглядаю я,
Як мляво плине час у пустоту безкраю, –
І по шляхах великих небуття перед очима пропливає
Затінених картин невпинна течія.
Яких століть проплив потік бентежний,

Яких племен пройшли ряди!
Гримить в минувшині безмежній
Луна їх дужої ходи.

Сюди текли патанів лави,
Запрагнувши, як здобичі, держави.
Вози монгольської орди
Тяглися теж сюди,
На ці дороги, –
Їх колісниця перемоги
Збивала куряву на стоптаних шляхах
І несла в далеч переможний стяг.
Та на дорозі небуття від їхнього походу
Не залишився нині навіть слід.
Незмінно сяє синій круговид
Пречистим світлом Заходу і Сходу.

А потім шляхом, вдягненим у сталь,
На вогнедишній колісниці
Прийшли англійці, – і відчула даль
Тягар британської десниці.
Я знаю: змиє час ознаки їх доріг,
З країни геть зірве імперії тенета.
Я знаю: армії цих гендлярів метких
Не лишать сліду на шляхах планети.

Коли дивлюсь на Землю я земну,
То бачу люду незліченні тлуми, –
Їх різні юрби з гамором і шумом
Невпинно йдуть удалину,
Ідуть удалину,
Спонукані потребою людською
Іти вперед, не знати супокою
Ні в смерті, ні в житті.
Тож натовпи оті
Віками

Весло і рало стискають руками,
Копають поле, рубають ліс,
На ниві жнуть достиглий рис, –
У світі скрізь, в оселях всюди
Працюють люди.

Додолу скіпетри летять,
вшухає барабанний гам,
Іде в непам'ять цвіль дурна
всіляких тріумфальних брам.
Нехай у байці для дітей існує соромливо
Очей кривавих блиск,
боїв кривавих диво.

В усіх краях, у світі всюди
Працюють люди, –
В Бенгалії, Пенджабі, Гуджараті,
На полі й в морі, на річках і в хаті
Їх голоси, і шум, і грюк
Зливаються в невинний спільний звук,
В єдиний спів людського духу,
Спів поступу і руху.
Удень, вночі, завжди –
В час радощів і в час біди
Лунає клич великого життя, –
Летять у небуття
Імперій всяких нетривкі споруди,
Але працюють люди.

1941

З БІЛОРУСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Пятрусь Бровка

(1905–1980)

БІЛОРУСЬ [Фрагменти поеми]

Мій рідний закутку,
Який мені ти любий!

Якуб Колас

I

О земле моя білоруська! Діброви,
Поля колосисті, шовковий моріг,
Мов жар горобини – крайнебо багрове,
Мов клекіт лелеки – струмочків розмови
І стьожки обсаджених рясно доріг.

О земле моя білоруська! Очами
Прозорих озер ти вдивляєшся в вись, –
Мов яблука, падають зорі ночами,
Бринять на гладіні річок дукачами,
Мигочуть на росах, на травах узлісь.

Бувальщини давні, пісні життедайнi
Пливуть, наче сонцем облиті човни,
По долах зелених, по просторах сяйних,
Від Німана й Буга до Сожа і Гайни,
По вирах Дніпра і по хвилях Двіни.

Батьків наших слава на їх узбережжях, –
Говорять про неї співці-піснярі,

Говорять про неї і Полоцька вежі,
І Турова стіни, і шум Біловежі,
І рідного Мінська будови старі.

II

О земле моя білоруська! До бою
Звелася ти в полум'ї грізнім війни,
Звелася ти, взявшись відважно за зброю,
І меч свій ворожою кров'ю лихою
Напоять твої непоборні сини.

Їх сила, мов сила дубів на Поліссі, –
Високі на зріст і могутні в плечах.
Їх безліч, мов сосон смолистих у лісі,
Мов зір, що на небі оточують місяць,
Мов трав на широких, безмежних лугах.

За волю народу, за землі свободні
На бій вирушає озброєна рать.
«Смерть нелюдам!» – кличі гримлять
всенародні

У Мінську і Бресті, у Пінську і Гродні, –
Вони по усій Білорусі гримлять.

І мста неблаганна проходить шляхами,
Недремна й невтомна, сягає умить, –
Як гір не розвіяти злими вітрами,
Як рік не всушити лихими вогнями,
Так сил всенародних нічим не скорить!

III

Діди наші били грабіжників прусських
Із правіку-віку, в літа давнини, –
Під Грюнвальдом били, на озері Чудським,
Там разом із братом українським і руським
Свою Білорусь захищали вони.

Боролись у битві, змагались у січі,
Пройшли і смоленські, й полтавські шляхи,
Ішли козаками до славної Січі, –
Безстрашні були їх серця войовничі,
Бо знали, що край їх – край правди й снаги!

Тут кожна берізка тобі б розповіла,
Як в роки минулі, як в давні літа
Хвесько, й Калиновський, і смілий Вашчила
Збирав добрих воїв для доброго діла, –
Як сонце, нам сяє їх слава свята.

Дали вони відсіч ворожим навалам, –
Для них був міцною твердиною бір,
Зірниця з-над Німана їх осявала,
Джерельна вода їм потугу давала,
А шлях їм позначивсь мільйонами зір.

IV

З минулих віків іще розповідь лине
Про Полоцьк, де слава безсмертна зросла, –
Друкар там премудрий, Георгій Скорина,
Мов зорі, розсипав по рідній країні
Слова, повні сяйва, добра і тепла.

Багато народів з джерел його пило
І брало від мудрості вічний вогонь,
У літерах перших знаходячи силу...
Славетна ти, земле моя, що зродила
Такого чудового сина свого!

Мов повість про славні діла і події,
Що нам висяває з прадавньої мли,
Ти зводиш муровані вежі Софії,
І стін Новогрудчини сиві озії,
І замків Заславля урвисті вали.

Про славу народну говорять зірниці,
А думи народні в своїй глибині
Сховали, мов перла, озера й криниці,
І небо веселками тими ясниться,
Що шлях осявають народу в борні.

XIII

О земле моя білоруська! В роботі
Тебе ми плекали, щоб ти розцвіла.
Будили ми багнища в вічній дрімоті,
Копали рови на труському болоті, –
І з багон зникала туманів імла.

Кріпилось народне могуття ділами;
І там, де лиш мох простелявся навкруг,
Де зяяли в багнах загрозливі ями,
Де предки стрівалися з лісовиками,
Ішов з перемогою дужий наш плуг.

Ми працею нищили злидні й печалі,
І втоми ніколи не знали в руках.
Поліські глухі, смутком вгорнуті далі
Протяли, мов стріли, струнки магістралі,
І села постали на їх берегах.

На подив собі пригадай, подивися,
Які славні справи звершилися тоді,
Як зводилось в розвитку буйнім Полісся,
Як ниви широкі отам розляглися
У гомоні жита, в красі молодій.

XIV

О земле моя білоруська! Не згасне,
Не зникне твій образ із наших очей.
Яка ти над Німаном влітку прекрасна

В ромашках, в медунках, у дзвониках ясних,
В духмяному чаді купальських ночей!

По вишнях і яблунях сонце розлило, –
Воно над кущами порічок, малин,
Блищить над розцвічених трав оксамитом,
Промінням встеля позолочене жито
І грає над цвітом густих конюшин.

Обабіч дороги – берези й тополі.
Осяєне небо струмує вином.
Вітрець проспіваче й затихне поволі:
Не видно ні меж, ні обніжків на полі, –
Це простір колгоспний розлігся кругом.

Ніколи, ніколи й ніде не забути,
Як хлопці уранці мантачать косу,
Як сяють росинки на паростях рути,
Як пісню загонисту здалека чути, –
Співаче дівча, заплітає косу.

XV

Знаходили ми відпочинок здоровий
По тихих лісах, по долинах лунких;
Лепельські озера, Вілейські діброви
Давали повітря смолисте, соснове, –
І сила буяла в тілах молодих.

Як добре, прокинувшись вранці весною,
Відчувши на тілі проміння тепла,
Над річкою вмившись водою дзвінкою,
Човном попливти у задумі рікою
По хвилях під стишені сплески весла.

А з берега голови хилять купава,
Мигочуть, як вогники, квіти суниць,

І вітер тебе обвіває ласкавий,
І пестять обличчя зарошені трави,
І дзвонять, мов гуслі, переклики птиць.

Які чарівні, вечори над Двіною
І в дні вересневі, і в травня часи!
Якщо побував ти хоч раз там порою,
То згодишся, певне, із думкою тою,
Що край наш озерний – край, повний краси.

XVI

О земле моя, о заквітчані доли!
З криниць твоїх чистих під дубом рясним
Черпали натхнення Купала і Колас, –
На кожній стежинці їх пісня і голос
З твоєю журбою і щастям твоїм.

Під гомін діброви, кування зозулі
Сплітав Богданович пісенний вінок.
Любовно вслухалися простори чулі
У заспіви Цьотки, в розмови Бядулі
І в сльози, які розсипав Бурачок.

А як розгорнувся наш розквіт великий
Під сонцем братерства, під сонцем весни!
Пісням розмаїтим не знали ми ліку,
Росли співаки, піснярі і музики, –
Про щастя народне співали вони.

О земле моя білоруська! Ти – в співах,
Ти – в бренькоті радості, в гусях вітрів.
Сама ти – як пісня весела на нивах
Від зір опівнічних до ранків гульливих.
Ти – наша поема з бурштинових слів!

БІЛОРУСЬ

Мій рідний закутку
Якнй мені ти любий!

Якуб Колас

I

О земле моя білоруська! Діброви,
Поля колосисті, шовковий моріг,
Мов жар горобини — крайнебо багрове,
Мов клекіт лелеки — струмочків розмови
І стьожки обсаджених рясно доріг.

О земле моя білоруська! Очами
Прозорих озер ти вдивляешся в вись,—
Мов яблука, падають зорі ночами,
Бриняць на гладіні річок лукачами,
Мигочуть на росах, на травах узлісь.

Бувальщини давні, пісні життедайні
Пливуть, наче сонцем обліті човни,
По долах зелених, по просторах сяйних,
Від Німана й Буга до Сожа і Гайни,
По вирах Дніпра і по хвилях Двіни.

Олексій Зарицький
(1911–1987)

ЩОДО ВИНА

Навіщо це вино?
Воно, брати, мана.
Я вже давним-давно
П'янію без вина.

Вітрів весінніх шум,
Весінніх снів краса, –
І крові бистрий струм
Шумує в жилах сам.

Гуде басово джміль,
Цвіте барвисто луг, –
Ах, добрий літній хміль,
Медвяний п'яний дух!

Я з яблунь у садах
Рву запашні плоди, –
Осінніх трунків пах
Мене п'янить завжди.

Зимова заметіль.
Як чарка, лід дзвенить.
Зимовий срібний хміль
Мене тоді п'янить.

Коханої уста –
Немов питво хмільне.
Медових уст сита
Напоює мене.

Навіщо ж це вино?
Воно, брати, мана.
Я вже давним-давно
П'янію без вина.

1965

ЧОМУ ШУМИТЬ ТИШИНА?

Під Одесою ми катакомбами йдем.
Тишина, тишина.
Ні проміння ніде.

Ходи крізь черепашник круті простяглись, –
Значить, хвилі морські тут віками синіли
Та й нарешті застигли незрушно колись
І навіки-віків скам'яніли.

Відгуло оте море давно,
І хвилює мене не воно.

Тут учора на смерть партизани стояли.
Як в холодній, камінній труні,
Їх у тьмі безгомінній отут поховали.
Осяває свіча імена на стіні.

Як належить, вшануємо мовчанням героїв.
Свічі згасим.
Все тьма поглина...
Тільки
Щось ледве чує шумить в неспокої, –
Наче море далеке, шумить тишина.

Це про щось черепашник повагом шепоче, –
В ньому спогад про хвилі не вщух, не загас.
Це відлуння колишнього моря рокоче
Про бурхливий свій час.

І про нас, і про наших братів героїчних,
Що тут їхні могили й святі імена
Сонце подвигів славних осяло навічно, –
Знаю – морем шумітиме ця тишина.

1967

Максим Танк
(1912–1995)

НАДНАРОЧАНСЬКІ СОСНИ

Раніш за всіх присниться півням день,
Але ніхто не йме їм віри,
Лише стара матуся, їх зачувши,
Прокинеться
і коцюбу розбудить,
У припічку роздмухає вогонь,
Хліб перехрестить, покладе на стіл.
А потім череда хмаринок
Затеплиться, мов жайворова пісня,
І чорногуз – цей вартовий села –
Сягне до сонця дзьобом,
покуштує
Та й передасть побавитись малятам,
Аж доки з їхнього кубла воно
Не звалиться униз
на призьбу хати
І не розсиплеться бджолиним передзвоном,
Клепанням кіс
і дзенькотом корчажки.
Цікаво, чи так само сонце сходить
І зараз на Пількавщині моїй?

Цілий тиждень
Бджоли і джмелі
Підпалювали суцвіття конюшини.
І ось воно спалахнуло
І розгорілося так,
Аж треба було
Бігти з косами, з граблями,
Щоб вогонь часом не перекинувсь
На оселі.

Тепер вечорами,
Докіль полум'я це не зведемо,
Копи тліють вечірньою зорею,
Тепляться світляками,
Стрекочуть кониками,
Дзвенять дівочим сміхом,
Що його вночі,
Наче зірку летючу,
Нелегко знайти
У цій п'яній, як сон,
Небезпечній, як порох сухий,
Конюшині.

Треба бодай раз на рік
Пройти босоніж борозною за плугом,
Щоб одновити
Свій давній зв'язок з ріднею, –
Землею, камінням, травою.

Треба бодай раз на рік
Зайти до крамниці іграшок,
Щоб пригадати,
Який був сам ти спозадавна,

Щоб придбати дарунок малюкові,
Бо хтозна, –
Може, за твою ракету копійчану
Колись він людству подарує
Галактику щастя.

Треба бодай раз на рік
Прийти на цвинтар,
Щоб переконатись,
Що тебе не навечно приписано
До цієї зеленої планети,
Наче до якоїсь посади.
Адже ж навіть ті,
Що спочили під епітафіями мармуровими,
Під бронзою реквіему,
В триумфі вінків і промов,
Якщо по собі
Не залишили доброї пам'яті, –
Були випадковими тільки
Перехожими.

Вітер зустрічний
Стьобає коня батою по очах,
А кінь іде, хитаючись,
Між голоблею зі спонуки,
Між голоблею із розпуки, –
На бездоріжжя.
Віз рипить і кахикає,
Промерзши на ночівлі.
Колеса, напившись
З вересневих калюж,
Мляво скриплять
Під гармонію спиць.
А слідом чвалає

Циган старий і озирається:
Коли б не вернули його
До ночей під стріхою,
До їдла з печі,
До сонця електричного,
Почепленого над столом
На дроті,
Немов на оброті мотузяній,
До води неживої з труб,
До невістки, що приворожила
Його сина і підпаска-внука
І не пустила їх
Вкупі з ним мандрувати по світу,
Навіщувавши старому
Крик гайвороння на роздоріжжі
І самоту.

Під ялівцем прилігши,
Сховавши голову під мухомором,
А ноги – в дерезі,
А руки простягнувши
Поміж коріння сосон,
Так зливсь я з мохом,
З вересом та глицею,
Що навіть лісуни-чарівники
Не спостерегли мене,
І я почути зміг
Ті розповіді про людей,
Що їх вони
Своїм оповідають дітям,
Почути, що людина –
Це рідна їм істота,
Та вона, їх зрадивши колись,
Не любить признаватися
У цьому.

Вони хитаються –
З обпаленими кронами,
З облитими живицею
Ранами від куль.
За ясної години
Аж на західний берег Нарочі
Убрід переносять сонце,
Допомагають рибалкам
Тягнути обтяжений невід;
А вечорами
Співають з піонерами
І стрибають через вогонь.

У буревій –
З долоні в долоню
Своїх покручених
І гудзуватих рук-гілок
Перекидають
Розблискані
Хмари і грім.
Був би я навіть глухий, –
Між тисяч інших сосон
Відрізнив би їх гомін;
Був би я навіть сліпий, –
Обійнявши чи поцілувавши,
Їх упізнав би.

Мені здалось, що ти на мене кличеш,
Але насправді був це голос вітру,
Не голос вітру – зляканої пташки,
Не зляканої пташки – сонних віт,
Не сонних віт, а крапельки роси,
Не крапельки роси, а дальньої луни...

Проте однаково щодня
Повз вікна я твої проходжу,
Щоб знов його бодай би раз почуть.

Найнезабутніші сни
Снились мені під стріхою
Твоїх шорстких долонь.
(Пробач за такий вигадливий
Початок освідчення).

Твої уста були
На всі рани
Цілющими зелами,
Хоч часом вертався до них я,
Не годен на спомин.
(Пробач мені і цей гріх,
Як пробачала раніше).
Жодне багаття так мене
Не вертало до життя,
Як тепло твоєї пісні,
Біля якого завше
Грію замерзлі руки свої.
(Пробач, що своїм безтямним життям
Я так часто тебе непокою).

Починається осінь – не тоді, коли синій
Сіверко лізе за пазуху в тебе ховатися,
Коли на рокиті дзвенять неводи павутиння
І житня стерня їжаком починає штрикатися,
А тоді, коли вирій над круговидами дальніми
Осяється сонця променями прощальними

І звиснуть два грона на горобині похилій
Дарунком весільним тій дівчині милій,
За якою не раз ти колись побивавсь на вечірках,
А нині – ти чуєш! – кричать не для тебе: – Гірко!..

Я знов до споминів вдаюся,
Щоб хоч відтак побачити тебе,
Почути, мов луну далеку,
І обійнять, мов шум весінній вітру.
Аж сумнівом проймаюсь я,
Чи справді ти була,
Хоча іще живуть у нашім домі
І сходи, по яких ти пташкою злітала,
І двері, торгані тобою,
І – достеменні, найвірніші свідки –
Мої руки, що допомагали роздягатись,
Краяти хліб, розпалювати вогонь,
І листок календаря, в якому написано,
Що день вже почав навесні прибувати,
Проте для мене загадкою є:
Як водночас
Спромоглась прибувати і ніч?

Щоб день нудливо не минав,
Почну, як то чинили класики,
Писать про цвіт мурав-отав,
Рясні сади й бджолині пасіки.

Тоді ущухне гнівний дух
Покривджених богів і нитиків,
І стануть милі всі навкруг –
Сусіди, і знайомі, й критики.

Проте, лише узрівши враз
Їх, сповнених пиhi здубілої, –
Проймає лірику сарказм
І геть руйнується ідилія.

Знов дзвонить телефон. Дзвінки
Гримлять без ласки і пробачення.
– Ти ще живеш, сякий-такий?
Ну, до приемного побачення.

Сльота зліта,
Сльота спада.
– Це хмари плачуть, звисши нижче?
– Ні, це моя душа рида
На ваших Лідзіц попелищах.

За вбитими журби не пригасить, –
Нема їй забуття і краю.
Тривожно їхній попіл шелестить.
Я чую це.
Я знаю.

Минає час, – іще палкіш пече
Цей попіл серце. Він пече довіку.
А дощ осінній – сльози із очей,
Краплин засмучена музика.

1966–1970

Пимен Панченко
(1917–1995)

ПОЛІСЬКИЙ НАПРЯМ

Поліський напрям!
Я знав тебе добре не з карти,
Я знав твої пахощі й вид,
Твої подарунки і жарти.
Тут кожен краєчок землі казав мені любо:
«Дивися,
Як шука плюскоче у рясці,
Як лелич торфовиська місить».
Поліський напрям!
Сюди по казки старовинні
Колись я ходив через кладки, поставлені на
драговинні.
Сюди я гостинцями їздив, щоб пісні нової
шукати.
Мене зустрічало Полісся гостинно, як мати,
Ягідними лісами,
Червоними поясами,
Дівочими голосами...
Поліський напрям!
Ти знову лежиш перед мене,
Потоптаний злою війною, одягнений в листя
черлене...
Прийшов і жахнувся,
Засліплений, вражений явом!
Де люди?
Де хати?
Де верби хитливі над ставом?
Чи ця помертвіла пустеля – моє золотаве
Полісся?
Чи крумкання круків гладких – твоє
привітання і пісня?

Чи попіл зчорнілих руїн – оздоба твоя
молоди́ста?

Кому тут вклонитись?
Кому свій «добридень» повісти?
Лише одна жінка зустріла нас в першій оселі –
Вона захитала рукою на шибениці дебелий.
Нема пташенят у гніздах
І сонця немає в криницях,
Ні бору, ні зір – усе викрав чужий чужаниця.
Погнали на захід діброви, погнали на захід ліси,
Повезли у темних вагонах дівочі смутні голоси.
Ось тут побрели два дуби, тут мати ішла з малими.
Димляться слідів ланцюги – і ми вже
прив'язані ними...

Була тишина після бою.
І перші зимові хмарини
Мовчазно схилилися з неба на ржаво-зруділі долини.
Сніг білими іскрами тихо на мертво волоссячко лине,
На очі мої налягає, гіркими краплинами плине.
Не сиптеся, сніжні суцвіття!
Прикраси не просять руїни.
Иди, моє горе, зі мною по щастя, по сонце країни.
Иди, моє горе, до Ельби слідами сестер-полонянок,
Стріляй, моє горе, у ката і втоми не знай наостанок!
Щоб одблиском пострілів наших роз'ятрені рани
зцілялись,
Руїни сповнялися сонцем, діброви на пустках
здіймались.

1943

З БОЛГАРСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Пе́йо Яворов

(1878–1914)

ПЕРЕД ТЮРЕМНИМ МУРОМ

Переді мною – хмурий, лютий,
тюремний, вкритий мохом, мур.
Іржава брама. Камінь кутий.
Тьма безпромінних амбразур.

Стоїть він свідком грізнослівним
розпусти, скверни, лихоліть;
овіяний прокляттям гнівним,
облитий кров'ю, він стоїть.

Стоїш, німий... Кажу я стиха:
коли б ти, муре, говорив, –
яку б то мисль нову на втіху
ти, речнику, нам появив?

Кривавих слів нової пісні
навчив би, певне, ти співця, –
і клич його грізний, зловісний,
страшніший був би од свинця!

Стоїш, німий... Кажу я стиха:
коли б ти, муре, впав ураз,
яку б картину пекла й лиха
тоді розкрив би ти для нас?

Стоїть, мов скеля понад морем,
і смерть таїть у глибині,

на небі хмарищем суворим
вкриває зір рої ясні.

Та день наступить неминучий,
наринє хвиль буремних плин,
і зрушаться граніти з кручі
в безмежний шир – у шум глибин.

Настане час – і вихор добрий
порозганяє хмари тьми,
і зорями укритий обрій,
радіючи, побачим ми.

Ще прийде день і сліз, і крові,
оміє він камінну путь,
і гніву бурі стрімголові
тебе, злий муре, геть зметуть!

1896

ГРАД

«Один, чи два, чи три – нещадні,
нещасні роки... О мій Боже,
за що нас руки твої владні
схотіли гнівно так скарати?

Чи слово може
біду і злидні описати,
які тепер панують всюди?
Була б чума чи мор на люди, –
в труні ні голоду, ні спраги.

Але нетяги
інакших бід зазнали – граду,
і зливи, що невпинно рине,
і заморозків, і посухи,
аж попеклись в землі зернини...»

От промине пора снігів,
весна відійде дощовита,
і щедра позолота літа
укриє шир плодючих нив.

Вже поле буйно половіє
і клониться колоссям лан,
і світла радниця – надія
втішає трударів-селян.

Радіє серце хлібороба,
і посміх – уст його оздоба.
Він, перст приклавши до перста,
кладе на себе знак хреста:
«Нехай би тиждень ще стояла
така година і тепло, –
недоля б наша легша стала
і лиха в нас би не було».

Так, доки сила не покине,
селяк працює ненастанно.
Він знає, – взимку відпочине.
тепер же – тільки ляже, встане.
Ще й півні ранні не запіли,
ще спить собака при амбарі, –
вже на ногах він: «Чи купили
мотуззя й дьогтю на базарі?»
Заснуть не може і дружина, –
хоч встигла все, як слід, зробити,
та взавтра жнив жарка година,
отож, сердита,
подвір'ям прудко пробігає,
клопочеться, до клуні вбігши,

аж раптом: «Чуєш, жінко? Тихше.
Не бігай. Все готово нині.
Гей, Ваньо, ледарю, ставай же!
Зачервоніло вже крайнеба
і сонце вже звелося майже, –
на луг худобу гнати треба».
А Ваньо, сонний, позіхає,
і Сивчо, вискочивши з хліва,
на хлопця пильно поглядає
і в нього ніс вологий тиче.
«Ставай! – гукає войовниче
на хлопця тато, серед двору
при возі ставши. – День вже скоро!»
В сусіди поруч галас чути,
когось хтось лає запопаadlo.
У кузні грає молот кутий,
йому підспівує коваadlo.
Вітрець ранковий пролітає,
і дзенькіт дзвоників лунає
десь віддалік. Проходить стадо...
Життя пробуджується всюди,
і сонце вже метає радо
свої вогні землі на груди.

От полудень. Страшна спекота.
Чоло втираючи від поту,
женці стурбовані звелись,
втупивши зір в небесну вись.
А там імла і млява сива,
і сонце жовкне, повне гніву, –
із півдня хмара грозова
повзе і сонце вже вкрива.
Вдивились лячно в небо очі.
Співають півні – знак пророчий!

І гуси на ріці озвались,
чомусь аж крильми розмахались,
неначе то дурні вони
оці засіяли лани.

Назад вертайся, хмаро чорна,
зажди, злочиннице потворна,
ще тиждень, другий... не злякає
тоді нас лихо! Облягає
все небо хмара й грізно висне,
встеливши сонце, – тьма зловісна
на небі. Милості не буде!
Іде біда страшна на люди.
Її передчуває всяк,
людські серця проймає ляк.
Вгорі – дими, пекельний торох.
Крутнувся вихор, збився порох,
промкнувся блиск – і далина
палає знов і знов... Луна
стрясає ниви й полонини –
земля тріпоче... Град! – Він рине,
як той горіх... Спинись!.. Не бий!..
Ти, Боже, труд наш пожалій!

Кінчилось. Тихо грім останній
змовкає в дальньому лунанні,
і так, як вовк жене отару,
холодний вихор гонить хмару.
Знов сонце гріє все навколо, –
і люд, охоплений журбою,
старі й малі, біжить юрбою,
цілим селом спішить на поле.

Простують, босі, нещасливі,
мертвотно зблідлі, сумовиті,
туди, де, вічним лихом биті,
пустіють глухо їхні ниви.
Там люта жниця потоптала
усе – жита, вівси, ячмені,
ще не достиглі і зелені, –
вона і цвіт надії зжала...

1900

З ЦИКЛУ «НОТАТА»

...Ні, не про нього думав, коли юрбу я ганив,
збіговисько строкате, лише презирства варте.
Неробам цим в обличчя нехай би хтось поглянув, –
вони – вовки, не люди... А вовка в зуби вдарте!

Проте народ – ти знаєш: отой, що ралом оре,
що, змучений, сапою посохлу землю рие,
що, стиснувши сокиру, в мороз іде у гори,
для нього труд – відрада, для нього труд – надія.

Люблю його такого, люблю його відверто,
до нього, як до батька, з любов'ю ставлюсь сина,
нехай він і наївний, і простий, мов дитина,
дрібний в своїх пороках і в грубих жартах впертий.

Але поглянь – хоч поле тернини вкрили кляті,
хоча воно встелилось бадиллям недогідним,
а все-таки не стало безсилим і безплідним,
грунти його і зараз – глибини непочаті.

1901

НАГОРУ!

«До верху, нагору!» І за подорожнім
втихає і гомін, і шум звіддалі,
а там унизу перед зором тривожним
зникають задимлені доли землі,
і груди вдихають жадібно й охоче
ранкове повітря, остуджене з ночі.

«До верху, нагору!» На скелях, на ріні
лишає мандрівець кривавий свій слід.
Людина, – а де в неї крила орлині?
Проте в неї вищий за орлій політ, –
в пекельній задусі, на плаї гірському
зраділий шаленець забув і про втому.

«До верху, нагору!» Скривавивши ноги,
блідий і геть виснажений у ходьбі,
уже він пройнявся чуттям перемоги,
хоча і таїть ще тривогу в собі,
бо вечір зарано приходить в цій тиші, –
тож сумніви душу терзають сильніше.

Та ось і вершина! – Крізь хмари навальні
не видно мандрівцеві простору: з гір
і далеч, і небо однаково дальні, –
бездонних таїн не сягне його зір.
Пустеля безлунна, зима невблаганна,
і ніч передвічна, і ніч ненастанна.

1905

ПІСНЯ ПІСНІ МОЇЙ

Знедолена блуднице, знов прийшла ти
з похиленим чолом
сюди, до мене, самоти зазнати.
Не оглядайсь і не кажи зі злом

про страхи минулі і тривоги –
все знаю сам...
Та знай і ти: немає там
ні чорта, ані Бога.

Ввійди до мене. Наберись одваги
сказати, де ти була і де ти є,
де вдвох з тобою ми були?
Доріг заплутані зигзаги...
Де ревності єство моє
і взимку, й влітку не пекли?

Та чи в обшарпаній хатині,
де скніють бідні трударі,
ти не брехала вбогій цій людині
про свято, небо, блиск зорі?
Чи до нетяги-селянина в полі
не йшла дарма
і з ним із власних мрій по власній волі
не глузувала ти сама?
Чи, сестро гайдуків, в лісах Балканів
ти не ронила сліз з журби,
оплакуючи не лише титанів,
але й ганьбу, в якій живуть раби?
Чи ти розпутниці не потішала
плачем уданим, як жебрачці й слід?
Чи ти цнотливих душ не спокушала
безстыдними словами,
відкинувши геть стыд?

І ось тепер вертаєш, підупала,
наморена, надломлена, зів'яла.
...Не раз губами пияка
уста твої рубінні осквернялись.
Не раз брудна розбещена рука
сплітала, розплітала, гралась

твого волосся шовком золотим.
Чи не звивалась ти з розпачливим завзяттям
в обіймах скровлених убивць твоїх?
Твою цнотливість – я чував – порок здіймав
на сміх,
цнотливість же кляла
тебе й мене прокляттям.

І ось тепер вертаєш, підупала,
наморена, надломлена, зів'яла.
Дарма не придивляйся, – живих нема
у натовпі мерців: там привиди безплотні
блукають, вгорнуті у спогади скорботні,
і тиша їх оточує німа.

Я, мов розбійник, за тобою йшов
і думав я – кого
ненáвидиш і любиш?
Нездатний навіть для злоби, обмов,
питав – кого
ти пестиш або губиш?
Мій крок глушився слів твоїх луною,
а я хотів сягти, сягти і потрясти
серця, узяті в бран тобою.

Дарма шукав я істину у тих,
кого родила лжа і гріх.
Дарма шукав і лжу несамовиту,
цю душу душ, богиню світу.
Страждання! Так. Страждання жалюгідне,
безособове, марне і безплідне –
воно завжди десь там, на рубежі
між істини й олжі...

В мені була – поглянь – сама лиш самота,
але вернулась ти, красо моя свята!

Нема ні скрух життєвих, ні скорбот
десь поза серцем в мене – мов кіот,
воно таїть в собі у тайниках
всілякої олжі і всяких істин прах.
Зникає дух, зникають навіть речі
поза грудьми моїми – наче з печі,
живий вогонь з них вибухає сам,
осяюючи всього світу храм.

Ось ти вернулась!.. О святкові дні!
Я знов дихну, і полумінь кривавий
підпалить скелі, і дерева, й трави.
Так будь зі мною, будь в мені!
Крізь полум'я криваве і крізь дим
високе небо знов засяє,
відбите в світлім погляді твоїм.
Мій дух мене до неба пориває!
Вглядайся ж в небо ти, співай і мрій
про вічне забуття й холодний супокій.

Хай душить дим, хай полум'я пече,
та ми з тобою горимо іще,
красиві в хмурій грізності,
грізні у сяйній красоті, –
крізь полум'я, задуху, дим,
вглядаючись у небо благовісне,
ми вдвох з тобою далі йдім,
удвох з тобою, пісне!

1906

ДО ЛОРИ

Душа моя – мов клич. Душа моя – мов крик.
Я сам – підстрелена пташина:
аджеж душа від ран смертельних гине,
любові жар її опік...

Душа моя – мов клич. Душа моя – мов крик.
Що важать нині зустрічі й розлуки?
Пізнав до краю я пекельні болі й муки,
а в муках цих – любов навек!

Хоч близько міражі – до них далеко йти.
Життя сміється, сповнене принади;
жадібно прагне пристрасті й відроди
безтямна молодість знайти...

Хоч близько міражі – до них далеко йти.
Ти зводишся, промінна, перед мене,
не чуєш, як стогну й зову шалено, –
ти – плоть, примара – ти!

1906

В ЧАС БЛАКИТНОЇ ІМЛИ

Сиджу й дивлюся крізь вікно я: діти
надворі бавляться – це їх пора ясна.
На їхніх лицах світиться весна,
але хіба не бачив я, як в'януть квіти?
Сиджу й дивлюсь:

на груди спомин впав, мов гніт.
Несамохіть мій зір минулу даль питає
про те, куди пішли мої шляхи в безкрає...
Одні ідуть сюди, а інші – на той світ,
за срібноосайним сховавшись кругозором.
Здибається життя зі смертю повсякчас.
Хто скаже – що є честь, а що – ганьба і сором?

Боюся, діти, я за вас.
Над вашими голівками свій вічний хід
звершає сонце. Лиш воно примружить очі, –
у хмарах, як в димах, багріє небозвід.
Я знаю й спеки дні, і гроз часи урочі.
Давно чатую я – мої відходять дні...
З гіркотним посміхом на вас дивлюся, діти.

За цей спочинок мій хто б міг мене ганьбити?
Чекаю, аж коли завіса на вікні
впаде додолу. Враз світання блискавок
протне ваш полудень і бурі гомін дикий
заглушить отоді безтямні ваші крики,
але я спатиму без снів і без думок.
Вечірній холод вас колись огорне ще,
обшарпаних, брудних. Меланхолійні чола
тоді похилите, і спомин гаряче
пектиме вас, немов жарина несхолола,
мов кінчик вбитої у груди вам стріли.
Вечірня позолоть вгорі поволі згасне,
залишиться там тільки тайна мрій неясна, –
і в цю годину, в час блакитної імлі,
коли змовкає шум, галасування денне,
ви сядьте, немічні, безсилі, при вікні,
про дещо спом'яніть, згадавши і про мене, –
тоді – добраніч! – покажіть мені.

1909

Людмил Стоянов
(1888–1923)

БОТЕВ

Поети бувають, немов цвіркуни,
що присмерку п'яти лоскочуть.
В потоці часу – от кумедні вони! –
химери оплакувать хочуть.

Хай плачуть! Патрицій чесніший бував –
наймав для мерців він тужильниць.
Нехай би так само їх вік проминав
у лементях-зойках безсильних!

Але є поети, – немов блискавки,
що простір панахають грізно.
Звитяга і смерть – їх достойні стежки,
змагається з сонцем їх пісня!

У грудях в них серце горить вогняне,
ідуть вони сонцю навпроти.
Лице їхнє чесне, одверте й ясне, –
чудесне лице твоє, Ботев!

Ти сонцем щедротним на нашій землі
завяття і подвиг плекаєш.
Ти – ворог тиранів, і тліну, і мли, –
безсмертно в серцях наших сяєш.

Ось: гори й високі бескиди часу
до мислі твоєї сягають.
Ось: радо тобі я складаю ясу
і руки свої простягаю.

Ми – разом з тобою, ти – разом з людьми,
в нас болі і прагнення спільні.
На хвилі могутній підносились ми,
щоб обрій оглянути вільно.

Отам, де крізь темряву рабських ночей
провидця уздрів ти в уяві, –
там дні небувалі блищать гаряче,
там стоптано кривди криваві.

Прийди ж, привітай поцілунком палким
цю землю свого народу!
Дунай перейди із «Радецьким» твоїм
із покликом: «Смерть чи свобода!»

1942

Христо Смирненський
(1898–1923)

ХАЙ БУДЕ ДЕНЬ!

Зловісна й чорна ніч снується,
ніч крижана, неначе смерть.
Гаряча кров, налита вщерть
в земні роздерті груди, ллється.
Безокий демон – дух війни
на димом вгорнутій руїні
свій хижий стяг розмаяв нині,
й мечі брязкочуть з даліни.
Тьма непроглядна і густа,
і маячить крізь морок піль
тінь величезного хреста,
і юрби сунуть звідусіль, –
то золотого бога лють
сюди жене насильно їх.
Навкруг ще глибший морок ліг,
і ледве натовпи бредуть.
Благає сяєва людина,
повітря людям нестає.
Єдина мрія, мисль єдина
в серцях палає й розтає.
Крізь гніт кривавий, сльози й ніч,
крізь морок вслухайся лишень, –
скрізь чути бунтівничий клич:
«Хай буде день! Хай буде день!»

1922

З ВІРМЕНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

«ДАВИД САСУНСЬКИЙ»

[Розділи з вірменського народного епосу]

XV

В полках Меліка був один вояк,
Старий уже, батько семи синів, –
От тих синів його й вигнав на війну силою Мелік.
Старий вояк сказав: – Ай-вах! Ай-вах! –
І вийшов без зброї він, ще й голови нічим не покрив,
І вибіг з лави вояків,
Закричав: – «Пропустіте мене! До Давида йду!
Промовлю слово перед ним, щоб одвернуть од вас
біду! –

Прийшов, перед Давидом появивсь,
Сказав: – Давиде, голубе ясний!
Послухай діда, зупини коня, –
Я підійду, скажу тобі словечко одно.
– А що ж ти, діду, скажеш? – озвався на це Давид.
– Давиде! – мовив дід. – Коханий, любий мій!
Це – люди теж, живі створіння теж, –
Навіщо нищиш їх? Навіщо б'єш?
У них же діти єсть,
Жінки й родини єсть,
Заб'єш ти їх, і на тебе упаде нащадків їхніх гріх.
Вони знедолені й смутні, –
Так зглянься ж ти на бідолашних вояків!
Дехто з них – єдиний у матері син,
Дехто з них допіру залишив молоду,
Дехто з них – один тільки й заробляє на сім'ю,
Дехто з них – старих батьків радісна зоря.
– Чого ж вони прийшли зі мною воювать? –

Дід відповів: – А що ж нам робить?
Мелік пригнав нас силоміць,
Він – ворог твій, ти з ним і воюй!
– А де ж тепер Мелік?
– Он там в шатрі зеленім спить,
Он бачиш: куля золота висить,
Там семеро дівчат одганяють від нього мух,
Там п'ятки чешуть сім няньок йому,
А дим, що звівся над шатром отим,
Не дим, –
То пара з рота іде його.
Якщо Меліка ти заб'єш,
Молитися за тебе буде всяк
І в рідний дім повернеться вояк. –
Тут змилюстивися Давид
І нищить військо перестав,
Сказавши дідові: – Гаразд!
Промовив добре ти слівце –
Додержу слова я твого.

XVI

Погнав свого коня Давид,
Спинивсь край входу до шатра,
Угледів: спить отам Мелік
Під ковдрою.
А навкруг – сорок дів одганяють від нього мух,
І чешуть п'ятки сім дівчат,
І розтирають йому груди сім дівчат,
А сім ще – ськають в голові,
А в головах у нього – його матір стара,
А два араби-служники вартують край шатра.
Давид арабам наказав: – Ану господаря ви розбудіть, –
Нехай прокинеться Мелік та йде сюди! –
Араби ж кажуть так:
– Не можемо: повинен спати він сім день,

А спить тільки три,
Лишилося ще чотири дні. –
Давид промовив: – Що таке! Все спать та спать.
Я зневажаю сон його.
Збудіте, хай вийде він сюди!
Якщо не чув ще він про смерть свою,
То я йому смерть.
Якщо у нього нема ангела смерті,
То ось я замість нього прийшов.
Вічним сном у мене він засне! –
Ідуть, беруть з вогню розпечений рожен,
І ним у ногу Меліка – штрик!
– Ух-ух, дівчата! – скрикнув він. –
Погано щось постіль послали ви,
Не витрусили з неї бліх! –
Сказав – і знов заснув.
Тоді розпечений леміш до ніг йому кладуть.
Він вимовив: – Ой, скільки бліх!
Кусают, прокляті, спати не дають! –
Тут розсердився Давид, націлився списом,
Ударив і простромив Мелікову п'яту.
І закричав Давид: – Мелік! Вставай! –
Мисра-Мелік сказав: – Ух-ух...
Ніяк поспати не дадуть! –
Він звівся, сів,
Кулаком одне своє око продирати почав,
Потім і друге.
Продер очі і тільки аж тоді вигулькнув із шатра.
Бачить: на коні Давид, –
Від крові аж червоний весь, –
Стоїть при вході до шатра.
Коли впізнав Давида Мисра-Мелік, –
Дмухнув, щоб з місця геть його здмухнуть,
Та дивиться: Давид не ворухнувся,
Зате ж своєї моці втратив він на десять буйволячих сил.
Давид сказав йому: – Прийшов з тобою битись я! –

Зареготав Мелік в одвіт:

– Давиде! Шепелявий ти, хай тобі чорт!

Коли це вершником ти став,

Що враз припхався оце до мого шатра!

Злізай, Давиде, із коня,

Ти йди сюди, відпочиньмо, погомонім,

Посидимо, спочинемо та й битися почнім! –

Давид відрік: – Для чого це? Я не піду!

Стомлений стоїть ось безневинний люд,

Що ти його вигнав на війну, –

А ми з тобою будем спочивать?

Е, ні! Виходь! Ми станемо на герць! –

От Мелікова мати, Ісміль-хатун, виходить наперед

І умовля: – Давиде! Довгий шлях зверстав ти,

натомивсь, –

Ізлізь з коня, спочинь лишень,

Тоді вже й станете на герць. –

Благала довго так вона. Давид послухався і зліз.

А кінь помчав. Він мудрий був – усе він розумів.

На сорок сажнів яму вглиб Мелік викопав в шатрі,

Залізну сітку над ямою поставив,

А зверху килима послав,

Щоб, як ввійде сюди Давид, – сів і зразу ж в яму

впав.

З коня ізліз Давид, –

Кінь розгнівався, став на диби, потім опустився

на передні і помчав.

Забіг аж на самий вершечок гори...

Ведуть Давида, щоб його над ямою посадовить.

Беркиць! – перекотився в яму він,

А там – залізні ланцюги, на ланцюгах – кільце.

Потрапив у кільце Давид,

Не вилізти йому звідтіль:

Лежить вгорі залізна сіть.

Мелік млинові жорна в свої лабети згріб

І зверху ямище прикрив і так тоді сказав:

– Зі мною битись він хотів?
Ай-ай! Давид з Сасуна, бач, іде,
З Меліком битись хоче він!
Та ще ж хоч би що добре – а то шепелявий Давид,
З Мисра-Меліком він хоче на герць? Ай-ай!..
Нехай посидить у ямі він, тепер аж поки кісточки
згниють! –

Настала ніч. Мелік заснув,
Давид же в ямі пробував.

Хай там лишається Давид,
А ми тим часом повімо
Про те, як жив Горлань-Ован.

XVII

Горлань-Ован бачив сон:
Виблискує Мсирська зоря,
Зоря ж Сасунська пригаса.
Прокинувся тоді Ован, промовив: – Жінко, встань!
Я бачив уві сні таке: виблискує Мсирська зоря,
Зоря ж Сасунська пригаса.
Відходить, мабуть, від нас Давид! –
Саріє мовила: – Нехай зруйнує Бог твій дім!
Для себе ти лягаєш спать, про других бачиш сон! –
Горлань-Ован ізнов заснув
Та й знов побачив сон:
Зоря Мсира неначе аж блищить,
Зоря Сасуна ж гасне знов.
Прокинувся тоді Ован, промовив: – Жінко, встань!
Я бачив уві сні таке: зоря Мсира неначе аж блищить,
Зоря ж Сасуна гасне знов. –
Саріє мовила йому: – Нехай завалиться твій дім!
Що за напасть – і сам не спить
І другим не дає заснуть! –
Горлань-Ован заснув ще раз,

І ще він раз побачив сон:

Мсирська зірка ближче й ближче йде

І вже зорю Сасунську поглина.

Він закричав: – Давида хтось забив! Гей, жінко, та
вставай же, уставай! –

Саріє мовила: – Ох-ох! Ніяк ти не заснеш!

Хто знає, де тепер Давид, з якою жінкою він спить?

Хто зна, де бенкетує він? –

Розсердився Горлань-Ован,

Ударив жінку раз –

Вона звелась і засвітила каганця.

Горлань-Ован сказав: – Подай узброєння моє, –

Богатирське узброєння вона несе. Ован узброєння

вдягав,

Себе в сім шкір волів'ячих обгортав,

Сім ланцюгів волів'ячих упоперек себе в'язав,

Щоб, як закричати, не луснути тоді.

Пішов і стайню розчинив,

І руку він свою поклав на спину Білому коню,

Аж вдарив черевом об землю Білий кінь.

Ован промовив: – Гей, гей, Білий коню мій!

Скажи, коли примчиш мене туди, де б'ється з
ворогом Давид? –

Кінь відповів: – Опівдні буду там. –

Горлань-Ован сказав:

– Та хай ти пропадеш і той овес, що ти поїв!

Опівдні? То це ж побачу я не Давида, а тільки
його труп? –

Пішов Ован і руку він поклав

На тулуб Гнідого коня,

І животом на землю теж упав Гнідий кінь.

Ован сказав: – Гей, Гнідий коню мій!

Скажи, коли примчиш мене туди, де б'ється з
ворогом Давид?

– До ранку, – кінь сказав.

Горлань-Ован відрік тоді:

– Даремно ж, бачу, я тобою піклувавсь!

Та до ранку може й зовсім вже не буде Давида там! –
Пішов і руку він поклав
На спину Вороного коня, –
Не черкнувся черевом землі Вороний кінь.
Горлань-Ован поцілував у лоб Вороного коня,
Промовив: – Гей, коню мій, вороню!
Скажи, коли примчиш мене туди, де б'ється з ворогом
Давид? –

Озвався кінь Вороний:
– Якщо ти вдержишся на спині на моїй,
То ми зробимо отак:
Ногою однією вступи в стремено,
І поки ти другу ногу встигнеш встромить, –
Я вже примчу тебе туди, де б'ється з ворогом Давид. –
Схопивсь Ован,
Ногою він у стремено ступив,
А доки другу ногу устроїв, –
Звівсь Вороний кінь,
Вогненным став,
На гору Лерва примчав.

Коли Куркік-Джалалі уздрів, що йде Горлань-Ован,
То заіржав і ближче підступив.
Злякавсь Горлань-Ован, сказав:
– Давида вбито! Кінь його примчав!
Горами й долами скакун його тікав! –
Підвівсь Горлань-Ован, гукнув:
– Давиде! Де ти? Де?
Марут Велику ти згадай,
Хрест Ратний спом'яни,
Що на правиці є твоїй,
Зведись і струсонись! –
Гукнув Ован, і гук його Давид нараз почув,
І вимовив: – Ай-ай!
Мій дядько сам прийшов сюди,
На мене він гука.

О ти, Марут Велика, ти!
О ти, мій Ратний хрест! –
І струсонувсь і встав Давид,
І замість ями перед ним розкрилась далечінь,
І в небо полетіли всі залізні кільця й ланцюги,
Млинові жорна розлетілись теж,
І кожен вламок з них убив по сорок чоловік.
Давид із ями вийшов і сказав:
– Мисра-Мелік! Кинь підступи свої!
Ми на світанку, як мужі, боротися почнем! –
Мисра-Мелік уже й не зваживсь підійти.
Давид пішов, щоб пошукать коня.
Горлань-Ован тут крикнув: – Агов, Давиде, йди сюди! –
Давид просто на дядьків голос пішов,
Та кинь уперся, не давав себе впіймать.
Почав Давид підманювать, пестити коня,
Кинь підійшов. Давид на нього сів
І так Ованові сказав:
– Додому, дядьку, повертайся ти,
А я на бій проти Меліка мушу іти!

XVIII

Приїхавши, Меліку він сказав:
– Мелік! Тоді мене ти обдуриш,
А що робитимеш тепер? –
Поглянув на суперника Мелік –
Давид стискає палицю в руці.
Мелік, злякавшись, затремтів, сказав:
– Давиде, любий! Ну, іди ж бо, йди, посядемо отут.
Той відповів: – Не сяду я, ти битися виходь! –
Мелік Мсирський наказав
Коня Кахлана привести.
Він сів на нього, рушив на майдан –
Удвох вони там стали гарцювать.
Мелік Мсирський запитав:

– По силі чи по черзі битимемось ми? –
Давид сказав: – Мені однаково, – як хочеш ти,
Так і будем битись. – Мисра-Мелік сказав:
– Я хочу, щоб по черзі бились ми:
Три рази ти удар мене,
Три рази вдарю я тебе. –
Мелік спитав: – А перший вдарить хто? –
Давид сказав: – Ти – старший, перший бий. –
Давид ізліз з коня,
Став серед поля і гукнув:
– Мелік Мсирський! Жду на твій удар! –
Мелік Мсирський палицю схопив,
Погнав коня аж до Фаркена вчвал,
Триденну путь одразу проскакав,
І повернув коня, і на Давида впрост
Помчав, і в нього палицю жбурнув.
Земля аж загула, неначе пес завив, – розверзлася земля,
Немов од плуга, в сорок пар биків запряженого, –
репнула земля,
Спушилася і здулася земля,
Туманом вкрив і землю й небо пил,
Що день і ніч додолу осідав.
– Давиде! – тут Мелік закричав, –
Прахом був ти, у прах же й обернись! –
Давид озвався: – Ні, я ще живу!
Ти раз ударив, тож палицю пускай іще й удруге ж,
ну? –
Мелік подумав: «От, узяв би його біс!
Це ж мій кінь не розігнався як слід.
Не розмахнувсь я палицею своєю теж,
Щоб вдарити Давида і забить».
Коня завернув і знову помчав,
До Джіарбекіра аж домчав,
Звідтіль погнав коня і на Давида полетів, аж вітер гув!
У Давида палицю жбурнув!
Земля так заревла, як той рикає лев!

Мов од потоків грозових, розверзлася земля,
Укрив, мов хмарою, і землю й небо пил,
Що над Давидом осідав дві ночі і два дні.
– Давиде, чи живий? – Мелік тоді спитав. –
Прахом був ти, у прах же й обернись! –
Давид сказав: – Мелік, о, ні, я ще живу!
Ти двічі вдарив, то ж палицю пускай іще й утрете, ну?
– Еге! – сказав Мелік, –
Ізнов мій кінь не розігнався як слід,
Не розмахнувся я і палицею своєю теж,
Щоб вдарити Давида і забить. –
Знов повернув коня Мелік,
До стін мсирських домчав,
З Мсира на Давида полетів, аж вітер гув!
Примчав і палицю жбурнув.
Вся земля струсонувалась, неначе від грому з великих
хмар

Або ж від землетрусу, – так струсонувалась вона.
Укрив хмарою і землю й небо пил,
Затьмаривши лик сонця золотий.
Три дні й три ночі над Давидом пил-туман стояв.
– Тепер напевно я Давида вбив! – Мелік сказав. –
Прахом був він, нехай же й обернеться в прах. –
На третій день,
Коли розвіявся над землею пил,
Давид з своїм конем на тому ж місці знов стояв.
Давид сказав: – Мелік, кінчив удари ти свої, –
Прийшла тепер моя черга.
– Та що за чорт! – скрикнув Мелік. – Прокляття
це якесь!

Дай ще я раз піду, іще ударю раз!
– Е, ні! – сказав Давид. – Куди це ти підеш?
Тепер мое вже право, тепер моя черга.
Еж і світ увесь лиш на порядку держиться, а ти ж
думав як? –
Меліка мати тут прийшла і промовила так:

– Давиде, пожалій Меліка – він же твій брат,
Тож віроломним не будь!
– Ніколи віроломства я, мамо, не чинив.
Всього лиш три удари Мелікові ось завдам, та й біс із
ним, –
Мелік сказав: – Давиде, я благаю про одне:
Час-годину дай мені,
Щоб я пішов і під шатром своїм ліг,
А ти тоді прийдеш туди і там удару мені завдаси. –
Давид озвався: – Іди, полеж, але скажи мені,
Чи палицею бити, чи мечем? –
Мелік тоді так зміркував:
«Якщо він палицею кидоне –
Її ж удару не знесе ніхто».
І він сказав: – Давиде, бий мечем.

XIX

Пішов Мелік у своє шатро, до матері сказав:
– Давида тричі вдарив я,
Та нічогісінько не сталося йому.
Тепер прийде Давид і вдарить тут мене. –
Меліка мати скрикнула тоді:
– Мелік, у яму швидше ти ховайся! –
Мелік до ями вліз
І сорок буйволячих шкір на себе натягнув,
І сорок жорен кам'яних поклали понад ним,
Прикривши ковдрою згори.
Сидить тихенько в ямищі Мелік,
Тихцем всміхається собі:
– Нехай тепер скільки завгодно б'є він по мені! –
Але хіба ж Давида можна обдурить?
Ось до шатра він підійшов, побачив жорна там,
Що купою високою над ямищем лежать,
Прикриті ковдрою згори.
Він знає: не Мелік – все купище оте,

Бо тіло в нього не таке високе, і дебеле, і товсте.
Та не сказав Давид: – Що от, мовляв, скиньте ковдру цю,
Меліка покажіть!

Знов сів Давид на Куркік-Джалалі,
До Цовасара вчвал помчав,
Блискавку-Меча здобув
І полетів назад,
Готуючи удар.

Тут, оголивши груди геть, біжить Ісміль-хатун,
Давиду заступає путь і каже так йому:
– Тебе, Давиде, виплекала, викохала я, –
Заради мене, подаруй мені цей твій удар! –
Давид промовив: – А чому ти, матінко, тоді,
Коли Мелік удари клав на голову мою,
Хоч раз не мовила: «Віддай мені один удар»? –
Угору він підніс свого меча, махнув один раз, другий
у повітрі ним,

А потім взяв поцілував
І до чола свого притис його,
Сказавши: – Маре! Цей удар
Дарую я тобі – його зрікаюсь я. –
Тоді ще раз Давид назад вернув,
Пустив коня і знов помчав,
Примчав, готуючи удар.
Сестра Мелікова до нього підійшла:
– Давиде! – мовила. – Як ти ще був малим,
Тебе носила на руках я, доглядала я тебе,
Тож подаруй мені цей твій удар. –
Угору Давид підніс свого меча, махнув один раз, другий
у повітрі ним,

А потім взяв поцілував
І до чола свого притис його,
Сказавши: – Я оце удар
Тобі дарую теж – його зрікаюсь я.

Але ще удар лишивсь один –
Або ж помилую, або ж загине він! –
Давид вернувся назад,
До стін сасунських домчав,
А звідти до ямища Меліка впрост.
Тоді Ісміль-хатун сказала всім жінкам,
Що привела з собою їх сюди,
І всім дівчатам теж:
– Мерщій в сопілки ви грайте!
Мерщій у сурми вигравайте!
Мерщій у бубни вибивайте!
І в руки капкірі беріть!
Танцюйте плавно ви, так ніжно виступайте!
Давид – ще хлопець молодий,
На вас задивиться, удар послабить свій,
Меліка не здолає вбить. –
Усі жінки звелись,
В сопілки стали грать,
У бубни вибивать,
Плавно, ніжно танцювать,
Але Давида їм не обдурить!
«Я знаю, нащо роблять так вони, – він зміркував. –
Причарувати хочуть цим мене».
І крикнув він: – О матінко Марут!
О Ратний хрест! –
Крикнув – і Блискавкою-Мечем він замахнувся!
Всі сорок жорен меч пробив,
Всі сорок буйволячих шкір,
Меліка тіло простромив,
Прошив од голови до ніг
І на сім сажнів в землю вгруз,
Досягши чорної води.
Коли б не вдержав ангел плин її –
Вона потопом світ би залила.
Мелік Мсирський закричав:
– Давиде, я ще живий!

Тож вдруге бий! –
Давид сказав: – Мисра-Мелік! Ну, стрепенись! –
Мелік Мсирський стрепенувсь:
Один шматок його упав сюди, а другий – впав туди,
Отак Мисра-Мелік загинув назавжди.

XX

Давид сказав: – Маре!
А скиньте ковдру – хай на нього гляну я! –
На відповідь почув: – Іди звідсіль, ми скинемо самі. –
Пришпоривши коня, Давид примчав, спинивсь
І, звівши руку, ковдру скинув геть.
Побачив – сорок жорен кам'яних
Навпіл розколото мечем!
Взяв та й одкинув камені оці.
Побачив – сорок буйволячих шкір
На клапті розрубано мечем!
Ісміль-хатун до ями підійшла,
Покликала: – Мелік! Мелік! Мелік! –
Мелік не озвався,
Сестра і матір сіли там,
Заплакали над ним.
А потім матір так Давиду прорекла:
– Давиде! Мисра-Меліка ти забив,
Та я не скаржусь, бо ж і ти – мій син.
Іди, візьми собі його жону:
Сасун – твоя земля,
Мсирське царство стало теж твоє. –
Давид їй відповів:
– Від матері родився чистим я
І не змішаю чисте із брудним.
Іди, як хочеш ти, зі мною у Сасун! –
Вона сказала: – Ні, Давиде, синку мій!
Я до Сасуна не піду. –
Давид озвався: – Ну, як іти не хочеш ти в Сасун,

Вертайсь назад, даю тобі Мсир – живи отут! –
І вийшов Давид з шатра,
Сів на коня, сіпнув його, куди треба повернув,
поїхав до полків.

Хто цілим залишивсь з царів, пашів і вояків, –
Він всіх покликав, так їм наказав:
– Вам всім дарую волю я!
Звідкіль прийшли, вертайтеся туди,
Ідїть додому й там собі живіть, –
Не треба й данини мені.
Та за моє життя моліте Бога ви,
За супокій душі моїх батьків.
Сумирно там живіть,
Щоб більш не важились повоювать Сасун,
Щоб не підносили знов зброї проти нас.
Якщо б на нас війною ви пішли,
То хоч сховайтесь ви до ям на сорок сажнів вглиб,
То хоч залізьте ви під жорен кам'яний, –
Давид Сасунський встане проти вас,
Меч-Блискавка як стій упаде на вас. –
Тут стали славити Давида всі полки,
Хоч тяжко вірить їм, що згинув Мисра-Мелік.
– Давиде! – кажуть. – Ми за тебе й душу віддамо!
Куди б ти не пішов – з тобою буде Бог,
Тобі pomoже він в ділах,
Тобі здоров'я він пошле,
Твоїм батькам небесне царство дасть! –
Зрадив Давид од слів оцих
І Богу дякувати став.

Забравши військо, в Мсир пішла Ісміль-хатун,
Царі, паші і вояки, що пробували тут,
Пішли, розвіялися по світах,
Оповідали скрізь
Про подвиги, які явив Давид.
Казали: – Виконав Давид батьківський заповіт:

Мсирського Меліка він забив,
Звільнив Сасун.

XXI

На полі бою вчув Торос,
Що Мисра-Меліка убив Давид.
Тоді він битися кінчив
І до Давида примчав.
Давид тут завернув коня,
Торос теж коней завернув
І купно рушили в Сасун.
Що ж після цих боїв вони собі взяли?
Анічогісінько з собою не взяли,
Хіба що пару потягли биків,
Запрігши їх до задньої гарби.
Меліка вухо на оцій гарбі,
На списа настромивши, повезли,
Аж до Сасуна вухо повезли,
Щоб там його подарувать Верго.
Як до Сасуна повернув Ован
(А він же бачив всі полки оті,
А він же бачив шатра всі оті),
То проказав сасунським людям він:
– Шатрів там безліч – стільки ж війська там. –
Народ, таке почувши, застогнав:
– Ай-вах! Ай-вах! Ай-вах! Давида вб'ють вони!
Прийдуть, і наших діточок, жінок, дочок у бран
візьмуть!
Ай-вай! Ай-вах! О, Боже наш, не допусти! –
І от кількох городян
Поставили на чатах на горі,
Щоб стежили, хто дорогою іде:
Чи йде Давид, чи сунуть вороги.
Якщо багато з'явиться людей,
То мусять дати гасло чатові,

Щоб готувався люд міський.
І ось угледіли: жене коня їздець,
Мчить тридцять дев'ять вершників за ним.
Убігли в місто з криком чатові:
– Там їдуть вершники, попереду ж – один,
Здається, сам Давид! –
Овану кажуть: – Мчить Давид,
До нього навстріч ти виходь. –
Сасунський люд – чоловіки, жінки, діди, баби і
дітлашня –
Давиду навстріч всі ідуть.
Давид поглянув – йде юрба.
– Послухай, – сам собі сказав, – яке це військо йде?
Звідкіль у мене стільки ворогів? –
Давид погнав коня, сказав:
– Лети, мій коню! Що робить,
Як Бог послав нам стільки ворогів? –
Погнав коня, наблизивсь, роздививсь:
Іде Ован попереду юрби.
Ще раз глянув: юнаки, діди, дівчата, всі городяни йдуть.
Він жартома гукнув: – Зі мною воювать
І ти, мій дядьку, йдеш? –
Промовив дядько: – Ні, Давиде, ні!
Втішатися із тебе ми йдемо
І Бога славимо, що ти здоровий повернувся. –
Давид спитав: – А чого ж це жінки прийшли?
– Давиде! – відповів Ован. – Коли поїхав ти,
Вони все ходять в тузі і в сльозах
І Богу моляться усе, –
Вони бояться: вб'є тебе Мелік,
Тоді прийдуть араби, вб'ють чоловіків,
Жінок візьмуть у бран.
Прознавши, що вертаєш ти, зраділи дуже всі,
І навстріч вийшли і старі й малі.
– Ну, йдіть назад! – сказав Давид. –
Меліка вбито! Йдіть же, йдіть! –

Давидів дядько звівся тут,
Поцілував Давида, витер з лоба піт, –
Нема чого боятися тепер.

Коли вони ввійшли у дім,
Ован Давидові закровлену одержу поміняв,
З пошаною посадовив за стіл,
Тоді почистив Куркік-Джалалі,
Припнув до стійла скакуна.
Давид, сівши, попросив:
– Налийте ви мені вина! –
Він випив, ліг і спав три дні.
Коли минуло тих три дні,
Старенька баба знов прийшла сюди
І мовила: – Давиде, будь здоров!
Здоровий будь, Давиде! Будь здоров!
– Хай помагає Бог, стара! –
Вона сказала: – Ну, що, тепер побачив сам,
Як тяжко битися було?
А ти ж хотів на Мисра-Меліка йти
З мечем іржавим, ще й на охлялому коні.
– Стара! – сказав. – Я дякую тобі!
Приходь, мені за матір будь, бо в мене ж матері нема.
– Давиде! – мовила. – І так тобі за матір я.
Тепер собі додому повернусь,
Коли ж потрібна буду знов,
Прийду тобі на поміч враз.
Давиде, ти рости і процвітай!
Ти був малим – тепер змужнів
Тож не лишайся більше тут, –
Піди, Ованові скажи:
«Кімнату, де мій батько жив, для мене приготуй,
Щоб я пішов, там проживати став, –
Та якнайкраще прибери її!
Стоять там скрині батька твого –
Святковий одяг сам дістань,

Внеси, до скринь тих поклади,
Сам почепи, повісь меча»...
Ну, мій Давиде, прощай! –
Давид пішов, Ованові сказав:
– Кімнату, де мій батько жив,
Оване, ти для мене приготуй
Та якнайкраще прибери її,
А я піду та й буду жити в ній.
– Гарзд! – Ован сказав. – Я приготую все.
Вогонь Сасуна був уже згасав,
Але тепер він пломеніє знов, –
Тож як не слухатись мені твоїх бажань?
Радію я із подвигів твоїх.
Радію я, що ти звитяжцем став,
Радію так, неначе світ належить ввесь мені.
Ти слово вимовив – і я радію та сміюсь!

З ГРУЗИНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Шота Руставелі

(2-а пол. 12 ст. – поч. 13 ст.)

ВИТЯЗЬ В ТИГРОВІЙ ШКУРІ

[Розділи з поеми]

ВСТУП

Той, що силою своєю сотворив будову світу,
Вклав у всі живі створіння душу, з духом неба злиту, –
Він нам, людям, дав цю землю, многобарвну, повну
цвіту,
Дав царям свою подобу, величаву й гордовиту.

Ти, єдиний Боже, твориш в світі образ тіл усіх;
Дай же сил, щоб я у битві з сатаною не знеміг,
Сповни прагненням міджнура до останніх днів моїх,
І, коли прийду до тебе, полегши тяжкий мій гріх!

Лева владного, що гідно носить спис, і меч, і щит,
І Тамар, царицю-сонце, світлий лал її ланит, –
Чи посмію їх вславляти, чи складу пісенний спит?
Як солодкий мед вкушати, так вдивляться в їхній вид!

Про Тамар тепер співаймо, лиймо ключ кривавих
сліз;
Я колись виборні оди їй на славу вже приніс, –
Гішер плес я взяв чорнилом, а комиш калямом стис,
В серце тих, що спів мій чують, пісня влучить, наче
спис.

Їй на честь солодкі вірші скласти звелено мені,
Славословити волосся, вії славити рясні,
Лали вуст, зубів кристали, щільно зімкнуті й тісні.
Може й олов'яний молот бити камені міцні!

Прагну я для свого твору вміння, серця й слів добірних.
Дай, мій розуме, для мене сил, цим намірам покірних,
Щоб явити Таріелу поміч в злигоднях незмірних,
Славить трьох героїв сяйних, мов раби ті, – в
дружбі вірних.

О, приходьте! Таріела всі оплачмо, як один!
Де зродився той, що був би Таріелу рівний він?
Я, Руствелі, вірш складаю, в груди зраний на скін,
І устенну давню повість я нижу в разок перлин.

Я, Руствелі, збожеволів, побиваючись за тою,
Що підвладне їй вояцтво, військо, ладнане до бою,
Знемагаю і ніколи ран любовних не загою, –
Хай землі дасть на могилу чи цілющого напою!

Цю стару іранську повість, що й в картвельській мові
квітне,
Передавану з рук в руки, наче перло те самітне,
Я знайшов і віршем виклав – діло виконав помітне,
І від гордої красуні жду на схвалення привітне.

Хоч і сліплять очі любі, прагну бачити їх знову:
Серце, що міджнуром стало, на землі не знайде схову.
Я молю: врятуй хоч душу, плоть спаливши
буйнокрову!

Де на славу трьох героїв взяти сили віршу й слову?

Хай всі люди поважають долю, кожному надану:
Працівник хай знає працю, войовник – відвагу бранну;
Хай пізнає шал кохання, хто обрав собі кохану, –
Хай його шанують люди, хай він їм являє шану.

Царством мудрості одвіку віршування зветься гоже,
Людам корисно у вірші зачувати слово Боже,
Бо тоді в їх душах радість неодмінно переможе.
Тим вірш добрий, що він стисло викласть мову
довгу може.

Для коня найкраща проба – довгий, безупинний шлях,
Для грача у м'яч є спитом пильний зір і влучний змах,
Для поета – вірш просторий, де б він мав розгін в
словах.

Якщо сила слів змаліла і, ослабши, вірш зачах, –

Придивіться до поета в мить, як вірш у нього зблідне
І почне тоді кульгати річ картвельська, слово рідне, –
Він відступить для розгону і уміння явить гідне:
Вправно діючи чоганом, діло завершить побідне.

Не зовіть того поетом, хто випадком, ненавмисне,
Кілька слів пустих, нікчемних, у нудного вірша втисне,
Хоч і пнеться до поетів, хоч бундючиться він злісне,
Хоч, немов той мул, гвалтує: «Ти найкраща, власна
пісню!»

Є такі, але й інакших знаю віршників багато,
Що не годні слів добрати із разючого булата.
Це – мисливці недолугі. Їх стріла, легка й щербата,
Непридатна бити звіра, поціляє в звіренята.

Треті є іще відмінні: не бракує їм кебети
Прикрашати співом сварку, гулі, гульбища й бенкети, –
Досить з них, якщо їм скажуть: «Склав співаннячко
дзвінке ти».

Лиш в значних, величних творах визначаються поети.

Той – поет, що труд свій творчий береже, мов дань
велику,

Щоб даниною такою тішить діву сонцелику,

Дум своїх вславлять владику і кохать її довіку,
Тільки їй одній віддати мови звучної музику.

Знайте всі: одну красуню славлю я пісенним хором, –
Це для мене честь велика, не потала і не сором;
В ній – моє життя, в жорстокій, з гнівним, як в
пантери, зором;
Я ім'я її вславляю, перлом вквітчую прозорим.

Славлю я любов високу, душ піднесених потугу,
Що її не вкласти в слово, в нашу мову недолугу.
Дар небес – таке кохання, неземне стремління духу, –
Хто до нього прагне, мусить знести горе, злидні й
тугу.

Мудрецам незрозуміла почуття такого суть, –
Всі слова для нього кволі, і не всім його відчуть;
Це – не хтиве перелюбство, вгрузле в плотську
каламуть,
Це – любов, яку коханці за зразок собі беруть.

По-арабському шаленець і міджнур – слівце одне,
Бо і справді шаленіє, хто глибин чуття сягне.
Є такі, що дух їх лине в поривання неземне,
Інший має ницу вдачу – він красунь не промине.

Хто міджнуром є, той в серці повен краси ясної,
І душа його ясніє в мудрості та супокої,
Діє він так щедро й палко, як поводяться герої.
Не кохає той, хто зрікся бути вдачі отакої.

Незбагненна таємниця є в міджнуровім коханні,
І до нього не рівняти любодійництва погані;
Хіть – одне, кохання – інше, поміж них безодні й
хлані, –
Їх не плутайте, вслухайтесь в ці поради, мною дані!

Хай, розставшись з нею, мріє про її сліпучий вид,
Та палкі чуття міджнура людям виявлять не слід.

ПРО РОСТЕВАНА, АРАБСЬКОГО ЦАРЯ

Ростеван був цар арабів, – з ласки Бога владував,
Щедрий, скромний, величавий, проводир звитяжних лав,
Сам – звитяжець незрівнянний, охоронець людських
прав,
Милосердий, справедливий, ще й речисто промовляв.

Цар, не мавши сина, доньці віддавав усю любов.
І вона над світом сяла, з сонцем зрівняна немов.
Хто її узрів – цей погляд душу й розум в тих зборов;
Щоб їй славу скласти, треба сто сот тисяч мудрих мов.

Тінатін – її наймення хай відоме буде всім!
Як вона зросла, то сонце світлом тьмарила своїм.
Володар величний скликав всіх вазірів в пишний дім,
Посадив їх поруч себе і сказав привітно їм.

Мовив так: «На спільну раду ви прийшли; питаю вас:
От, коли троянда в'яне, – чи в саду нема прикрас,
Чи отам не розцвітає юна квітка в той же час?
Ніч безмісячна надходить, сонця блиск уже пригас.

Вік марчіє мій. А старість – це найтяжча із недуг.
Не сьогодні вмру я – в завтра. Світу так вершиться
круг.

Як блищати може сяйво, що іде уже за пруг?
Хай дочка, ясніша сонця, царствує над всім навкруг!»

Відрекли вазіри: «Царю! Про літа свої старі
Нащо ви згадали? Втішна нам троянда й в тій порі,
Як прив'яне. Запашніше розцвіта вона вгорі.
Навіть з місяцем ущербним чи змагатися зорі?

Не кажи так, володарю! Не зав'яв троянди цвіт,
Всіх чужих порад мудріший навіть хибний твій одвіт,
Але слухатись покірно звикли ми багато літ:
Передай же трон красуні, що осяла сонцем світ.

З ласки Бога буде править, хоч і діва ще, цариця;
Вміння й мудрість є у неї – нам лестити не годиться,
Бо ділами, як промінням, вже засяла сонцелиця.
В лева рівні левенята – чи самець то, чи самиця».

Автанділ спаспет був славний, амір-спасалара син,
З кипарисом рівен зростом, був як сонце й місяць він:
Підборіддя ще не вкрила мужня прорість волосин,
Та його вбивали стріли – довгі вії Тінатін!

Він свою любов міджнура у душі таїти звик;
Як її не бачив довго, то в'ялив троянди щік,
А як бачив – рану серця племінь непогасний пік.
Годне співчуття кохання, що разить людей навік!

Автанділ зрадів, почувши владаря свого ухвалу
Передать дочці державу, і надумав так помалу:
«Буду бачити частіше лик просвітлого кристалу, –
Може, знову оживлю я щік своїх троянду в'ялу!»

Воля владаря арабів рознеслась по всій країні:
«Віддаю над вами владу я дочці своїй єдиній, –
Хай вона зоріє сонцем кожній, що прийде, людині.
Всі до нас збирайтесь, будьмо Тінатін вславляти нині!»

Йдуть араби. Рушив війська здвиг, не бачений ще
доти.

Автанділ – воєначальник тьмочисленної кінноти –
І Сограт – вазір найближчий, що ділив з царем
турботи,
Встановили трон коштовний дивовижної пишноти.

Батько сам перед народом Тінатін веде до трону,
Садовить і власноручно царську подає корону,
Берло віддає, вдягає в одяг з пурпуру й віссону.
Світлосяйні очі діви сяють людям крізь запону.

Відступили і вклонились всі, що тут зібрались, люди;
Їй на славу линуть кличі, линуть співи звідусюди,
І солодкі звуки сурем, і кімвалів перегуди.
Тільки діва плаче, хилить крила ворона на груди.

Недостойна – так вважає – в руки взять державу й
владу,
І бринять по щоках сльози, мов струмки в трояндах
саду.
Цар навчає: «Завше батька молоде змінє чадо –
Цей закон ствердивши нині, відчуваю я відраду.

Не ридай же, доню, слухай, що тобі скажу сьогодні:
Ти – цариця аравійська, взявши берла верховодні,
Прийняла під владну руку царство й натовпи
народні, –
Будь же скромна та розважна, справи звершуй
благородні!

Блиск на гній і на троянди сонце рівно лле в
просторі –
Хай же рівно знають ласку сильні й кволі, дужі й
хворі.
Щедрість зв'яже непокірних, а покірні й так в
покорі, –
Будь же щедра! Відпливають й знов вертають води в
морі.

Кипарис – краса Едему, щедрість – владарів оздоба.
Перед щедрим тихнуть чвари, поникає ворохоба.

З місць почесних над юрбою Автанділа сяє зір –
Там сидить, за лева дужчий, війська славний проводир.
Поруч нього коло столу сів Сограт, старий вазір, –
Кажуть: «Що царя турбує? Що смутить душевний мир?»

Кажуть: «Видно, зародились у царя похмурі думи,
Не могли ж його смутити ці п'янки, бенкетні шуми?»
Автанділ сказав: «Сограте! Запитаймо привід стуми,
Пожартуймо з ним і, може, жартом звіємо журбу ми».

Встав Сограт, вазір владики, й Автанділ, прекрасний
тілом;
Келих сповнивши по вінця, перед владарем змарнілим,
Посміхаючись поштиво, коліньми стають на килим,
І вазір тоді промовив проречистим словом смілим:

«Зажурився ти, владарю, мисль твою журба зборола.
Правий ти! Скарби пропали, у скарбниці – пуста
гола, –
Все дочка пороздавала, милостива й світлочола.
Нащо горе скликав? Ліпше не давав би їй престола!»

Посміхнувшись, цар прослухав слово радника завзяте,
Дивувався, як наваживсь він царю таке сказати.
І озвався тихим словом: «Ти гаразд зробив, Сограте,
Та збрехав би той, хто скаже, що скупий я на
витрати.

Ні, смутить не те, вазіре. Я журюся з мислі тої,
Що минула юність, чую кроки старості лихої,
Та в усій моїй країні не зродились ще герої,
Котрі вивчилися би в мене діла – справи бойової.

Доручив клейноди царські я дочці своїй в наділ,
Бо Господь не дав нам сина, що навчився б
ратних діл, –

Так, як я, м'яча жбурляти, бити з лука градом стріл.
Перейняв у мене дещо, може, тільки Автанділ».

Витязь вислухав, що мовив цар вазіреві тому,
Похилившись, посміхнувся – личить посмішка йому;
Блиск його зубів сліпучих всюди розвіває тьму.
Цар питає: «Чом смієшся? Засоромився чому?»

Знов питає: «Чи кумедним ти вважаєш мій одчай?»
Витязь мовив шанобливо: «Я скажу, та слово дай,
Що з мого завзяття, царю, не розсердишся украй, –
Не вважай це за зухвальство і мене не погубляй».

Цар сказав: «З образи навіть не ображусь, втишу гнів!»
Тінатін іменням клявся, найпрекраснішої з дів.
Автанділ тоді озвався: «Сміло я заговорив:
Скромний будь, не вихваляйся, добрим луком –
поготів!

Автанділ – твій раб, та з лука він не гірш за тебе б'є,
Тож давай змагатись, царю, – військо виборне твоє
Буде свідком поединку. Чи на це догода є?
Хай суддею у змаганні нам мисливський лук стає».

«Що ж, приймаєм виклик. Герці ми не раз уже вели.
Не зрікайся ж слів – провірим влучність нашої стріли.
Треба, щоб за свідків герцю кращі витязі були.
Хай покаже поле ловів, хто з нас заживе хвали!»

Автанділ свою дав згоду. Склали договір двобою,
Залунав і сміх, і співи, жартували між собою
І погодились, заклавшись, з постановою такою,
Що ходитиме без шапки переможений днів трое.

Цар сказав: «Дванадцять ловчих будуть їздити за нами,
Полюватиму на звіра я з дванадцятьма рабами,

Шермадін же твій – з тобою, не бракує в нього тями.
Хай обчислять нашу здобич, бродять хащами й полями».

Ловчим мовив: «Їдьте в поле на світанку ще, як темно,
Виганяйте всяких звірів, походжайте недаремно.

Ви ж на герць ідіть дивитись, – війську цар

промовив чемно, –

Учті – край. Бенкетували з вами весело й приємно».

Рано-вранці їде витязь, осяйніший за лілеї.

Вуст палкі рубіни грають, пломенить багрець киреї,

Золотий серпанок в'ється, кінь басує на алеї,

І царя він просить вийти із хоромини своєї.

Цар, узброєння вдягнувши, радо виїздить на лови.

Облягли мисливці поле, мов його взяли в закови.

Сурми грають урочисто. Їдуть вершники в діброви,

Вкупі б'ють, стріляють з луків – це закладу їх умови.

Цар звелів: «Дванадцять ловчих, – всі слідом за мною

сміло,

Пружні луки приношайте, подавайте добрі стріли,

Стежте пильно і зважайте, скільки звіра ми забили».

От з усіх просторів звірі табунами повалили.

Позбігалися, в тлумище позбиравшись незугарне,

Кози, олені, і тури, й високострибучі сарни.

Їх ганяв слуга й владика – о видовище прегарне! –

Ось невтомні руки й луки, і стріла не йде намарне.

Сонця промені затьмарив копитами збитий порох,

Звіра били, кров точили по долинах неозорих...

І приносили їм слуги купи стріл метких та скорих.

Здобич зранена валялась по лісах, по темних зворах.

Гнавши звіра перед себе, перемчали поля схили,

Забивали, плюндрували, Бога правого гнівили,

Аж поля темніли багро, кров'ю звірів червоніли.
«Він – як дерево Едему» – люди звали Автанділа.

Проскакали довге поле, проминули кручі й строми –
Струменить за полем річка, протікає в скель проломи.
Звір сховався в нетрі темні, в непролазні буреломи.
Два суперники спинились, щоб спочинути з втоми.

Сміючись, пишався кожен: «Тільки я стріляв путяще!»
Дружньо, мило жартували, коні йшли напризволяще,
Тут раби їх наздогнали, перебравшись через хащі.
Цар велів їм: «Мовте правду, хто із нас мисливець
кращий?»

І раби озвались: «Кажем правду з вашого наказу:
Він вас, царю, переважив. Не вважайте за образу,
Пощадіть, – та вам до нього не рівнятись цього разу.
Автанділ, як влучив звіра, так і клав його відразу.

Сто раз двадцять вбито звірів – скажем це ми і не
змилим,
Та за вас на двадцять більше впало перед Автанділом,
Бо ні разу він не схибив, бив тварину кожним стрілом,
Ваших стріл знайшли ж багато на землі, укритих
пилон».

Цар сприйняв цю вість, неначе хтось здолав його у
шахи,
Щиросердо він втішався з Автанділа переваги, –
Так троянду соловейко любить в час палкої спраги,
Як любив владар ласкавий учня, повного відваги.

З басунів зійшли мисливці, в холодку лягли на трави.
Мов колосся, тьмочисленні позбирались війська лави,
І прийшло дванадцять ловчих – з найбравіших
кожен бравий,
Поглядають на бескеди, на ріку, на тихі плави.

ЯК ЦАР АРАВІЙСЬКИЙ ПОБАЧИВ
ВИТЯЗЯ В ТИГРОВІЙ ШКУРІ

Раптом бачать: невідомий витязь сів край річки й плаче,
Коло нього на повідді чорний кінь стоїть терпляче;
Умерезивши всю зброю, перло світиться гаряче.
На троянди щік упали сльози, паморозь неначе.

Витязь, голову убравши в тигрову смугасту шкуру,
Вкривши шкурою такою ж кремезну свою статуру,
Канчука-залізов'яза у руці затиснув хмуру.
Бачать, хочуть роздивитись – шлють гінцем до нього
джуру.

Джура-раб іде до левня, що продовжував ридати, –
Грізний з вигляду, він плакав, похилив чоло на шати;
Кришталевий дощ зрошає вій густих рясні агати.
Раб прийшов, та він і слова не схотів рабу сказати.

Раб не в силі слова змовить. Ляк його проймає й
душить.
Він, жажнувшись, поглядає, та цареві вірно служить,
Тож підходить ближче й каже: «Цар воліє...» Не
зворушить
Ані клич, ні слово левня – він ридає, ревно тужить.

І не чує, і не бачить він з-за слізної полуди,
І на те він не зважає, що гукають зайшли люди,
Дивно схлипує, зітхає, мов огонь запав у груди;
Кров змішалася із слізьми, і криваві ринуть пруди.

Розум левня, мислі й мрії прагнуть іншого десь краю!
Знов цареве повеління раб проказує з одчаю,
Та його не чує витязь, тільки плаче та ридає, –
Кетяг цих троянд прекрасних квітки уст не розкриває.

Так одвіту й не діждавши, повернувся раб до стану.

«Він мене не хоче слухать, – раб промовив

Ростевану. –

Я гадаю: ваша ласка не потрібна тому пану,

Що сліпить, неначе сонце, – я, мабуть, незрячий

стану».

Цар, здивований і гнівний, люті в серці не стаїв

І гукнув до вірних ловчих, до дванадцяти рабів:

«Бойову беріте зброю в руки, звиклі до боїв, –

Приведіть сюди того ви, що у березі там сів».

Ловчі рушили. Бряжчала зброя їх завзятих лав, –

Лиш тоді очуняв витязь, що ховався між купав;

Він навколо озирнувся, військо зором пронизав,

Тільки змовив: «Горе, горе!», більш нічого не сказав.

Втер рукою журні очі, – і сльоза з очей зника.

На собі меча поправив, підтягнув сагайдака

І, повіддя взявши в руки, верхи сів на румака.

Що йому погрози рабські, клич раба-войовника?

Щоб схопити левня, військо обступило навкруги.

Лихо, що він з ними скоїв! Їх жаліли б вороги –

Розбивав лоби лобами, бив і нищив до ноги,

Канчуком навпіл панахав, повен гнівної снаги.

Цар, розгнівавшись, вояцтву каже гнатись навздогін,

Витязь їде, на гонитву не погляне навіть він;

Хто ж його доскочив, жити не лишився ні один.

Ростевану горе – слати вояків своїх на скін.

І тоді за ним помчали Автанділ і Ростеван, –

Він же гордо їхав далі, коливався юний стан,

Гнався кінь, Мерані чорний, і встелявся сяйвом лан.

Витязь бачив, що женеться цар за ним, щоб взяти в

бран.

Наближався цар до нього у гоньбі несамовитій, –
Він тоді, коня хльоснувши, зник з очей тієї ж миті,
Наче в прірву провалився чи в небесній щез блакиті,
Годі й сліду розшукати на дорозі, пилом вкритій!

Довго стежили, шукали, але згинув навіть слід, –
Тільки див отак зникає, духів безтілесних рід.
Хто поранений був – мився, по мерцях ридав нарід;
Цар сказав: «Нам Бог змінє час утіх порою бід.

Завершив він лютим горем мій веселий, щасний вік,
Обернув на тугу радість, на журбу мене прирік
І до смерті серце зранив – де, який шукати лік?
Хай святиться Божа воля і віднині, і навек!»

Більш не кликав полювати, а зітхання тужні множив,
Скакуна на шлях додому повернув і підострожив.
Ловчі луки поховали, клич їх звірів не тривожив;
Хтось казав: «Владар наш правий!», хтось же тихо
святобожив.

Цар ввійшов, смутний, похмурий, до найдалшого покою
І пустив лиш Автанділа, наче сина, за собою.
Люди вийшли із хоромів зацімлою юрбою.
Змовкла арфа, і кімвали не бринять дзвінкою грою.

Тінатін, коли дізналась про події таємничі,
Підійшла, край входу стала – сонцем сяли світлі вічі, –
В скарбника спитала: «Спить він чи й не засне після
стрічі?»

Той відмовив: «Тужить сильно, аж змінився на обличчі.

Автанділ там з ним, до себе не пустив нікого з нас,
Він чудного левня бачив, світ очей йому загас.
Тінатін же відповіла: «Входити туди не час.
Як мене питає, скажеш, що приходила якраз».

Цар гукнув, коли від серця трохи туга одлягла:
«Де моя перлина й радість, втіха й сяєво чола?»
Відповів скарбник: «Недавно тут була, бліда, як мла,
Та про ваш одчай почула і, смутна, назад пішла».

Цар звелів: «Ідіть покличте, бо я в тузі згину доти!
Йй скажіть: чом не приходиш? Чом не втишуеш
скорботи?»

О життя єдине батька, звесели ж печаль його ти!
Він розкаже про причину, що породжує турботи!»

Волі батьківській скорившись, Тінатін до батька йде, –
Наче місяць повновидий, сяє чбло молоде.

Цар її цілує ніжно і ласкаву річ веде:
«Нащо ждала, щоб покликав? Пропадала досі де?»

Діва мовить: «Ваша туга і з небес змете світила.
Як дізнається людина, що журба вас охопила, –
Чи насмілиться й поглянуть, хоч була б яка пресміла?
Я гадала: ніж тужити, ліпше зважить все до діла».

Він сказав: «Моя дитино, затужив я дуже сам,
Але ти – моя розрада, втіха змореним очам,
Вигляд твій загоїть смуток, він лікує, мов бальзам.
Я повім причину туги – ти причину цю затям.

Стрів я лицаря чудного, вояка ще юних літ, –
Зір його, як промінь, слався на похмурий краєвид;
Я не знаю, чом той витязь плакав так, ридав навзрид,
Та розгнівавсь, бо вітати нас він не схотів як слід.

Як мене побачив, скочив на коня й погнався чвалом.
Я звелів його схопити – він поклав все військо валом;
Не звітав мене по-людськи; як диявол, щез провалом.
Чи з людиною я стрівся, може, – з марищем
несталим?»

Бог дари свої солодкі обернув на сумовиті,
Я забув про дні веселі, світлий час, щасливі миті;
Все мені – тягар пекучий, все мені – жалі неситі,
І ніщо мене не втішить, скільки житиму на світі».

Відказала діва: «Сміло я тобі промовлю, тато, –
Нащо ремствуєш на Бога і на долю так затято?
Скаржишся в журбі на того, що нам щастя дав багато,
Той не вчинить зла, хто діє завше добре, мудро й
свято.

Ось така моя порада: ти – владика всіх владик
І твої безмежні землі, їх не зміряти й за рік.
Надішли ж збирати вісті ти гінців у кожен бік,
Скоро знатимеш: чи привид стрівся вам, чи чоловік.

Як людиною був лицар, що мандрує по землі, –
Десь його таки ж побачать: в місті, в полі, на селі.
А як ні – то був диявол, що лукавства чинить злі.
Так покинь же вболівання, кинь же смутки та жалі!»

Кличе цар гінців і каже йти в держави кожен край,
Їм велить: «Пильнуй невпинно і часу не зволікай, –
Все зроби, щоб одшукався той мандрований силай.
Де не зможеш буть – листовно там наказа надсилай».

Посланці пішли, ходили, цілий рік бродили скрізь,
Виглядали, обшукали шир долин, нагірну вись,
Та ніхто його не бачив, мов сховався він кудись.
Марно змучившись, додому спохмурніло подались.

Повіщають: «Обходили ми простори всіх безмеж,
Не знайшли того тужливця, марно змучились од стеж,
І нема людей на світі, що його стрівали б теж.
Ми тобі не прислужились. Може, інших дій вживеш?»

Цар промовив: «Правду каже любій доні серце віще:
То нечистий дух, диявол, що, як ворог, світом рище,
Появив свою оману і жалю завдав мені ще.
Та тепер я кину смуток, – побиватися навіщо?»

Так сказав. Розваги й втіхи стали знову панувати,
Звідусіль збирались блазні, співаки та акробати.
Цар дари роздав народу, всіх покликав у палати.
Де такий іще владує цар і щедрий, і багатий?

Автанділ, у спочивальні сівши пізньої години,
Веселиться і співає, арфи звук солодкий лине.
Раптом входить, мову мовить негр, прислужник
Тінатіні:
«Зве стрункіша за алое вас до себе на гостини».

Найжаданніше віщують юнаку слова оті, –
Він вдягає ліпші шати, різнобарвні й золоті,
Щоб свою троянду вперше споглядять на самоті.
Радість – люблю зустрічати, зір втопити в красоті!

Автанділ іде гордливо, голови не хилить вниз –
Він побачить ту, що в нього стільки виточила сліз.
Наче блискавка, чудова красаота дівочих рис,
Хоч сидить вона похмура, смуток серце їй затис.

Тінатін прекрасні перса горностай укрит пухкий,
А чоло сповив серпанку найпрозоріший сувій.
Протинають кожне серце стріли довгих чорних вій,
І вгорнули шию коси, мов ланцюг блискучих змій.

З-під багряного серпанку, з-під перлового вінця
Поглядає сумно діва і вітає молодця.
Ніжно просить Автанділа сісти поруч на стільця.
Повен радощів великих, став лицем він до лица.

«Я німію, вас жажнувшись, – він сказав, схилившись
долі, –
Як зустрівся з сонцем місяць – гасне він на видноколі;
Я тепер боюсь за себе, мислі всі мої в неволі.
Ви скажіть – що вас турбує, чим зцілити ваші болі?»

Почала поважно діва річ виборну і гарячу,
Мовить: «Я тебе уперше коло себе зблизька бачу,
Тож здивуєшся, почувши справу цю, мені болячу,
Та скажу тобі про хворість, що красу від неї трачу.

Пригадай, як з Ростеваном ви на лови йшли юрбою, –
Там чудний скорботний витязь вам зустрівся над рікою.
Розповідь про це зачувши, я позбулась супокою, –
Обдивись бодай всю землю, та знайди його, герою!

Хоч не змовив ти до мене досі й слова у розмові,
Але знаю: через мене ти палаєш од любові,
Градом сліз побивши щоки, серце змивши шалом крові.
Ти – любові світлий бранець, ти – в любовному
закові.

І тебе служити змусять дві причини безсумнівні:
Ти, по-перше, смілий витязь. Де іще тобі є рівні?
А, по-друге, ти міджнур мій, відданий своїй царівні.
Так іди шукати левня, починай же мандри дивні!

Зробиш це – і ще міцніше я тебе любити стану,
Бо звільниш мене від муки, згониш демонську оману.
Дай моїй душі надію, як фіалоньку духмяну,
І вертай, мов лев, до мене обійнять свою кохану!

Скрізь шукай його три роки, весь цьому віддавшись ділу.
Відшукаєш – переможцем повертай розважить милу,
Не знайдеш – зустріли, значить, ви тоді нечисту силу;
Пригорнеш свою троянду не зів'ялу й не змарнілу.

Дам я клятву: як тим часом з іншим стану я у парі,
Будь то навіть сонце в плоті, що зійшло б до мене
в чарі, –
Хай мене позбавлять раю, віддадуть пекельній карі,
Хай уб'є твоє кохання, хай згорю в твоїм пожарі!»

Витязь мовив: «Ти, як сонце, сяєш крізь агати-вії!
Що тобі сказати маю? Що промовити посмію?
Я чекав на смерть, натомість ти дала життя й надії.
Наче раб слухняний, рушу в мандри, в розшуки і в дії».

Витязь мовив ще: «О сонце, Бога сонячне створіння, –
Ти сузір'я всі скоряєш словом владного веління.
Недостойний я такого, щедро сланого, проміння.
Світить сяєво ласкаве на троянд моїх цвітіння».

Поклялися обопільно і свою ствердили віру, –
Їхні душі звеселіли, почали розмову щирю.
Серце змучене юнацьке лиш тепер зазнало миру.
З губ, як біла блискавиця, сміх блискоче потаймиру.

Сили поруч, милувались, все забувши в ці хвилини,
І очей агати стрілись, і знизались уст рубіни.
Він сказав: «На тебе глянуть – божевілля для людини.
Твій вогонь палає, серце ж попеліє від огнини».

Він пішов, нестерпні муки відчуваючи в розстанні,
Оглядавсь назад безумно, погляд кинувши останній.
Квітку щік, лиця кристали росять сльози ненастанні.
Серце з серцем поріднилось – поклялися у коханні.

Шепотів: «В розлуці рано на троянду ляже тлін.
Мов рубін, допіру саяв – став жовтіший за бурштин.
У розлуці ж довгій, дальній, що робитиму один?
Це – закон, щоб для коханки йшов коханий на
загин».

Ліг на ложе, – слізьми росить він обличчя осяйне,
Плаче, хилиться, тріпоче – так тополю вітер гне;
Задрімає, в сні побачить, що кохана промайне, –
Затремтить з тяжкої муки, тужно й голосно гукне.

Став ревнивий у розлуці, людям він не довіря, –
Впали сльози на троянди, на лице багатиря.
Він прокинувся, тільки в небі змеркла ранішня зоря, –
Одягнувся і поїхав, щоб побачити царя.

До царя послав еджіба, найвірнішого із слуг:
«До моєї мови, царю, приверни ласкаво слух –
Вся земля тобі покірна, владен меч твій, владен дух;
Понесу я вість про тебе по державах всіх навкруг.

Недругів б'ючи у битвах, я пройду крізь гони й гони,
Тінатін прославлю всюди, всі здолаю перепони,
Звеселю покірних, знищу непокорених загони,
Присилатиму дарунки, часто слатиму поклони».

Цар потішився цим дуже і звелів йому ректи:
«Леву личить не зрікатись воен, бранної мети, –
Дух твій мужній вимагає сам такої тяготи.
Вирушай же, хоч і тяжко, що від нас відходиш ти!»

Увійшов, вклонився витязь і сказав ось так йому:
«Похвалу царя надмірну я покірливо сприйму.
Може, Бог мені осяє дальньої дороги тьму, –
Знов тоді я, з волі Бога, ваші ноги обійму!»

Пригорнути Автанділа цар простер старечі руки –
Обіймає щиро вчитель учня, гідного науки.
Витязь встав, пішов із зали. Був цей день їм – днем
розлуки.
Ростеван, сумирний, мудрий, гірко плакав од розпуки.

Витязь вирушив сміливо у незнану даль шляхів,
Їхав двадцять день, з'єднавши з млою ночі світло днів;
Вищих повелінь скрижалі всесвіт перед ним розкрив.
Тінатін згадавши, серцем витязь палко пломенів.

Він в маєток свій приїхав – йде назустріч люду здвиг,
І несуть йому дарунки натовпи вельмож значних;
Хто побачив Автанділа – радість сяяла для тих, –
Та, збираючись в мандрівку, він баритися не міг.

Володів він містом дужим. Між узгір був той осад,
Кам'яна, міцна твердиня проти вражих чвар і звад.
Автанділ там веселився, полював три дні підряд,
Та й покликав Шермадіна, щоб спитать його порад.

Вже раніш про Шермадіна наша повість річ вела, –
З паном раб зростав укупі, знав усі його діла,
Та не знав іще, що витязь од любовних мук пала, –
Лиш тепер йому розкрита тайна владаря була.

Витязь мовив: «Шермадіне, це мені й сказати встид, –
Ти ж бо вірником найближчим був мені багато літ,
А проте не знав нічого, що тяжкий терпів я гніт.
Нині ж з волі володарки знов мені розкрився світ!

В Тінатін я закохався, і коханням був забитий,
І з нарцисів лялялись сльози на троянд померзлі квіти.
Тільки зараз таємниці не схотів я затаїти,
Бо її слова впоїли щастям дух мій сумовитий.

Так вона мені звеліла: «Юнака, що десь ізник,
Розшукай, і, як вернешся, – стану я твоя навик.
Будеш ти, ніхто інакше, – мій коханий чоловік!»
Слово це на рани серця полилось мов справжній лік.

Так, по-перше, владареві появлю я службу сталу,
Бо коритися цареві личить вірному васалу,
А, по-друге, ця красуня серце визволить од палу, –
Випроби зламати не можуть мужа волю витривалу.

Поміж всіх панів і хлопів ми з тобою – ближчі друзі,
Тож послухай же, благаю, радцю мій в усякій тузі:
Доки буду я блукати – будь за владаря в окрузі,
Бо твоїй лиш довіряю я і мудрості, й потузі.

Над підданцями, над військом ти правуй, твердий і
чулий,
Шли таких гінців до двору, щоб почути все сягнули,
Шли дарунки їм коштовні, шли за мене їм цидули,
Щоб відсутності моєї владарі і не відчули!

Будь такий, як я, завзятий і до ловів, і до бою,
Жди мене три роки, тайну зберігаючи святою!
Як вернуся, – цвіт алое ще засяє красою,
Не вернись, – тужи невітно, вболівай і плач за
мною.

Лиш тоді печальну звістку владареві надішліть.
Про мою пишть загибель, про мою останню мить;
Напишіть: його недоля – доля людських всіх порідь, –
І скарби роздайте бідним: срібло, золото і мідь.

Послужи іще ревніше, як буття кінчу я бренне, –
Не забудь про мене зразу, про моє життя шалене,
Все зроби, як я благаю, помолись тоді за мене,
Пригадай дитинство наше, по-хлопчачи навіжене!»

Шермадін почув цю мову – душу геть журба роздерла,
Із очей гарячі сльози заструмили, наче перла.
Він сказав: «Ідеш – і радість у моему серці вмерла.
Ти не спинишся, та нащо дав мені владарські берла?»

Чи я зможу замість тебе владувати непохитно?
Чи маєтками твоїми зможу правити пожитно?
Хай земля б мене приспала, ніж тебе пустить
самітно, –
Тож візьми мене з собою мандрувати кругосвітно».

Витязь відповів: «Послухай річ мою без лжі і кпини:
Як блукає десь коханець, – прагне він до самотини.
Без труда не дістаються людям дорогі перлини.
Спис нехай простромить груди віроломної людини!

Хто, крім тебе, ще оцінить пристрасть, в мене забуялу?
Хто, крім тебе, може дати раду і наказ васалу?
Зміцнюй тверджі прикордонні, стримуй ворогів навалу.
Добрий Бог – мене, можливо, не віддасть він на
поталу.

Нарівні біда потрапить і одну людину, й сотні.
Оборонять сили неба – не страшні путі самотні.
Не вернусь я за три роки, – вдягнеш одяги скорботні,
Дам указа, що над краєм ти владуєш відсьогодні».

ГРАМОТА АВТАНДЛІА ДО ЙОГО ПІДДАНЦІВ

Склав листа: «Мої підданці, добрі радці, вірні учні,
З нами в справах одностайні, з нами в битвах
нерозлучні,
Наших слів ви – вірні тіні, наших дум ви – слуги
влучні,
Прочитайте ж, всі зібравшись, письменна ці власноручні.

Хай почують всі, що пише охоронець супокою:
Ось пишу слова напутні я вам власною рукою, –
На короткий час рушаю, знехтувавши тут гульбою,
Склавши клопіт про поживу лиш на лука з тятивою.

Пильні справи кличуть. Отже, з батьківщини я відходжу
І в своїх самітних мандрах цілий рік пробути можу,
А тому я всіх благаю, хлопа, воїна й вельможу:
Доки я вернуся, будьте царству за міцну сторожу.

Над усім народом владу я лишаю Шермадіну
Доти, докіль не вернуся чи десь в мандрах не загину.
Хай він сяє наче сонце, щоб ваш цвіт не видав тліну,
Хай, як віск, розтопить чвару, непокори й зла причину.

Вам відомо, що його я шанував, як сина й брата, –
Він стає за Автанділа понад вами владувати.
Загримить до бою сполох – буде він, як я, завзятий.
Не вернуся ж – плачте ревно, одягніть жалобні шати».

Склавши так в листі пораду, ніжномовну і сувору,
Взявши черес, повний злота, закінчив роботу спору
І сказав: «Я верхи сяду лиш на полі коло бору,
Де війська мої збирались». Тої ж миті рушив з двору.

Він звелів: «Ідіть од мене, не дозволю йти нікому!»
І лишився самотою, відпустивши всіх додому,
Повернув коня й погнався по чагарнику густому.
Тінатін згадає тільки – порина душа в судому.

Геть од війська віддалився, мчав крізь поле й оболоні.
Хто з людей його здоліє наздогнати у погоні?
Чи береженого Богом наженуть мечі та коні?
Лиш тяжку журбу за нею ніс, як рану, він у лоні.

Закінчивши лови, пана почали шукати люди,
Та ніде не відшукали одчайдушного заблуди.
Засмутилося вояцтво, туга сповнила їм груди, –
Обходили, обшукали кінно й пішо всі усюди.

«Як не ти – кого ще, леве, настановить Бог над нами?»
Скрізь питали, скрізь шукали, пошালівши від нестями, –

Не дізнались, де він їхав та якими сторонами,
І все військо, зажурившись, заливалося сльозами.

Шермадін, вельмож зібравши, Автанділове послання
Прочитав, як то веліла воля владаря остання.
Це почувши, всі стогнали від великого страждання,
Побивалися невтішно, помарніли від ридання.

Всі сказали: «Світ без нього видається за оману.
Тільки ти прийняти годен честь намісницького сану.
Визнаєм, слухняні й вірні, владу ми, тобі надану!»
І йому, слузі й васалу, всі вклонились, наче пану.

ПРО ТЕ, ЯК АВТАНДІЛ ШУКАВ ТАРІЕЛА

Мудрий Езрос в «Діоносі» свідчить так про людські доли:
«Годні жалощів троянди, вкриті інеєм, схололі».
Годен жалощів і витязь, поставніший від тополі,
Що вітчизну залишає, самотою їде в полі.

Автанділ промчав те поле за чотири перегони,
В край чужий в'їздить, минає він Аравії кордони;
З Тінатін розставшись, в тузі серце витязя холоне:
«Був би з нею – не ридав би, на життя б не слав
прокльони».

Вкрив засніжену троянду завірюхи дикий шал.
Часом він аж смерті прагнув і, виймаючи кинджал,
Говорив: «Цей світ встромляє в серце сотні лютих жал.
Занедбав я у печалі арфу, ліру і кімвал».

І його троянда в'яла, вже ясних не знавши днів.
Серцю мовив: «Будь терпляче!» – так себе і бадьорив;
Безліч міст чужих проїхав, бачив безліч всяких див,
З ким стрівався по дорозі – з тими дружньо говорив.

Він ридав, – і геть у море сльози лялялись звідсіля;
Був кулак – за узголов'я, ложем – камінь та земля.
Мовив: «Люба, я до тебе серцем лину іздаля,
Бо мене і смерть за тебе не страшить, а звеселя».

Він по всій землі проїхав, край одвідав не один,
Звідав всі шляхи під небом до чудних чужих країн,
Та про зниклого тужливця не почув ніде новин.
Без трьох місяців три роки вже пробув у мандрах він.

Він побачив край суворий, край страшного здичавіння.
Місяць їхав там, не стрівши ані жодного створіння.
І Рамін та Віса навіть не страждали так з тужіння, –
Все ж до любої своєї цілоденне слав моління.

Він добрався до верхівлі височезних диких гір, –
Перед ним розкрились доли, на сім день ходьби
завшир.

Під горою бігла річка, між бескед крутивши вир,
І з обох боків до неї підступив похмурий бір.

Сівши там, лічив він, скільки день до строку вже
пройшло, –
Зо два місяці лишилось. Тож смутив своє чоло.
«Раптом все змарніє діло!» – страшно й здумати було.
Хто родитись вдруге може? Хто добром оберне зло?

Зупинивсь і думу думав він, страждаючи з одчаю:
«Повертати? Та невже я стільки років марно згаю?
Чим красуню сонцелику я порадувати маю,
Якщо зниклого тужливця так ніде й не розшукаю?

Не вернуся, – скільки мушу змарнувати днів і літ,
Щоб побачити бодай би дивного тужливця слід?
Строк кінчиться, – і сльозами Шермадін залле свій вид,
До царя піде і скаже, що покинув я цей світ.

Як просив я, він розкаже, що кінець прийшов мені, –
Гірко це їм буде чути, прийдуть їм тужливі дні.
Як тоді живим вернути з мандрювань по чужині?»
Плачучи, він так міркує, думи зважає сумні.

«Справедливості твоєї чом я, Боже, не зазнаю?
Чом в нічев'я обертаєш блуканину цю безкраю?
Радість вигнавши із серця, дав гніздитись там одчаю.
Не посохнути ніколи сліз невпинному ручаю!»

Він сказав: «Найкраща рада – це терпіння ненастанне.
Геть загибель передчасну! – тож і серце хай не в'яне.
Я без Бога не здолаю діло виконать жадане.
Те, що має бути, – буде; що судилося – те стане».

Він сказав: «Померти ліпше, як життя в ганьбі тягти!
Повернувшись з мандрів, стрінеш Тінатін прекрасну
ти, –
Що відкажеш, як питає, чом його не зміг знайти?»
В думках цих пішов над лісом крізь дрягву й очерети.

«Я зустрів усе живуще, всі країни перейшов,
Та ніде не бачив левня навіть сліду підошов;
Правду кажуть, що не витязь – див тоді нас поборов!
Годі плакати даремно, марно лити сльози й кров!»

Автанділ до гір лісистих перебрався крізь потік,
Їхав чвалом і вслухався у тужливий шум осик.
Він зморився, бездоріжжям не один блукавши рік,
І вже вкрила чорна прорість кришталеве поле щік.

Він рішив назад вертати, й сльози стигли на обличчі.
В даль вдивлявсь, путі шукавши на долиннім
межиріччі,
Місяць жодної людини не побачивши у вічі;
Дикий звір блукав у хащах, – не стріляв із лука дичі.

Автанділ і сам здичавів, горе змучило сірому,
Та, як брентий син Адама, голод він одчув і втому.
Звіра вбив він. Так влучати не щастило і Ростому!
Взяв кресало й на галяві склав багаття з бурелому.

Скакуна пустивши пастись, м'ясо пік, підклавши хмизу.
Раптом бачить: мчать до нього шість комонників ізнизу.
«Це – розбійники! – подумав. – Тут привілля лиш
харцизу!
В цих місцях кому бувати, як не злому горлорізу?»

Лука взявши, він подався їм назустріч у завзятті.
Юнака блідого везли два мужчини бородаті, –
В нього кров текла по лобі, скроні раною розтяті;
Він конав уже – й ридали невтоленно провозаті.

Витязь крикнув: «Стійте, люди! Ви вертаєте з розбою?»
Відповіли: «Заспокойся! Зжальсь над долею лихою!
Поможи нам, – не поможеш, то проймися й ти
журбою,
Сівши з нами, зарідавши і зарісши бородою».

Автанділу розповіли – і слова їх мчали в леті, –
Про своє життя, про лихо і дістали рани де ті:
«Ми утрьох брати. І кожен – володар на рівній треті
Міста дужого й значного в славних землях, в Хатаеті.

Чули ми, що добрі лови в цих місцях. Тож підготовчі
Закінчивши справи, вийшли, а за нами – військо й ловчі.
Місяць нищили тут зграї і оленячі, і вовчі,
На полях, на скелях, в пуці наточили крові й жовчі.

Ми, брати, в ділах ловецьких всіх стрільців перемогли,
Стали втрьох тоді змагатись і сваритись почали.
«Так, як я, ніхто не вміє слати бистрої стріли!» –
Кожен з нас пишався. Правди ж розпізнати не могли.

От сьогодні, відіславши ловчих з ворохами шкір,
Ми собі сказали: «Нумо, кінчимо в змаганні спір.
Тут лишившись, позмагаймось, в кого ліпший стріл
та зір!
Будем бить не те, що вкажуть, а як сам наскочить
звір».

Трьох лишили зброєносців, щоб слугу мав кожен брат,
Решті ж – війську та мисливцям – наказали йти назад.
Полювали по узгір'ях, на полях, між круч і гряд,
Жоден птах од нас не скрився, звіра клали взапопад.

Раптом тут з'явився витязь. Вид його вгорнула мла,
Кінь під ним – Мерані чорний, перло блискало сідла;
Шкуру тигрову накинув він на плечі й круг чола.
Жодна мрія отакої красоти ще не сягла.

Ми дивилися і сліпли, тільки зір його сяйне,
І казали: «Як не з неба, – значить, сонце він земне»,
І схотіли захопити те видіння осяйне, –
От і стогнемо віднині, долю кожен з нас клене.

Я, найстарший, того левня попросив мені віддати,
Похвалив коня середній, румакову масть і стать,
Захотів лише молодший в герці лицаря здолать, –
Так погодившись, до нього ми наблизились на п'ядь.

Губи левня, як троянди, прикрашали блиск алмазу, –
Він в замисленості гордій нас оглянув, і відразу
Ми в очах його узріли і зневагу, і відразу.
Вчувши крик, провів рукою по бичу-залізів'язу.

Наймолодшого пустили, най би сам устряв до січі.
Той, на витязя помчавши, «Стій-но! Стій-но!» – крикнув
двічі.

За меча не взявся витязь. Ми спинились на узбіччі.
Раптом – бич упав на брата, кров скипіла на обличчі.

Брату голову розкраяв канчука єдиним змахом,
Повалив у прах зухвальця, кров його змішавши з
прахом,
Кинув долі, наче трупа, нам, завмерлим бідолахам;
Сам же, гордий і суворий, вільно далі їхав шляхом.

Тихо, повагом поїхав у тигринім убранні...
Он, поглянь, – неначе сонце, витязь їде на коні!» –
Показали Автанділу подорожники сумні:
Там виднівся чорний огир проти сонця вдалині.

Снігом сліз уже не крилась Автанділова щока –
Недарма забрали мандри стільки сил в мандрівника!
Бо коли людина знайде те, чого вона шука, –
Забувається все горе, туга гоїться тяжка.

Він сказав: «Братове! В мандрах я по різних землях
був,
Того витязя шукавши, батьківщину занебув, –
Лиш од вас почув я звістку, що ніде досіль не чув!
Хай вам дасть Господь ласкавий, щоб ваш розпач
проминув.

Бог втолив мені сьогодні всі бажання і труди, –
Хай і вашому ж він брату дасть рятунок із біди!»
Показавши свій притулок, їм сказав: «Ідіть туди,
І самі спочиньте, й брата покладіте край води».

Це сказавши, витязь рушив, залишив понурий люд.
Мчав конем, летів, неначе сокіл, звільнений від пут.
Як назустріч сонцю місяць, вгору гнався він отут,
Пригасало в нього в грудях полум'я скорбот і смут.

Їдучи, майбутню зустріч він обдумував помалу:
«Може слово нерозважне лиш піддять шаленцю шалу!
Мудрий мусить в кожній справі обмірковувать ухвалу,
Не втрачати супокою, постанову мати сталу.

Шаленіючи в нестямі, розлютившись божевільно,
Він нікого не пускає підійти до себе щільно,
Тож і наша зустріч боєм закінчиться неухильно, –
Хтось із нас тоді поляже». Отже, він ховався пильно

І казав: «Невже даремно я терпів такі тортури?
Пристановище на світі єсть у кожної натури, –
Хай же десь до свого схову скаче витязь цей
похмурий,
Та знайду я шлях до нього крізь які завгодно мури...»

Так блукали манівцями, мандрували дві доби,
Заморились, зголодніли, потомилися з ходьби,
Без угаву й відпочинку йшли на гори та горби,
На поля з очей ронили сльози розпачу й журби.

Вдень ішли й прийшли надвечір до крутих стрімких
бескед.
В них були печери, в прірві ж поринала річка в лет,
Над рікою став стіною тьмочисленний очерет,
І дерева височезні нахилялися вперед.

Перебрівши річку, витязь простував крізь верболіз.
Автанділ, коня припнувши, сам на дерево поліз
І, з найвищої гілляки пильно глянувши униз,
Бачив: витязь до печери йшов, ллючи потоки сліз.

Лицар, вбраний в шкуру тигра, чагарі рясні продер.
В чорне хутро заповита, вийшла дівчина з печер,
Гірко плачучи, спинилась, стогін на вустах завмер.
Підійшов до неї витязь, пригорнув її тепер.

Він сказав: «Асмато, сестро! Всі мости упали в море!
Не змогли знайти ми тої, що за неї терпим горе!»
Бив себе у груди й слізьми вкрив лице своє прозоре,
Обіймав зомлілу діву, мов дитя кохане й хворе.

На собі волосся рвали, аж стемніла темінь гаю.
Обіймалися обое, пригорталися без краю.
Не було риданням їхнім ні спочинку, ні розмаю.
Автанділ здаля дивився й дивувався з їх одчаю.

Діва першою притихла, вгамувавши в серці біль.
Завела коня в печеру, внісши трав туди й пахіль;
Зброю лицаря забрала, знявши з нього без зусиль,
А тоді ввійшли в печеру й не виходили звідтіль.

Як дізнатись Автанділу, що їм душу так пекло?
Вийшла діва, вбрана в хутро, вже як зовсім розсвіло,
Привела коня й серпанком втерла огирю чоло,
Внесла тихо, щоб не брязнуть, зброю витязя й сідло.

Витязь той, напевне, довго не затримувавсь ніде.
Плаче дівчина й руками б'є у лоно молоде,
Бо прощається вже витязь, на коня сідять іде.
Спохмурніло, стуманіло личко дівчини бліде.

Автанділ дививсь на левня, на красу просвітних рис, –
В нього гарні чорні вуса, бородою ж не заріс.
Автанділ чув пах алое, що вітрець йому приніс.
Для красуня вбити лева, як для лева – вбити кіз.

Лицар рушив звідти. Слалась перед ним стара дорога,
Де за хащами долина починалася розлога.
Автанділ дививсь на левня, заховавшись якомога,
І казав: «Чудесно справу розв'язала ласка Бога.

Чи Господь ласкавий міг би ліпшу ще створить
нагоду?
Полоню я діву й змушу все життя їх з віку, з роду
Розказати, а натомість і свою повім пригоду.
Так і битви з ним уникну, й подолаю перешкоду».

Злізши з дерева, коня він одв'язав і з'їхав з кручі
До печери. Навстіж двері розчинилися рипучі,
Звідти виринала діва, сльози ронячи пекучі,
Бо гадала, що вернувся той красунь, кристал сліпучий.

Як узріла незнайомця, заметалась, скільки сил,
І побігла, щоб сховатись десь поміж дерев і брил.
Та схопив, немов куріпку, тую діву Автанділ,
Тільки лементом дівочим залунав охресний діл.

Але діва не скорилась, – люттю зір її пала.
Затремтіла, мов куріпка в гострих пазурах орла,
Все якогось Таріела звала, руки простягла.
Автанділ уклінно клявся, що не вчинить діви зла.

«Я – людина, син Адама, – він казав їй, – помовчи!
Бачив я бліді фіалки і троянду у плачі,
Розкажи мені про того, з хутром тигра на плечі.
Лиха я не заподію! Не виснажуєш кричачи».

Діва мовила розважно, хоч і сліз ще є сліди:
«Як шаленець ти – отямся, не шалений – відійди!
Просиш розказать причину горя нашого й біди?
Ні, на розповідь одверту не надійся і не жди».

Так сказала: «Нащо, левню, ці благання шлеш мені?
Є діла, що їх не спише і перо, й слова земні.
«Розкажи» – ти раз промовиш, відповім сто раз я:
«Ні!»
Ліпший сміх, ніж плач, та нині я волю дні сумні».

«Ти не знаєш, діво, скільки я зазнав пригод і бід,
Як я, витязя шукавши, обійшов даремно світ.
От знайшов тебе! І хоч би я тобі навіки збрид,
Не пущу, аж доки правди не розкажеш ти як слід».

Діва мовить: «Де ти взявся? Хто ж бо я і хто ж бо ти?
Відійшло від мене сонце і не може допомогти!
Відповім тобі я просто – нащо мову цю тягти? –
Що б не діяв ти зі мною, не доб'єшся до мети!»

Знову він її благає, зарошає слізьми вії,
Та, нічого не добившись, знемагає в безнадії.
Очі враз стають криваві, серце прагне злої дії, –
Він схопив її за коси і ножа притис до шиї.

Крикнув їй: «Тебе звільнити? Відпустить тебе у пущу?
О, невже ти прирікаєш на печаль мене ще дужчу?
Я до тебе й не торкнуся, як розкажеш правду сущу,
А як ні, – хай Бог карає, та я вб'ю тебе, вмирущу!»

«Ти обрав поганий засіб тайну звідати чудову:
Як не вб'єш мене, – так само далі житиму я знову,
І тоді навіщо маю довірять твоєму слову?
А заб'єш, – як розпитаєш ти померлу, безголову?»

Знову каже: «Звідки й хто ти? Наша бесіда пуста!
Мій живий язик ніколи тайн не викрие спроста!
Вбить мене тебе я змушу – воля це моя і мста.
Розірви ж мене, як нищать непотрібного листа.

Я померти не боюся, хай приходить смерть хутчій, –
Висхнуть сліз тоді потоки, зникне біль тоді тяжкий;
Я ціную світ не більше, аніж висівок одвій!
Як тобі сказати правду? Хто ти, витязю, такий?»

Сам собі промовив витязь: «Не доб'юся так нічого.
Мушу вигадать і вдатись я до засобу нового».
Він її пустив і, сівши, знов ридав, стогнав убого,
Їй казав: «Тебе образив – як же жити після цього?»

Хмура дівчина сиділа, безвідрадна і журлива.
Автанділ ридав, не змігши розгадати цього дива;

У саду з троянд рожевих сліз рясних бриніла злива.
Раптом, жаль відчувши в серці, заридала гірко й діва.

Жаль їй витязя сумного, сліз затримати несила,
Хоч і словом не озвалась, – як чужа з чужим, сиділа.
Він примітив, що майнула в серці діви мисль несміла,
І, упавши на коліна, так сказав їй: «Діво мила!

Знаю – ти мені не віриш, хоч тут в розпачі загину:
Я для тебе – зайда, здатний на образу і на кпину.
Я молю тебе: довірся хоч на мить мені єдину,
Адже сказано, що треба сім разів прощать провину.

Заслужив своїм безглуздям я твоє чуття вороже,
Але пожалій міджнура, на кохання зглянься гоже.
Звідки ждять мені помощи, хто, крім тебе, допоможе?
Душу я віддам – людина дати більшого не може».

Тільки дівчина зачула, що він каже про кохання,
То помножився стократно плач її, тяжкі зітхання, –
Не всміхнулась, застогнала, аж здригалася з ридання.
Зглянувсь Бог на Автанділа і втолив його бажання.

Думав він: «Від слів любовних як бліднішають рум'янці!
Видно, змушує хтось плакати, завдає жалю цій бранці».
І промовив: «Навіть смерті не лякаються коханці.
До міджнурів, люба сестро, мають жаль і злі поганці.

Я, міджнур, любові бранець, мусив мук тяжких зазнати,
Бо мені звеліла люба йти і витязя шукати;
Там, де був я, навіть хмара не посміє пролітати, –
Вас знайшов аж тут, і можеш врятувать мене одна ти!

Образ витязя навіки сповнив душу сумовиту;
Через нього став шаленцем і сумний блукав по світу.
Тож склади свій вирок, діво: чи звільни мене від гніту,
Давши жить, чи вбий, прирікши на журбу несамовиту!»

І приємніші, ніж перші, він почув слова дівичі:
«Ти знайшов найліпший засіб допитатись таємниці.
Спершу тільки лють збудили у душі загрози ниці,
Та тепер здобув ти друга і сестру над всі сестриці.

Вірно ти зробив, так палко закликаючи любов'ю, –
Йй я вірю, не піддавшись ні грозьбі, ні краснослов'ю.
Дам розраду і пораду я твому безголов'ю,
Послужу тобі я ревно і життям своїм, і кров'ю.

Пам'ятай же: як моєї ти послухаєш поради, –
З тим, кого хотів зустріти, тут зустрінешся ти радо;
Не послухаєш – не стрінеш, скільки б сліз не лив з
досади,
Прокленеш життя, загинеш од нестерпної надсади».

Витязь мовив: «Давню байку пригадав я зненароку:
Два якихось чоловіки вкупі йшли, піддавши кроку,
Та один із них зненацька у криницю впав глибоку.
Другий бідкався і плакав, бігав з того, з цього боку.

Він гукав до ями: «Друже, залишайся тут, пожди, –
Побіжу я по мотузку, щоб тебе тягти з води!»
Здивувався тоді і крикнув хлопець, що зазнав біди:
«Як же я не буду ждати? Звідси ж я втечу куди?»

От і ти тримаєш, сестро, рятівничий мотузок:
Я нічого не подію без твоїх указівок, –
Ти – бальзам од божевілля, так порадь же дальший
крок!
Хто б став голову здорову в полотна вгортать шматок?»

Мовить дівчина: «Мені це міркування до вподоби!
Ти – достойний, добрий витязь, в цьому сумнівався
хто би?»

Тяжко змучившись, знемігши, як од лютої хвороби,
Ти знайшов, нарешті, левня незрівнянної подоби.

Докладніш тобі про нього не повість ніхто в природі, –
Якщо сам він не розкаже, то й повірять іншим годі!
Почекай, щоб він вернувся, і спитай при цій нагоді;
Жди, – нехай троянд не миють сліз потоки повноводі.

Я скажу, якщо почути хочеш наші імена ти:
Таріел – так зветься витязь, в шалі змушений страждати,
А мене, вогнем пойняту, ти Асмаат повинен звати, –
Не один, а сотні зойків починають серце рвати.

Більш нічого не промовлю, хоч з тобою й однодумці:
Він блукає і полює, і буяє шал в безумці.
Ми живем отим, що з ловів принесе в мисливській
сумці, –
І не знать, чи скоро прийде, чи баритись мав на думці.

Прошу я: зажди на нього, не відходь звідсіль нікуди.
Може, я його вблагаю, як додому він прибуде.
Може, жаль і милосердя западе до нього в груди, –
Втішиш ти тоді кохану, все почувши без облуди».

Витязь дівчини послухав, з нею мисль свою погодив.
Раптом шум вони почули: хтось крізь річку
перебродив, –
То, засяявши, як місяць, Таріел на гору сходив.
Заховались вдвох – не в силі Автанділ стаїти подив.

Діва мовила: «До тебе Бог являє ласку скору, –
Заховайся ж до печери, щоб не бачив він знадвору,
Бо іще ніхто й ніколи не чинив йому відпору.
Може, якось вмилоствилю душу витязя сувору».

Тільки, вбїгши до печери, Автанділ у тьмі зника, –
Таріел уже підходить, відкидає канчука,
Обіймає діву, плаче, сльози ллються, як ріка;
Автанділ же поглядає на обох із тайника.

Кришталевий лик тужливця зжовкнув з туги, як бурштин.
Стисши діву, вбрану в чорне, побивався довго він.
Зброю дівчина забрала, а коню дала спочин.
Змовкли. Вії, наче леза, перетнули слізний плин.

Автанділ, немов той бранець, крізь щілину поглядав,
Діва килим з шкури тигра простелила, щоб сідав, –
Долі сів журливий витязь, і ще дужче застогнав,
І кривавими сльозами заволожив свій рукав.

Стала діва розкладати тихе вогнище з гілок,
Бо гадала, що шаленець з'їсть печеного шматок, –
Подала найліпший кусень без прожилля, без кісток,
Але виплюнув, не з'ївши, – сил забракло й на ковток.

Він схилився, задрімавши, та прокинувся за мить,
Раптом скочив, гучно скрикнув, мов злякався яких
страхить,
І забивсь грудьми об камінь, аж по тілу кров струмить.
Геть роздряпавши обличчя, діва в розпачі сидить.

Мовить так: «Скажи, що сталося? Спам'ятайся, схаменись!»
Витязь каже: «Пригадав я, як давно іще колись
Стрів царя якогось з військом, що виходило з узлісь.
Полював він, і мисливці по долинах мчали скрізь.

Спалахнув я, бо людину тяжко бачити для мене.
Не схотів я з ним зустрітись, серце жалував палене,
Одвернувся од них, поблідши; між гілля сховався зелене.
Розсвіло б – від них пішов би, та зухвальство їх шалене...»

В десять тисяч раз сильніші сльози діва ронить знову,
Мовить: «Тільки звіра бачиш, як на мандри йдеш в
діброву.
Людську ти забув розвагу, людську ти забув розмову,
Йй же цим не допоможеш, згубиш юність повнокрову.

Перейшов ти гори й доли до межі, до виднокруга
І невже не міг нікого ти обрать собі за друга?
З ним в супроводі блукав би, – може, менша б стала туга.
Вмре вона, як ти загинеш. В чім тоді твоя заслуга?»

Каже він: «Цю раду, сестро, дух твій щирий підказав,
Та ніхто нікому ліків од душевних ран не дав.
Ні, ще той не народився, хто мені б за брата став!
Радість – вмерти, дух звільнити від земних турбот і справ.

Не створив Господь людини, що була б така, як я,
Хоч і прагну я зустріти друга, брата, силая!
Гніт тяжкий мій поділити зважиться душа чия?
Тільки ти єдина, сестро, люба вірниця моя».

Діва так тоді сказала: «Зглянься на пораду щиру
І повір мені – дай Боже – як премудрому вазіру.
Не втаю того, що сталося, що поверне нас до миру.
Може той загинуть марно, хто загається надміру».

Відповів: «Кажі ясніше! Що це за пересторога?
Як створить собі людину можу я без волі Бога?
Хоче Бог мене карати – що ж зарадить тут тривога?
Дійсно, став я диким звіром, сам себе довів до цього».

Діва вимовила: «Доки не складеш ти клятви, доти
Не введу сюди людини, котра з власної охоти
І піде з тобою, й зможе поділити всі турботи.
Поклянись, що не зачепиш, не заб'єш мечем його ти!»

Відповів він: «Я зрадію, як з таким зустрінусь мужем,
І клянусь найменням любим та своїм коханням дужим,
Що я зла йому не вдію, що ми злюбимось і здружим,
Наші долі спільно зв'яжем, міць подвоім і спотужим!»

Діва йде привести левня, що в печері занімів:
Щоб розвіяти тривогу, шепотить: «Затихнув гнів»,

І веде вперед за руку – зір його з-під чорних брів
Висявав і, наче сонце, Таріела засліпив.

Таріел назустріч звівся, повен подиву й тривоги.
Наче сонце й місяць разом, сяяли вони удвох;
Перед ними і алое – лиш нікчемний, сірий мох.
До семи планет небесних прирівняю їх обох!

Один одного не знали, та зустрілись, наче любі,
І розкрилися троянди – їх уста прозорозубі;
Цілувались, пригортались і ридали в тузі-згубі,
Сльози сяяли на віях, на агатовому рубі.

Витязь руку Автанділа міцно стиснув у долоні.
Проливали, сівши вкупі, слези чисті та солоні.
Лиш Асмаат ласкавим словом стала їм на перепоні:
«Не вбивайтеся, розвійте тьму на сонячному лоні!»

Сльози, наче іній, зникли з Тарієлової квітки,
І сказав він Автанділу: «Хто ти? Йдеш куди і звідки?
Розкажи, не крийся – тайни тільки вдвох ми будем
свідки.
Леле, навіть смерть од мене відцуралась навпослідки!»

Автанділ відмовив красно словом гарним, як єдваб:
«Таріеле! Леве дужий, повний милості й приваб!
У державі Аравійській мій маєток. Я – араб.
Я палаю від любові, що й забить мене могла б.

Єсть дочка в мого владики, – палко я її кохаю,
Та тепер вона царює над народом мого краю.
Хоч про мене і не чув ти, але ми стрічались, знаю, –
Пригадай, як ти понищив царську рать, що вийшла з гаю.

Ми тебе уз річки стріли – ти, сумний, сидів один.
Мій владар тебе покликав. Був сердитий дуже він,

Бо не йшов ти. Ми погнались за тобою навздогін.
І тоді збагрив ти кров'ю шир земний на кілька гін.

Не мечем, а канчучищем сік лоби та шоломи;
Раптом зник з очей безслідно, як погнався цар з людьми.
Не знайшли ми навіть сліду, – щез, немов примара тьми.
Вкрай тоді розлютувавшись, розгубилися всі ми.

Цар печалився, примхливий, – примхи ж є у всіх
владик, –
Та тебе ніхто не бачив ні зблизька, ні віддалік.
І тоді мене послала розшукати, де ти зник,
Діва, як ефір, тендітна, осяйна, як сонця лик.

Повеліла: «Розшукай-но сонцерівного хоч слід.
Я тоді втолю бажання, стрінеш ласку ти й привіт!»
Наказала сліз потоки проливати трое літ.
Дивно, як в розлуці з нею я дивлюсь іще на світ!

Не знайшов я анікого, щоб тебе він де зустрів,
Тільки от недавно здибав трьох зухвальців, трьох братів,
Що одного з них ти зранив, канчуком своїм побив,
І мені свою пригоду старший брат їх розповів».

Таріел згадав, як військо знищив він колись в бою,
І промовив: «Давню справу пригадав я, не втаю, –
Ти і твій владар зі мною здибались в гірським краю,
Плакав я тоді, згадавши погубительку свою.

Що в нас спільне? Що ви хтіли? Чи в якій завадив справі?
Я ридав, а ви втішались, жартували на галяві,
І мене в полон забрати наказали рабській лаві,
Так забрали замість мене слуг своїх тіла криваві.

Я, побачивши, що їде сам владар на подвиг бранний,
Пожалів твого владика, гнів спинивши неблаганний,

І з очей я ваших згинув, наче привид той туманний,
Бо за мить став невидимцем кінь мій дивний,
незрівнянний.

Швидше, ніж моргнути оком, можу я з очей зникати,
Як, бува, мене обляжуть прикрі люди – супостати;
Ще ніхто, крім трьох тих турків, не посмів на мене стати,
Та й вони за їх зухвальство дочекалися відплати.

А тепер – ваша! Вітаю добросердий твій прихід,
В тебе стан – як в кипариса, як у сонця – сяйний вид,
Зазнавав і ти багато злиднів, і скорбот, і бід,
Та й нещасному на Бога покладать надію слід!»

Автанділ сказав: «Ти годен сам хвали від мудреця, –
Не заслужена ще мною щедра похвала оця!
Ти ж бо – сонця світлий образ, грієш душі та серця;
Навіть сльози не змінили красоти твого лица!

Змусив ти мене забути найдорожче у житті,
Я зрікаюсь їй служити, наші сходяться путі.
Залишитися з тобою нині маю на меті;
Адже яхонт є дешевший за емалі золоті».

Таріел сказав: «Я в тебе дружне й вірне серце бачу,
Але як тебе відзначу за любов твою гарячу?
Є закон: хто став міджнуром, цінить той міджнура вдачу.
Якщо ти кохану кинеш, чим тобі за це віддячу?

Вірний службі господині, ти пішов мене шукать, –
От знайшов – Бог милосердий до появлених завзяць.
Як я зможу розказати, чом по світу став блукать?
Адже серце лиш від згадки спалахне, мов жар багать».

Таріел в розпуці змовкнув, блиск його лица загас,
До Асмат тоді промовив: «Коло мене ти весь час

І хіба моїх не знаєш невігойних ран та враз?
Знову цей плачущий витязь повергає серце в сказ.

Те шукать, чого Всевишній не створив ще, – марний
труд!

У вогні рожене серце через це палає тут.
Путь скінчилась. Я – в тенетах і не видеруся з пут.
Що я маю замість втіхи? Ветху бурку й сіна жмут!

Бог, в єдинім сонці явлен, гнівний в карі, щедрий в дарі,
Дав дві милості сьогодні, на благання зглянувсь ярі:
Через мене щастя створить він закоханій цій парі,
А мені дасть спопеліти у роздмуханім пожарі!

Як свої чуття комусь ти віддаєш, мов брату й другу,
То повинен ради нього йти на смерть і на наругу.
Бог одну людину губить, та зате рятує другу.
Хай хоч що зі мною буде – про свою повім я тугу.

Ти, Аснат, іди до мене, принеси води з собою:
Може, вмлію, то на груди бризни чистою водою;
Може, трупом упаду я, – плач невітно наді мною,
Відпочину, як в колисці, під землею сировою!»

Сів на землю, розстебнувшись, оголивши груди й плечі.
Був, як сонце в темних хмарах; очі згасли молодечі,
Зуби зціпив, рота стиснув і не міг почати речі;
Раптом скрикнув він, і сльози полились в нестримній течі.

Голосив: «Моя кохана! Через тебе загибаю!
О моє життя, надіє, ясна втіхо, мій розмаю!
Хто зрубав тебе, не знаю, деревино пишна раю!
Чом в огні не спопеліло серце, спалене до краю?!»

ТАРІЕЛОВА РОЗПОВІДЬ ПРО СЕБЕ,
КОЛИ ВІН УПЕРШЕ ОПОВІДАВ АВТАНДІЛОВІ

«Слухай пильно та уважно сповідання пресумне
Про діла, що, їх згадавши, мій язик життя клене.
Ні, вона не дасть розради, звівши з розуму мене,
Не затихнуть сліз потоки, біль і розпач не мине!

Знають всі про сім індійських королів. З них кожен –
пан,
Та на шість держав владує лиш могутній Фарсадан,
Дух сміливий, серце щедре, сонця лик і лева стан,
Володар над королями, над військами – отаман.

Мій отець царем став сьомим, ворогів повергши в прах.
Звали батька Саріданом, – знав немало він звитяг
І, як хто йому перечив, він на тих наводив жаж;
Полював, гуляв, не відав злої долі бідолах.

Він ненавидів самотність, що його годилась сану,
І рішив: «Я маю землю, в битвах з ворогами дану,
Маю, від турбот звільнившись, втіху, пишність і
пошану, –
Передам тягар весь влади самодержцю Фарсадану».

Шле посла до Фарсадана, так сказати наставля:
«Ти – владар. Тобі індійська покорилося земля!
Хочу я тобі віддати владу й серце короля –
Хай мою до тебе вірність всесвіт вічно прославля».

Фарсадан зрадив, почувши, що принесла вість оця,
Відповів: «Я, цар країни, славлю Господа-творця,
Що прийшов ти, з нами рівний, до такого рішення.
Тож іди! Тебе звеличу, наче брата і вітця!»

Дав йому під владу царство; Сарідан став – амірбар,
Отаман всіх отаманів, пишний амір-спасалар;

Правував в своєму царстві, що його дістав у дар,
Лиш без кесарської влади, в інших справах – владний
цар.

Був за рівного мій батько в пана нашого ясного, –
Цар пишався: «Хто ще має амірбара отакого?»
Вкупі бились, полювали, суд вершили право й строго.
Як нема на мене схожих, так не схожий я на нього.

Спадкoємця не придбала вінченосна світла пара –
Те журило їх, та й військо засмутило ця покара.
Будь же проклята година, як родивсь я в амірбара!
Цар, мов батько, хтів зробити з мене пана-добродара.

І мене царське подружжя, як свою, взяло дитину,
І виховували з мене владаря на всю країну,
Мудреців вони зібрали, щоб навчать царського чину.
Я змужнів – став левом дужим, стан підніс, мов
тополину.

Ствердь, Аснат, що я по правді те минуле розповів!
Років п'ять од роду мавши, вже трояндою процвів;
Міг, жартуючи, вбивати левів, наче горобців.
Фарсадан вже не смутився, що своїх не мав синів.

Ти, Аснат, мій вірний свідку, знаєш років течію!
Наче сонце на світанку, я красу являв свою;
Хто мене побачив, мовив: «Де він зріс? Чи не в раю?»
Я тепер – лиш тінь від того, це з одчаєм визнаю.

Мав п'ять років, як цариця понесла дитину в лоні...»
Змовив це й зомлів. Змочила враз Аснат і груди, й
скроні;

Очутившись, він промовив: «І вони дождались доні!
Стан її тоді вже саяв, наче в сонячній запоні.

Скласти їй хвалу достойну я не в силі і не в хисті.
Фарсадан препишно з трону об'явив ці добрі вісті;
Всі царі прийшли, принісши подарунки урочисті,
А вони скарби всім людям роздавали в стольнім місті.

Їм листи вітальні слали з цеї щасної нагоди,
Скрізь по Індії про доньку сповістили скороходи,
Не вщухали у столиці співи, учти, хороводи, –
Радість місяця і сонця, радість неба і природи!

Ми виховувались вкупі – я й дочка царева мила;
Був мов ясний промінь сонця блиск її лиця і тіла.
Нас однаково кохали – цар, жона його пошила.
Я скажу, як звать красуню, що мене вогнем спалила!..»

Знову він зомлів, простерши тіло змучене на тверді, –
Автанділ над ним заплакав в співчутті, в журбі одвертій.
Таріел зітхнув, як діва груди збризнула роздерті,
І сказав: «Почуй, хоч справді день цей – день моєї смерті.

Звали дівчину прекрасну йменням Нестан-Дареджан.
Як минуло їй сім років, – вже розцвів дівочий стан,
Вже вона красою сяла, наче сонце крізь туман.
Хоч було б з алмазу серце, та в розлуці вмере від ран!

Підросла красуня, з мене ж вийшов лицар і моцар.
Спадкоємицю престолу став виховувати цар,
Я ж до батька повернувся – був гравець і бенкетар,
Грав, гуляв, ходив на левів – бив, ловив їх, як товар.

Збудував палац для доні цар, щедротний як завжди, –
Виклав стіни з безоару, а навкруг зростив сади,
А в садах з фонтанів ринув струм рожевої води.
Діва, що мене спалила, жити увійшла сюди.

Завше пахощі там пахнуть і лунає арфи гра, –
То сидить у вежі діва, то на сад свій позира,

І Давар, з країв каджетських удова, царя сестра,
Доглядає та навчає діву мудрості й добра.

Оksamитові запони вкрили башту аж униз,
Щоб ніхто із нас не бачив кришталевих юних рис, –
Лиш АсMAT і дві служниці мали вхід до тих завіс;
Там вона зростала, наче гаваонський кипарис.

Так і жив п'ятнадцять років я, мов рідний син, з царем, –
Завше разом пробуваєм, вкупі день і ніч живем.
Став я з вигляду як сонце; стан мій виплекав Едем,
Заживав я слави в грищах, в герцях з луком та з м'ячем.

Влучно бив стрілою звіра, – як поцілив, так і клав;
З піль вернувшись, на майдани йшов, охочий до забав,
Вдома в мене шум бенкетний ні на хвилю не вгавав;
Та рубінно-кришталевий лик моє життя забрав!

Нагло вмер старий мій батько, бо для всіх день смерті дан.
Припинив усі забави, втіхи кинув Фарсадан.
Як про смерть його дізнався, то зрадів ворожий стан.
Радість – ворогу, скорбота – для тутешніх поселян.

Був я цілий рік в жалобі, вбитий злигоднями враз;
Денно й нічно сумувавши, побивався повсякчас.
І прийшли двірські вельможі, принесли царський

наказ:

«Таріеле, більш жалоби не носи, послухай нас.

Ми сумуем теж, що згинув воевода мужніх лав».
Цар просив жалобу зняти, сто скарбів мені давав,
Віддавав мені всю владу, що колись мій батько мав:
«Станеш нашим амірбаром, носієм владарських прав».

Я палав огненно. Спогад роз'ятрив душевну рану,
Та двірські зняли жалобу, на мій схудлий стан убрану;

Того ж дня царі індійські, гідно їх царського сану,
Влаштували пишну учту, щоб мені явити шану.

Сівши поруч, потішали дух мій ласкою і чаром:
«Як отець, таким же станеш ти звитяжцем незабаром».
Замініть отця, жажнувшись, я перечив їм, та даром,
Бо скоритися їм мусив, мусив стати амірбаром.

Що тобі іще повісти? Розповів я давню справу.
Тяжко згадувать колишнє, відживлять минулу славу!
Світ мінливий, світ несталий нам являє суть лукаву, –
Іскри, викресані світом, палять душу без угаву!»

ПРО КОХАННЯ ТАРІЕЛА,
КОЛИ ВІН УПЕРШЕ ЗАКОХАВСЯ

Плачучи, казав він далі про своїх страждань причину:
«Якось вдвох з царем із ловів ми вертались. В ту
хвилину
Він сказав: «Давай поглянем на дочку мою єдину».
Ти дивуєшся, напевне, що від згадки я не гину?»

Я побачив сад прекрасний, гарне місце насолоди;
Птаство там співало краще, ніж сирени, повні вроди,
У фонтанах мерехтіли запашні рожеві води.
Оксамитові запони затуляли щільно входи.

Понад муром ізумрудним підіймалися тополі.
Коло башти з безоару цар з коня зійшов поволі,
Ми ввійшли туди, ступивши на єдваби, слані долі.
Це тоді, нещасна душе, в тебе влучив спис недолі!

Цар сказав: «Кількох дураджі їй за мною понесіть!»
Я поніс, царя послухав. Це – горіння перша мить.
Це тоді звалився на мене гніт нестерпних лихоліть.
Тільки спис алмазний може серце з каменю пробить!

Цар не хтів, щоб хтось побачив сонцерівну до пори, –
Знав я це й спинився, він же звів запону догори
І ввійшов. Я їх розмову чув здаля: «Мої дари, –
Цар сказав, – Аснат, негайно в амірбара забери».

Враз Аснат переді мною розгорнула шовк завіс, –
Я побачив діву. Влучив в серце й розум гострий спис!
Я віддав Аснат дураджі, сам же яре серце стис.
З того дня палаю вічно у горнилі мук та сліз!

Нині ж блиск, що сонце тьмарив, закотивсь для мене,
зник!...»
Витязь, спогадів не знісши, заросив сльозами лик, –
З ним Аснат також ридала, і лунав тужливий крик,
Лемент діви: «Руки левня стали кволі, як в калік!»

Таріел отямивсь трохи лиш в Асматиних руках, –
Довго й слова не промовив, серце біль йому розчах:
Сів, і ремствував, і плакав, і ронив сльозу на прах:
«Навіть спогад про красуню – о, який великий жах!

Хто з дарів життя радіє, той пізнає з ранніх пір
Світу плинного зрадливість і душевний втратить мир.
Славлю мудрих я, що сміло йдуть життю навперекір.
Так мою ж послухай повість і словам моїм повір!

Я не зміг, отдавши птицю, залишити тих світлиць,
Бо згубив і силу, й розум, – і зомлів, упавши ниць...
Я почув сумні ридання, як мені вернулась міць,
І побачив коло себе тлум блідих тривожних лиць.

Я лежав на гарнім ложі, в світлій залі, як в раю.
Цар в риданні наді мною скруху виявляв свою, –
Він закликав мулл і слово дав якомусь горлаю,
Що чаклунству Вельзевула хворість приписав мою.

Як побачив цар, що очі я розплющив, – підійшов,
Обійняв, сказав: «Мій сину, хоч єдине слово змов!»
Я, неначе божевільний, зацікавився, стерявся знов
І зомлів я, бо на серці закипіла чорна кров.

Біля ложа никли мукри та муліми пресумні
І читали всі Корана тихим голосом мені,
Щоб прогнати з мене біса. Розвели вони бредні!
Я лежав три дні в нестямі, як в незгасному вогні.

Лікарі теж дивувались: «Це якась чудна недуга, –
Ми безсилі. Видно, левня потайна зборола туга».
Я метався, і бриніла річ безтямна, недолуга,
А царициними слізьми море б сповнилось до пруга!

Так три дні лежав я тілом, що живе, хоча й не диха,
А коли очуняв, – зразу пригадав причину лиха!
І стогнав: «Ой, що зі мною? Геть життя! Хай згине втіха!»
Дарувать мені терпіння я благав у Бога стиха.

Так його молив я: «Зглянься на благання ревні, Боже!
Дай терпіння, дай наснаги, щоб оце покинуть ложе, –
Тут моє перебування таємницю викриють може!
Без твоєї допомоги вкрай моя душа знеможе!»

Я підвівся... Сповістили владаря: «Ось він підвівся!»
Зразу кинулась цариця, що змарніла від журби вся,
Вбіг і цар – він, це почувши, так зрадів, аж розгубився.
Змовкли всі. І сам владика Богу вдячно помолився.

Цар присів побіля мене. Я зміцнів, поївши трохи,
І сказав: «Мій пане, серце вже звільнилось од знемоги, –
Прагну глянути на річку, на поля, на перелоги».
Підвели нам коней. Сіли і притиснули остроги.

І помчали проз майдани до ріки на кручу-струму.
Я схотів назад вертати. Цар провів мене додому,

І пішов я, чувши в серці ще нестерпнішу судому.
«Що ти робиш, люта доле?!» – у плачі казав тяжкому.

Мовби цвіт шафрану, жовкли і кристали, і агати,
Десять тисяч лез пекучих стали серце розтинати.
Воротар нараз покликав скарбника мого з кімнати.
Здивувався я: «Хто це може нам новини приношати?»

То Асматин раб з'явився. «Що за справи невгамовні?» –
Я спитав. Слуга, ввійшовши, дав листа. Слова любовні
Я читав і дивувався, хоч не виявив це зовні,
Не гадав, що в неї мислі потайним коханням повні!

Був я вражений шалено, що збудив її кохання,
Що вона змогла про нього написати без вагання.
Треба діві відповісти, щоб не вразило мовчання, –
І на відповідь одразу склав достойне я послання.

Серце дуже пломеніло. Сумно день минав по днині, –
До царя я не приходив, сам сидів у самотині,
І з'являлися до мене тільки лікарі єдині.
За борги земні я мусив так розплачуватись нині!

Впали присмерки на душу. Лікарі не мали сили
Запримітити у серці тайне полум'я. Рішили,
Що то винна кров. Звеліли кров мені пустити з жили;
Я дозволив, бо ці болі справжні муки б затаїли.

Кров пустивши з жил, на ложі тіло я простяг бліде.
Раптом мій слуга до мене з повідомленням іде:
«Там прийшов слуга Асматин». Я гукнув: «Та де ж він,
де?»

Я питав себе, я думав: «Тайна ця куди веде?»

Раб подав листа. Уважно я читав цидулку. В ній
Було писано, що діва прагне зустрічі хутчій.

Відповів: «Признач годину – я прийду на заклик твій.
Поспішай, не сумнівайся в нетерплячості моїй».

Написав я, та й подумав: «В серці сумнів не загас.
Честь царя і амірбара для індійців – мов алмаз;
Перше, ніж мій гріх засудять, – справу зважать сотні
раз,
Але їм дізнатись правду – гірше від усіх образ».

Тут доклали, що до мене від царя прибув гонець.
Цар питав, чи кров пустили, чи на світі я житець.
Відповів: «Од кровопуску сходить хворість нанівець.
Я прийду до тебе зараз. Ти ласкавий, як отець!»

Як прийшов я, цар промовив: «Годі, кинь хвороби ці!»
Посадив мене він верхи; ловчий сокіл – на руці.
Вдвох помчали, – никнуть з ляку і дураджі, і зайці.
Полювали; справа й зліва бігли з криками стрільці.

Повернувши з полювання, пишну учту справив цар;
Не спинявся спів арфісток, кришталевий дзенькіт чар.
Цар роздав найкращі в світі самоцвіти всім у дар, –
Був збагачений дарами щедро кожен бенкетар.

Я терзався, бо не вщухли думи – болі осоружні:
Лиш її згадаю – в серці клекотять огні потужні.
«Як алое – ти!» – навколо чую вигуки я дружні,
П'ю, гуляю, щоб сховати горе тайне, мислі тужні.

Прошептав мені скарбничий, щоб слова не чулись далі:
«Дивна жінка хоче бачить амірбара на відгалі, –
Видно, вродою чудесна, хоч лице у сповивалі».
Я сказав: «Гаразд. Нехай же у моїй чекає залі».

Я підвівся. Всі присутні хтіли рушити за мною,
Їм гукнув: «Я ще вернуся! Не шкодуйте ж ви напою!»

Раб край входу став на варті, і ввійшов я до покою,
Тремтячи, щоб мимоволі не укритися ганьбою.

Я ввійшов. Вона вклонилась і промовила покірно:
«Буде хай благословенна та, що їй слугую вірно».
«Хто вклоняється коханцю? – здивувався я надмірно, –
Всім закоханим годиться вестись гідно і сумирно».

Так сказала: «Пломеню я від сорому й відчаю,
Адже ти гадаєш, певне, що я любощів шукаю, –
На твою чесноту й скромність всі надії покладаю
І я вірю, недостойна, в милість Господа безкраю.

Наказала господиня йти до тебе у палати
І звеліла, щоб од мене сам почув такі слова ти:
Йй подобатися може лиш сміливий та завзятий, –
Хай же лист тобі промовить, хто звелів оце сказати».

ПЕРШИЙ ЛИСТ,
ЯКОГО НЕСТАН-ДАРЕДЖАН НАПИСАЛА
СВОЄМУ КОХАНОМУ

Взяв послання від тієї, що в огнистім ореолі;
Пише промінь сонця: «Лево! Хай затихнуть рани й болі!
Я – твоя. Не побивайся! Закликати смерть доволі,
Бо ненавиджу я душі і знесилені, і кволі.

Жалюгідна млість кохання – це хіба краса кохань?
Ні, для милої своєї ліпше ти звитяжцем стань, –
Люд з країни Хатаєті зрікся нам платити дань,
Ми не можем більш терпіти їх злудумних зазіхань.

Мисьль про щасний шлюб з тобою я плекала ще раніш,
Та ніяк тебе зустріти не могла. Тому три дні ж
Бачу раптом я: шалений, в паланкіні ти сидиш.
Я тоді про все дізналась. Годі суму, жаль облиш!

Слухай: істину я мовлю, добру раду подаю:
Вирушай ти на хатавів, будь звитяжцем у бою, –
Ліпше це, аніж сльозами квітку зрошувать свою.
Глянь: як сонце, обернула на зорю я млу твою».

Ще Аснат щось говорила, не соромлячись мене,
Та про себе що повісти? Радість хто мою збагне?
Серце билося, тремтіло: то завмре, то спалахне.
Зарубінившись, обличчя стало мов кришталь ясне.

ПЕРШИЙ ЛИСТ,
ЯКОГО ТАРИЕЛ НАДІСЛАВ
ДО СВОЄЇ КОХАНОЇ

Я в листа її вдивлявся і такий уклав одвіт:
«О мій місяцю, над сонце сяє твій сліпучий вид!
Бог не дасть, щоб заподіяв я тобі гризот і бід.
Я – вві сні. Я ще не вірю, що живу та бачу світ».

До Аснат я змовив: «Слова не складу я більш уміло, –
Перекажеш їй: ти сходиш наді мною, як світило,
Що розвіяло мій безум і мерця знов оживило.
Що звелиш – зроблю. Інакше називай брехливим сміло».

Відповіла: «Діва радить отаку нам поведінку:
Щоб підозри ані в кого не збудити й на хвилинку,
Маєш з нею зустрічатись, вдаючи, що ти, як жінку,
Полюбив мене. Не вдайся ж до незваженого вчинку!»

Я зятямив цю пораду, це веління мудре й вчасне
Діви тої, що уз неї, застидавшись, сонце гасне, –
Поруч неї видається тьмою ночі світло ясне.
Вперше я почув од діви слово ніжне та прекрасне.

Дати чашу самоцвітів в дар Аснат таїв я гадку.
«Ні, – вона сказала, – маю я добра цього вдостатку».

Узяла найменший перстень, злота саджену печатку:
«Безліч є скарбів у мене, та ось це візьму на згадку».

Діва йде. В моєму серці не стримлять списи прокляті,
Світло ллється у в'язницю, жар схолонув на багатті.
Вийшов я і між вояцтва появився знов на святі;
Залунала радість. Дружам я роздав дари багаті.

ЛИСТ ТАРІЕЛА ХАТАВАМ,
ЩО ДО НИХ ВІН НАДІСЛАВ ГІНЦЯ

Надіслав я до хатавів з посланцем свого листа:
«Дужий дух царя індійців воля зміцнює свята, –
Ситить він в підданцях голод, тішить вірні він міста,
Хто ж не хоче покоритись – жде на тих безжальна мста.

Царю й брате! Не завдайте нам досади і образ:
Приїздіть сюди негайно, як вам каже цей наказ.
Ви не прийдете – прибудем ми, не криючись, до вас, –
Ліпше ж вам не скуштувати крові власної в той час!»

Я послав гінця. На серці до останку зникнув гніт, –
Веселився бучно в залі, а зі мною – весь нарід.
Все, чого хотів і прагнув, дав тоді минучий світ,
Нині ж – розуму позбавив так, що й звірам я огид.

Я втекти хотів з бенкету, але згодом запал втих,
І сидів я коло столу між однолітків своїх,
Але пристрасть так палила, що позбавився я втіх,
Кляв свою мінливу долю, знову сум мене обліг.

Згодом, від царя вернувшись, я ввійшов до
спочивальні;

Сівши там, про неї думав, риси згадував кристальні
І, листа надії мавши, проганяв думки печальні.
Тут слуга ввійшов до мене, справи маючи нагальні.

Від Аснат прибув прислужник, щоб послання передати, –
Там писалось, що я мушу йти до неї у палати.

Радість млу мою осяла, всі розпались пута й грати, –
Я пішов, раба узявши, та чи міг з ним розмовляти?

В сад ввіходжу, де стобарвно грають квіти та озерця.
Сміючись, Аснат виходить, розчиняє саду дверця,
Мовить: «Вийняла хоробро я колючку з твого серця, –
Глянь піди, як розцвітає брость трояндова тепер ця!»

Розсуває діва тихо пишний килим між колон.
Весь в рубінах з Бадахшану, там стоїть чудовий трон,
Де вона сидить, вгорнувшись в ніжно витканий віссон.
Очі, наче чорні плеса, сяють з-під тонких запон.

Я стояв. Вона мовчала; сяяв зір з-під чорних брів.
До Аснат щось проказала, – я не чув розмови дів,
Та почув Аснатин шепіт: «Йди! Немає в неї слів!»
Це сказала, і відразу я увесь заплomenів.

Відійшов за двері зали, – йшла Аснат за мною теж.
Я сказав: «О доле, нащо ти надію подаєш,
Нащо зцілюєш, як знову бачу тільки зло твоє ж!
Серце мукою розстання вже сплюндроване без меж».

Лиш Аснат мене втішала ніжним словом, чулим зором,
Говорила: «Хай ця зустріч не стає тобі докором,
Двері радості розкрий же, не вгортайся знову горем!
Діва стримана і горда – їй до тебе змовить сором».

Я сказав: «Мене зцілити можеш ти, о сестро й нене!
Можеш частими звістками втішити полум'я шалене,
Бо послання безнастанні згоять серце тороплене.
Що від неї ще почувеш – не ховай того від мене».

Сів я верхи, і поїхав, і заплакав крадькома;
Увійшов до спочивальні – сил нема і сну нема.

Рис кристали та рубіни синя синизна пройма.
Став бридкий мені світанок, полюбилась ночі тьма.

Посланці із Хатаеті повернулись накінець –
Слово горде і зухвале нам приніс од них гонець:
«Ми самі – не боягузи, не хистка в нас міць фортець.
Вашого царя не знаєм. Що його нам рішенець?»

ЛИСТ, ЯКОГО ЦАР ХАТАВСЬКИЙ
НАПИСАВ У ВІДПОВІДЬ ТАРІЕЛОВІ,
ТА СКЛИКАННЯ ТАРІЕЛОМ ВІЙСЬКА

«Я – Рамаз, я – цар, складаю Таріелу це послання:
Прочитавши, що ти пишеш, я відчув лиш дивування, –
Ти мені, царю народів, смієш слати вимагання!
Щоб така до нас цидула була писана остання!»

Я відразу воеводам наказав війська збирать, –
За небесні зорі більша зібралась індійська рать;
Звідусіль ішли до мене люди, сповнені завзяць, –
Вкрило військо доли й гори, поля й лугу кожну п'ядь.

Не барились, поспішали, всі прийшли, хто тільки міг;
Я тоді, владнавши військо, вояків оглянув здвиг,
І мене потішив добрий лад загонів, коней біг,
Звага воїнів, моторність, хваразмійська зброя їх.

Розгорнув я царський прапор, наш червоно-чорний
стяг,

Наказавши війську вранці готуватись до звитяг;
Сам же плакав і себе я звав нетягою з нетяг:
«Свого сонця не узрівши, як верстатиму я шлях?»

Як прийшов додому – гірше став тужити й сумувати,
Сльози ринули як річка, що порвала всі загати.
«Доле! – так лементував я, – о, яка ж бо нетривка ти!
Я, безумний, мав троянду, та не міг її зірвати!»

Увійшов слуга. Мені він, левню тужному й сумному,
Від Асмаат дає послання, і вона в листі отому
Пише так: «Жадане сонце зве тебе до свого дому.
Тож приходи. Хай буде радість серцю журному твому!»

Я зрадів. Як тільки згасло сяйво присмерку бліде,
Увійшов у сад, нікого не зустрівши там ніде;
Та ось знову, як і вперше, – сміючись, Асмаат іде
І ласкаво каже: «Леве! Місяць твій на тебе жде».

Я пішов. Переді мною – дім з колонами кружганку;
Місяць лле у сад проміння, осяваючи альтанку,
Де сидить вона, сховавшись в зеленавому серпанку.
Вид її прегарний вкинув юне серце в лихоманку.

Вгамувавши трохи серце, я увійшов і став на килим;
Підвелась, як вежа, радість; сяв лицем я заяснілим.
Сонцелика заховалась в подушки обличчям милим,
Та звелась і вмить метнула в мене поглядом несмілим.

Так промовила: «Сідати попроси, Асмаат, його ти».
Коло славної, як сонце, я на подушку навпроти
Сів і втішився душею, що кляла недолю доти.
Я дивуюсь, що, згадавши, ще живу, як всі істоти!

Змовила: «Ти побивався, що і слова, як то слід,
Не зрєкла й іти звеліла. В'янув ти, мов пільний цвіт,
Гірко плакав – на нарцисах бачу й досі сліз я слід,
Але перед амірбаром мушу знати сан і стид.

Жінці перед чоловіком личить стриманою бути,
Та приховувати горе – це найтяжчий біль, мабуть;
В мене посміх на обличчі, та мене жалі печуть, –
Я прислужницю просила розказати правди суть.

Одне одного ми знаєм. І того я не втаю,
Що лише тобі належу, – кличу в свідки честь мою

І страшну велику клятву на потвердження даю:
Якщо зраджу – хай позбавить Бог мене відряд в раю!

На хатавів осоружних вирушай походом сміло, –
Дасть Господь, і ти повернеш, закінчивши славне діло.
Що робить мені без тебе, щоб розстання це не вбило?
Забери ж у мене серце, а своє мені дай ціло!»

«Хто в цім світі, – я промовив, – мав іще таку кохану?
Тож я з подивом сприймаю ласку Господа неждану.
Промінь твій наповнив серце, тьму розвіявши й оману.
Хай земля мене накриє – будь твоїм не перестану!»

Над священними книжками я поклявся вкупі з нею.
Присяглась вона, що вічно буде милою моєю:
«Як до когось, окрім тебе, повернуся я душею,
Хай тоді мене скарає Бог десницею своєю».

Ще якусь часину любо ми провадили розмову,
Запашні плоди вкушали, слово мовили по слову;
Згодом мусив я розстатись, плачучи невтішно знову,
Та беріг в своєму серці я красу її чудову.

Важко серцю залишати цей кристал-рубін-берил.
Світ для мене поновився, я п'янів од щастя й сил;
Думав я, що це для мене сонцем сяє небосхил,
Але ось в розлуці серце стало як з гранітних брил!

Рано-вранці наказав я: «Грайте в сурми, сурмачі!»
Шикувалось військо в лави, забряжчали їх мечі.
Лев, я рушив на хатавів, безупинно вдень, вночі,
По невтоптаній дорозі, по безпуттю ідуци.

Межі Індії минувши, я все далі військо вів.
Тут мене гонець Рамаза, хатавійський раб, зустрів
І приніс мені він звістку, щоб утишити мій гнів:
«Навіть цап індійський може наших вигубить вовків».

Я одержав од Рамаза тьму дарунків дорогих.
Він благав: «Ти нас не знищуй, не губи ти нас усіх, –
Присягаємось покійно нести гніт твоїх кормиг,
Віддаєм усі багатства, і себе, й дітей своїх.

Перед вами завинивши, каяття знесем плоди,
Але зглянься, ради Бога, не приводь полків сюди,
Не віддай нас на поталу, Божу кару відведи –
Віддамо тобі без бою ми фортеці й городи».

Всіх вазірів я прикликав, щоб цій справі дати лад.
Там сказали: «Ти – ще юний, наших слухайся порад;
Ми терпіли їх підступність не один вже рік підряд, –
Щоб тебе вони не вбили, стережися їхніх зрад!

Отже, йди до них, з собою взявши витязів загін,
Всі ж війська хай пробувають поблизу за кілька гін.
Як побачиш щиросердність – їх звільни від всіх провин,
Непокірних же не жалуй, засуди їх на загин».

Рада ця мені припала до вподоби. Я притьма
Сповістив його: «Рамазе! Сперечатися дарма.
Бо життя миліше смерті, наша ж сила все лама!
Я до тебе йду без війська, лиш з бійцями кількома».

Взявши триста добрих воїв, з ними я вперед пішов,
Військо ззаду залишивши у гущавині дібров.
Я просив: «Ідіть за мною по дорогах тих же знов,
Щоб змогли мені на поміч ви примчати стрімголов».

За три дні прибув до мене знов од хана раб-носій.
В дар приніс він пишний одяг, золотих тканин сувій.
Цар просив: «Я хочу бачить гордий, мужній образ твій
І для зустрічі готую дар такий же дорогий».

Він казав ще більше: «Правду я кажу – покинь невіру,
Сам тебе зустріти вийду, бо нудьгую вже надміру».

Я сказав: «Їй-богу, зважу на твою я волю щиру, –
Наче батько з сином, стріньмось, повні ласки та сумиру».

Далі їхавши, я знову на узліссі коло бору
Стрів послів. Вони вклонились, виявляючи покору,
В дар мені пригнали коней в золотій рясі убору
І мені казали: «Справді, цар наш прагне твого зору».

Він звелів переказати: «Я до тебе серцем лину,
З свого виїхавши дому, взавтра вранці вас зустріну».
В повстяних шатрах-наметах я отаборив дружину
І вітав послів привітно, давши місце для спочину.

Видно, жодне добре діло не лишиться без відплати, –
Тож один з послів до мене попідкрався, щоб сказати:
«Я – боржник перед тобою. Хочу борг тобі віддати,
Зрятувать тебе від лиха, від біди, а може, й страти.

Твого батька вихованцем був я в роки молодії.
Все скажу тобі про зраду, що готують лиходії, –
Тяжко бачить левня мертвим, цвіт троянди – в безнадії!
Пильно слухай, що повім я, обміркуй всі дальші дії.

Люди ці готують зраду – їм не вір і май на оці,
Що сто тисяч війська тайно на одному стало боці,
А на другім – тридцять тисяч заховалось, повних моці.
Щоб потали не зазнати, будь розважний в кожному
кроці.

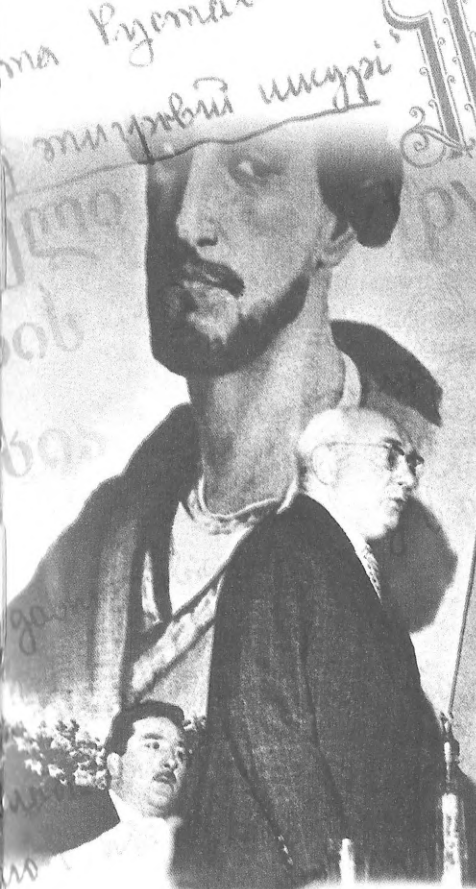
Любо цар тебе зустріне, ненаглядного для всіх;
Доки слухатимеш радо їхні лестощі та сміх, –
Рушать, димом гасло давши, їх війська з усіх доріг.
Стали б тисячі до бою – ти б їх сам не переміг!»

Був я вдячний цій людині і сказав ласкаво: «Знай, –
Як узавтра не загину, нагороди дожидай!

З поезми Микола Куцман
 Ви бачте
 змозж
 ба твоб
 змозж

ПОЕЗІЯ
 РУЗИНСЬКОГО
 НАРОДУ

АНТОЛОГІЯ
 В ДВОХ ТОМАХ
 1

Відомця здійснено за редакцією
 МИКОЛИ ВАЖАНА,
 ОЛЕКСИ НОВИЦЬКОГО,
 СИМОНА ЧИКОВАНІ

А, Вуцман
 Мо ніг
 змемало
 Хай землі гасо

мо гору франьку павісць, що і в кордівній
 перзавану з рже в ружу, несе криво је самітне,
 з гряднів і впртєх вквалв, — діло виконав талітне
 вог корзні красуні педу м сьвалити тукітє

Микола Важа

За звичаєм войовницьким починай же цю війну ти, –
Я в руках меча тримаю, щоб мечем тебе здобути!»

Посланець поїхав. Більше посланців до нас не слали
І військам своїм до бою гасло димом подавали.
Вийшли з засідки їх лави, з двох боків нас обступали,
Але, дякуючи Богу, не злякались ми навали.

Взяв я, хмурий, меч у джури, стиснув ратище рукою,
Рвався битися з ордою, рвався стати враз до бою,
І вперед крізь гони рушив я порвистою ходою,
Та хатави, ставши в лави, не втрачали супокою.

Підступив я. Їхнє військо гомоніло: «Божевільний!»
Мавши силу нездоланну, я напав на шерег щільний.
Спис пробив коня й зламався, – бий же, мече мій
всесильний,
Я хвалю того, хто ревно клав тебе на брус точильний!»

Я накинувся, мов яструб на куріпок зграю дику.
Клав я гори коней, люду, натворив головосіку, –
Той блохою водяною закрутивсь, той впав без крику.
Врятуватися не дав я з перших лав ні чоловіку!

Облягли мене юрбою. Встряг у бій я до загину, –
Вдарю раз – ніхто не встане, не спинити крові плину;
Розсічу кого – той пада, мов сакви, коню на спину;
Де з'явлюся – всі тікають, і мені немає впину.

Вже смеркало, як зо скелі закричала їх сторожа:
«Не баріться! Утікайте! Нас карає сила Божа!
Пил страшний встає над степом, наче чорна огорожа, –
Мчить вояцтва десять тисяч, нас понищить рать ворожа!»

То мої війська з'явилися, що були позаду нас:
Поспішали денно й нічно, прочитавши мій наказ.

Їх долини не вмщали, перед ними день загас.
Підступали – грали сурми, гуркотів їх тулумбас.

Як побачили підмогу, стали бігти вороги,
Ми слідом за ними гнались крізь боїща, крізь луги.
Я з коня Рамаза скинув, запалавши від снаги.
Ми в полон всю рать забрали, не рубали до ноги.

Верхівці вперед летіли, і від них ніхто не втік, –
Переможених хапали, клали долі, мов калік.
За свої безсонні ночі мав одплату войовник.
Бранці, зранені і цілі, – здійняли і плач, і крик.

Злізли з коней ми на полі, спочиваючи побідно.
Я був зраний у руку, – хтось мечем улучив, видно.
Вояки мої круг мене позбиралися привітно,
Не могли і слів добрати, щоб мене вітати гідно.

І зазнав тоді від війська я великої пошани,
Бо мене благословляли всі бійці, всі людські стани.
Вчителі мої колишні, посивілі отамани,
Дивувалися, узрівши від меча могого рани.

Вояків я слав по здобич, – заживали тут добра ми:
Поверталися багаті, – ворог никнув од нестями.
Хто моєї прагнув крові, – їхню кров я лив річками;
Брав міста, не воювавши; розчиняв без бою брами.

Я сказав Рамазу: «Знаю, що ладен ти знов на звади, –
Так виправдуйся ж, мій бранцю, щоб зазнать собі
пощади:

Поруйнуй свої фортеці, передай свої осади,
Бо інакше не пробачу я тобі твоєї зради».

Відповів Рамаз: «Не маю я ні сили, ні підмоги.
Дай мені мого вельможу, щоб його без остороги

До своїх фортець послав я сповістити їх залоги, –
Все владарство, все, що маю, покладу тобі під ноги».

Я вельможу дав. Вояцтву ж наказав за ним рушати,
І до мене з міст хатавських позбиралися магнати;
В них забрав фортеці й змусив про війну
пожалкувати, –
Слів бракує оповісти, скарб який то був багатий!

А тоді вступив препишно до хатавських я країв, –
Віддали мені у руки всі ключі від всіх скарбів;
Я звелів, щоб люд тамтешній супокійно й мирно жив,
Їм сказав: «Я – ваше сонце, вас жалів і не спалив!»

Розчинивши всі скарбниці, обдивившись кожную з них,
Там знайшов такі багатства, що й злічити б їх не зміг.
Раптом вгледів дивний одяг і вуаль з тканин чудних, –
Хтів би ти хоч назву знати, якби сам побачив їх!

Не збагнув я, хто тканину, диво дивне те, зіткав, –
Хто побачив, – дивувався, Божим чудом називав:
Не лежав у ній в основі ні шарлат, ні злотоглав,
Та міцна була, мов кута, наче хтось загартував.

Діві сяйній, випромінній я відклав цей одяг в дар,
А царю в дарунок вибрав з найдобріших отар
Сотні мулів та верблюдів, щоб потішений був цар,
І послав цареві звістку про закінчення всіх чвар.

ЛИСТ ТАРИЕЛА ДО ЦАРЯ ІНДІЙСЬКОГО,
КОЛИ ВІН ПОДОЛАВ ХАТАВІВ

Склав листа я: «Царю! Щастя вам судилось на роду:
Хтіли зрадити хатави, та потрапили в біду.
Хоч я трохи запізнився сповістити вас до ладу,
Але хан – в полоні; бранців цілі юрби вам веду».

Все владнавши, не барився я в хатавських тих краях, –
Сплюндрував державу їхню, взяв скарби, лишивши жах.
Нам верблюдів бракувало, – я волами здобич тяг:
Там здобув і честь, і славу, все, що мав лише в думках.

Владаря хатавів бранцем я забрав у табір свій.
Нас у Індії зустрів вихователь дорогий, –
Переказувати сором, як він славив подвиг мій,
Як пестив мою він руку та в м'який вгортав сувій.

На майдані розіп'яли нам шатри з тканин ясних,
Щоб мене міг вільно бачить тьмочисленний людський
здви́г.

Запросив владар на учту і мене, й бійців моїх;
Сівши поруч, подивлявся й надивитися не міг.

Цілу ніч бенкетували, розлягався гук пісень,
І пішли з майдану в місто, як уже зайнявся день.
Цар звелів: «Сюди збирайте вояків з усіх рушень
І хатавів полонених покажіть мені лишень!»

Я привів царя Рамаза бранцем, хоч і без кайданів.
Наче хлопця-шалапу́та, цар його негнівно ганив,
Я також сказав щось добре про привідцю бусурманів,
Бо який би справжній лицар бранців здоланих поганив?

Мій владар вітав хатава, будши мужем незлобливим,
Мав із ним розмову довгу, не запалюючись гнівом;
І, мене зустрівши вранці, мовив словом співчутливим:
«Чи пробачиш ти хатаву, що злочинцем був
зрадливим?»

Я сказав: «І грішні знають ласку Господа гарячу, –
Тож на ваше милосердя я надій своїх не трачу».
Цар тоді Рамазу мовив: «Знай, що я тебе пробачу,
Але хай не чую більше про твою лукаву вдачу!»

Цар наш взяв великий викуп з супротивника свого,
Сотні сотень хатаурі, паки шовку дорогого,
А тоді, царя вдягнувши і весь почет коло нього,
Відпустив усіх, простивши, не караючи нікого.

Бив хатав низькі поклони, виявляв покору й смуту,
Говорив: «Мене за зраду засудив Бог на покуту;
Якщо знову завиню я – на загибель годеи люту!»
І пішов, свого народу взявши всю юрбу розкуту.

Вже смеркало, як до мене посланець ввійшов без стуку, –
Цар велів: «Терпів з тобою я три місяці розлуку,
Дичини не їв відтоді, не давав роботи луку.
Хоч і час тобі спочити, та приходи, розвій докуку».

Як прийшов я до палацу, там хортів побачив зграю,
Соколи ловецькі рвались з двору ринути до гаю.
Цар в усім риштунку тьмарив вроду сонячну безкраю, –
Він радів, що я, прийшовши, перед ним красою сяю.

Так, щоб я не чув, дружині слово він сказав таємне:
«Любо бачити обличчя Таріела мужне й чемне, –
Він осяє кожне серце, хоч було б сліпе і темне.
Вдоволи ж моє прохання і нагальне, й не даремне.

Не порадившись з тобою, я одну замислив справу:
Знаєш ти, що нашій діві віддамо свою державу, –
Хай сьогодні ж всі побачать райський цвіт, дочку хупаву.
Вийди з нею вдвох назустріч всім на радість, нам на
славу!»

Полювали ми завзято й на долині, й на горі;
Соколів несли за нами і хортів вели псарі,
Але скоро ми лишили ті ліси та чагарі,
Стали грать в м'яча, та втіху цар спинив на другій грі.

Люд, мене схотівши бачить, сповнив місто і майдан.
Переможець, я вдягнувся у гаптований жупан, –
Мов бліда троянда – гарний, проїздив між поселян.
Це не лжа – один мій вигляд наробив з людей очман!

Знайдена в хатавських сховах, дивна тканка, мов змія,
Голову мою вгорнула. Сяяла краса моя!
Цар мене завів до зали, де була його сім'я.
Як побачив сонцерівний блиск її, – здригнувся я!

Діва сонячна вдяглася в шовк злотисто-жовтих шат,
Ззаду ж неї тлум хадумів шикувався в жвавий ряд.
Блиск її наповнив площі, і доми, й квартали, й сад;
Між троянд її обличчя цвів разок перлин-близнят.

Я тримав ще на пов'язці руку, зранену хатавом.
Трон покинувши, цариця підійшла до нас небавом,
Втішила щоку-троянду поцілунком преласкавим,
Прорекла: «Завдав ти гідно кари недругам лукавим».

Поруч себе посадили на шарлати, на шиття,
Поблизу ж сиділо сонце, що пече мої чуття.
Ми дивилися й мовчали, наче з млості-забуття.
Як од неї зір одводив, – я ненавидів життя.

Почалася пишна учта, що була достойна їх.
Зір людський не бачив досі учт розкішних отаких!
Кожен келих – бірюзовий чи з рубінів дорогих.
Царедворці й прості люди – всяк напиться тут міг.

Сидячи отам, я в щасті дух свій радісний підніс, –
З нею ми переглядались; я шалене серце стис,
Щоб сховатися від людства, від сторонніх, від гульвіс.
Що миліше є на світі за видіння любих рис?

Клич – «Замовкніть!». Вщухли співи. Тишина лежить німа.
Цар сказав: «О Таріеле, в нас для тебе й слів нема!

Ми – в блаженстві, наш же ворог тільки скніє
крадькома.
Хто тебе побачив, – справді, запишався недарма!

Личить нині, щоб одержу мав дарунком ти від нас,
Але ми не знімем з тебе шат оцих і цих прикрас,
Бо для тебе, променистий, сто скарбниць я в дар
припас:
Не соромся ж, – все, що схочеш, можеш брати з них
всякчас».

Цар веселий сів, і дужче учта знову загула,
Спів лунав, бриніла арфа, ліра пісню затягла.
Відійшла цариця звідси, як на землю впала мла,
Та до краю сну, до смерку, тут гульня весела йшла.

Не могли ми більше пити із подвійних пугарів.
Я, ввійшовши до покою, наче розум загубив, –
Бо відчув любові бранець пристрасті вогненний звив;
Погляд любої згадавши, і радів, і пломенів.

Увійшов слуга і мовив він, до мене ідучи:
«Вас якась питає жінка, вся сховавшись в опанчі».
Все відразу зрозумівши, я підвівся, тремтячи, –
І Асмаг побачив раптом, що прийшла оце вночі.

Стрівши вісницю від тої, що за неї гину, – зблід
І вітальним поцілунком до її припав ланит,
Взяв за руку, коло себе посадив, як то і слід,
Змовив: «Чи тебе прислала не вона, алое цвіт?»

Говори ж лише про неї, а про інше і не смій!»
Відповіла: «Правду мовлю, вір же істині святій:
Ви побачились сьогодні, і подобався ти їй.
Віднести листа до тебе наказала якмерщій».

ЛИСТ НЕСТАН-ДАРЕДЖАН
ДО ЇЇ КОХАНОГО

Пише та, що осяває зором обрії земні:
«Зріла я твоєї вроди самоцвіти осяйні, –
Ти прегарний був, примчавши після бою на коні.
О, судилось проливати ріки сліз рясних мені!

Бог дав мову, щоб хвалила я тебе безперестання.
Та без сил німію й гину, бо вбива мене розстання.
Віддаю тобі я, леве, сад з троянд, його зростання.
І клянуся: лиш до тебе лине мисль моя остання.

Я не буду сліз точити, щоб не стурбувалась мати,
Та й тобі кажу я: годі на душі журбу тримати, –
Всіх людей чаруєш владно красотою недарма ти!
Ти вуаль вдягав недавно – цю вуаль я хочу мати.

Надішли мені дарунком дивовижні тканки ті,
З радістю на мене глянеш у чудовім сповитті;
Я ж тобі даю обручку, – поважай чуття святі,
Хай ця ніч для тебе буде найзнаменніша в житті!..»

ПЛАЧ ТАРИЕЛА ТА ЙОГО ШАЛЕНСТВО

Тут, мов дикий лемент звіра, Тарієлів зойк луна, –
Каже він: «Ось цю обручку із руки зняла вона!»
І кладе собі на руку – незліченна їй ціна! –
І, до вуст її притисши, в непритомність порина.

Так лежить він нерухомо, як в труні лежать мерці;
В двох місцях на грудях видно закривавлені синці,
Та й в Аснат вже кров стікає по роздряпаній щоці, –
Левня збризкує водою, що дзюркоче, як в ріці.

Вид зомлілого тужливця збільшив тугу в Автанділа,
А від сліз Аснат поволі продовбалась скеля-брила.

Він очунав, бо водою діва полум'я згасила,
І сказав: «Живу, хоч знову доля кров мою точила!»

Звівся, зблідлий, напівмлосний, – слізьми зрошені
ланіти;
Як шафран, змарніли, зжовкли на лиці троянди-квіти.
Довгий час не міг дивитись і не міг заговорити, –
Був пригнічений він з того, що не вмер і мусив жити.

«Слухай розповідь же далі, – він промовив Автанділу, –
І про мене, і про неї, що кладе мене в могилу.
Це ж бо радість – мати з другом першу зустріч, щиру
й милу.
Я дивуюся, що здатен почувать життя і силу!

Радо я Аснат зустрінув – скромну вірницю панянки,
Що дала мені послання і обручку від коханки.
Вдяг на руку я обручку, з себе зняв вуалі бганки,
Розгорнувши ці предивні, чорні, наче морок, тканики».

ЛИСТ ТАРИЕЛА
У ВІДПОВІДЬ СВОЇЙ КОХАНІЙ

Написав я так: «О сонце, промінь той, що ти зронила,
Впав у серце; тож віднині і завзяття зникло, й сила.
Втратив розум я, зустрівши погляд твій, о діво мила!
Чим би за твою зичливість служба лицаря сплатила?

Ти колись подарувала на життя мені надію –
До минулого рівняю я сьогоднішню подію:
Берегти твою обручку – цей значущий дар – зумію,
Слів не можу підшукати, щоб сказати, як радію.

Ось той одяг, що ти просиш; ось вуаль твоя жадана,
Невідомо, звідки взята, невідомо, з чого тканина.
Поможи, прийди до мене! Хай розвіється омана!
В цілім світі є для мене тільки ти, моя кохана!»

Я приліг, як діва вийшла, і проспав часи нічні;
Образ любої красуні я побачив уві сні,
Та й прокинувся – немає! Я горів, як у вогні,
Вже не спав, і милий образ не привидівся мені.

Ще був ранок, як наказа надіслали з посланцем,
Щоб прибути до палацу. Я пішов туди мигцем:
Цар, цариця й три вазіри з заклопотаним лицем
Вже сиділи там – я мусив сісти перед їх стільцем.

Так мені сказали: «Старість Бог дає нам для спочину.
Зникла молодість – і нині чуєм старості годину.
Бог не дав нам спадкоємця, лиш дочку послав єдину,
Та не тужимо, віддавши їй чуття свої, як сину.

Нині ж мусимо шукати чоловіка нашій доні,
Щоб до нас він дорівнявся, на царському сівши троні,
Щоб він був державцем владним в правуванні й
охороні, –
Щоб меча сховав наш ворог, щоб не бути нам в полоні».

Відповів я їм: «Про сина ваше серце не забуде,
А проте й на сонцерівну теж надіються всі люди.
Звеселиться кожен батько, в кого син вам зятем буде.
Що скажу іще! Цю справу бачить зір ваш без облуди».

Почали ми раду радить – серце слабшає відтоді,
Та сказав собі: «Чи зможу стати їм на перешкоді?»
Цар прорік: «Якби Хварезмша, цар Хварезму, в
дружній згоді
Нам віддав свого сина – прагнуть іншого ще годі!»

Я помітив, що цю справу цар рішив заздальгідь, –
Вдвох вони переглядалися, щоб водно їм говорити.
Та завадити цареві не наважився в ту мить;
Мов земля і попіл – став я, затремтів несамохить.

Тут озвалася цариця: «Цар Хварезмша – цар країн,
Бути нам найкращим зятем лиш його достоїн син».
Як встрявати в суперечку, – вирок, видно, в них один!
Дав я згоду. Встановився день мій смертний, мій загин.

До Хварезмші надіслали з отаким листом гінця:
«В нас немає спадкоємця, тож дійшли до рішення,
Що дочку вести повинні ми до шлюбного вінця.
Як дасиш за неї сина, – ошасливим без кінця».

Повернув гонець, доставши в дар чалму і жупана.
Звеселився сам Хварезмша, вся раділа сторона.
Він сказав: «Велика втіха з ласки Божої дана.
З наших діток, безсумнівно, буде пара осяйна!»

Вислали туди посольство привести молодика
І благали: «Поспішай же – в нас мольба лише така».
Я пішов до спочивальні, бо душа всіх уніка,
Серце сповнює гризота, ще й зажуреність тяжка.

Хтів ножем пробити серце, так в мій дух жалі вп'ялись.
Від Асмаат листа принесли. Прочитав рядків я низь:
«Та, що в неї, мов алоє, стан стрункий зростає ввись,
Наказала: йди до неї, і не гайся, не барись!»

Уявіть собі, – зрадивши, осіявши щастям вид,
Вбіг я в сад, Асмаат зустрівши там, де був до башти вхід.
Раптом запримітив в неї на щоці сльозини слід, –
Вразившись, не запитався, чи на щастя мій прихід.

Я її смутну побачив – зажурився сам негайно;
Не всміхнулася до мене, як робила це звичайно.
Не промовила ні слова, тільки плакала одчайо
І поранила ще більше, не зціливши життєдайно.

В далечинь вона понесла дум і мрій моїх немало.
Поведа мене до башти, одгорнувши запинало.

Я ввійшов і вгледів місяць, – горе в мене проминало,
І на серце падав промінь, але серце не розтало.

Блиск лиця її не слався щирим світлом по покою.
Вкрилась діва нечепурно злotosяйною чалмою,
На тахту вона схилилась у зелених шатах строю,
В неї риси блискавичні затуманились сльозою.

Наче тигр між скель, присіла із обличчям
громодарним –
Не зрівнять її ні з сонцем, ні з едемським цвітом гарним.
Віддаля від неї сів я з серцем, зраненим і хмарним.
Підвелась вона, похмура, гнівом збуджена владарним.

Так промовила: «Дивуюсь, що прийшов ти – суєслав.
Клятволамник і відмовник, що дурити нас хотів.
Та тобі за все відплатить справедливий Божий гнів!»
Я сказав: «Чого не знаю – як на те б я відповів?»

Мовив я: «Не взнавши правди, як відмовити мені?
Чи вчинив я, божевільний, злочини якісь страшні?»
Знов озвалась: «Що говориш ти, весь сповнений брехні?
Я ошукана, мов баба, і за це горю в огні.

Ти хіба того не знаєш, що Хварезмша – мій жених?
Як на це в вазірській раді ти погодитися міг?
Власну клятву поламавши, слова честі не зберіг,
Та за хитрощі й лукавство відплачу я, далєбіг!

Чи згадаєш, як стогнав ти, ріки сліз ллючи по полю?
Лікарів та їхні ліки я згадають тебе зневолю!
Дорівнять до чого можна лжу юнацьку і сваволю?
Так, як ти, – тебе я кину. Хто відчує більше болю?

Хто б у Індії не правив, хто б не був отут при владі,
Я також в ній маю владу стати кривді на заваді.

Ні, цій справі не бувати. Ти лихий піддався знаді,
Став брехливим ти – омана і в тобі, й в твоїй пораді.

Доки я жива – не зможеш жити в Індії ти сміло,
А наважишся лишитись, – то душа покине тіло!
Де таку, як я, ще знайдеш, хоч з небес зніми світило?»
Ці слова згадавши, лицар плакав гірко й посмутніло.

Мовив він: «Як це почув я, розцвіли надії живо,
Знов наважився на неї я поглянути сміливо...
Як живу я, все згубивши, – чи для тебе це не диво?
Леле, леле! Світ лукавий точить кров мою злостиво.

Озираючись, побачив я Коран край узголів'я.
Взяв його, і славив Бога, і складав їй славослов'я:
«Ти заходиш знову, сонце, пал мого буйнокров'я:
Може, ти мене і знищиш, але відповідь знайшов я.

Як моя промова буде лжею хитрою і злою –
Хай мене скарає небо, сонце згасне наді мною!
Ти побачиш, правосудна, що лихого я не кою!»
«Говори ж усе!» – сказала і хитнула головою.

Я наважився: «О сонце, як зламав я обітницю –
Хай повергне Бог на мене гнів, неначе блискавицю!
Де таку зустріну іншу струнокостанну й світлолицю?
Чи я жити залишуся, як встромлю у серце крицю?

Цар на раду урочисту скликав нас усіх до зала.
Там рішили, щоб царівна з юнаком до шлюбу стала.
Був би я їм заперечив, чи змінилася б ухвала?
«Ти прикинься, наче згоден», – думка хитро підказала.

Не змогла того збагнути Фарсаданова уява,
Що, коли царя повинна мати Індії держава,
То лиш я ним бути можу, більш ніхто не має права.
Я не знав, кого цар кличе, та лиха його поява.

Я сказав собі: «Подумай, як розв'язання знайти,
Обміркуй, щоб непохибно наміру свого сягти».
Серце рвалось диким звіром з дому царського втекти.
Не віддам тебе! Нікому не належатимеш ти!»

Я продав за душу серце, і мій замок став базаром,
Але дощ, що бив троянду, став теплішати недаром –
Бачив я: навколо перлів зайнялись корали жаром,
І вона сказала: «Нащо піддалась я лживим чварам?

Я не вірю, що зрадливим і брехливим ти еси,
Що, невдячний, не шануєш навіть божої краси.
Тож мене й Індійське царство в мого батька попроси, –
Нащо нам чужак? Державі лад і раду ти даси».

Притулилася до мене, серце втішивши сумне,
Осяйна, мов місяць повний чи мов сонце прясне,
Посадила, як ніколи, приголубивши мене,
І від слів її відчув я: гасне пекло вогняне.

Вчила так вона: «Не личить спіх розумному ніде, –
Зробить він усе на краще і спокійно долі жде.
Хто ж одружінню завадить – гнів царя на тих паде;
Землі Індії ваш розмир до потали призведе.

Не уникаючи весілля, якщо впустиш жениха ти,
Ми ж розлучимось і зміним на жалобу пишні шати;
Час настане – їм радіти, нам – стократно вболівати.
Ні, не можна, щоб іранці увійшли в царські палати!»

Відповів я їй: «Не стане той юнак вам за дружину!
Познайомлюся я з ними, як ввійдуть вони в країну, –
Покажу свою їм силу, буду битись до загину,
Порубаю всіх дощенту, кожную вигублю людину!»

Відказала: «По-жіночи міркувати личить жінці.
Я не хочу бути за привід для різні, – думки покинь ці;

Жениха забий, та війська не винишуй поодинці.
Правий суд дає цвітіння навіть всохлій деревинці.

Так чини, мій леве дужий, щоб не сталось зайвих чвар:
Жениха забий таємно, за один згуби удар,
Але війська коло нього не вирізуй, мов товар.
Кров невинних для людини – заважкий в житті тягар.

Жениха того забивши, поговориш з батьком сам,
Скажеш: «Індію на страву я іранцям не віддам,
Свого спадку не дозволю поділити пополам;
Тож пробач мене – інакше горе й тлін твоїм містам!»

Не кажи йому, що хочеш мати ти мене за жінку, –
Цим ти виправдаєш більше власну гнівну поведінку,
І пробачення просити стане цар своєму вчинку, –
Зацарюєм вдвох, зазнавши і дозвілля, й відпочинку».

Я схвалив, обміркувавши, цю пораду, цю ухвалу
І змахнув мечем, неначе нищив ворога навалу.
Враз почув прохання сісти, як уже ішов із залу, –
Та її в обіймах стиснуть не рішався, повен шалу.

Я, покинувши кохану, став немовби божевільний, –
Вдвох з Асмаат я вийти мусив, плач стамовуючи сильний,
Бо й єдина радість зникла, навіснів одчай свавільний,
Не хотів іти я звідси, і мій крок ставав повільний.

СИН ХВАРЕЗМШІ ПРИБУВАЄ
ДО ІНДІЇ НА ВЕСІЛЛЯ,
АЛЕ ТАРІЕЛ ЙОГО ВБИВАЄ

Вість: «Жених іде!» – приніс нам посланець з країв
чужих.

Що Господь йому готує – ні, не відає жених!
Звеселився цар душею, не промовив слів гірких.
«Йди сюди», – мені сказав він. Я ввійшов туди й притих.

Цар промовив: «День цей світлий є днем радісним
моїм, –
Відсвяткуємо весілля, добре справу закінчим!
Всі скарби несить до мене, не скупіться анічим –
Все роздам! Лиш недоумок проживе життя скупим!»

Надіслав я слуг моторних, щоб несли скарби із дому.
Вже прибув жених, забувши про спочинок і про
втому, –
Наші люди всім народом йшли назустріч молодому,
Аж землі було замало стати натовпу отому.

Цар звелів нам: «Приготуйте їм намети на майдані,
Щоб спочив і наречений, і прибульці довгождані;
Хай йому назустріч вийдуть всі війська мої кохані,
Ти ж отут зустрінь, як личить це тобі в твоєму сані».

Я нап'яв шатри червоні із атласу й злотоглава.
Тут жених приїхав бучно, мов його чекала слава, –
Повиходила з наметів всіх двірських юрба цікава,
Військо лавами ставало: кожен рід – окрема лава.

Я втомився – так і треба, як догідливий слуга ти;
Повертав додому, з втоми захотівши навіть спати,
Та Асмаг солодкомовна лист прислала, давши знати:
«Стрункостанна, мов алое, просить левня завітати».

Не зійшов з коня, слухняно я помчав до неї вскач.
Там зустрів Асмаг плачущу і спитав: «Навіщо плач?»
Мовить: «Горя не уникну, я – твій вірник і прохач,
Бо на захист безнастанний ти хоч сил мені настанч!»

Ми ввійшли. Вона суворо виглядала вдалині –
Вид її огненний тьмарив сонця промені ясні.
Прорекла: «Ти зволікаєш, а прийшли рішучі дні.
Може, знов мене забувши, удаєшся до брехні?»

Одвернувшись, вийшов мовчки, бо вона мене смутила,
Вслід гукнув: «Побачиш зараз, в кого пристрасть щира
й сміла!»

Бо хіба ж насправді в мене отака душа безсила,
Щоб мені казала жінка мужньо братися до діла?

Сто бійців своїх прикликав: «Чи до бою ви готові?»
Містом тайно ми промчали. Ось уже шатри військові.
Я ввійшов. Сказати страшно, що вчинив я женихові!
Хоч хотілось кров пролити, та забив, не ливши крові.

Я роздер шатро, де ворог спочивав, поійнятий сном,
І схопив його за ноги, вдарив об стовпа чолом.
Розпочав лементувати люд, що тут лежав кругом,
Я ж, при зброї і в кольчuzі, вимчав звідти румакom.

Всі дізнались про подію. Повні мстивої жаги,
Люди мчали вслід за мною – їх я знищив до ноги.
Мавши місто неприступне, де безсилі вороги,
Я примчав туди безпечно, не втрачаючи снаги.

Надіслав гінця свогого сповістити вояків:
«Хай іде сюди, хто дружньо допомогти мені схотів!»
Навіть поночі збирались вояки зі всіх боків,
Кожен з них заради мене голови б не пожалів.

Я ще вдосвіта прокинувся, як світилася зоря,
Трьох вельмож тоді побачив, що примчали від царя.
«Пестив я тебе, мов сина, – так він словом докоря, –
Чом завдав нам замість втіхи ти печалі-тягаря?

Ти, проливши кров Хварезмші, кров'ю замастив мій
дім.

Почувань своїх до доньки не явив мені нічим
І наставнику старому все життя зробив тяжким,
Зрікшись до моєї смерті бути вірником моїм!»

Відповів цареві: «Пане! Я твердий, немов метал,
І тому мене не нищить пломені убивчий пал,
Але зваж – аджеж ти славен справедливістю ухвал:
Я не за твою царівну вбив прибульця наповал.

Знаєш: в Індії багато і палаців, і корон!
Я – єдиний спадкоємець, ти ж забрав усе в полон;
Спадкоємці вмерли, й спадок віддає мені закон, –
Більш ніхто його не візьме, бо мені належить трон.

Присягаюся – не знаю за собою я провин!
Вам дочку послав Всевишній, і не родиться вже син.
Як даси Хварезмші царство, що я матиму взамін?
Ні, мечем своїм здобуду трон індійський я один!

Одружи дочку, – не хочу я руки твоєї доні,
Але Індії моєї не віддам. Стверджусь на троні
І суперників понищу, стану їм на перепоні.
Вбий мене! Не потребує праве діло в обороні».

ТАРІЕЛ ОДЕРЖУЄ ЗВІСТКУ,
ЩО НЕСТАН-ДАРЕДЖАН ЗНИКЛА

Цих вельмож назад пославши, шаленів я від напасті,
Бо могли б згасити горе лиш звістки від неї часті.
Щоб оглянуть даль, в фортеці я на мури став зубчасті
І отам не згинув мало у жахливому нещасті.

Наближалися два піші, їм до міста путь ляга, –
Я пильніше придивився: жінка, з нею йде слуга.
Це – Аснат, її обличчя вкрила кров і пилюга;
Не всміхалася до мене мандрівниця дорога.

Як її побачив, розум загубив я од нестями
І гукнув здаля: «Що сталося? Знову тратимо життя ми?»
І тоді вона сказала, обливаючись сльозами:
«Божий гнів склепіння неба замикає перед нами».

Крикнув я: «Скажи всю правду!», як до неї підійшов,
Та вона лише ридала, спалахнувши горем знов,
Не могла сказати й слова, бо відчай її зборов
І, струмком ллючись по лицах, їй текла на груди кров.

Згодом так вона сказала: «Що від тебе заховую?
О, помилуй – не принесла я нічого, крім одчаю;
Не лиши мене на світі, Богом праведним благаю, –
Забери життя минуче, ласку вияви безкраю!»

Розповіла: «Всі дізнались, що забив ти жениха, –
Скочив цар, коли до нього долетіла вість лиха:
Він кричить, на тебе кличе, біль його не затиха,
Та тебе не відшукали. Никне їхня вся пиха.

І цареві докладають: «Зникнув витязь десь в діброві».
«Все збагнув, все знаю, знаю, – цар сказав у журнім
слові, –
Полюбив дочку він нашу, лив на поле ріки крові,
А коли вони стрівались – не могли зректись любові.

Головою присягаюсь, я заб'ю свою сестру,
Бо віддав я їй царівну, щоб напутила добру,
А вона її зманила у дияволову гру.
Присягаюсь головою, я життя їй відберу!»

Знали всі, що дуже рідко головою клявся цар,
Та, поклявшись, він несхибно обітниці ніс тягар.
Хтось про це сказав негайно лютій каджі – тій Давар,
Що й до неба досягнула б, знавши силу всяких чар.

Шепонув їй ворог Бога, щоб Давар дізналась клята:
«У живих тобі не бути – це слова твого брата».
Так вона тоді скричала: «Я ні в чім не винувата!
Задля кого маю вмерти і за що така відплата?

Як була, така й лишилась діва чиста і жива,
І дівоча хустка личко їй так само сповива».
Плачучи, Давар казала найогидніші слова:
«О повіє! Через тебе цар невинну забива!

Ти, повіє, наказала, щоб забитий був жених, –
Чом розплачуватись кров'ю я за твій повинна гріх?
Чи лихе тобі робила, чи навчала справ лихих?
Ні, не матимеш з коханцем більш побачень потайних!»

І вона її схопила, рвала коси, гнула стан;
Засинів на ніжнім тілі від побоїв басаман.
Лиш зітхала, лиш стогнала бідна Нестан-Дареджан,
І нічим не допомогти їй, і не вилікувать ран!

Та коли Давар спинила і побої, й лайку гнівну,
Два раби тоді, мов каджі, оточили враз царівну,
Внесли паланкін закритий і туди, в цю клітку дивну,
Затягли нещасну діву, полонили сонцерівну.

Крізь вікно пройшли до моря, і царівни слід загинув!
«Хто б за це, – Давар скричала, – в мене каменем не
кинув?
Доки він заб'є – сама я вб'ю себе, щоб дух поринув!»
Вмерла, ніж встромивши в груди, аж потік кривавий
хлинув.

Ти, живу мене узрівши, вразивсь, наче з дивини?
За звістки такі, як треба, так зі мною і вчини,
Та, благаю, ради Бога, від життя цього звільни!»
Сльози в неї проливались – не спинялися вони.

Мовив: «Сестро, не тебе я покараю за біду!
Що чинитиму для неї, як і де її знайду?
Скрізь шукаючи кохану, гори й води перейду!»
Скам'янів я весь і душу, наче скелю, мав тверду.

Я тремтів, я розум втратив, вбив мене одчай надмірний.
Я подумав: «Не лежи тут, бездіяльний і покірний,
Ліпше йди її шукати за поля, за діл нагірний.
Час рушати тому за мною, хто мені лишився вірний!»

Я вдягтися й взяти зброю до своїх пішов палат.
Вийшов звідти, і за мною – вояків сто шістдесят.
Ми до берега морського вийшли з брами мимо хат.
Корабель я там побачив, що причалив до загат.

Я ступив на нього й рушив широм простору морського;
Кораблі перепинявши, оглядав їх пильно й строго,
Та, шалений, ще шалів я, не довідавшись нічого.
Видно, Бог мене покинув, бо гидкий я став для нього.

В році місяців дванадцять, наче двадцять, розтяглися;
Люди, що стрівали б діву, навіть в снах не
приверзлися.
Гинути почав мій почет, бо недуги почалися.
Я промовив: «Волю Бога зневажати не берися».

Повернув, зморившись плавать, я до берега вітрило,
Не послухався й вазіра, – серце в мене озвіріло.
Хто живий іще zostався, десь поплентався безсило,
Та знедолена людину небо кинуть не схотіло.

Лиш Асмаат була зі мною й два раби. Чужа їм зрада.
Серце в мене укріпляли їхня ласка і порада.
Хоч би звістку мав од неї – і душа розквітла б рада,
Але зараз бігли сльози, – в них була моя вірада.

ЯК ТАРИЕЛ ЗУСТРІВ
НУРАДІНА-ФРІДОНА НА БЕРЕЗІ МОРЯ

Раз вночі я мчав над морем. Мрів садами кругозір, –
В тих садах видніло місто на відногах дальніх гір.
Не хотів людей я бачить, одвертав од людства зір, –
В лісі, між дерев високих, ліг спочить під сяйвом зір.

Я заснув у тому лісі; розломили хліб свій слуги,
Я ж прокинувся. На серці, наче сажа, – темінь туги,
Бо не знав ні лжі, ні правди, ні новин, ні осоруги,
І з очей лилися сльози на галявини й яруги.

Раптом крик зачув я, глянув: прудко скаче верхівець,
Він, залитий струмом крові, мчить над морем
навпростець, –
Руку зранено стрілою, зламано в меча кінець.
Ворогів клене він гучно, кличе лютих на правець.

Кінь під ним був – кінь той чорний, що тепер він став
моїм.

Витязь вихором промчався, вітром лютим і лихим.
Я послав слугу до нього, щоб зустрітися із ним
І спитать: «На кого, леве, ти у гніванні страшнім?»

Він мовчав, немов до нього слово те й не долетіло.
Я тоді конем помчався, перед ним спинився сміло
І сказав: «Стривай! Я хочу про твоє дізнатись діло».
Я сподобався – на мене він поглянув заясніло.

Мовив: «Бог тобі зростати дав тополею стрункою!»
А тоді сказав: «Повім я все, що сталося зі мною, –
Ворог мій зробився левом, хоч здавався мені козою.
Він опав мене підступно, я не встиг вхопити зброю...»

Відповів я: «Заспокойся! Дай, спочинку заживем!
Витязі не відступають перед зведеним мечем».

Я веду його. Мов батько вкупі з сином, ми ідем.
Я дивлюсь: такого левня, певне, викохав Едем.

Раб мій – лікар був. Щоб рани заживати почали,
Зав'язав він їх, із рани витягши клюгу стріли.
Я тоді промовив: «Хто ти? Зранив руку хто й коли?»
Він почав розповідати всі діла, що з ним були.

Він казав: «Тебе не знаю, марні здогади мої, –
Звідки, виснаживши тіло, ти ідеш, в які краї?
Нащо бліднуть ці агати і троянди ці твої?
Нащо Бог цю свічку гасить, засвітивши сам її?

Город мій – Мулгазанзарі. Там я царський маю трон,
Цар над людом нечисленним, Нурадім я звусь Фрідон.
Ви тепер – в моїх владарствах, тут проходить їх
кордон;
Хоч малі, та гарні землі, де правує мій закон.

Дід мій батьку дав півцарства, решту дав мойому дяді.
Серед моря був там острів, що корився нашій владі, –
Дядько з власними синами захопив його у зваді,
Хтів забрать місця мисливські, але став я на заваді.

Полював я тут сьогодні, як належить звіробою,
І схотів пройти на острів, не обтяжений юрбою,
А тому, забравши тільки п'ять сокольнихих з собою,
Війську мовив: «Повернуся я цією ще добою».

Тихим морем на свій острів я подався на човні,
Вояків не взявши: нащо мав боятися рідні?
Та й вони злякались – місцем поступилися мені,
І почав я лови, й крикнув, аж лунало вдалині.

Краще б я повівся нишком, щоб не чули супостати!
Наказав мій дядько війську з лісу напад розпочати,

Сам з синами сів у човен, щоб на морі перейняти.
Військо рушило. Ми чули, що бринять щити і лати.

Бачив я мечі блискучі, чув їх кличі ошалілі
І побіг до моря з криком: «Леле, бути їм в могилі!»,
Там, на березі, зустріли вояки нас, наче хвилі, –
Нас би зразу повбивали, та не спромоглись на силі.

Ще численніше вояцтво, до звитяжних звичне діл,
Звідси й звідти наступало, та нема і в нього сил,
Хоч для нападу іззаду поділилося навпіл.
А проте мій меч зламався, бракувало й добрих стріл.

От, коли неподоланно облягли з усіх сторін,
На коні я в море плигнув, пересікши хвилі вплин.
Всіх, хто був зі мною, вбили, я з шістьох лишивсь один,
Та мене спинить боялись, хоч і гнались навздогін.

Хай вершиться Божа воля! – не забуду я науки,
Не прощу своєї крові, бо помститись прагнуть руки;
Так зроблю, щоб денно й нічно не забути їм про муки,
Приготую крукам учту, – веселитимуться круки!»

Став мені той витязь любий – ним думки мої зогріті;
Я сказав: «Без спіху треба ждати слушної нам миті!
Я піду разом з тобою, – будуть вороги забиті,
Ми ж бо – воїни обидва. Що злякає нас на світі?»

Ще сказав я: «Ти не знаєш про усі мої пригоди,
Тож на повість докладнішу почекаємо нагоди».
Він промовив: «Що зрівняти до такої насолоди?
Все життя тобі віддам я, все, що маю від природи».

У мале, та гарне місто нас примчав прудкий румак.
Там його зустріло військо. На журби своєї знак
Дряпав щоки, пилом сипав на лице собі вояк,
Цілував і меч побитий, і кільце меча, й держак.

Всім припав я до вподоби, і казали у привіт:
«Нам, о сонце, шле погоду сяєво твоїх ланіт!»
Ми ввійшли в його столицю – кращих міст не знає світ!
Там були всі люди вбрані в злототканий оксамит.

ТАРИЕЛОВА ДОПОМОГА ФРІДОНУ
ТА ЇХНЯ ПЕРЕМОГА НАД ВОРОГАМИ

Знову зміг тримати зброю цар Фрідон, коли зміцнів;
Ми галер наготували та юрбу войовників, –
Скільки сил той мусить мати, хто здолати б їх схотів!
Я повім, як бився витязь, воювавши ворогів.

Ми пішли на них війною, щоб наш ворог не спочинув.
Нам назустріч через море цілий тлум човнів нахлинув:
Я напав на них, ногою їхній човен перекинув.
Мов жінки, вони вищали: кожен думав, що загинув.

Другий човен я за прову взяв і кинув у вали, –
Ворогів топив у морі, не потративши й стріли!
Ті, кого не вбив, – побігли, аж до пристані втекли,
І тоді від самовидців я зажив собі хвали.

Ми на берег вийшли. Кінне військо кинулось на нас,
Встряли знову ми у січу, та мінливий бою час.
Милувавсь я, що в Фрідона дух звитязця не загас:
Бився лев, чий лик – мов сонце, стан – алое, цвіт окрас.

Він на небожа і дядька налетів, як грім із хмари, –
Пальці рук повідтинали їм меча його удари;
Він погнав один двох бранців, пов'язавши їх до пари.
Це для нас був день потіхи, а для них був день покари.

Ми війська порозганяли, ворогами вкривши лан,
Та в боях не зледачіли – хутко вдерлися в їх стан,
Їм коліна перебили, їх зім'яли, мов сап'ян.
Вбий мене, як всю ту здобич міг забрати караван!

Всі скарби Фрідон провірив і наклав свої печаті;
Йшов за ним і дядько з сином – лиходійники завзяті, –
Він отут же, серед поля, їх віддав негайній страті.
«Ти – алое», – так про мене гучно люд співав на святі.

Ми до міста повернулись, – вийшли натовпи святкові,
Потішали всіх присутніх штукарі – митці чудові.
І мене, й Фрідона люди прославляли в кожному слові
І казали: «Наточили з ворогів ви ріки крові!»

Як царя, вітав Фрідона тьмочисленний людський збіг;
Як царя царів, мене так славив клич присутніх всіх,
Та я хмурий був і журний, не збирав троянд-утіх;
Діл моїх вони не знали, – тяжко й згадувати їх!

ЯК ФРІДОН ПОВІДОМИВ ТАРІЕЛА ПРО НЕСТАН-ДАРЕДЖАН

Раз на ловах із Фрідоном ми пройшли корчастим бором
Аж до скелі, що стриміла над примор'ям незорим,
І Фрідон сказав: «Послухай: яюсь ставши тут, над морем,
Дивну річ побачив звідси я своїм орлиним зором».

Я просив сказати, й витязь про таку повів пригоду:
«Раз ганяв отут конем я – має кінч мій дивну вроду:
В полі – сокіл, а на річці качкою пірнає в воду.
Звідси я дививсь, як яструб в хвилі рине з небозводу.

Раптом, глянувши у море, став я пильно придивлятись:
Там якесь предивне диво почало між хвиль з'являтись, –
Як воно, те диво, може так моторно посуватись?
Та розгледіти не зміг я, мусив тільки дивуватись.

Я гадав: «Чи звір, чи птиця – те появище незнане?»
Це був човен, заповитий в запинало злототкане;
Швидко він летить на веслах, – сонце в нім сидить, не
гляне.

Наче сім планет, зоріло те світило полум'яне!

Два раби, як смоли – чорні, вийшли звідти на узкося.
Діву вивели з собою, – розметалося волосся,
Сяєвом непорівнянним їй обличчя зайнялося.
В мить, коли вона засяла, – сонце стьмареним здалося!

Я радів, тремтів, журився – чи присняться знову сни ті?
Закохався я в троянду, в пелюстки, снігами вкриті.
Я рішив: «Піду назустріч, нажену їх тої ж миті, –
Від коня мого прудкого не втече ніхто на світі».

Я помчав конем – озвався шумом, гуком ліс нагірний,
Та не в силі наздогнати, хоч і гнався кінь мій вірний, –
Майорів у морі човен, наче сонця блиск вечірній.
Відійшла вона від мене – й серце палить жар
незмірний!»

Спалахнув я, все збагнувши із Фрідонових цих слів,
Впав з коня, ридав безстидно, дужим полум'ям горів,
Вбрався в кров свою гарячу, що текла із щік та з брів,
І кричав: «Забий мене ти! Чом не я її зустрів?»

Це Фрідона здивувало, – він не знав, яка причина
Розпач викликала в мене. Ставши поруч на коліна,
Він благав мене ласкаво, заспокоював, як сина;
Вії левня снігом вкрила, перлом зронена, сльозина.

«Горе! Повість розповівши, звів тебе я до відчаю!»
Я сказав йому: «За мене не печалься, я благаю.
Був моїм той місяць ясний, – через нього так палаю!
Ти – товариш мій, і нині все скажу тобі до краю».

Він почув про все від мене, як товариш мій, по праву,
І сказав: «Повів цю повість я собі лиш на неславу!
Ти – високий цар індійський, – сам прибув в мою
державу,
Тож палац повинен мати, трон і челядь величаву.

В кого стан – як в кипариса, хай той Господа
прославить –
Відверне списа від нього Бог, роздерши серце навіть:
Він свою нам ласку й милість, наче грім із неба, явить.
Творить він із лиха радість, милостиво нами править».

Ми вернулись до палацу. Сіли вдвох. Нас мучить туга.
Я сказав Фрідону: «Маю я тебе лише за друга, –
Бог не хоче, щоб родилась ще така людина друга;
Як здружився я з тобою, – в мене виросла потуга.

Я – друг вірний; час повинен нашій дружбі лиш
сприять.
Розум свій, язик свій мудрий дай мені, мене порадь:
Як для неї і для себе повернути благодать?
Я в розлуці з нею більше сил не маю проживать».

Він сказав: «Од слів ласкавих я душею розтаю, –
Ти мені, індійський царю, милість виявив свою.
Чи посмію навіть думать про подяку я твою?
Наче раб, тобі скоряюсь, бо рабом твоїм стаю.

Город мій – збирач усяких чужоземних справ, новин,
Бо проз нього путь лягає кораблям з усіх країн.
Може, тут ми щось почуем про бальзам, що гоїть він?
Може, Бог тебе не схоче засудити на загин?

Моряків метких і справних надішлім в усі усюди, –
Діву – любу твою зірку – розшукають нам ці люди;
Ти ж – терпи тим часом, болі хай тобі не мучать груди,
Бо нема такого горя, що йому утіх не буде».

Він морців до себе скликав і сказав він їм усім:
«Вирушайте кораблями, їдьте простором морським,
Щоб знайти її, що прагне бути з укоханим своїм;
Сотні бід перетерпіте, а не вісім або сім!»

Він послав гінців усюди, де стояли кораблі,
І звелів: «Їі шукайте по всіх закутках землі!»
Це ждання було за радість, аж применшали жалі, –
Сором згадувать – відчув я навіть радощі малі!

Трон мені Фрідон поставив, – як владар, мав я сидіти;
Він сказав: «Пробач ласкаво нездогадливість мені ти,
Бо тебе, царя індійців, недостойні ці привіти!
Хто із нас не хтів би ревно, наче раб, тобі служити?»

Що казати? – звідусюди позбирались шукачі,
Та новин вони не взнали, хоч ходили вдень, вночі, –
Анічого не дізнались, марно світом бредучи.
Я ридав, з очей точились сліз невичерпні ключі.

Я Фрідону рік: «Не знав я ще страшнішої пори, –
Як мені на серці важко, бачить лиш Господь згори.
О, без тебе дні і ночі – сірі, наче вечори!
Всякі радощі я втратив, серце сповнилось жури.

Звідки ще новин чекати? – ні, надія це пуста;
Йду я звідси, так дозволь же залишить твої міста!»
Як Фрідон почув це, землю заросила кров густа:
«Брате, – мовив він, – віднині всяка радість –
марнота!»

Не могли мене затримать, хоч велике їх старання;
Чув уклінного вояцтва я моління та благання, –
Обіймали, цілували, віддаляли час прощання:
«Ні, не йди від нас! Для тебе ми готові й на
страждання!»

Їм сказав: «І я страждаю від розлуки оцієї,
Та для мене неможливі втіхи-радощі без неї.
Ні, не кину, не забуду я обраниці своєї, –
Не лишусь, не відступлюся від ухвали я моєї!»

Сам Фрідон коня із стайні вивів, – то був огир
власний, –
І сказав: «Цей кінь – для тебе, кипарисе зореясний.
Інших ти дарів не приймеш, але цей дарунок – вчасний,
Бо тяжкі шляхи полегшить стрімколетний кінь
прекрасний».

Проводжав Фрідон, і в нього сльози бігли на лиці;
Ми з Фрідоном цілувались, всі ридали верхівці,
Щиру тугу військо несло в серці, не на язиці.
Ми прощалися – із дітьми так прощаються отці.

Віддалившись від Фрідона, знов почав її шукати,
Мандрував землею й морем, не минув ніде ні хати,
Та не здивав я нікого, що про неї міг би знати;
Серцем зовсім ошалівши, схожий став до звірняти,

Думав: «Годі мандрувати морем марно, хоч і браво;
Десь між звірів, може, втихне серце, змучене криво».
Я сказав Асмаг і слугам сім чи вісім слів ласкаво:
«Вас я змучив, – нарікати справді маєте ви право.

Тож ідіть, мене лишіте – річ моя не слабодуха!
Не дивіться більш на сльози, що їх точить з мене скруха».
Кожен з них, це слово чувши, каже так, мене не слуха:
«Леле! Що ви проказали? – хай не чують наші вуха!

Щоб нам доля, окрім тебе, пана іншого не слала!
Навіть куряву, що путтю з ніг твого коня упала,
Не покинем, не залишим, – служба наша вірна й стала!
Схоче доля – і в дбайливця думка зродиться недбала».

Не прогнав їх геть, прислухавсь я до їхніх слів і сліз,
Та, покинувши оселі, заблукав у дикий ліс,
Де обрав собі за житло схови оленів та кіз,
І почав бродить, стоптавши вись гірську і дольний низ.

Я знайшов печеру – диви тут порили гірні пруги;
Я почав із ними битись, і не стало в них потуги,
Хоч всіх слуг моїх забили, порубавши їм кольчуги.
Краплі горя впали знову, знов мені завдавши туги.

Крик, і зойк, і стогін дивів аж до неба досягав,
І земля здригалась важко від ударів їх булав,
Сонце вкрилось пилюгою, кипарис рясний дрижав.
Сто їх билось, та нікого не лишив я з їхніх лав.

Я відтоді, любий брате, тут живу і тут вмираю,
Тут блукаю, тут і плачу, непритомнію з одчаю.
Тут живе й Асмаат зі мною, шалом спалена до краю.
Тільки смерть мені лишилась, більше виходу не знаю!

Тигра гарного вважаю трохи схожим я до неї, –
Ось чому люблю ці шкури, з них роблю собі киреї, –
Шиють їх дбайливі руки діви журної цієї.
Сам себе не можу вбити, хоч і смерті жду своєї!

Не складуть хвали для неї язика всіх мудреців, –
Вічно згадую кохану, проклинаю плинність днів;
Живучи отут між звірів, з ними й сам я озвірів.
Що мені від Бога треба? – тільки вмерти б я хотів!»

Бив лице він, рвав троянду, – стала квітка щік прив'яла,
Став рубін його бурштином, вламки падали кристала;
З вій похилих Автанділа теж сльоза на діл упала,
Та уклінна ласка діви згодом левня вгамувала.

Заспокоений, промовив Таріел до Автанділа:
«Втішив я тебе, а в мене біль ця втіха пробудила.
Ти, мою почувши повість, бачиш: жить мені – несила.
Йди ж тепер, вертай до сонця, вже твоя чекає мила».

Автанділ промовив: «Годі про від'їзд пустих речей,
Бо, з тобою розлучившись, сльози литиму з очей.

Я тобі скажу всю правду, не розсердишся ачей:
Смерть твоя не втішить діви, – сонця днів, зорі ночей.

Якщо лікар, хоч би й славний, занеміг, – він знає: треба
Зразу іншого якогось кликати лікаря до себе;
Він йому з'ясує хворість, що вогнем упала з неба,
Бо сторонній ліпше знає, в чім є хворому потреба.

Ти не гнівайся, послухай, – кривди радити не стану,
Ти не раз – сто раз подумай, як порятувати кохану,
Бо, як серце пломеніє, то піддається й на оману.
Я на час якийсь поїду – на укохану хоч гляну.

Тінатін свою побачу, втішу очі сяйвом вроди,
Розповім, про що дізнався, про твої чудні пригоди.
Вір мені! Хай чує клятву Бог з небесної господи.
Поклянімось не зламати нашого братерства й згоди!

Не відходь нікуди звідси, – клятву дай мені єдину,
Я ж навечно присягнуся, що ніде тебе не кину,
Повернуся, щоб з тобою тут блукати до загину.
Бог допоможе, – я розвію твій одчай і самотину!»

Той сказав: «Як міг чужинцю ти любов оддати свою?
Жаль тобі мене покинуть, мов троянду – солов'ю!
Дасть Господь, і знов побачу – прагнень серця не втаю! –
Я тебе, що виростаєш, мов алоє у гаю.

Як повернешся до мене після довгих мандрювань, –
Не втече у поле серце, наче сарна, наче лань.
Як збрешу, – хай підо мною Божий гнів розверзне хлانی!
Лиш твоя близька присутність знищить шал моїх
страждань».

І на цьому щирі друзі склали клятви молитовні,
Ці бурштини-самоцвіти, шалодумні, мудромовні,

Полюбилися, – і душу їм пекли вогні любовні;
Пробули всю ніч укупі друзі вірні й невгамовні.

Автанділ ридав, як бачив, що ридає побратим;
Вранці встав, поцілувався з журним витязем отим;
Таріел не знав з одчаю, що тут станеться із ним,
Автанділ же, зарідавши, мчав чагарником густим.

Автанділа проводжала в путь Аснат – вона весь час
Заклинала, щоб вернувся, побратима душу спас, –
Зов'явала, як фіалка, блиск лиця її пригас.
Він сказав: «Кого ж, о сестро, пригадаю ще, крім вас?

Вдома довго не лишуся, бо про вас я не забуду.
Тільки він хай не відходить, не тікає геть від люду.
Два лиш місяці чекайте, – як тоді я не прибуду,
Значить, трапило десь лихо горопашного заблуду».

Автанділ, пішовши звідти, відчував страждання щирі.
Дряпав руки, щік троянди роздирав в журі й зневірі,
Закривавився, – з дороги кров облизували звірі, –
Прудко мчав, прикоротивши путь свою в безмежнім
ширі.

Вахтанг VI
(1675–1737)

ТБІЛІСІ

О, Тбілісі в травні гарний! Скрізь троянди, наче зорі.
Вкрито зеленню узгір'я, схили скель – в росі прозорій.
Скаламутить це повітря можуть лиш безумці хворі,
Лиш вони хотіли б знищить ці околи неозорі!

Яструбів мисливських в клітки для забави садять люди.
Всім набридло бути вдома, – ходять, бенкетують всюди.
Людям відчувати втіху – це не знак гріха й облуди;
Хай же сяють очі, серце в млості забуття здобуде!

Річці любо по долині світлі води розливать,
Людям любо для розваги в чортоторії поринать.
Валять брили в струміль річки і кричать: «Будуйте гать!»
Викидають риб на берег, – їхні спини аж блищать.

Дивляться, як між кущами весело біжить ріка,
Ловлять в ній метких форелей з вигуками «бий!», «втіка!».
По долинах зграйно ходить олень, сарна, лань струнка.
Глянеш – чом краса ця й досі не діждалась співака?

Оленя женуть із лісу, – він зморився, він знеміг,
Мучать спраги люті жала, хащі зупиняють біг.
Ловчі стали. Між гілками в оленя заплутавсь ріг.
От і м'ясо – скарб коханців, гордість бенкетів гучних.

Он в яру тетерев'ята виводком біжать швидким,
Криються в траві куріпки перед ловчим запальним,
Рибакі глушать форелей, сиплючи отруту їм.
Леле! Тільки я марнію, змучений життям своїм!

Давид Гурамішвілі
(1705–1792)

ЛИХОЛІТТЯ ГРУЗІЇ

[Розділи з поеми]

ЛЕЗГИНСЬКИЙ ПОЛОН
ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ

Тяжко день отой згадати,
Тяжко й повість цю почать, –
Дуже тяжко для людини
Про свою біду казать.
Ми в гріхи погрузли. В пільмі
Зникла сяйва благодать.
Хоч добро в руках тримали –
Мусим знов його шукать.

Переважило злочинство
На вазі добра і зла, –
Бог зневажливо відкинув
Наші добрі всі діла,
І тому рука ворожа
Так добро грузин тягла,
Що в них зник і кусень хліба,
Й солі крихітка мала.

Обернувсь, назад потікши,
Часу вірний кругобіг;
Б'є біда й Кахеті, й Картлі
Змахом крил своїх грізних,
І жеруть шакали півнів,
Кинувши курей на сміх,
Щоб злетіле гайвороння
Гнало і жажало їх.

Край квітучий, велелюдний
Обернувся на руїну.
Навіть тих, хто в хашах крився,
В бран зганяли для загину.
Жах, пойнявши й мужні душі,
З бабою зрівняв мужчину,
І нікого не знайшлося,
Хто б оборонив країну.

Сам на себе лихо скликав
Цар Кахеті – Костянтин¹;
Зрікшись шахського халата,
Вдяг турецьку шкуру він –
Добровільний перекинчик –
Сил не мав на мужній чин:
Здавшись ворогам, віддався
Кату їхньому на скін.

Все, про що кажу я, сталось
Через чвари між братами.
Лезги зайняли Кахеті,
В Картлі турки є панами;
Гори й доли багровіли
Кров'ю, що пролита нами,
І отруйно скрізь смерділи
Трупом виповнені ями.

Був колись і сам я князем,
Жив тоді в Горіс-Убані²,
Де дівчата-наречені
Завше в пишній одяг вбрані, –

¹ К о с т я н т и н – з 1722 до 1733 року за згодою іранського шаха царював у Кахетії. З наказу турецького султана був скараний на горло.

² Г о р і с - У б а н і – місцевість біля м. Мцхета. Нині зветься Сугурамо. Тут був родовий маєток Гурамшвілі.

Звідти мусив з примхи доли
Плентать далі й од Кубані...
Плачу я, і ви заплачте,
Слухачі мої кохані!

Йдіть, послухайте цю повість
Як мене взяли до брану!
Мусив я в біді й руїні
Землю кинути кохану
І тікати в долину Ксанську,
У місцевість Ламіскану,
Де в хазяйстві помагав я
Родичу – одному пану.

В пору жнив я рано-вранці
Вибрався у поле з хати,
На обід женцям звелівши
М'ясо й сало готувати.
Не було нікого в полі, –
Ще женці не вийшли жати,
Лезги ж на горі Іртозькій¹
Вже свої тримали чати.

На долині в темнім гаї
Дзюркотів малий потік, –
Там і підповзли до мене
Їх п'ятнадцять чоловік.
Почепив рушницю й шаблю
Я на дубі віддалік,
А тоді, собі на лихо,
До води лицем приник.

Тут вони мене й схопили,
Потягли у путах далі, –

¹ І р т о з і – гора в Ксанській ущелині,
навпроти селища Ламіскана.

Через сто узгір пробравшись,
Зупинились на привалі.
Я потоки сліз горючих
Лив у розпачі й печалі,
А вони впихали в мене
Сало й юшечку з хінкалі¹.

Ні, не те було найтяжчим,
Що їх сало їв з розпуки,
Що я пив огидну юшку
Через люті їх спонуки, –
Тяжко те, що в бран в Осколо²
Йшов, як раб, схрестивши руки.
Ох, чому лишився жити,
Нащо терпів я ці муки?

Притягли мене до себе,
Служником я їхнім став,
Ні питва, ні сну, ні їжі,
Ні притулку я не мав;
Як дешевим тим товаром,
Кожен мною торгував.
Я утік. Мене схопили –
Знов покари я зазнав.

Я один був: для розради
В мене не було нікого,
Не було у мене й зброї
Чи риштунку бойового,
А була лише молитва,
Ревна віра в ласку Бога, –
І утік я знов, обравши
Слушний час і мить для цього.

¹ Х і н к а л і – вареники з м'ясом.

² О с к о л о – селище в Дагестані.

ДАВИДІВ ПЛАЧ ПРО ТЕ,
ЩО ВІН, БРАНЕЦЬ НА ЧУЖИНІ,
НЕ МІГ ТАМ УЗРІТИ ЛИК І ОБРАЗ
СВОЄЇ КОХАНОЇ (БАТЬКІВЩИНИ)

О прекрасна, сянолика!
Ниво сонця і розмаю!
Не знайшов ніде я в світі
Рівного до тебе краю.
Не цурайсь, – до свого лона
Хоч мій прах прийми, благаю!
Не вкидай у тьму пекельну,
Подаруй розради раю!

Леле, ти – моя надія,
Джерело життя цілюще!
Ох, в розлуці я з тобою –
Чи до тебе знов прийду ще?
Дай мені надію, Боже,
На побачення грядуще,
А на тих, хто розлучив нас,
Дай мені помститись дужче!

О кохана, гарнолиця!
Перло ти неоціненне!
З чим зрівняти незрівнянну,
Втрачену тепер для мене?
В час, як дух мій кине тіло, –
Зжалуйсь наді мною, нене,
І хоч кліщами до себе
Притягни це тіло брenne!

Б'ють мене, катують, кажуть:
Одречись од неї ти!
Чи зречусь тебе, голубко,
Чи нап'юся блекоти?
Дай мені хоч трохи світла,

Дірку в стінці прокрути,
Щоб я міг втекти до тебе,
Щоб я міг тебе сягти!

ВТЕЧА ДАВИДА З ПОЛОНУ

Є в моєму серці цівка
З життєвого джерела –
Струмом з цівки оцієї
Річка сліз моїх текла.
Господа благав я: «Боже,
Дай мені свого посла,
Щоб я землю бузувірів
З ним пройшов без вади й зла!»

В той бік, де чекав рятунку¹,
Помолившись, я побіг.
Серце плакало у мене,
Розпач помисли обліг,
І не відав я, чи серце
Б'ється в грудях ще моїх.
Я стогнав: «До вас, кохані,
Повернутися не зміг!»

Вдень мій шлях значило сонце,
Місяць вів мене вночі, –
Сім зірок взяв водіями
Я, на північ ідучи,
Між бескеддям Дагестану
Брів надвечір я в плачі –
Тут мене й настигла буря,
Зливи гнівної ключі.

Знявся вихор, блискавиці,
Град і грім гримів без впину,

¹ Себто на північ, у бік Росії.

Як вдаряла блискавиця –
Очі сліпли в ту хвилину,
Не знайшов ніде я схову,
Аж боявся, що загину.
Впав я, голову запнувши
У подерту одежину.

Так лежав, і раптом серце
Змовило: «Зітри сльозу
І зведись, – у блискавицях
Щось побачиш поблизу».
Я підвівсь, і в сяйві грому
Вгледів темний грот внизу, –
Кинувся, заліз до нього
Пересидіти грозу.

Укріпивсь тоді я духом
Од надій, воскреслих знов, –
Видно, Бог мене рятує,
Бо мені він дав цей схов,
Щоб мене не різав вітер,
Щоб на мене дощ не йшов.
Людам, котрі в Бога вірять,
Бог дає од зла покров.

Боже, порятунок гнаним
Лиш твої діла дають,
Тільки ти нам розкриваєш
Незбагненних явищ суть.
Я лежав, стуливши очі,
Згинув би у тьмі, мабуть,
Ти ж вказав моєму серцю
Вірну, рятівничу путь.

Град минув. Я з гроту вийшов
І приніс творцю в офіру

Не ягня жертовне – тільки
Серця полум'яну віру.
Де б я взяв письмо священне
Чи знання, властиві кліру?
«Боже, порятуй», – твердив я,
Як свою молитву щирю.

СМЕРТЬ ЦАРЯ ВАХТАНГА І ВІД'ЇЗД
ГРУЗИНСЬКИХ КНЯЗІВ ТА ДВОРЯН
НА СЛУЖБУ РУСЬКОМУ ЦАРЕВІ

Горе нам! Звалився сволок.
І на нас упав наш дім.
Втіхи, радощі й надії
Стали горем навісним.
Пан пішов од нас далеко,
Бідні ми в розлуці з ним.
Небо! Стій хоч ти твердіше,
Будь хоч ти для нас міцним!

Вмер наш цар. Ми залишились
Бездоглядними дітьми, –
Осяйне проміння світу
Не світило нам з-за тьми.
Бились ми, як б'ються птиці
Перебитими крильми;
Мов курчата ті без квочки,
Жалісно пищали ми.

Руські нам тоді сказали:
«Кажемо, грузини, вам
Так, як вчив Христос: не можна
Двом вклонятися богам.
Оберіть одного бога:
Чи лишайтесь жить отам,
Чи ідіть звідсіль, та марно
Не вбивайтеся скнитям.

Щедро ми свою гостинність
Вам являли двадцять літ,
Але далі вже не можем
Годувати всіх взаміт.
Якщо лишитесь у нас ви,
То чиніть добро в одвіт;
Якщо хочете податись,
То шляхів шукайте в світ».

Заповіт царя Вахтанга
Занехаяли грузини,
Не послухали й Бакара,
Річ його зняли на кпини,
І найбільше небезпечні
Вибрали собі стежини;
Хто зна, чи вернеться звідти
Хтось живий якоїсь днини!

Поклялись картлійці й кахи:
«Киньмо чвари та незгоду!
Житимем – малі й великі –
Як брати одного роду;
Будемо свій хліб ділити
Всім на дружбу і догоду».
Рішенець такий схваливши,
Я пристав на цю угоду.

Склавши клятву обопільну
Чвар віднині не чинить,
Ми звернулись до цариці:
«Нас в підданство ви прийміть!
Зарахуйте нас у військо,
Щоб могли ми вам служити!»
Згодилась тоді цариця
Щедру ласку нам явить.

Розбрат, як таємний ворог,
Спочатку був причайвся,
Та кінець кінцем раптово
В повній силі проявився, –
Нам він кинув голу кістку,
Сам же м'ясом поживився;
Пишне дерево він знищив,
Щоб колький чагар розвився.

Озлобив він добрі душі,
Заздрістю їх осліпив;
В мандри, сплутавши дороги,
Повели сліпці сліпців.
Розбрат все спаскудив, збестив,
З міддю золото стопив.
Хай Господь із нього стягне
Збитки, котрі він вчинив!

Я, мов той баран за цапом, –
За дурисвітом ішов, –
Він мене над прірву вивів
І сказав: «Ось там є схов.
Хто перестрибне крізь прірву, –
Радощів зазнає знов».
Він стрибнув, а я, нещасний,
Впав у прірву стрімголов.

Я, од пастухів одрікшись,
Збившись на невірну путь,
Втратив сам себе, й немає
Душ, які мене знайдуть.
Ось що скоїла зі мною
Ненажерність, зазра лють!
За мій жир мене заріжуть,
Пси нагул мій пожеруть.

Марні всі мої шугання,
Марний мій політ безкрилий!
З ями вибравшись, у прірву
Знову трапив я, безсилий.
Горе! Втрачені для мене
Батько, мати, брат мій милий,
Втратив я свою кохану,
Образ любий, стрункотілий!..

ПІСНЯ

на мотив пісні

«Полетіла зозуленька та й через дубину»

ВСТУП

Склав я пісню, як троянда зло собі вчинила,
Розлюбила соловейка, гаву полюбила.

Соловей, про це дізнавшись, полетів з долини –
Сів, покинувши троянду, на куці шипшини.

Тут озвалася троянда: «Ти ж мене кохаєш,
Нащо ж запашну красуню в самоті лишаєш?»

Соловей сказав: «Трояндо! Хоч ти гарна цвітом,
Та мене не потішаєш видом гордовитим.

Марно ти б для мене зараз вродою пишалась, –
Я тебе притис до серця, ти ж бо відцуралась.

Я хотів поцілувати, ти лице закрила,
Іншого цілуєш палко, а мене дурила.

Я тебе кохав і пестив, жив твоїм я чаром,
Та тебе привабив інший жалюгідним даром.

Ти списом пробила серце змучене й шалене,
Бо знайшла собі коханця гіршого за мене.

Ці діла мое кохання прирекли на згубу,
І з тобою вже ніколи не візьму я шлюбу.

Геть піду собі, не хочу підпадать образам,
Ти ж візьми свого коханця і живи з ним разом.

Якщо ти мені вчинила хитрощі лукаві, –
Одружися, з ким волієш, і кохайся в гаві!»

Лживий світе! Злісним примхам ти не знаєш впину:
Гаві віддаєш троянду, солов'ю – шипшину!

ЗУБІВКА¹

на мотив пісні

«Козак – душа правдивая»

Я, із Зубівки вертавши, жінку стрів чудову –
Бачити це гарне личко зір мій прагне знову.
Чорна родимка красила вроду чорноброву, –
Вид її мене повергнув, кинув до закову!

Я спитав: «Куди, о сонце, йдеш ти з небосхила?
Розкажи, куди мандруєш, зоре заясніла!
Я тебе узрів, і серце стало, наче брила.
Окropи мене водою, вирятуй з горнила!»

Відрекла мені красуня гнівно й величаво:
«Про таке мене просити чи ти маєш право?
З солов'єм троянда – пара, не з тобою, гаво!»

Я, почувши це, заплакав, сльози лив криваво.
Знов сказала: «Йди від мене, зникни з небокраю!»

¹ З у б і в к а – село біля Миргорода. Тут був маєток Д. Гурамішвілі.

Не люблю тебе, бо палко іншого кохаю, –
Значно кращого від тебе чоловіка маю».

Я, почувши це, ще тяжче зарідав з одчаю.
Додала: «Про це й не згадуй, якщо прийдеш в гості».
Це сказавши, стала дрюком бити мене од злості, –

Я хитнувся і на землю поточився в млості,
А вона, як промінь, сяла в темній високості.
Щоб отямивсь я, схилилась і взяла за руку,
Підвела й спитала: «Нащо ти вдаєш розпуку?»
Відповів я: «Через тебе я терплю цю муку.
Серце в мене пломеніє, чуючи розлуку».
Подобрішала й сказала за якусь хвилину:
«Тут не личить вдвох сидіти, наче для спочину, –
Хтось підглядить нас, тож краще йди в свою хатину;
Потім прийдеш знов, і, може, я тебе зустріню».

Я не знав, куди кохана відійшла раптово,
Залишивши після себе тільки втішне слово;
Став її рабом – і ласки прошу гарячково,
В час біди вона здоліє допомогти чудово.
«Я прийду», – вона сказала, обіцяла строго,
І я жду її, і плачу, й побиваюсь вбого;
В смертну мить нема, крім неї, в мене більш нікого, –
Хай вона розкриє браму світу неземного!

Прагну я усе зробити любій на догоду, –
Серце, сповнене любові, жде її приходу;
Вірю, що вона дарує щастя й насолоду,
Хліб життя, і дар безсмертя, і цілющу воду.

Боже, дай мені зазнати з нею щасні миті!
Вроди, рівної до неї, не знайду на світі!
За любов цю в неї руки мотузком сповиті, –
Бачу мертвою кохану, груди кров'ю вкриті...

Де пішла моя кохана, до якого краю?
Втіхи, кращої від тебе, в світі цім не знаю!
Ти не в пеклі – ти на небі, на висотах раю,
Тож візьми мене із пекла, я тебе благаю!
Ти не в пеклі – ти на небі, на висотах раю,
Тож візьми мене із пекла, я тебе благаю!
Тож візьми мене із пекла, я тебе благаю!

ДАВИДОВА СКАРГА НА ШВИДКОПЛИННИЙ СВІТ

В серці – люті болі, й плачу мимоволі:
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Скаржусь в цій юдолі я на примхи долі:
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
З духом я простився, з плоттю розлучився,
О, брехливий світе, світе швидкоплинний!
Нащо був родився, на цей світ з'явився?
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Дав мені напою з трутою гіркою
Ти, брехливий світе, світе швидкоплинний!
Торгував ти мною і продав з лихвою,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
З голоду й одчаю плакав я без краю,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Та тепер вже знаю примх твоїх я зграю,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Всі твої розкриті підступи неситі,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Ти мене щомиті вабиш в хижі сіті,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Б'ю себе у груди, плачу од облуди,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Як іду між люди, то гукаю всюди:
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

З нас ти сльози точиш, щастя дати не хочеш,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Горем нас толочиш, примхами морочиш,
О брехливий світе, світе швидкоплинний.
Тільки кривду плодиш, тільки лихо родиш
Ти, брехливий світе, світе швидкоплинний!
Наче злодій ходиш, до біди призводиш
Ти, брехливий світе, світе швидкоплинний!

Той, хто має віру в суть твою нещиро, —
О брехливий світе, світе швидкоплинний, —
Стане за офіру життєвого виру,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Ти ведеш покірних, духом легковірних, —
О брехливий світе, світе швидкоплинний, —
Де нещасть незмірних по путях невірних,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Невтоленно плачу, бо твій злочин бачу,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
За твою я вдачу в злиднях вік свій трачу,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Ти добра не радиш, щасно жити вадиш, —
О брехливий світе, світе швидкоплинний, —
Сявом принадиш, та відразу зрадиш,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Ти мені – огидний, марний і безплідний, —
О брехливий світе, світе швидкоплинний, —
На кінець безслідний, на загибель гідний
Ти, брехливий світе, світе швидкоплинний!
Як вівцю охлялу легко взять шакалу, —
О брехливий світе, світе швидкоплинний, —
Так мене помалу тягнеш на поталу
Ти, брехливий світе, світе швидкоплинний!

Я на тебе лютий, бо нещастям скутий,
О брехливий світе, світе швидкоплинний.
В гріх впадає сутий дух мій занебутий,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Шлю тобі по праву я клятьбу й неславу,
О брехливий світе, світе швидкоплинний.
Їв твою я страву – жовч гірку й криваву,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

То мене втішаєш, то плачем проймаєш
Ти, брехливий світе, світе швидкоплинний,
Світло затуляєш, мороком вгортаєш
Ти, брехливий світе, світе швидкоплинний!
Та мені не диво, що течеш примхливо
Ти, брехливий світе, світе швидкоплинний.
Дієш ти зрадливо, неправдиво, лживо,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Дух од тебе верне, бо ти повен скверни,
О брехливий світе, світе швидкоплинний.
Влєсливий, химерний, суєтний, мізерний
Ти, брехливий світе, світе швидкоплинний.
Хто тебе кохає, той ярмо вдягає, —
О брехливий світе, світе швидкоплинний —
Спину він схиляє, бо тягар тягає,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

В світу веремії людське серце ние,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Сонце ще й не гріє, як вже хуга віє,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
То навієш стужу, то накличеш сушу
Ти, брехливий світе, світе швидкоплинний.
Плоть я вбити мушу, загубити душу,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Серце розтривожу, від ридань знеможу, —
О брехливий світе, світе швидкоплинний, —
Бо не переможу суть твою ворожу.
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Чи морозом вбитись, чи в жару звалитись, —
О брехливий світе, світе швидкоплинний, —
Щоб од смерті скритись, де мені подітись?
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Розвалив ти стелі у моїй оселі,
О брехливий світе, світе швидкоплинний,
І сади веселі стали як пустелі,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Де мій брат є нині? Де батьки єдині?
О брехливий світе, світе швидкоплинний.
Ти не дав людині в рідній житть країні,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

От, коли змужнів я, сталось безголів'я, —
О брехливий світе, світе швидкоплинний, —
Жінку полюбив я і зазнав злослів'я,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Мучся з одчаю, бо не знав звичаю, —
О брехливий світе, світе швидкоплинний, —
За любов безкраю кару я приймаю,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Маю не відраду, а біду і зваду, —
О брехливий світе, світе швидкоплинний, —
Бо твою пораду вислухав я радо,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Знав я лжу твою би – не дождав би згуби,
О брехливий світе, світе швидкоплинний.
Частував ти любо, потім видер зуби,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Не заводь в оману, не роз'ятрью рану,
О брехливий світе, світе швидкоплинний.
Хай я на кохану ще хоч раз погляну,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Дай замість печалі втіхи хоч несталі,
О брехливий світе, світе швидкоплинний.
Дай вглядатись далі в очі засіялі,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Ти – творець негарний, будівник нездарний,
О брехливий світе, світе швидкоплинний.
Нищить час владарний твій доробок марний,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Ось лихвар мій бродить – він мені
нашкодить, —
О брехливий світе, світе швидкоплинний, —
Це ж бо смерть надходить, меч нещадний
зводить,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Якщо явом звешся, чом же сном здаєшся
Ти, брехливий світе, світе швидкоплинний?
Чи ти ситий дмешся, чи голодний гнешся,
О брехливий світе, світе швидкоплинний?
Якщо є життя ти, що ж нам смертю звати,
О брехливий світе, світе швидкоплинний?
Ті чи інші шати мусиш ти убрати,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Я обчислю доки всі твої пороки, —
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Найдуть вже строки – пан прийде
жорстокий,
О брехливий світе, світе швидкоплинний, —
Пан прийде за мною, перед ним не встою, —
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Смерть махне рукою, вб'є мене косою.
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Ти – город розритий, вхід куди забитий,
О брехливий світе, світе швидкоплинний.
Сад, гноїськом вкритий і гнилям сповитий,
Ти, брехливий світе, світе швидкоплинний!
Ший же саван лінний, добрий схов блошиний,
О брехливий світе, світе швидкоплинний,
Прах вдягни мій тлінний в цей покров
незмінний.

О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Ось твоє бажання, ось твоє надбання, —
О брехливий світе, світе швидкоплинний, —
Ось і учта рання, і кутя остання,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Ти поклажу вбогу дав мені в дорогу,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Але й ту потроху з'їсть, хто має змогу,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Дав ти в путь безслідну клажу жалюгідну,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Шлеш в оселю рідну душу голу й бідну,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Там небесні чати все вже будуть знати,
О брехливий світе, світе швидкоплинний,
І петлю для страти стануть готувати,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Там душа у пута буде враз закута,
О брехливий світе, світе швидкоплинний,
Справедлива й сута жде її покута,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!

Я пиху знебуду, ставши там до суду,
О брехливий світе, світе швидкоплинний,
За брехню й облуду пеклом взятий буду,
О брехливий світе, світе швидкоплинний!
Я пиху знебуду, ставши там до суду
За брехню й облуду пеклом взятий буду,
За брехню й облуду пеклом взятий буду!

ЗАПОВІТ ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ

Я відкинув і свиріль, і ліру,
Стогоном кінчивши пісню щирю.
Лживий світ мене позбавив миру, –
Зрадив він, згубив мою довіру.

Всі гріхи згадав мені, блюзніру,
В корінь мій всадив свою сокиру,
Злиднями обтяжив понад міру,
Вкрав мою кохану потаймиру.

Серце він вгорнув у мряку сіру,
Здер волосся, що вилося допіру,
Лик мій зморщив, наче грушку хиру,
Вибратись не дав мені із виру.

Він мені послав тяжкі недуги,
В серце вбив разуче лезо туги.
Люта смерть до мене ось підходить,
Голу шаблю, гостру косу зводить.

Люди, Богу віддані душею!
Змірте гріх мій мірою своєю,
Вмерлому мені не шліть прокльону,
Пом'яніть добром в час похорону!

Ви прощення грішникові дайте
І, згадавши мертвого, не лайте!

Я ж образ ніколи вам не вдію,
Бо язик застиглий мій німіє.

Хай замовкнуть плетунки й злоріки, –
Їх не чую, зглухнувши навіки!
Вже про мене і зітхання, й крики, –
Твір свій нищить сам творець великий.

В постіль я, схрестивши руки, ляжу,
Не збираю в дальній путь поклажу,
Не беру нічого, все покину, –
Гроші, сад, баштан, майно, хатину.

Люди, вас благаю в ревнім слові, –
Ви оті три дощечки соснові
Збийте просто, без дбання й шаноби,
Без прикрас усяких і оздоби.

Не кладіть в труну коштовні речі,
Щоб вона вам не гнітила плечі,
Не фарбуйте домовини гарно,
Щоб не зникли ваші гроші марно, –
Всі прикраси втратить домовина,
Як її засипле в ямі глина.

Ті, які мені добра бажають,
Хай про речі отакі подбають,
Що мені корисні можуть бути,
Грішну душу визволять із скрути.

Ось що є душі гріховній мило:
Служба в церкві, з ладаном кадило,
Годування й зодягання бідних,
Уникання зазіхань негідних.

Чи мені надгробний плач допоможе?
Оживити він мене не може!

Краще, ніж вдягать жалобні шати,
Про достойний спомин мій подбати.

Леле, вмру я без прощення навіть,
Піп за мною служби не відправить
І ніхто в молитві не згадає,
І ніхто в журбі не зарідає!

Вмру один, бездітна сиротина,
Ні дочки не маючи, ні сина,
Що мене хоча б згадать призволив.
Так всевишній Бог мене знедолив!

НАПИС НА НАДГРОБКУ

В Кахетії, у Зедазенському храмі,
Святий Іван примусив плакати камінь.
В Картлійській церкві чудотворний Шио
Явив народу пречудесне диво.

Я в храмах цих придбав собі місцинку,
Де хтів зазнати вічного спочинку.
Приготував у двох місцях могили,
Обгородив, поклав камінні брили.

Поглянь, прохожий, де я замість того
Тепер лежу, похований убого!
Тут зотліваю плоттю я своєю,
В незнаний край полинувши душею.

Змівив мої надії світ брехливий,
Але й для тебе буде він мінливий,
Тому ти дай моїм гріхам прощення,
І хай тобі простяться прогрішення.

Бесікі
(1750–1791)

Я ВВІЙШОВ У САД ПЕЧАЛІ

1

Я ввійшов журливо в сад печалі,
Щоб зірвать троянди забуялі;
Та троянду на зеленім галі
Розгнівили вчинки ці зухвалі, –
Кидає вона стрілу зі сталі,
Каже: «Кинь ці пошуки несталі,
Марно будеш час втрачати далі».
Слів її я не збагнув у шалі –
От і люю потоки сліз тривалі.

2

Я спитав фіалку серед лугу,
Чом я наразився на наругу,
Чом троянда впала в гнів і тугу?
Відповідь почув, собі на скруху:
«Радість прожени ти з виднокругу, –
Бачиш в нас на тілі крові смугу?
Ти ведешся, як не личить другу,
Вибрав поведінку недолугу:
Нас покинув, уподобав другу».

3

Бачу я: фіалка також в гніві.
Йду туди, де, зрошені у зливі,
Зводяться нарциси тріпотливі.
Їм кажу: «Ви будьте милостиві
І вкажіть шляхи мені щасливі,

Щоб троянді викласти у співі,
Що таю в любовному пориві.
Зникнуть в серці роздуми журливі,
Як промовлю їй слова правдиві!»

4

Співчуття я від нарциса маю, –
Сльози лле він цівкою ручаю,
Ніжно каже: «Бідний дармограю,
Ти довів троянду до відчаю,
Бо її покинув серед гаю,
В іншої шукаючи розмаю.
Дивуватись я тобі не раю,
Що навів позбавився ти раю,
Квіткою покараний до краю».

5

Я пішов, шалений од нестями,
І присів в садочку коло брами,
Долю гірко проклинав словами,
І струмили сльози ручаями:
Світ мене терзає пазурами.
Якби, люди, став я перед вами,
Ви б так само вмилися сльозами!
Бесікі, до смертного кінця ми
Готуватись мусимо думками!

СОЛОВЕЙ ЛЕТИТЬ ЖУРЛИВО...

Соловей летить журливо, у сльозах поник.
Бачу я, його із саду вигнав садівник,
Кажучи: «Йди, соловейку, звідсіля навів,
Щоб тебе тут ненастанно гедзь скорбот не пік».

Поклянись садівникові, соловейку, ти,
Гедзеві скажи, що годі так тебе пекти,

І людину до нарциса посланцем пусти,
Щоб привіт садівникові красно проректи.

Ти озвись трояндним словом до садівника,
Хай би він на тебе гнівавсь – не іди з садка,
Прагни зустрічі з нарцисом хоч би з-за кутка,
Щоб троянду він власкавив ради юнака.

О, візьми мою ти душу, смертонько моя!
Садівник прокляв і зранив серце солов'я.
Вмер я, Бесікі, – хай прийде до труни сім'я,
Щоб почув ласкаве слово хоч в могилі я.

О ПРЕКРАСНОСТАННА

1

О струнка, прекрасностанна, чарівна украй!
Неторканні пишні коси ллються, як ручай,
Вії, брови, втішні очі обіцяють рай,
Уст корали палять душу і дають розмай.
Сонцерівна, зорелика, ти мене згадай!

2

Очі в тебе, як нарцисів квітка заясніла,
Косами вгорнулась шия кришталево-біла,
Родинка на ніжне личко шанобливо сіла,
Два пружнасті апельсини бачити несила, –
Ними зваблений, я в пісні виллю свій одчай!

3

Хай тебе, тополе, красять два тремкі плоди, –
Пальці, створені для ласки, стан стрункий зведи –
І людей всіх причаруєш зразу й назавжди!
Я, зачувши звук твоєї ніжної ходи,
Враз молодшаю, без тебе тьмить ся небокрай.

4

Я тебе, рожевоуста, пригорну безмовно,
Задивлюсь, палка красуне, у твій лик любовно.
«З чим тебе зрівняти?» – серце каже молитовно.
Як тебе зречусь, відради я зречуся повно,
Бо без тебе помарніє світ увесь і край.

5

Я, мов місяць, надщербився від скорботних мрій.
Не життя, а смерть нехай би надійшла мерщій!
Сходьтєся сюди, коханці, в дім ввійдіте мій,
Нещасливця поховайте у журбі тяжкій!
О життя мое злиденне, попелом ставай!

В МРІЯХ ПРО ТЕБЕ

1

В мріях про тебе вогнем я палаю помалу, –
Коси розплетені можуть довести до шалу,
Личко виблискує краще від лалу й кристалу.
Хтось, наче з мармуру, вроду створив досконалу.
Має причину закоханий в тебе тужити!

2

Мусить міджнур твій проїнятися горем шаленим:
Він через воїнство вій твоїх став полоненим.
Хай же він витерпить, влучений стрілом вогненним.
Кличе і бігає, будучи навіть раненим, –
Мусить для тебе він кров свою радо пролити!

3

Стрівся з тобою я й ворогом власним зробився,
Чом же не відав я, що з незрівнянною стрівся?

Почет найближчий на тебе тепер розгнівився,
Волю твою пізнавати і я не навчився.
Вбий же мене, якщо ласку захочеш явити!

4

Тяжко страждає від спраги людина безсила,
Мучить її життєдайне проміння світила.
Доле! Ти знаєш, як в мене душа наболіла,
Бо відвертає ось очі агатові мила.
Видно, й найближчий не годен за нею глядіти!

5

Трапив у бран я за очі твої і за вроду,
Сяєш ти краще за семеро зір небозводу.
Уст твоїх трунок – не пив я солодшого зроду.
Може, подвоїш любов і пошлеш насолоду?
Нащо лишаєш міджнура свого в журбі ти?

ДУМИ ПРО ТЕБЕ

1

Думи про тебе мене напоїли журбою.
Серце приваблюєш силою ти чарівною.
Виснаживсь я, мов недугою хворів тяжкою,
Всіх ти вражаєш і всіх ти чаруєш собою, –
Глянь же на мене і зглянься хоч раз наді мною!

2

Я тебе з місяцем, гордо ідучим, рівняю,
В тебе закоханий, на самотині блукаю,
Броджу ночами, шалений від горя й відчаю, –
Досі я суті і віри твоєї не знаю.
Довго до мене жорстокою будеш такою?

3

Добре ти відаєш, хто мене тягне до страти,
Хто моє серце, міцне, мов граніт, зміг зламати.
Стала гіркою, хоч цукром раніше була ти,
Переді мною ти двері спішиш зачиняти.
Плачуть усі, хто мене зустрічає порою!

4

В тебе вдивляючись, мушу з любов'ю таїтись,
Ти ж не жалієш, не хочеш зі мною зустрітись.
Скільки ще будеш палити мене і гнівитись?
Мусить закоханий в серці твоєму спалитись,
Доки він втішиться зустрічі миттю одною!

КІНЧИВСЯ ЧАС ЗИМИ

1

Кінчився час зими тривалий,
На юну зелень роси впали,
Тоді лугами йшов я в тузі
І мандрівця зустрів на лузі.
Сказав він: «Смерті ждеш зарання,
Пора приходить розцвітання,
Втішає вістю нас фіалка,
Що розцвіте троянда палко».

2

Я відповів: «Хіба це втіха?
Завдасть троянда більше лиха.
Я тут броджу з своєї волі,
Вона ж повість мені: “Доволі
Блукати тут!” – почне гнівитись,
Я буду змушений таїтись».

Озався радник цей достойний:
«Бальзам тобі я дам вигойний:
Втішає вістю нас фіалка,
Що розцвіте троянда палко».

3

Додав мені він: «Ти, юначе,
Відлюдником зробивсь неначе.
Ховаєшся з коханням ти ще,
Воно ж вогнем із тебе прище.
Ти кажеш, що троянду ганиш,
А справді через неї в'янеш.
О бранцю пристрасті, тобі я
Скажу, щоб зникла безнадія:
Втішає вістю нас фіалка,
Що розцвіте троянда палко.

4

Сама троянда у розмові
Мені призналась: «Для любові
Стають усі серця розкриті,
Я теж така на цьому світі».
Вона освідчилась таємно,
Що любить теж тебе взаємно;
Не дай же їй печаль одчути,
Та й увільнися сам од скрути:
Втішає вістю нас фіалка,
Що розцвіте троянда палко».

5

Почувши відповідь цю вчасну,
Сказав я: «Долю маю щасну,
Але чому таїв од мене
Бальзам зцілять чуття шалене?»

Тепер його ховай від люду,
Інакше знов я в горі буду.
Чом замикав ти двері саду?
Чом пізно змовив на відряду:
“Втішає вістю нас фіалка,
Що розцвіте троянда палко”?»

ПРО ЦАРІВНУ АННУ

1

Я, оцього слова речник,
Лиш вигнанець, всім незнаний,
Боягузливому світу
Шлю прокльони і догани;
Та свою царицю славлю,
Вірний раб її слухняний, –
Від її проміння тане
Серце й розум, мені даний.

2

Я клянусь – нема вродливиць,
Що були б рівнею Анні!
Місяцю вона говорить:
«Я принадніша в блищанні».
Юрмляться круг неї зорі,
Мов рабині ненастанні.
Хто її побачить, скаже:
Риси в неї незрівнянні!

3

Серце й розум мій тримають
Очі Анни у закові,
Від її гнучкого стану
Я в тривозі гарячкочив.

Заросив нарцис сльозами
Пуп'янки троянд чудові.
Що робить? Зректись кохання
Чи загинуть од любові?

4

Втішно кажуть уст рубіни:
«Ви за мною йдіть, перлини!»
Гішерних очей озера
Мечуть стріли щохвилини,
Безпощадним списом ранять,
Безум змножують в людини.
О, навіщо йшов сюди я
Долі звідати одміни!

5

Розум мій вона затьмила,
Не складу уже їй співу,
Щоб прославити достойно
Владарку мою вродливу.
В неї імено маленьке,
Схоже на хупаву діву;
Це вона намистом втіхи
Душу радує журливу.
Пригадаймо ж, як доречно
В давнину казали сиву:
«Хай кохає й мре шаленець,
Що віддавсь чуття пориву!»

6

О царівно, ти забрала
В мене душу сумовиту.
Щедра віснице відради!
Я тебе, красою вкрити,

До самої смерті буду
Боронить від кривди й гніту.
Якщо чимось провинюся –
Хай позбавлюся привіту,
Хай нічим не вмилоствлю
Я тоді тебе, сердиту,
Хай стогнатиму, зазнавши
Мук од тебе і від світу!

ЧОРНІ ДРОЗДИ

Чорні дрозди в чорній клітці співають,
Гарно й самотно свистять без кінця.
Очі їх лагідні, чистий їх голос
Бодем проймає найдужчі серця.

Співом весну вони кличуть прилинуть,
Дати троянд і фіалок нам цвіт;
Згодом розквітнуть суцвіття інакші,
Вбрані у чорний рясний оксамит.

Різко співають – один, потім другий,
Хоч ворожнечі нема ні на мить.
Лячно очима у даль поглядають,
Пісня їх радує нас і смутить.

Нумо, погляньте, ось два перед вами
Вдягнених в чорні киреї співця,
Співом своїм, що здається безжурним,
Змушують плакати вони мандрівця.

Ніколом Бараташвілі

(1817–1845)

ПРИСМЕРК НА МТАЦМІНДІ

Мтацміндо! Ти – свята гора, місця твої священні, –
Пустельні й мовчазні, вони задуму навівають,
Але ці схили – в мить смеркань прекрасні і
натхненні,

Коли вкриває їх роса і тихі мева грають.

Якась чудова, таємнича мла вгортає стан твій величавий,
І краєвид, розкритий з круч твоїх, чарує людям
подорожнім зори!

Прикрашено рясні поля внизу, мов квітами – святкові
пишні страви,

Й до тебе вгору пахощі долин підносяться, мов фіміам
прозорий.

Я згадую той любий час, коли, стаївши тугу,
Бродив я, горо, по твоїх стежинах далі й далі

І смерку тихому тоді звірявся, наче другу,

Бо він так само, як і я, був одданий печалі.

Яка прекрасна, ніжна й чарівна була природа отієї миті!
О небо, небо! Світлий образ твій в моєму серці й досі
променіє,

І линуть думи до твоїх висот, лиш глянуть очі в сяєво
блакиті,

Але до тебе мислі не сягнуть, бо вітер їх у прбсторі
розвіє.

Я зневажаю тлінний світ, коли дивлюсь на тебе,

І кращі прагнення душі в тобі шукають схову,

Бо перед храмом вищих сил тлін світу кинуть

треба.

Та леле! Зневажає люд небес високу мову!

Задумливо стояв я на горі, втопивши в небо звечоріле очі.

Травневий присмерк слався навкруги, наповнивши

мовчанням стромовини,

Лиш іноді легенький вітерець поміж бескед простогне
й прошепоче,
І в лад із серцем стихеним моїм до мене тиша
наокольна лине.
О горо животворна! Ти – то радісна, то журна!
Коли на тебе гляне хтось, він вірить: зникне скоро
З його душі гнітючий сум або журба похмурна,
Бо для засмучених людей ти – друг, о хмарна горо!
Тоді мовчали доли навкруги і сутіні вечірне небо вкрили.
За місяцем, мов за коханцем вслід, самотна зірка
линула порвисто.
Чи бачили ви душу молоду, яку молитви запальні
зморили?
До неї схожий місяць журний був, коли, блідий, він
сходив урочисто.
Такий був тихий присмерк твій, святий
Мтацміндський краю!
Я не забув тодішніх дум, хоч днів пройшло
чимало,
І як шукав потрібних слів, я й досі пам'ятаю,
І серце відає, який від тебе дар дістало.
О присмерку хвилина чарівна! Лиш ти несеш мені
відраду тиху.
Коли мене огортує журба, до тебе я душею прагну
злинуть
І присмерк серця – світлий сум його – прийнять,
немов запевнення і втіху,
Що прийде днина сонячна колись і всякий присмерк
ссяйвом опромінить!

1833–1836

ДУМИ НА БЕРЕЗІ КУРИ

Сумно йду на берег річки, щоб думки розвіять,
Тут знайду собі притулок спочивать і мріять,
Тут, в траву упавши, серце слізьми заспокою,
Тут все тугою сповито, встелено журбою;
 Лиш Кура повільні хвилі котить і гуркоче,
 І блакить небес на хвилях відблиском тріпоче.
Чую я, на руку спершись, шемрання невпинне,
І мій погляд ген далеко, за край неба лине.
Хто збагне, Куро, твій шепіт, гомін твій чудесний?
Ти – часів одвічний свідок, свідок безсловесний!..

Чом мені в цю мить здалося, що життя людини –
Марнота марнот всіяка, суєта і кпини?
Чим є світ оцей миттєвий, існування наше,
Як не келих неналитий, не бездонна чаша?
Хто хоч раз єдиний вситив серце невиситиме?
Хто, своїх бажань досягши, вдоволився ними?
 Навіть владарі несхитні, славних царств владики,
 Понад все на світі дужчі, пишні та великі,
 Що в руках у них і слава, й всемогуття бранне,
 Ревно скаржаться і кажуть: «Час коли ж настане,
 Щоб здобув я й ту країну?» – та й ідуть походом
 В бій за землю, хоч землею самі стануть згодом.

Навіть добрий цар – чи має він відряду й спокій?
Все життя його: турбота, подвиг, труд високий.
Він піклується невтомно, щоб, як батько гідний,
Якнайкраще пильнувати люд і край свій рідний,
Щоб майбутні покоління і часи майбутні
Не кляли його наймення за діла непутні...
Та колись цей світ повинен теж дійти до краю,
Хто ж тоді про них розкаже, хто про них згадає?
 Але ми людьми звемося, цього світу діти,
 Тож вслухаймось в голос батька і скоряймося світу!

Той – нікчема, хто, живий ще, на мерця подібний,
Хто живе на світі, світу слугувать не здібний.

1837

МОГИЛА ЦАРЯ ІРАКЛІЯ¹

Князю М. П. Баратаєву

Схилюсь на коліна, о царю, я перед твоєю труною,
Ім'я твоє слізьми омию, посивілий в битвах герою!
Ах, чом же святій твоїй тіні не можна вернути життя,
Щоб Картлі нову ти побачив, своє найдорожче дитя!

Схилюсь перед словом пророчим царського твого
заповіту,
Яким напутив перед смертю ти Картлі, жалобою вкриту.
Так! Царствений помисел світлий здійснився тепер
назавжди,
І ми, твої діти, вкушаєм його смаковиті плоди.

Вертають сини твої рідні, недолею гнані по світу,
Приносять з собою вітчизні і вісті відрадні, й освіту.
Душа мандрівців полум'яних, що повна любові й снаги,
Горінням своїм розтопила суворі північні сніги.

Вертаються діти додому з коштовним і добрим
насінням –
Багатий врожай з нього буде під неба гарячим
промінням...

Колись владувала тут шабля грузинського войовника,
Тепер же керує правилом незбройна і мирна рука!

Вже серцеві Грузії годі Каспійським тривожитись морем,
Вже миру її не турбує воно гуркотінням суворим,

¹ І р а к л і й П (1716–1798) – грузинський цар і полководець, поборник об'єднання Грузії та Росії.

І хвилями Чорного моря не ворог запеклий пливе,
А наші брати припливають до нас на спіткання нове.

Хай буде й мир, і пошана, о царю, святій твоїй тіні!
Ти духом своїм надихаєш Іверії¹ давні твердині.
Премудрість твого заповіту відчула грузинська земля,
І, складену з сліз всенародних, гробницю твою
прославля.

1842

МЕРАНІ²

Мерані мій мчить без доріг, без троп і стежок мчить;
За мною, крякаючи вслід, злоокий крук летить.
Мерані мій, скачи вперед у прбсторі безмежні,
Віддай вітрам думки мої, схвильовані й бентежні!

Вітри поборюй, води розтинай, злітай над кручі
й скелі кам'яні,
Несись вперед, щоб, нетерплячий,
я прикоротив своїх мандрівок дні!
Не крийсь від бурі, спеки і сльоти, літавцю мій,
мій коню невгамовний,
Не вболівай, що, зморений, без сил, поникне
твій їздець саможертовний!

Нехай навик покину рідний край, нехай покину
друзів і сім'ю,
Нехай ніколи не побачу більш солодкомовну дівчину
свою,
Де стріну ніч, хай там і розсвіте, хай там,
як рідну, пригорну землю,
Лише зіркам, супутникам своїм, повім душі моєї
таємницю.

¹ Іверія – Грузія.

² Мерані – чорний кінь-скакун, Пегас грузинських народних переказів.

Хай жар любові й зойк душі пірнуть в морську глибінь,
Нехай поглине їх краса і шал твоїх стремлінь.
Мерані мій, скачи вперед у прбстори безмежні,
Віддай вітрам думки мої, схвильовані й бентежні!

Хай не знайду між предківських могил
в землі вітчизни схову я собі,
Хай та, яку я серцем покохав, на мене сліз
не зронить у журбі.
Мені могилу буде рити крук між трав колючих,
у пустельнім полі,
І порох, збитий вихором рвучким,
мої кістки вкриватиме поволі.

І, замість сліз коханої, роса впаде з небес на груди
мертвяка,
І пролунає в похоронний час не плач рідні, а клекіт
коршака.
Мерані мій, неси мене вперед, за грані долі мчи
в прекраснім шалі!
Якщо і досі долі не скоривсь, то вершник твій
не скориться й надалі!

Хай, гнаний долею, я вмру, самотній мандрівник,
Але її разючу сталь я зневажати звик.
Мерані мій, скачи вперед у прбстори безмежні,
Віддай вітрам думки мої, схвильовані й бентежні!

Так, ці порйви гордої душі безплідно й марно
в світі не минуть.
Мерані мій, лишиться на землі протоптана тобою,
трудна путь,
І після мене послідовник мій вже легше пройде
ці тяжкі дороги,
І, не жажнувшись, пронесе його крізь чорну долю
огир прудконогий.

Мерані мій мчить без доріг, без троп і стежок мчить;
За мною, крякаючи вслід, злоокий крук летить,
Мерані мій, скачи вперед у прбстори безмежні,
Віддай вітрам думки мої, схвильовані й бентежні!

1842

Ілля Чавчавадзе
(1837–1907)

БАЗАЛЕТСЬКЕ ОЗЕРО

Кажуть, ніби золоту колиску
В Базалетськім озері заховано, –
Під водою, на яснім травиську,
У саду ряснім її встановлено.

Гарний сад цей вічно зелене,
І не в'яне свіжий цвіт рослинності,
Він цвіте, він зневажати вміє
Цього світу всі примхливі змінності.

Не боїться сад хурдель зимових,
Не боїться сад і спеки літньої,
І весна царює завше в сховах
Зелені дерев його привітної.

В цім саду, в завжди квітучих пущах
Золота колиска і вилискує.
Ще ніколи і ніхто з живущих
Не стояв отам перед колискою.

Лиш русалки водять гри і співи
Навкруги колиски пречудової.

Хиляться над нею віщі діви
І співають тихо колисковою...

Кажуть, ніби ця колиска славна
Ще Тамарою отам захована
І ріка народних сліз невгавна
Вкрила плесом сад цей зачарований.

Та ніхто не каже, чи в колиці
Є дитя, і як же називається,
І чому народні сльози чисті
Озером над садом розливаються.

Може, вклали хлопчика в колиску,
Що його й назвати не наслідяться,
Хоч настане час – і в тім хлопчиську
Грузії найкращі мрії втіляться?

Якщо так – то будь благословенний
Витязь той, що, в озеро пірнаючи,
Першим вступить сміло в сад священний,
До колиски руку простягаючи.

Якщо так – то будь преславна мати,
Та, що зможе першою щасливою
Молоко грудей своїх віддати
Хлопчикові щедрою поживою.

1883

Акакій Церетелі
(1840–1915)

ТАЙНИЙ ЛИСТ

Тайний лист, її одвіт!
Ти приніс мені привіт,
Як утіхи світлий дар,
Як від суму вірний щит.

До грудей тебе притис,
Заросив потоком сліз,
Щоб мій жаль ти пригасив,
Щоб надію ти приніс.

Пожалій мене і втіш!
Бачиш? – плачу я рясніш.
Чом так мало в тебе слів?
Чом про неї ти мовчиш?

В мить, коли її рука
Доторкалася листка,
Чи журилась? Чи слізьми
Не росилася щока?

Пишучи цих кілька слів,
Чи спiniла свій порив, –
Чи не злинув з уст її
Про кохання ніжний спів?

В мить, коли тебе вона
Слала вдаль, як вістуна, –
В серці в неї ангел був
Чи жорстокий сатана?

Ні! Не знані сатані
Почування ці ясні.
Все, що в світі неземне,
Змінять явища земні.

Тайний лист, її одвіт!
Будь мені до краю літ –
Як утіхи світлий дар,
Як від суму вірний щит.

1859

ІМЕРЕТИНСЬКА КОЛИСКОВА

Спи, малий мужицький синку, спи, моя забаво!
Хилиш сонно ти голівку, тиху й кучеряву,
До грудей своєї неньки припадаєш мляво.
Спи, мій синку, іав-нана, іав-нанінао!

Каже мати: – Мій коханий, радосте єдина!
Рученятами голубиш ти мої коліна.
Я побачу ще, як з тебе виросте людина,
Як батьків недоля рабська зміниться для сина!

Зірка в тебе інша! Людське ти здобудеш право!
Іав-нано, вардо-нана, іав-нанінао!

Вірю я, що інша доля Богом тобі дана, –
Будь одважний, працьовитий, уникай обману,
Щоб не плакала за тебе матінка кохана.
Зрозумій, що ти не маєш над собою пана!

Не лякайся! Тобі я правду мовлю величаво.
Іав-нана, вардо-нана, іав-нанінао!

Путь твоя лягає, любий, вільна та широка,
І тебе не подолає панська лють жорстока.

Хай посліпнуть очі ката, злого кровосмока!
Бог спасе тебе від горя, від лихого ока.

Чи тобі приємно слухать, що кажу ласкаво?
Іав-нана, вардо-нана, іав-нанінао!

Поруч з сином можновладця сядеш ти у школі, –
Доклади ж, прошу я, синку, всіх зусиль та волі,
Щоб від панського нащадка не відстав поволі,
Щоб довів, що син селянський – кращий в їхнім колі.

Ти братів своїх врятуєш, змучених криваво!
Іав-нана, вардо-нана, іав-нанінао!

Урядовці нас мордують, нами володіють,
Нас ні слухать, ні балакать з нами не воліють:
Женучи на працю, лають, люто скаженіють,
Та вони тебе, мій синку, лаять не посміють!

Годі зносити образи! Де ти, наша славо?
Іав-нана, вардо-нана, іав-нанінао!

Мій маленький соловейку, мій трояндний цвіту!
Пильно слухай колискову пісню сумовиту,
Скоро вже діждусь на неї я твого одвіту, –
Ти прокинешся, пізнаєш гіркість цього світу.

Ти пізнаєш, як дурити може світ лукаво!
Іав-нана, вардо-нана, іав-нанінао!

1864

ПІСНЯ МАТЕРІ

Дев'ять місяців носила
Я тебе в своєму тілі,
У стражданнях породила
І зростила у знесиллі,

Ти це знай, дитя кохане,
І не будеш дивувати,
Що ніхто з жінок не стане
Так любить, як рідна мати.

Батька змінять на дружину,
Буде й для вдови заміна,
Тільки матір в домовину
Забере любов до сина.

Мисль її летить до нього,
І для нього серце б'ється
Ради сина дорогого
Все віддасть і не здригнеться.

З дня, як ти пішов із дому,
Від турботи серце ние:
Леле! Хто ж твою утому,
Голод, спрагу й біль розвіє?

Може, у боях поляже
Син мій, зраний стрілою, –
Ран його не перев'яже
Рідна матір після бою.

Може, виклювали круки
В тебе очі журні й тьмяні,
І без владаря з розпуки
Заіржав твій кінь-мерані?

Може, десь гніздо пташине
Вже твоїм волоссям слане?
Хай же матір птахом стане
І, як птах, до тебе злине!

1875

РОБІТНИЦТВУ

Робітництво! Прославляю
Ваші руки, потом змиті!
Вся земля – це ложе ваше,
Ваш покров – з небес блакиті.

Мучить голод вас і холод,
Спека вас огнем спалила,
Та ніколи не хиталась
Ваша міць і ваша сила.

Розум ваш, ясний і чистий, –
Він збагнув, що не подоба
Трудареві бути в рабстві,
Мов уярмлена худоба.

Ви не скаржитесь безсило,
Ви ховаєте страждання,
Ви не хочете від інших
Чути марні вболівання.

Так!.. Надія твердо радить:
«Будьте поки що терплячі,
Та, коли усі відчують
Спільні прагнення гарячі,
.....¹
.....

Не втрачайте ви надії,
Що путі торує в світі
Робітництво! Прославляю
Ваші руки, потом змиті!

1880

¹ Царська цензура заборонила друкувати строфи, позначені крапками. Їх і досі ще не розшукано.

МРІЯ ПІД ЗВУКИ ТАРІ¹

Полюбив я тарі, що звучить чарівно,
Розвіває тугу, дзвонить переливно.
Тільки змовкнуть струни – і тривога вмить
Заполонить душу, серце затремтить.

Я вслухаюсь в тарі дзенькоти примхливі –
І несуться думи в дужому пориві, –
Забуваю світу видиво сумне,
Чарівниця-мрія зваблює мене.

На землі я бачу... бачу сяйво раю,
Стелеться барвисто даль його безкрая;
Від духмяних квітів аж п'янію я,
Слухаю чудесну пісню солов'я.

Місяць і сузір'я з неба провіщають,
Що ці красні землі владарів не знають,
Що тут же світання щасний людський рід,
Для смеркань недобрих заступивши вхід.

О, які тут люди і які народи,
Що живуть в любові і в обіймах згоди!
Мов троянди, квітнуть в цім краю жінки, –
Почуття їх чисті, світлі їх думки.

Тут, віддавши серце славі батьківщини,
Солов'їно ллється вільний спів людини...
Що це, справді? Наші землі та лани?
Ні... Я знаю добре, як чарують сни...

Змовкло тарі. Струни пісню припинили,
І втрачають мрії життєдайні сили.

¹ Т а р і – грузинський струнний інструмент.

Гине сьйний привид, не верта назад.
Я щось інше бачу – вже не райський сад...

1881

СУЛІКО
(*Душенька*)

Між могил ходив і шукав,
Де кохана спить... Не знайти!..
І заплакав я, запитав:
«Суліко моя, де ж це ти?»

На кущі троянд я уздрів
Квітку, повну чар краси.
Я питав її, я молив:
«Суліко моя, це не ти?»

Загойдавсь тоді пишний цвіт
І схилив чоло журно вниз,
І перлини рос впали з віт,
Як ясний струмок чистих сліз.

Соловей в гаях не співав,
Між гілок сховався в гай густий.
Ніжно я його запитав:
«Суліко моя, це не ти?»

Затремтів співець, цар ночей,
І мені подав згоди знак, –
Застогнав, заграв соловей,
Наче відказав: «Так, о так!»

В небесах зоря проплива,
Сяє і блищить з висоти.
Звів до неї ввись я слова:
«Суліко моя, це не ти?»

І зоря в одвіт мерехтить,
Шле до мене свій промінець,
І в цю світлу мить, в щасну мить
Шепонув мені вітерець:

«Ти знайшов оте, що шукав.
Нині відпочинь в тишині, –
Хай би лютий біль перестав,
Хай би надійшли тихі дні!

В золотій зорі, в солов'ї
І в квітках троянд ти знайшов
Образ дорогий, взір її –
В них живе твій пал і любов!»

Знак я зрозумів, з тих хвилин
Не блукаю більш між могил,
Не клену життя марний плин,
Не гублю в журбі власних сил.

Запахом троянд я п'янюсь,
Слухаю пісень солов'я,
В сяєво зорі задивлюсь, –
І життя земне славлю я.

Силу для життя чую знов,
Не клену його темний шлях,
Бо пізнав тепер, де твій схов:
Скрилась Суліко в трьох місцях.

1895

Важа Пшавела

(1861–1915)

НІЧ У ГОРАХ

Ніч наступила... На небі
Квітнуть дрібнесенькі зорі,
Місяць іще не з'явився, –
Спить, видно, десь на просторі,
Тихо поклавши на руку
Голову в сяйнім уборі.

Ще не послав нам привіту
Він, примостившись на кручі,
Ще не послав і проміння
Вмитися в річці гримучій.
Темної ночі мандрівець
Блудить у пущі дрімучій.

Гори вдягли чорний одяг
І поглядають на доли,
В стоптані девами прірви
Шлють вони вітер схололий.
Темрява вбрала в жалобу
Хмурі ліси й видноколи.

Пугач кричить у міжгір'ї,
Крик його квіти лякає.
Вітер їх кучері гладить,
Варту над ними тримає.
Вщухло. Ні гуку, ні шуму.
Вовчі – й ті стихнули зграї.

Лиш в стромовинах Чатіли
Рине потік гуркотливий.
Тут, і отам, і ще далі,

Де простеляються ниви,
Юних вродливих горянок
В'ються й сплітаються співи.

Слава творцю, що єдне
Звуки оці в спільні хори!
Де ще такою красою
Людські милуються зори?
Горам тут ріки покірні,
Рікам співзвучні тут гори,
Квітам луги піддалися,
Кручам скорились ізвори,
Сам я – теж раб цього всього –
Сповнений ласки й покори.

Втишилось лагідне небо,
Нишком село задрімало;
Раптом опівночі суне
Темної мли сповивало.
З Чорного моря страхіття,
Пащу роззявивши, лине,
Всіх нас, спокійно заснулих,
Так і ковтне, і поглине.
Злива почнеться і вітер,
Гук – наче битви навала.

Трусяться гори і доли:
Жаху година настала.
Суду страшного прищестя!
Ринуть розбурхані ріки,
Дряпають скелі і котять
Брили і вламки великі.
Часто владарка-природа
В себе сама є рабою,
То нас добром потішає,
То чинить лихо порою.

Рівно чергуються в неї
Справи недобрі й чудові,
Звідти ж, де ніжно ясніє
Цвіт пірімзе¹ на лужкові,
Нагло сповзають лавини,
Сунуть обвали раптові...
Все ж красоти вона повна,
Все ж вона квітне в любові!

1890

ОРЕЛ

Я бачив гордого орла,
Його терзали кані й круки.
Він, зраний і повний муки,
Уже не міг звести крила, –
Його тягнув, його він тряс,
Страждав, стогнав од зненавиди.
О, довелось в недобрий час
Із вами стрітись, трупоїди,
А то за ниви і бескиди
Летів би тільки пух од вас!

1910

¹ Пірімзе – «сонцелика», назва гірської квітки.

Сандро Шаншіашвілі
(1888–1979)

КАХЕТИНСЬКА НАРЕЧЕНА

Увійшла в барвистих шатах до осяяного саду, –
Хтось її грудей торкнувся, наче грона винограду.
І вона тріпоче й мліє, на любовну жде розраду,
Роздає дари солодкі, чарівничу лле принаду.

Ждеш її, до неї линеш, мариш спраглою душею,
І вона, тебе зустрівши, втішить ласкою своєю
В час, коли згасає сонце й промінь в'яне над землею
І роса вечірня пада на схолонулу лілею.

Уведуть в квітучу вежу наречену чорноброву,
Трон поставлять і розкішно, як осінніх днів обнову,
Заплетуть вгорі над нею з грон гірлянду пурпурову
І шербет зілляють з нектаром в річку пахощів чудову.

Скоро вступить наречений в це пристанище дівоче! –
Рот, немов гранат достиглий, тайним трепетом тріпоче,
Щоки пристрасно пашіють. «Хто зірве мене?» – шепоче,
І в очах, мов грона, чорних, хіть пожадлива мигоче.

Вже вино кипить янтарне, вже шумує, сяйвогранне.
Блазень наш, мов цап, стрибає, суне скрізь обличчя п'яне.
В'ється коло молодої, то зачепить, то погляне,
То одну підхопить дівку, то до іншої пристане.

Він бурдюк в руці тримає – добре випив з кимсь у парі.
– Нареченого чекають. Гей, співайте, сазандарі!..¹ –
Вносять роги, точать вина – час кружляти повній чарі, –
На заріз бика виводять і овець женуть в отарі.

¹ С а з а н д а р і – народні музики.

Щоб прибрати стіл, з комори скатертини кращі взято,
На багатті смажать м'ясо і хлібів печуть багато,
Починається надвечір урочисте й пишне свято:
Молодий до молодої вступить бучно і завзято.

Сподівання бур незнаних, дивних ігрищ мучить жінку,
І вона фату скидає, шовком виткану хустинку.
Б'ють в долоні. Блазень з нею йде, танцюючи лезгинку,
– Поспішай же, наречений! Не спізнйся й на хвилинку!

Навкруги троянди квітнуть, пахнуть росяні їх брості.
Засмутилась наречена, серце ние в темній млості.
Де коханий? О, без нього нащо шум цей, учта й гості?
Зник юнак її весінній, наче сонце в високості.

Цілувала сьайні очі, віддала любов єдину,
Та сьогодні інший мусить стати в неї за дружину,
Бо коханий кинув любу на журбу і самотину...
Йде весільний поїзд. Треба привітати вином гостину,

Треба перед нареченим нахилитися в поклони,
Килими гостям послати жовті, сині і червоні,
Щоб сідали, щоб гуляли, ріг затиснувши в долоні,
Щоб лунала пісня дзвінко у застольнім передзвоні.

Один одному співати всі, сп'янівши, заважають,
Тамаду за зле свавілля з місця чільного скидають,
Скрізь п'яніють, скрізь гуляють, спорожнілий ріг
жбурляють,
Чару, вимащену жиром, трунком сповнену, хиляють.

Вбрались в дим рожевий гори. Час надходити світанню!
І, розсипавшись росою, йде туман над Алазанню.
Гості сплять: лиш дехто чує, чару випивши останню,
Як заграла ніжна скрипка спів саарі – пісню ранню.

Змовкли всі. На славу ранку лине скрипки голос смілий,
Несучи у далеч мрії. Тільки блазень, геть сп'янілий,
Став, до дерева припавши, перевтомлений, безсилий,
І в його нещасне серце входить розпач темнокрилий.

Плаче він, лице сховавши у долоні похололі,
Непомітно вболіває, ронить сльози марні й кволі.
Чом ридає п'яний блазень? Про які він знає болі?
Нащо скаржитись самотно? Нащо стогне мимоволі?

Таємницю молодії, тільки блазневі відому,
Він замкнув на віки вічні в серці бідному своєму.
Знає він, що втіх не буде у житті її гіркому.
І сопілка блазня грає про осінній сум і втому.

1914

ПЕРСТЕНЬ РУСТАВЕЛІ

1

Зрікся відрод цьогосвітніх
Шота, співець сяйнолиций.
Туга за ним – у народі.
Жаль – у палатах цариці.
З дня, як прийняв він чернецтво,
Днів проминуло чимало.
Смуток сповинув Тамару¹,
Журним життя її стало.
Зблякли на прапорі барви, –
Серце не зблякло в цариці.
Що вона в серці ховає,
Думи які й таємниці?
Спогад про Шоту узори
В серці мутному виводить.

¹ Т а м а р а – грузинська цариця, що її оспівав Шота Руставелі.

Марно Тамара чекає, –
Він не іде, не приходиться.
Може, замовкши віднині,
Мертвий десь спить в домовині?

2

Ген за горою, за морем
Звів монастир свої стіни.
Тужно простерся там Шота
В закутку темнім хатини.
Ревно на грудях старечих
Перстень якийсь він ховає, –
Вийме його, поцілує,
Ніжно на палець вдягає,
Ні, він не може в могилу
Персня з собою забрати!
Краще послушнику-хлопцю
Пам'ятку цю передати!
Каже він: «Хист мій таїться,
Як в талісмані, в цім дарі.
Я віддаю тобі перстень,
Щоб повернув ти Тамарі.
Скарб, що дістав од народу,
Я не візьму до могили, –
Іншим поетам лишаю
Дар піснетворчої сили;
Хто його власником буде, –
Шану безсмертну здобуде».

3

Юний послушник з дарунком
В Грузію рушив охоче.
Сплющив тоді Руставелі
Смертю потьмарені очі.
Швидко юнак переходить

Гори, ліси, оболоні;
Ось вже на кручу він вийшов,
Бачить потоки Ріоні.
Путь через Ліхські узгір'я
Стелеться в лісі густому.
Змучений путтю мандрівець
Терпить пропасницю й втому.
Хворого хлопця селяни
В хату ведуть відпочити;
Збіглись ворожки до нього,
Важно ідуть ворожбити.
Все він верзе в маячінні,
Тільки про перстень – ні звуку.
Може, він вмере, не поклавши
Персня в Тамарину руку?
Довго метався в нестямі,
Врешті втомився і згаснув.
Гірко оплакали люди
Смерть юнака передчасну.
В кого ж лишився той перстень,
Дар незрівнянного Шоти?
Хто розшукати зуміє
Перстень, захований доти?

Прагнім же цього клейноду
Всі ми, поети народу!

1927

Тиціан Табідзе
(1895–1937)

КАРМЕНСІТА

Поринула, мов хижка птиця,
Змела сліди моїх доріг.
Чи жінка ти, чи громовиця?
Як твій тягар знести я зміг?

Кинджалом ти несамовито
Мене вразила. Я – в злобі,
Але довірю, Карменсіто,
Стражденне серце лиш тобі.

Мене вогонь твого тіла
Невпинно мучить щодоби
Спали ж і те, що не спалила, –
Не пожалій, а погуби!

Нехай глузує доля з мене, –
В ній мука є, в ній щастя є.
Мене моє чуття шалене
Без тебе, дівчино, заб'є.

В душі звучить, пливе духмяно
Сопілки зламані спів.
Не гнівайся, що так неждано
Цвіт яблунь в серці заяснів.

На мене не дивись сердито, –
Чому страждання не таю?
Твоїм кинджалом, Карменсіто,
Пронижу душу я свою!

1923

НАРОДЖЕННЯ ВІРША

Ніколи і слова я не проронив,
Щоб марного вірша посилити чари.
У ритмі, в ході, в поспішанні рядків
Я власного серця вчуваю удари.

Якщо не зумів передать мій рядок
Того, що хотів розповісти народу, –
Не винен я в цьому, бо я – лиш смичок,
Бо віршам не я провіщаю погоду.

Ми знаєм: любов життедайна й жива
Не кориться моці, не слухає сили, –
Тоді лиш сполучиш зі словом слова,
Коли їх натхнення і гнів сполучили.

Не ти є господарем вірша свого, –
Твій утвір хтось інший візьме чи здобуде.
Як руки сміливі кували його,
То й в інших руках нелякливим він буде.

Лиш віршем є вірш, але ні, але ні!
Чимсь більшим стає він в душевнім горнилі.
Здадуться незнаними й власні пісні,
Коли їх підносить народ, мов свирілі.

Ввижається: вірші снуються, мов нить
Безсонної ночі снується помалу,
І раптом гроза налетить, закипить,
І зрушиться вірш, наче двигіт обвалу.

Ушухла гроза – поле вздовж, поле вширш
Сплюндровано, стоптано, збито до краю,
Та зродиться з пломеню й сяєва вірш
І землю, огорнуту млою, осяє.

1936

Паоло Яшвілі

(1895–1937)

ТБІЛІСІ

Серце на гору Давидову лине –
Там би знайшло свій притулок у висі.
Там би раптово упав на коліна
Я перед сонцем і перед Тбілісі.

Місто моє! Не жалієш для мене
Щедрого, сонцем сповитого щастя!
Сяє й бринить, мов склепіння священне,
Небо над нами, співуче й стрільчасте.

Бачу, як гарби, набиті травою,
Рипом своїм звеселяють дороги.
Ринуть плоти по Курі бистриною,
Наче дівчата пливуть білоногі.

Барв золотих і червоних кипіння
В свята наповнює вулиці лунні.
Дихають випарами вечоріння,
Ставши круг міста, узгір'я чавунні.

Вірші, мов крові краплини, складаю
Я біля брам твоїх і парапетів,
Місто, налите юрбою до краю,
Місто, велика столице поетів!

ВИНОБРАННЯ
У ГОРІШНІЙ ІМЕРЕТІЇ

Хоч і тепло ще в долині,
Гори вже вкриває іній,
Стигнуть хмари голубі.

Мій одноліток тропою
Йде, говорить сам з собою,
Щось наспівує собі.

Увіходить він до саду,
Бачить там селян громаду,
Що збирає виноград.
Тягне руки трьохаршинні,
Обриває грона сині,
Зі всіма співає в лад.

Ягід кошики духмяні
Блиском сповнюють марані¹,
Соком точаться на діл.
Скарб рясного урожаю
Ситить гронами до краю
Лоно жадібне точил.

Глек з водою вносять діти, –
Починають ноги мити
І топтати грона ті.
Для оздоби і для втіхи
Сонце крізь шпарини стріхи
Стромить леза золоті.

Сонце й вітер... Віхоть сіна
Висмикнувсь, шурхнув до тина,
Вітер куряву підмів.
Маячить на лузі стадо.
Пастушки ганяють радо
Очманілих голубів.

Час всім братися за справу.
Кукурудзу золотаву
Руки порають жінок.

¹ М а р а н і – великі глеки на вино.

«Гей, сусідко, гей, кохана,
Заспівай нам "Іав-нана",
Колискових пісеньок!»

Над селом звучить весела
«Іав-нана», «Оровела»
І чонгурі не затих.
Гори в млу вдяглися сіру.
Місяць жовтим кругом сиру
На горі Перанга ліг.

1934

Георгій Леонідзе
(1899–1966)

МАЛЕНЬКИЙ НАДГРОБОК
У ПАТАРДЗЕУЛІ¹

1

Нехай би століття для мене минули, –
Не вгаснути тузі, не втихнуть журбі,
Маленький надгробок у Патардзеулі,
Велику скорботу таїть він в собі!

Горбок невисокий... Місцевість убога...
Шипшина. Піски. Чагарі перелісь...
З ким чвари почати? Питатися в кого?
Тут неньчина хустка лежала колись,

Тут мати гукала на мене з одчаю,
Коли я суниці збирав на лану...

¹ П а т а р д з е у л і – село в Кахетії, де був родовий дім поета.

Тепер же я марно тут матір шукаю,
Матусю мою, мов дитинства весну,
Але не знайду її більш, не сягну,
Як давню весну – не знайду, не сягну.

Язик мій замовк... Раптом голос я чую,
Клич рідної хати і рідних багать.
Ні, неньчиних срібних сивин не змалюю,
Сивин отієї, що вчила співать...

2

Ти завше всміхалась, привітна і мила,
І чиста, як перший злетілий сніжок.
Ти зливою рідного слова скропила
Мене, що матусиних слухав казок.

Минувшина Картлі, і мова грузина,
І правда народна, і благо земне,
І все, чим жила і живилась дитина,
Всього пильнувала і вчила мене.

І в день, коли творчості радісні крила
Уперше торкнулися серця мого,
Ти з юного вірша могого раділа
І пестила вкупі з Важею його.

Ти серцем солодким своїм надихаєш,
Твоя похвала мені сил додає,
Ти свіжістю тисячі весен зміцняєш,
Окрилюєш серце співуче мое!

3

Лікарня... Вже серед твоєї дороги
Спинилася смерть і путі розсікла...
Пече тебе... Просиш водиці хоч трохи
З питомого звіданого джерела...

Але джерело оте висохло нині.
Не треба про нього казати нам, ні!..
Слова твої, вимовлені в маячінні,
Вчуваються й досі, кохана, мені:

– Настала хвилина розлуки, мій сину,
А я уже жду на блаженні часи,
Коли знов до тебе нечутно прилину,
Мов промінь зорі, мов краплина роси,

Десь там, на горбку... де струмочок по схилу..
Побіля сусідів... та й прадідів теж..
Під віттям шипшини зготуєш могилу,
Могилу, в яку ти мене покладеш.

Я бачу: з господи виносять вже люди
На спомин душі хліб святий і вино..
Хай, сину, у нас по-інакшому буде –
Не плачте – співайте... Так ліпше воно...

...Маленьке, мов кетяг сухий винограду,
Зіщулилось втомлене тіло твоє.
Так сніг сповиває намореність саду,
Як смерть над тобою покровом встає...

«Яка вона добра була! –
всі сусіди
Говорять, зітерши сльозу крадькома. –
Хто сіяв добро, – той не згине без сліду,
Такого і смерть не здолає сама».

Ти вперше в житті, склавши руки, спочила.
Засохла городина...

Тоне¹ схолов...

¹ Т о н е – піч, в якій випікають хліб.

Чому згасло вогнище?

Нумо, до діла!
Гостей почастуєш по-нашому знов!..

О ні... Не одежа, гаптована дбало,
Тебе огортає, а зжовкла трава.
Тонкого туману хистке покривало, –
Воно, як лічакі¹, тебе сповива.

4

Надгробок, торканнями місяця стертий,
Як місяць, пильнує мене в вишині.
Указує шлях непохибний, упертий
Цей камінь своїми очима мені.

Ти стежиш, матусю, за путтю моєю,
Як віршем слугую народові я.
Хай вкриється серце моє порохнею,
Якщо я зганьблю материнське ім'я!

У вірші моему, в роботі, в сяганні
Твого молока кожна крапля кипить.
Отак, як робила і ти до остання,
Я хочу свій труд до кінця доробить.

Я вдачу твою добре знаю – й хвилини
Без діла пробути не згодишся ти.
Клянусь, що ти стала серпанком хмарини,
Щоб висохле поле зросить з висоти!..

Квітневого дня, жалібного й сумного,
Коли ми несли материнську труну,
Пішов несподівано сніг, – і дороги
Вгорнулися в білу вогку пелену.

¹ Лічакі – жіночий головний убір, покривало.

Посуху безсніжна зима віщувала,
Тому снігопад так порадував всіх:
– Вона, – хай раює! – сніжок нам послала!
Небіжчиця подарувала нам сніг!

Сніжок, що упав на уста похололі,
Розтанув отак, як розтанула ти.
Від нас ти ішла, а натомість поволі
Весна наближалась буяти й цвісти.

Ридали жінки біля смертного ложа,
І серце терзалось риданням жінок.
Коли відпочить воно, змучене, зможе?
Де сплетений мною прощальний вінок?

5

Ішов за труною, і горе велике
Хитало мене, обтяжало мене.
Куди ж ти від нас віддалилась навіки?
Чи сховище маєш якесь неземне,
Чи скрилась за неба склепіння скляне?

О ні!

Ти – в привітності рідного двору,
В гойданні акації, в шумі гілляк,
У сполохах вогнища, в квітах узору,
Ти – скрізь, де життя свій поставило знак.

Ти – в праці щоденній,
в роботі невпинній
Збирання плодів чи в'язання панчох,
В народженні весен,
в струмків дзюркотінні,
В прикметах живого життя багатьох.

І ось біля столу писемного в мене
Хіба це не ти до світанку сидиш,
Підказуєш пісню чи слово натхненне,
Щоб вірш мій звучав і вірніш, і стрункіш?

Ти з нами гордишся Вітчизни красою,
Бажаєш могуття і розквіту їй,
Хто я? Випромінений, мати, тобою,
Великого сонця промінчик малий.

Я зміг тільки відблиск од нього впіймати,
Вловив тільки іскру одну вогневу.
«Чи твій виноградник здолю зібрати?» –
Тебе я питатиму, доки живу.

6

Між пишних троянд ти прокинешся в пісні,
Пройшовши по встеленій терням путі.
Трудом ти поклялась на вірність Вітчизні,
І сивим волоссям, і слізьми в житті.

Хто ймення твоє прирече до загину?
Ти – Грузії совість, безсмертя її!
Твоєю любов'ю любім Батьківщину –
І їй не страшні хижаци й палії.

Ні, смерть, ти отут не чатуй в караулі,
Іди, бо твоїй ми не вірим клятьбі...
Маленький надгробок у Патардзеулі, –
Велику скорботу таїть він в собі...

1957

Симон Чіковані

(1902–1966)

СЛОВО НА МОГИЛІ ГОГІЧАЙШВІЛІ

(Біля пам'ятника

Невідомому солдатові в Києві)

Я в Грузії гадав тебе зустріти,
Як вернешся, коли прийде пора, –
Ти ж стрів мене на березі Дніпра,
Де я поклав на твій надгробок квіти.

І пам'яті твоїй вклонився я
У Києві, на пагорбах дніпрових.
Лежала поміж маків пурпурових
Та брила, де було твоє ім'я.

Я лиш тепер почув про смерть героя.
Мені здалось, що Гурія – десь тут.
Зберу й сховаю трав тутешніх жмут,
Нап'юсь, як ти, з Дніпра води живої.

Ти в світоч дружби влив свою краплину,
Ти згаснув, але світоч не згаса.
І я горджусь твоїм ім'ям грузина, –
Звучить йому тут шана і яса.

Ти пригорнувсь навек до України,
Припав грудьми до київських грудей.
Колихана вітрами віть калини
Тобі, як другу, свій уклін кладе.

На честь твою налию келих знову
Вином, яке нам наточив твій люд.
Коли я з друзями веду про тебе мову,
Мені здається – Гурія десь тут.

Ти, як зоря, засяв на виднокрузі,
І, як зоря, на лоно впав земне.
Мій смуток ділять українські друзі,
Снага Дніпра підтримує мене.

Каштани зводять крону білопінну,
Дніпрові хвилі величаво йдуть.
Я марю, що тебе десь на мосту зустріню
І ти мені промовиш: «Добра путь!..»

Я бачу, замріявшись, гори чубаті, –
Вони тяжкоступно до мене йдуть в гості,
Вони заглядають до мене в кімнату
Й приносять дарунком зірки з високості.

Подібні вони на стоги небосяжні
Або на порубані в битві шоломи.
Безсонний, замріяний, я нерозважно
Виходжу на площу з поснулого дому.

Візьміть мене, гори, до гурту, як зайду,
Бо вашої я не страшусь гуркотнечі.
Ніхто, окрім вас, не натче таких райдуг,
І місто на ваші спирається плечі.

Не сплять мої гори. Чому в них безсоння?
Співають вони. Колискову чи оду?
Удосвіта йдуть до мого підвіконня;
Не рушивши з місця, ступають на сходи.

Для них не потрібен ні пастир, ні костур,
Ні шлях, що веде з верховин у долину.
Якщо вони вирушать звідси у простір, –
За ними піду і домівку покину.

Хіба проживу без їх доброї тіні?
Хіба відречуся притулку гірського?
Затихне для мене й Кури гуркотіння
Без поклику гір, що лунає так строго.

ПІСНЯ
ПРО ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ

[Розділи з поеми]

ПЕРЕД ПОРТРЕТОМ ГУРАМІШВІЛІ

Ти, наче лелич сумовитий,
Над книгою в журбі стоїш, –
Дощами й грозами омитий,
Життєвим вихором прибитий,
Вже крил не зводиш, як раніш.

Був бранцем ти в краях чужинських,
Зазнав потали, горя й сліз,
І вітер лихоліть грузинських
На Україну аж приніс.
І в українські темні ночі
Ти засвітив огонь душі,
Зачувши, як перо шепоче:
Біду вітчизни опиши!

Думки про Грузію горіли
У тьмі ночей, як жар свічі.
І книгу, писану вночі,
Живлющі сльози обігріли, –
В душі гриміли і кипіли
Гарячих слів жаркі ключі.

В уяві світлій і бездонній
Зринали тіні з давніх днів –
Плакучі верби Тіріпоні¹,

¹ Тіріпоні – селище в Карталінії,
батьківщині Гурамішвілі.

Плачі грузинських матерів
І дні неволі, що прожив
Ти в дагестанському полоні.

Мандрівцю по шляху земнім!
До тебе думкою я лину,
Твоїх страждань страшні глибини
Не змірю словом я своїм,
Не зважу сліз тяжкі краплини,
Натхненням зроджені гірким!

Ти книгу заросив сльозами,
Омріяв кожен свій рядок.
Ось до твоїх я сторінок
Торкаюсь бережно руками,
І чую голос твій і крок,
Пронесений до нас віками,
І чую зойк твоїх думок,
Що зливсь, як хмарка, з небесами.

Я всі місця ті перейшов,
Де ти верстав путі стемнілі, –
Тебе оплакав би я знов,
Ридав би на твоїй могилі,
Коли б навіки не минув
Час лихоліть, пора зловісна.
Свободи й щастя досягнув
Твій рідний край, твоя вітчизна.

САД

Давид вирощував сад.
Давид Гурамішвілі

До батьківщини ти звертаєш очі,
І руки схудлі простягаєш ти.
Від холоднечі, темряви й сльоти
Душа зболіла й змучена тріпоче.

Вогненнокрилий, ти в потоці сліз
Співав хвалу далекій батьківщині,
На Україну вірш свій переніс.
Грузинський сад зростив на Україні.

В саду плекав ти дерево пісень,
Зібрав багато золотого плоду.
І ці плоди своїх жарких натхнень
Великий садівничий дав народу.

Ти соком серця власного живив
Насіння, в Картлі зібране тобою,
І рідний край твій сад благословив,
Де цвіт кропився кров'ю, як росою.

На деревах співучий стигнув плід,
Не зов'явав троянди цвіт нетлінний.
При вході в сад ти, мандрівець незмінний,
Стояв, народу вказуючи вхід.

Хоч ти згинавсь од злої хуртовини,
Як гнеться кущ од зимових хурдель,
Але твій сад, мов гордий корабель, –
Крізь бурі літ поплив до батьківщини.

Розкішний сад нам шелестить листьми,
Плодами сяє, пахощами віє.
Твое життя в цім саді пломеніє,
Твою десницю прославляєм ми.

ДАВИД ГУРАМШВІЛІ ШУКАЄ ЛАДУ
Й ГОЛОСУ ДЛЯ ПІСНІ

На тебе кликав я у тишині нічній,
І з книги пролунав до мене голос твій.
Ти з піль життя збирав в'язки пісень розквітлих,
На тисячі ладів своїм пером співав.

Твої книжки – це сад, що повен звуків світлих,
Ти горе Грузії в ці звуки вримував.

Стозвучним гомоном твій сад лунає дзвінко,
Гудінням тихим бджіл і шумом верховіть;
До сонця кожен вірш, як соняшник, стримить,
Несеться крик зозуль із кожної сторінки.

З троянд пісенних строф злітає соловей, –
Палкими віршами він непокоїть душу,
А мудрий садівник стоїть біля дверей
І чути нам усім його свиріль пастушу.

Співання солов'я дзюркоче, як струмок, –
Ясніє в нас душа від цих живлющих звуків,
Що крукам тут робить? Творець не пустить круків,
Їх злого крикання в співучий свій рядок.

Але співець в журбі вирощував той сад,
В печалі й тузі жив поміж людей журливих
І слухав їх пісень, вчуваючи в цих співах
З піснями Грузії єдиний, спільний лад.

І сам він заспівав, та мусив пролунати
Цей спів без слухача, без відповіді – клич,
Бо хто з людей навкруг тоді міг розібрати
Печального співця незрозумілу річ?

Коли ж зустрінеться він з слухачем чутливим,
Що в сад його ввійде і слухатиме він,
Як пісня Грузії звучить у лад один
З піснями руськими і з українським співом?

Його зве дівчина, до Зубівки йдучи,
І квітку кидає, й сміється таємниче;
Його до себе знов каспійський вітер кличе,
Хурделя степова зове його вночі.

А серце все-таки могутньо пориває
Туди, до Грузії, до дальніх гір, туди...
До нього в гості йде душа Сковороди
І дружно вкупі з ним хвалу землі співає.

Він, з Україною зримований навек,
Могутніми крильми шумить, мов шум діброви.
Як бджіл до вуликів, зібрав цей мандрівник
Слова своїх пісень братерства і любові.

ПРИПИСКА ДО ПОЕМИ

Я принесу тобі келих,
Налитий з потоку безсмертя.
Д. Гурамішвілі

Коли б ти узрів нашу даль величаву
І сяйво, що встало з грузинських садів,
І землю, барвисту та пишну, мов паву, –
О як би співав ти і як би радів!

Ти б дружбу, яку прославляв Руставелі,
В любові братерських народів одчув,
Ти слухав би співи Росії веселі
І в Зубівці пісню Арагви почув.

Ти б сонце побачив з узгір Зедазені,
До себе ти скликав би вірші свої
І змовив їм: «Витріть ви сльози стражденні!
Любов'ю втішають нас рідні краї.

Ми в серці народному знов оживаєм,
Нас живить безсмертя невпинний потік, –
Так сяйте ж плодами, зростаєте врожаєм
І падайте зерном добірним на тік!

Серця України й Росії навіки
З'єдналися з серцем грузинських братів.
Як спільники вірні, як друзі великі,
Ми ділимо хліб перемог і трудів».

Карло Каладзе
(1904–1988)

ГРУЗИНСЬКІ ПІСНІ НАД ДНІПРОМ

I. ХІБА ДАЛЕКО ДНІПРОВІ БЕРЕГИ?

*Тарас Шевченко оспівав Прометей,
прикутого до кавказької скелі.
В грузинських віршах Гурамівілі прозвучали
українські пісні.
Герої Радянського Союзу Ковпак і Бакрадзе
разом воювали на берегах Дніпра.
Грузинський колгосп «Шрома» змагається
з українським колгоспом на Херсонщині.*

Неначе й далеко Дніпра береги,
Ген-ген за степами, горами, полями, –
Неначе й далеко Дніпра береги,
Та швидко майнули узгір'я під нами,
Вершин моїх рідних сліпучі сніги.
Над степом старим, над новими садами
Лечу я – і сєє земля навкруги.

Неначе й далеко Дніпра береги...

Та ось уже світяться хвилі дніпрові
Рожевим світанням ясної пори;
Я бачу Дніпро в його славі військовій,
Товариша вірного Волги й Кури.

Пливу пароплавом у далі ранкові
До Канівської пам'ятної гори.

Дорожній знайомиць наш, боцман смуглявий,
Всміхаючись дружньо, підходить сюди.
Блищать і шумлять за бортом пароплава,
Як лезом розсічені, шрами води,
Мов шляху военного блиск величавий,
Мов бесіди нашої світлі сліди...
І раптом проказує боцман смуглявий,
Замислено дивлячись вдаль, як завжди:

– Могли десь героя ви нашого бачить... –
Щоб нам пояснити неточні слова,
Точнішого виразу він ужива:
– Я вас про Бакрадзе розпитую, значить. –
І думка у мене відразу сплива:
– Я знаю, де з ним ви здружились, моряче,
Навік поріднила вас путь бойова.

Дніпра береги і далекі неначе...

Ми в полі зустрілись, як давні знайомі.
Схвильовано й радо нам руку потряс
Старий хлібороб, всій країні відомий.
Вій згадував спільників дальніх не раз:
– Як друг мій з прополкою впорався в «Шромі»?
Як в нього ростуть евкаліпти при домі?

Питанням одним я проймався ввесь час:
– Чи берег Дніпра так далеко від нас?

Кобзар награє на бриньливій бандурі
Минувшини думи, гучні й запальні;
У відповідь їм звучно дзвонить пандурі¹,

¹ П а н д у р і – грузинський триструнний музичний інструмент.

Лунають співців незабутніх пісні, –
Вони, непоборні, крізь хмари та бурі
Уже провіщали світанки ясні.

Прикуті до скелі Кавказу герої
Могутнє натхнення дали Кобзарю;

Грузинський пандурі в час пільми лихої
Прославив над зубівським шляхом зорю.
Ось так двох народів співці два чудові
Знайшли у минулому спільні шляхи.
Тепер наша спільність – ключ слави й снаги
Геройських боїв і трудів на будові.

Неначе й далеко Дніпра береги –
Хіба не близькі береги ці дніпрові?

II. КВІТИ НА РУЇНАХ

*В Києві на руїнах Хрещатика
посаджено квіти.*

То не очі, сльозами зрошені,
Задивились на нас звідусіль,
То не іскри пожеж розпорошені
Закрутили вогненну метіль,

То не кров тут струмками розлитими
Червоніє й горить, то не кров, –
То червоними пишними квітами
Застелились руїни будов.

Вітерцем бистрокрилим схвильовані,
Посміхаються квіти мені,
Хоч над ними будинки зруйновані
Ще мовчазно стримлять в вишині.

Знаю я: ці руїни відродяться,
Пережитого зникне і слід.
Над Дніпром горде місто підводиться
В риштованні великих робіт.

Ні, не довго ще зяяти ранами
Почорнілим, згорілим домам!
Пелюстками, устами духмяними
Квітники вже всміхаються нам.

Так поранений воїн всміхається,
Переможець в тяжкому бою, –
Він бадьоро в майбутність вдивляється,
В світлосяйну майбутність свою.

1949

ІІІ. ПІСНЯ БУДІВНИКІВ

Будівникам Києва і Тбілісі

Під небом Тбілісі доми гордовиті
Зростають, грузинським узором укриті, –
І в Києві теж після бур, після битв
Новітні будівлі сягають блакиті.

Над містом гримить трудове гуркотіння,
І зводяться стіни, й лягають склепіння,
І, вгору піднішись, сталава рука
Кладе на підмурки гранчасте каміння.

Ми чуємо співи, ми чуємо кличі, –
Співають, мов птиці якісь чарівничі,
Стрибаючи по риштованнях стрімких,
Веселі й завзяті майстри-будівничі.

Із міста до міста їх кличі несуться:
«Хай дружно і спільно пісні наші ллються!»

В єдиній роботі, у дружнім труді
Майбутнього стіни несхитно зведуться!

Серця наші в дружбі могутній злилися,
І повняться сяйвом несхмарені висі,
І нашого сонця проміння ясне
Нам сяє у Києві, сяє в Тбілісі».

Під небом Тбілісі доми гордовиті
Зростають, грузинським узором укриті, –
І в Києві теж після бур, після битв
Новітні будівлі сягають блакиті.

IV. НАД МОГИЛОЮ ГУРАМІШВІЛІ

Я в ніч пішов,
Та знову я засяв.
Д. Гурамішвілі

Ні осяйного пасма гір,
Ні світла рідної оселі,
Ні відгомону серць близьких,
Ні грому звергнутої скелі,

Ні друзів давніх, ні рідні,
Ні пестошів веселих сина, –
Лише стареча тишина
І півстолітня самотина.

Хто тут збагне його чуття,
Проказані в грузинським слові?
Хто, посміхаючись, привіт
Складе старому воякові?

Мов хмара, зметена з небес,
Вітрами кинута за обрій,
Забутий він, самотній він,
Колишній войовник хоробрий.

І тільки книга зберегла
Незмовлені думки людини, –
Зі смертю гордий спір її,
Її любов до батьківщини.

Вглядався пильно в далеч ти,
Та тьма повисла над простором.
Вітчизну, як своє життя,
Хотів ти охопити зором.

Про неї мріючи в журбі,
До неї линучи думками,
З очей сліпих ти сльози лив,
І стали сльози ті словами.

Але на присмерку життя
Відчув ти в вирішні години,
Що стала матір'ю тобі
Земля священна України.

І ти відчув, що не помреш
Якимсь відлюдником журливим,
Бо пісню Грузії збратав
З привітним українським співом.

І ти відчув, що в тебе є
Твоя земля, твоя садиба,
Де ти знайшов свої пісні,
І свій спочин, і кусень хліба.

Ти прагнув Україну знать,
Її весну веселу¹ славить;
Над виром українських рік
Млини грузинські мріяв ставить.

¹ «Весела весна» – цими українськими словами назвав Гурамішвілі одну із своїх поем.

Замовкнув на землі твій крок,
Та не пішов ти з України, –
І в спів її, і в клич її
Вслухався чуйно з домовини.

Віків грядущих далечінь
Ти зором пронизав поривно...
І в дні війни почули ми,
Як серце в тебе б'ється гнівно.

Коли струсили землю цю
Ворожі бомби знавіснілі, –
Од зненавиди затрусивсь
Розгніваний Гурамівці.

Коли ж од ворогів навек
Звільнили ми цю землю милу, –
Поклали радісні вінки
Ми на Давидову могилу.

В серцях людей твої пісні
Вогнем палають благородним.
Ти в ніч пішов, але тепер
Ти сяеш торжеством народним!

V. НА ЗУБІВСЬКІЙ ДОРОЗІ

Як із Зубівки ішов я,
Дівчину зустрів я.
Д. Гурамівці

Де зубівські дороги простяглись,
Де сам Давид верстав свій шлях колись
І де живуть згадки про нього нині, –
Я вас зустрів, і ваші очі сині
На мене тихо й лагідно звелись.

Де давній шлях на Зубівку лежав,
Зашелестів ваш вишитий рукав,
І ваші очі глянули волого.
Отак колись грузина ще одного
Жіночий погляд тут причарував.

Я теж чуття переступлю межу
І вам, не криючись, захоплено скажу:
«О дівчино, полтавко смугловида!
Ви – справжній образ радості Давида.
Я вас, як сяйво, в серці збережу!

Ні, я не гнаний горем мандрівник,
Що з батьківщини рідної утік, –
Ми з вами маєм Батьківщину спільну,
Могутню й світлу,
радісну і вільну,
Де людське щастя стверджено навік.

Дивлюсь з любов'ю в далеч степову, –
Єдиним серцем з вами я живу,
Єдину маєм і мету, і вдачу,
Хоча і тут очима серця бачу
Я рідних гір корону снігову.

Ходім, красуне, аж до хмар злетім, –
Уклонимось узгір'ям золотим
І там, на їхнім пишнobarвнім лоні,
Оселимось укупі над Ріоні,
І щастя увійде у наш просторий дім!

Свою святиню – цих степів брокат,
І променисті очі білих хат,
І синій сад над пругом небосхилу,
І вітряка тонкі мигтливі крила,
І зубівських пісень високий лад

В своєму серці ви збережете
Отак, як я узгір'я золоте
Тут згадую й до нього серцем лину.
Ми з вами спільну маєм Батьківщину
І славимо ім'я її святе!»

1949

Іраклій Абашидзе
(1909 – 1992)

ТИ ДОКОРЯЄШ МЕНІ...

Ти докоряєш мені безпідставно, –
І дня не було, щоб не дихав
я пахощами землі:
Був сповнений світом по-людськи
я здавна,
Я знав і його насолоди,
і гіркопекучі жалі.
Озорював світ мене сяйвом
і заливав промінням,
Але і зубами гієни
терзала мене його хіть.
Мужнів і міцнів я Вітчизни болінням,
І цим відчуттям до смерті
я буду міцніть і боліть.

Ти докоряєш мені безпідставно.
І дня не було, щоб не чув я
світ, що шумить невгавно.
Щоб не живився скарбом,
що в серці своєму беріг
Земним закоріненням думи,
багатством звучань земних.

Я в мить передсмертну
хочу себе відчуту
Гірської країни достойним сином
І, ставши перед безоднею,
у височінь зазирнути,
Там не шукаючи Бога,
а радуючись вершинам.

ВГАМУЙСЯ...

Внимай их пенью – и молчи.
Ф. Тютчев

Тепер ти вгамуйся,
Тепер ти вгамуйся.
На взгір'ях Самгорі¹,
на схилах Самшвідді²
На маленькій хатині спочити влаштуйся,
І вийди на простори росяні,
І злийся душею із кольором осені.
Чохою вгорнися, а в руку
Візьми простий костур з бамбука,
І йди,
і дивись,
і дивуйся.

Вже кличуть ріки до самоти...
Зморилися ріки
і гір хребти.
Барвистим став гай.
У садах – пустинно.
По лугу прослалось зів'яле сіно,
Снопи захолили від мряки й сльоти...
Вже кличуть роки до самоти.
До голосів пробринілих,
До мови мовчання,

¹ С а м г о р і – місцевість поблизу Тбілісі.

² С а м ш в і л д і – старовинне грузинське місто.

З ЕСТОНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Март Райд

(1903–1980)

МИКОЛА КОЛОМІЄЦЬ

1

Злинув літак. Його сріберні крила
Зносять, несуть нас за пруг небосхила.

Повагом купчаться хмари навколо,
Вкривши туманом і небо, і поле.

Скрізь – тільки хмари в здиманні, в кружінні,
Поряд із нами вітри йдуть осінні.

Зводить пілот корабель наш угору,
Сонце і небо являючи зору.

Тут, понад хмарами, сяйво безкрає
Блиском разючим нам в очі влучає.

Зникла земля десь... Під нами засяли
Краю казкового сніжні обвали, –

В далях безкраїх, по всім небосхили
Дивні, застигли громадаються хвилі.

Простір висот... Височінь нас вгорнула.
Що попід нами – Воронеж чи Тула?

Що там за ріки і села, припнуті
На стодоріжнім отім перепутті?

Хмари ясніють. Світлішає нині
Наша дорога у хмарній пустині, –

Десь в глибині вже виблискує раптом
Поле зеленим, осяяним клаптем;

Ширше і ширше в тумані, що никне,
Чисті й ясні розкриваються вікна.

Тінь літака лине слідом за нами
Лугом і лісом, річками й полями.

Так летимо ми у далеч невпинно
І впізнаєм: це вже ти, Україно!

Це – твої обшири, величі повні,
Це – твого степу тканини коштовні,

Це – твої, синім прокреслені, ріки,
Білі, як цукор, хатки світлоликі,

Це – твоя пісня... Її ніжне слово
В шумі вітрів тут я чую раптово.

2

Пісню твою, Коломієць Миколо,
Я не забув й не забуду ніколи...

Німці в Естонію з півдня пробились
В час, коли ми в Саад'ярве зустрілись, –

Сівши над річкою, ноги зболілі
Мили і довго мовчали в знесиллі,

Та заспівав ти – про вечір і квіти,
Збиті копитом, як мчав на коні ти,

Про довгий шлях, що крутився над ставом,
Тихо осяяним місяцем млявим.

Пісню зачувши твою, в ті хвилини
Я ніби бачив красу України,

І ось тепер захотів я узріти
Шлях, що пройшов ним по рідній землі ти.

Шлях, по якому пішов ти в походи,
Квіти акацій, осяяні води...

Тягнуться білою низкою хати, –
Як поміж ними твій дім розпізнати?

Може, в цю мить наш літак тінь крилату
Кинув згори на твою рідну хату?

Може, це батько твій з снопом на спині
Он там вдивляється в простори сині?

Чи твоя матір вже зна, що востаннє
Ти в Саад'ярве співав про розстання?

3

Ми відступали... Он міст – він був цілий,
Зараз стирчить лише стовп обгорілий,

Впали уламки потрощені в воду, –
Ні переправи тут, ні переходу,

Третю добу над цією рікою
Мечеться полум'я впертого бою, –

Купчили сили загони народні,
Щоб переплинути прбстори водні,

Та не змогли цей рубіж подолати.
Тільки вночі замовчали гармати.

Мла рожевіє. Ясніє світання.
З нашого й з їхнього боку – мовчання.

Сонце підноситься. Далеч світліша.
Дивна, незвична й вражаюча тиша!

Вийди хоч прямо на взгір'я укісне –
Постріл не грюпне і куля не свисне.

В розвідку, швидше! Не хочуть чекати
Юні народних загонів солдати;

Запал підносив їх, серце заграло, –
Гніву багато, а досвіду мало.

Ось вже пливуть. Ось вже вийшли. Вдалося
Стати на березі... Тут почалося!

Постріли. Раптом, як струм, звідусюди –
З кожної ями, хатини, споруди –

Черга вогню перехресного свище,
Рине фонтаном з підвалів, з горища.

– Падай! – хтось владно гукнув в цю хвилину,
Всі залягли. Почали стрілянину.

Враз прошипіла граната, упавши.
Змовк кулеметник німецький назавше.

Це Коломієць!.. Очима він знову
Пильно шукає німецького схову.

Кинувсь вперед. І, немов за наказом,
Слідом за ним всі ми кинулись разом.

І подолали. Один ти, Миколо,
З трав прибережних не встанеш ніколи...

Ми боронили завзято і вперто
Землю, за волю якої помер ти.

4

...Шлях наш високий триває тим часом.
Дим, наче хмари, встає над Донбасом,

Але ці хмари, величні і гожі,
На краєвиди казкові не схожі, –

Бачим не казку ми в них нетривалу,
А виблиск полум'я, сполох металу,

Бачим свідоцтво трудів титанічних,
Наших сягань і піднесень величних...

О Коломієць!.. Ці хмари, ці барви
Мужні, як пісня твоя в Саад'ярве;

Може, твої це путі й перевали,
Може, тебе тут в похід виряджали;

Може, твої тут брати йшли до бою,
Названі Гвардією Молодою;

Може, дитячих часів твоїх свідки
Варять невтомно тут сталь п'ятилітки;

Може, в садах цих в день доброго свята
Пісню твою тут співають дівчата...

Глянущи сюди чи туди погляд кину, –
Як розпізнати твою нам хатину?

Годі! Я знаю – помилки не буде,
Бо твоя рідна оселя тут всюди!

Пісню ти знав про шляхи гордовиті, –
Сам рушив шляхом найбільшим у світі,

Шляхом, що з'єднує Таллінн з Москвою,
Кохтлу з Дніпром, голубою рікою!

В думках про тебе не скнію я кволо, –
Ти – один з тих, Коломієць Миколо,

Котрим безсмертя, досягнуте грізно,
В серці своєму дарує Вітчизна.

Мудрість її, нездоланність і сила
Подвиги наших героїв зродила.

З ІТАЛІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Данте Аліг'єрі

(1265–1321)

СОНЕТИ Й КАНЦОНИ З «VITA NOVA»

СОНЕТ XI

В своїх очах вона несе Кохання, –
На кого гляне, ошчасливить вмить;
Як десь іде, за нею всяк спішить,
Тріпоче серце від її вітання.

Він блідне, никне, множачи зітхання,
Спокутуючи гріх свій самохить.
Гордия й гнів од неї геть біжить.
О донни, як їй скласти прославляння?

Хто чув її, – смиренність дум свята
Проймає в того серце добротливо.
Хто стрів її, той втішений сповна.

Коли ж іще й всміхається вона,
Марніє розум і мовчать уста.
Таке-бо це нове й прекрасне диво.

СОНЕТ XII

Ви, що йдете в печальному мовчанні,
Проходите покірно в тишині, –
Звідкіль простуєте, бліді й сумні?
Я бачу, ви – в скорботі ненастанній.

Чи, може, ви мою зустріли пані,
Яка з кохання сльози лле рясні?
Скажіть, о донни, правду всю мені,
Бо ви ж її красою осіянні!

Чи входили в житло ви сумовите
Моеї пані? Станьте ж, розкажіть,
Що з нею сталось, – правди не таїте!

Захвилювались ви несамохіть,
Обличчя ваше зблідло, слізьми вкрите, –
І в мене серце завмирає вмить.

СОНЕТ XIII

Чи ти не той, хто говорив так гоже
Про нашу донну, нас тепер питав?
Хоч голос він такий, як в тебе, мав,
Але назовні ви цілком не схожі.

Чому це ти так гірко заридав,
Аж серце кожне з болю занеможе?
Її в сльозах ти десь побачив, може,
Тому й своїх жалів не приховав?

Облиш нас, – підемо, плачущі, далі,
І гріх тому, хто вдався б до потіх,
Бо чули ми її плачі тривалі.

Їй на лице так тяжко смуток ліг,
Що кожен, хто узрів її в печалі,
Заплакати і мертвим впасти міг.

КАНЦОНА ДРУГА

Печальна донна, в юності урочій,
Залита сяйвом цнот, прийшла туди,
Де Смерть до себе закликав я з шалу.
Побачивши мої журливі очі,
Почувши зойк, безтямний од біди,
Вона, жахнувшись, тяжко заридала.
Тоді прибігла інших донн навала,
Щоб вгамувати плач її тяжкий.
Звеліли вийти їй,
Мене ж обстали, журні, темно вбрані.
Одна рекла: «Не спи!», а інша пані:
«Чому смутний?» – спитала.
Розвіявши примари сонні, я
Покликав гучно донну на ім'я.

Захрип мій голос, бо його зламали
Ридання, горе, стогони журби,
Тому мій клич збагнув я тільки сам.
Проте мені і гірко, й прикро стало, –
Адже ж Любові я завдав ганьби.
І знов на ложе я схилився там,
Охоплений палючим каяттям.
Злякав тих донн мій помертвілий вид.
«Його потішить слід!» –
Вони одна до другої казали,
Тоді мене спитали:
«Які примари бачив ти, аж зблід?»
Я відповів, позбувшись нестями:
«Не критимусь, о донни, перед вами!
Я думав про життя своє злиденне,
Яка його коротка течія,
І плакала Любов у серці в мене.
Окрило душу почуття шалене,
І я зітхнув, і в серці мовив я:

“Настане день і вмре прекрасна донна!”
В душі відчувши горе невтоленне,
Склепив я очі й зморено поник,
І дух життя утік.
І плутались в дрімоті думи тьмаві,
І бачив я в уяві,
Немов юрба безумних донн безсонна
До мене йде, – нема їх шалу меж.
І кожна з них гукає: “Вмреш ти! Вмреш!”

Узрів я речі дивні і жахливі
У маренні своєму, в маячні.
Ввижалось, наче десь в якійсь країні
Дорогою біжать безумні діви
З розпатланими косами, сумні,
І мечуть стріли – пламені невпинні.
Я бачив, як поволі чорні тіні
Вгорнули сонце, а зірки засяли, –
І всі вони ридали,
Разила птиць в стрімкім польоті смерть,
Земна здригалась твердь,
І муж блідий з’явився в тій хвилині
Й сказав: “Стривай! Невже не знаєш ти,
Що вмерла донна – образ краси?”

Підніс я очі, повні сліз, угору
І там побачив білий, наче манна,
Гурт ангелів, який злітав увись.
Поперед них хмаринка йшла прозора,
І всі, обставши хмарку ту, неслись
У височінь, співаючи: “Осанна!”
Любов рекла: “Мадонна осіянна
Ось тут лежить. Поглянь же, підійди!”
Я підійшов туди
І вгледів лик мадонни просіялий.
Вже донни застеляли

Її серпанком, білим бездоганно.
Так ясно сяяв вид її в труні,
Немов вона казала: “Мир мені”.
Зазнав стражденний дух мій супокою.
Побачивши її спокійний лик;
Кажу: “Мені ти, смерте, люба нині,
Бо стала й ти ласкавою такою,
Оволодівши донною навік.
І, в неї вчившись ласки, не гордині,
Покірний я тобі, як господині, –
Прийди ж, яви допомогу рятівничу,
Тебе всім серцем кличу!”
Пішов я звідти в горі й тяготі
І сам на самоті
Прорік, вдивившись в небеса промінні:
“Блаженний, хто, душе, тебе узрів!”
Тут, дяка вам, ваш клич мене збудив».

СОНЕТ XIV

Коли я вчув, що в серці пробудився
Любовний дух, який отам заснув, –
Тоді здаля мені Амур явився,
До невпізнання радісний він був.

Сказав: «Пора, щоб ти мені вклонився».
Це кожне слово сміхом він вгорнув.
Я панові на вірність присягнув
І в даль його дороги придивився.

Там монну Ванну й монну Біче враз
Побачив я: вони ішли до нас, –
Подвійне дивне диво, не химера.
Таїть і досі ще душа моя
Слова Амура: «Ця ось – Примавера,
А та – Любов, на неї схожий я».

СТРОФА КАНЦОНИ

Любов так довго володіла мною,
Скорявся їй я так багато літ,
Що, як колись її я зносив гніт,
Так само зараз нею серце гою.

Любов такою окупив ціною,
Що інших духів зник в душі і слід,
Проте з блаженства навіть вид мій зблід, –
Так раював душею я слабкою!

Любов і досі в силі всеблагій
Мої зітхання змушує летіти.
Гукати і просити
Мою мадонну про рятунок мій.
Коли ловлю її я погляд щирий, –
Це так чудесно, аж не йметься віри!

СОНЕТ XVII

Прийдіте клич моїх зітхань почути,
О милосердям сповнені серця!
У смерті я шукав би рішення,
Якби мій клич мав марно проминути.

Втомились очі сльози лить од скрути,
По милій донні плакати без кінця.
Не хочу я, щоб безнадія ця
Змогла і серце в мене розітнути!

Почуєте не раз ви, як волаю
Я до мадонни, що спочила в світі,
Достойному її чеснот святих.

О, як життя я часом зневажаю
В своїй душі, безмежно сумовитій,
Позбавленій спасенних рад і втіх!

КАНЦОНА ЧЕТВЕРТА

Не раз – о леле! – тільки пригадаю,
Що відтепер навік
Своєї донни більше не побачу,
Одчаєм серце повниться до краю,
І з горя розум трачу,
І так гукаю: «Хто, душе, прирік
Тебе на мук невичерпних потік,
Що омиває світ цей зловорожий?
От через що я в остраху, в журбі...»
Тож кличу Смерть собі,
Неначе тихий відпочинок гожий, –
«Прийди!» – до неї кличу я тоді,
До мертвих повен заздрості в біді.

Зливаються усі мої зітхання
В один скорботний звук, –
Хай Смерть його вчуває невгомона,
Бо лиш до неї линуть всі бажання
Відтоді, як мадонна
Упала Смерті до жорстоких рук
І кинула юдоль страждань і мук,
Лишивши землю без краси своєї.
Але її ясна й свята краса
Осяла небеса
Вогнем любові, – янголи до неї
Співають славу, світлий розум їх
Дивується з шляхетних цнот таких.

СОНЕТ XXIV

О пілігрими, ви йдете поволі,
Замислившись про нетутешній світ.
Показує знеможений ваш вид,
Що дальній шлях вам ліг на суходолі.

Чому не плачете ви мимоволі,
Ступивши в цю оселю смутку й бід?
Таж, мабуть, ви помітили тут слід
Тяжкої втрати, горя і недолі?

Якби почули ви слова мої,
Що серце вам в зітханнях каже й кличе, –
Ви б тут лишились, плачучи зі втрати.

Вона померла, наша Беатріче!
І розповідь про наглу смерть її
Така, що змусить кожного ридати.

Мікеланджело Буонарроті

(1475–1564)

СОНЕТИ

VII

Ти знаєш – знав я, що ти знаєш, друже,
Що я вернувсь радіти вдвох з тобою.
Я знаю, що ти знаєш добре дуже,
Що з другом друг кінчає мировою.

Між нами – мур. Ламаймо цю стіну же, –
Надія наша стане хай одною.
Розлучення не є для нас байдуже:
Воно є обопільною бідою.

З любов'ю я твое найкраще бачу,
Твоїх думок високий, добрий рух.
Не нехтуй цим, – дух любить тільки дух.

Хай той, чию ціную вроду й вдачу,
Поцінить сам мої прості чуття
І стлумить грубість чуттьову життя.

VIII

Таїть красу лише небес храмина,
На цій лихій землі її нема.
Юрба, краси не вгледівши, сліпма
Дала їй прізвисько – Лівша-Манчіна¹.

Ні мій різець, ні пензель мій, ні глина
Її не втілять. Пробувать дарма.
Лише по смерті ця краса єдина
Потішити вас з'явиться сама.

Наш розум ця краса перемагає, –
Так сонця блиск зорі перемага.
Краса духовна вища від земної.

Щоб ваше горе втішити безкрає,
Щоб в серце ваше увійшла снага,
Надало небо їй краси нової.

IX

О ноче, о поро солодка, огорнута тьмою,
Твій спокій завершує врешті всі людські труди;
Ти добре цінуєш захоплених рівно тобою,
Зціляєш їх розум, рятуючи їх од біди.

Думкам, що злилися з вологою мли й супокою,
Що мозок наш втомлюють, – нишком ти край поклади;
Нехай же вві сні, розлучившись з юдоллю земною,
Душа моя злине угору, до неба, туди.

¹ Сонет написано у відповідь на віршоване прохання юнака Гандольфо Порріно намалювати портрет його померлої коханки, що мала прізвисько Манчіна, себто Лівша, Шульга.

Ти наче тїнь смерті, що серце в біді і скорботі
Рятує й збавляє, останній провірений лїк
Приносячи душам, щоб горе від них одвернуть.

Нової снаги ти даєш нашій змореній плоті,
Знімаєш утому, гамуєш розпачливий крик
І геть забираєш і нашу нудьгу, й нашу лють.

X

Чому, о Фебе, длань твоя не склала
На глобус наш постійний промінь твій?
Чому юрба в безтямності своїй
Це скрите світло ніччю обізвала?

Нїч є така хистка і нетривала, –
Її розіб'є й смолоскип малий.
Нїч є легка, – іскринкою з кресала
Її можливо розсікти як стій.

Хай так чи так, а ніч – дочка одна
Землі, яка її пестливо носить,
І сонця, що на неї тїнь наводитьь.

До тих, які вславляють ніч, вона
Вдовою в темнім одязі приходить,
Та запалить вдову цю – іскри досить.

XII

Усіх земних речей мій не вбачає зір,
Коли вдивляюсь я у ваші гарні очі,
Узрівши речі там божественно-урочі,
Що в глибині душі знайшли свій лад і мир.

Коли не створено душі на Божий взір,
То пізнавать красу вона не має мочі,

Ту вічну красоту, яка з правічних пір
З праформи виникла у сйності пророчій.

Кажу я: хай би ти в своїй душі зборов
Принади вічного життя й омани часу,
Коли переступив старечих років пруг.

Чуття – то згубна хіть, не справжня то любов.
Хай на землі вона є дружбі за окрасу, –
Лише на небі жде на тебе справжній друг.

XIV

Як людську форму з каменя твердого
Мій грубий молот висікати береться,
То тільки з волі Бога надається
Його ударам напряду ясного.

Є й в Бога молот, – він, якщо зведеться,
То б'є вправніш од молотка земного,
Тож кожен прилад на землі кується
Цим вічним молотом в руках у Бога.

Що вище в кузні зводять молот, – краще
Він б'є, та ось занадто вгору звівся¹
Священний молот, я ж внизу лишився;

Мій молот проти нього негодящий,
І тільки він, як буде воля Божа,
Удосконалити мій молот може.

*Сонет написано після звістки
про смерть Вітторії Колонни*

¹ Мовиться про смерть Вітторії Колонни, що її вплив на автора вірша тут прирівняно до ударів молота.

XV

Не дивина, що я згоряю, повен палу, –
Був близько вогнища, вогнем пройнявшись вповні, –
Чи, може, попелом тепер стаю помалу,
Палаючи всередині, пригасши зовні?

Коли її лице в осяйності чудовній
Узрів, – себе прирік на муки горя й шалу.
Щасливий бачити цю вроду небувалу,
Я радощі відчув, як муки невимовні.

Та блиск цього вогню, великого й святого,
Що пожирав мене, у мене вкратило небо.
Лишився жар, та й він вже попелом вгорнувся.

Немає дерева, щоб вибухнуло з нього
Знов дуже полум'я, – ані іскринки в себе
Я не знайду, бо весь на попіл обернувся.

*Сонет написано
на смерть Вітторії Колонни*

XVI

Тому, що вічно житиме твій чар
Супроти часу, хоч він все стирає,
Я вірю: знов природа, як владар,
Те верне, що з тобою убуває, –

Віддасть його істоті іншій в дар,
Народженій для чару і розмаю.
Жива й живлюща, а не тїнь примар,
Вона обличчям ангельським засяє.

Вона збере усі мої сльозини
І збереже тяжкі мої зітхання,
Щоб їх віддять тому, хто полюбив.

Вона відчує мук моїх глибини
І не зневажить радості кохання,
Якого я ні з ким не поділив.

*Сонет написано після смерті
Вітторії Колонни*

МАДРИГАЛ

1

Очі мої, вам відомо: минає
Час, наближається смерті година,
Слізьми залите життя пригаса.
Туга відкритими вас ще тримає,
Доки богиня моя єдина,
Доки її краса
Сяє мені на землі – небеса
Вже перед нею розкрито ласкаво
Й сонце моє величаво
Злине до неба і зникне в імлі, –
Що тоді вгледите ви на землі?

2

Не може так статись, щоб гарні й святі її очі
Жагуче вловляли мій погляд, як я їх вловляю,
Бо тільки ридання гіркі повертаю
Я їм, наче в обмін за посмішки ніжні жіночі.
О ви, сподівання закоханих, марні й урочі!
Чи зможе красуня, така проти мене відмінна,
Відчути кохання, подібне до палу могого?
Кохання – кульгаве, тож кроки у нього
Нерівні; любові хода відрізнятись повинна:
Вона до красуні прямує, порвіста й невпинна,
До нього ж, негарного, буде ступати поволі.
Не можна насправді жалю не відчути до мене:
Ввійшло в мої очі кохання вогненне,
Виходить же слізьми, водою печалі й недолі.

XVIII

Є внутрішній вогонь у холоді каміння, –
Його він спалює, здобутий з-під кресала,
Щоб камінь став вапном і щоб стіна тривала,
Сполучена вапном, піднеслась до склепіння.

Як не схитне її ні час, ні бур шаління,
То, значить, сув'язь ця цінніш за камінь стала.
Так дух, в чистилищі пройшовши крізь горіння,
Підноситься увись, до душ первоначала.

Вогонь є і в мені, – то жаром нещадимим,
То, пригасаючи, мене він бурить звично,
Але і запалом наснажує життєвим.

Ото й живу, й стаю то полум'ям, то димом,
І житиму, гартований вогнем, я вічно,
Бо золотим різцем різьблюсь, а не сталєвим.

XIX

Верніть очам, о ріки й ручаї,
Не ваших вод, а вічних вод потоки
І дужчої їм дайте течії,
Ніж мають ваші струмені глибокі.

Вогнем проймайтесь ви, загусклі змроки,
Осяйте очі зболені мої,
Щоб знов узрили лик твій темноокий
Вони крізь вкриті мороком краї.

Верніть на землю ніг моїх ходу, –
Хай стеляться під ними трави й квіти,
Хай лемент мій в глухій луні не пряне.

Нехай очей видющість знов знайду,
Щоб замість тебе зміг я полюбити
Нову красу, обличчя, що не знане.

XX

Якщо із сірки серце, з клоччя тіло,
А кості з хмизу, із сухого пруту,
Й душа нестримно чинить, що схотіла,
І прагнення твої нічим не скуто;

Якщо твій ум сліпий бреде безсило,
І скрізь спокуси, й скрізь тенета пнуто, –
Тоді тебе поймає племінь люто,
Хоча спочатку лиш іскринка тліла.

Я народився до мистецтва схильний, –
В натурі людській інше все долає
Оцей дарунок, впалий з неба в душу.

В гармонії з мистецтвом дух мій вільний,
Палає серце, – і вини немає
У тім, що я вогню коритись мушу.

XXI

Спускаєшся ти з неба, бо до краю
Пройшов і пекло, і чистець, і нині
До нас живий вертаєшся із раю,
Щоб нам принести звістку благостині.

Як осяйна зоря мого краю,
Проміння шлеш ти нашій батьківщині.
Чи знайдеш шану в цьому світі тліні,
Чи тільки в Бога маєш честь безкраю?

Кажу про Данте, – люду суд неправий,
Який до всіх, крім праведних, ласкавий,
Його прирік на злигодні вигнання.

Якби я мав хист Данте величавий, –
Не проміняв би мук його блукання
На повне щастя й втіхи існування.

З ЛАТИСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Ян Райніс

(1865–1929)

ВІН ЦЕ ЗНАВ

Він, це знаючи,
Жив у чеканні
З дня, коли хворість
Тіло струснула;

Все це знаючи,
Здавна знаючи,
Жив він, готовий
Смерть зустріти.

Жив, ясно бачачи,
Жив, розуміючи
Все, що минулося,
Все, що настане...

.....
.....
Біля постелі
Діти поникли
В мокрих сорочечках,
З лицами спухлими.

Витерши сльози,
Руку простягши,
Жінка водицею
Поїть востаннє...

Добре він відає,
Ясно вбачає він

Те, що з коханими
Станеться далі;

Все життя – в горещах,
В праці невпинній,
В поті і злиднях, –
Марно кінчається.

Він не лишає
Дітям і жінці,
Крім безпритульності,
Більше нічого.

.....
Це розуміючи,
Вмер він тихо,
Стисши зубами
З ліжка солому, –

Світлого розуму
Хворий не втратив
Аж до останньої
Смертної миті.

НЕТЛІННІСТЬ

І ранішня роса не пропадає вдень,
І крихта пахощів на вітрі не зника,
І промінь сонячний не гине:
У світі все живим є вічно.

І справжня мисль горить, хоч мозок тліном став,
І почуття не вмере, хоч втихне серця звук,
І твій любовний пал не вгасне:
У людстві все живим є вічно.

1908

КІНЕЦЬ І ПОЧАТОК

Як мало ширу
Очам розкрито!
Як низько звисають
Небеса!

Он за горою
Земля кінчилась.
Над хмарами вчеплені
Зорі мигтять.

Швидко й невпинно
Несе нашу землю
В далеч світу
Вічний час.

Ця дальня далеч
Межі не має,
І невідступно
За нами йде ніч.

Сунуть і плинуть, сунуть і плинуть,
Темні тумани клубочаться й ринуть.

Тьма нас поймає.
Сяйво тремтливе
Десь попереду
Світить нам.

Та дух людини
Сягає неба
І змірює віддаль
Зір до зір.

І повнять душу
Думи нестримні,
Прагнення буйні,
Пломінь мрій.

І мисль ширяє
До меж сузір'я, –
Далеч безмежну
Видно їй.

Хмарище далечі зводиться й плине,
Простір туманами стелеться й рине.

До верств найглибших
Дух бачить минуле,
Де зводяться й гинуть
Тіні племен.

Там єдність є в різнім,
В численності – спільність,
В матерії – сутність,
В падінні – зліт.

Так тяжко збагнути
І частку, і ціле!
Безміру вічності
Меж нема.

Хмарище спільності суне і плине,
Різність туманами кублиться й рине.

За гранями світу
Знов простір бачим.
Як страшно мацать
Пульс пустоти!

Не бачим її,
Не чуем її,
В думках не сягнем,
Та єсть вона!

Вражається думка,
Тривога росте:
Так це не кінець,
А початок знання!

Ефір став росою,
Обтяжились крила, –
Їх невагомість
Тисне свинцем.

Мляві повіки
Впали на очі.
Око закрилось,
Мов сліпе.

Сунеться хмарище пустки невпинне,
Прірва туманами піниться й плине.

Вертає на землю
Дух, вічність ввібравши,
В річище річка
Входить знов.

Мозок од болю
Стиснувся щільно.
Звихрені думи
Ринуть назад.

Дух, наче риба,
Ковта повітря.
Розпач роззявив
Пащу свою.

Всесвіту хмари підносяться й плинуть,
Тяжко тумани вагомості ринуть.

І знов навколо
Вужчає простір,
І низько звисають
Небеса.

Ясної днини
Все бачить око.
Мов шабля, гострий
Іскриться дух.

Хоч очі й видющі,
Та сил їм бракує,
І дух марно сяє:
Спить таїна.

Вона – тут поруч,
Спить на долоні,
Але не можна
Її сягти.

Хмари світів насуваються, плинуть,
Вічні сузір'я туманами ринуть.

Будь в русі вічним
Ти, душе людська,
Покинь волати:
«Де кінець?»

Нової сили
Дай зору й слуху,
Щоб нескінченність
Тобі збагнуть!

Життям наповни
Клітини мозку,
Із мислі й волі
Твори себе,

Щоб ніч відступила,
Кінець став початком,
Від сну прокинулась
Таїна.

Хмари початку громадяться й ринуть,
Владно тумани одвічного плинуть.

1904–1908–1912

Борцем я був у всі прожиті дні,
На битву йшов у перших лавах завше,
І в розпалі духовної борні
Багато літ прийшлося прожити мені
Таких тяжких, що слабну, їх згадавши.
Ніколи я борні не уникав,
Хоч тисячі причин для цього мав,
Що будь-кому служили б за підставу
Покинути борню тяжку й криваву.
Я інших праць чимало розпочав, –
Ці мирні праці звершення чекають,
Давно лежать, давно мені волають.
Я й сотої частини не явив
Того, що душу сповнює неситу, –
В ній безліч є невимовлених слів.
О, так багато я сказати можу світу!
Від слів незмовлених в безсонні я знеміг.
Я задихаюся від них,
І все-таки їх заглушити мушу,
Хоч цим ображу власну душу, –
Можливо, я вже вбив її навек
І змучує мене її страждання й крик.
Хай так! Я все ж боротися не кинув
І в затишку ні року не спочинув,
Не змарнував ні тижня, ні доби,
Бо вищого нема в житті від боротьби!
Це – боротьба тяжка, безжалісна, могутня
За долю нашого народу, за майбутнє,
Яке тепер, сьогодні, в наші дні
Вирішується в битвах і борні.
Народові ми мусим допомогти
Несхибну путь, до сонця путь знайти.
До сонця зрікся йти я манівцем своїм, –
З народом вкупі я. Народ є над усім!

1906–1907

З НІМЕЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Йоганн Вольфганг Гете

(1749–1832)

ЦИГАНСЬКА ПІСНЯ

В дзюрчанні туману, в глибокім снігу,
У диких лісах, у зимову ніч
Я чую, як з голоду виє вовк,
Я чую, як пугач кричить.

Вілле вау вау вау!

Вілле во во во!

Віто ху!

Я кулею вбив на тину kota,—
То відьми Ганни був чорний любий кіт.
До мене тоді сім упирів прийшло,
Сім баб, сім баб прийшло з села вночі.

Вілле вау вау вау!

Вілле во во во!

Віто ху!

Я знав їх усіх, я добре їх знав:
Варвару, і Урзел, і Кет,
І Лізу, і Ганну, і Єву, і Бет.
Круг мене завили вони.

Вілле вау вау вау!

Вілле во во во!

Віто ху!

Я вигукнув гучно наймення всіх:
Чого тобі, Ганно? Чого тобі, Бет?
Як зведуться вони, струснуться вони

Та й, виючи, звідси втекли!
Вілле вау вау вау!
Вілле во во во!
Віто ху!

МАНДРІВНИК

М а н д р і в н и к
Будь, молодиче, благословенна Богом –
І ти, і малятко, що припало
Тобі до грудей!
Дозволь мені коло скелі тут
Під берестом у холодочку
Свою торбину скинути.
Обіч тебе перепочить.

М о л о д и ц я
Що за клопіт тебе жене
Крізь полуденну спеку
По стежці закурений кудись?
Чи з міста не розносиш ти, бува,
По селах крам?
Смієшся, чужинцю,
Ти з мого питання?

М а н д р і в н и к
Жодного краму із міста я не несучу.
Стає холодніше надвечір.
Ти покажи мені, де криниця,
З якої ти п'єш,
Миля жіночко!

М о л о д и ц я
Он по стежці між скель
Вгору іди. Крізь чагарі
Стежка веде до хатини,
Де живу я,

І до криниці,
Звідки п'ємо.

М а н д р і в н и к
Видно, що людська дбайлива рука
Порядкує тут в чагарях.
Камені ці посклала не ти,
Щедрадайна природо!

М о л о д и ц я
Далі д'горі.

М а н д р і в н и к
Онде мохом вкритий архітрав.
Я пізнаю тебе, творчий дух!
Втиснуто в камінь печатку твою.

М о л о д и ц я
Ще далі, чужинцю!

М а н д р і в н и к
Я переступив через напис якийсь.
Не прочитати!
Вже з каменя стерлось
Глибоко врізане слово,
Що, на думку його різьбяр,
Тисячам потомків мало щось оповісти.

М о л о д и ц я
Дивуєшся, чужинцю,
З цього каміння?
Далі ще більше каменів таких
Навколо моєї хатини.

М а н д р і в н и к
Ще вгору?

М о л о д и ц я
Звідси ліворуч.
Крізь чагарі
Отут.

М а н д р і в н и к
О, музи і грації!

М о л о д и ц я
Це моя хатка.

М а н д р і в н и к
Храму якогось руїни!

М о л о д и ц я
Там трохи збоку
Є криниця,
З якої п'ємо.

М а н д р і в н и к
У сяєві ти витаєш
Над могилою своєю,
Геній! Над тобою
На друзок розпавсь
Твій чудовий твір,
Але ти – безсмертний!

М о л о д и ц я
Стривай, я дзбанок принесу,
Щоб ти напився.

М а н д р і в н и к
Плющ рясно оздобив
Твій божественний образ.
Як стрімко ти звів
З-понад уламків
Двійко колон!
А ти, самотна їх сестро, там,
Отак, як вони,
Хмурим мохом прибравши священне чоло,
Сумно й велично поглядаєш
На потрощених
Біля ніг твоїх
Сестер твоїх!

У тіні заростей ожини
Їх вкриває земля і щебінь,
Колишеться над ними висока трава.
Отак, природо, цінуєш ти
З кращих творів своїх кращий твір?
Збайдужило руйнуєш
Власну святиню?
Сієш на ній бур'ян?

М о л о д и ц я
Як спить дитинча!
Ти в хаті волієш відпочить,
Мандрівнику? Чи, може,
Краще тобі на повітрі?
Тут холодок. Потримай дитину,
Доки піду я по воду.
Спи, кохане, спи!

М а н д р і в н и к
Солодкий спокій твій!..
Як, сповнений небесного здоров'я,
Він дихає спокійно!
Ти, зроджений на рештках
Священної минувшини, –
Хай дух її буде в тобі!
Кого цей дух надихає,
Той божественним самовідчуттям
Насолоджується щоденно...
Пуп'янку добрий, прекрасна оздобо
Весни осяйної,
Цвіти й висявай же всім рідним!
Коли ж одцвітеш,
Хай зродиться з тебе
Прещедрий плід
І на осонні дозріє!

М о л о д и ц я
Дай Боже! А він ще спить?..
Тебе я тільки кухликом води
І куснем хліба можу почастувати.

М а н д р і в н и к
Спасибі.
Як гарно зеленіє все навкруг
І як цвіте!

М о л о д и ц я
Мій чоловік небавом
Додому прийде з поля.
Лишись, лишись, мандрівцю,
І поділи вечерю нашу з нами.

М а н д р і в н и к
Ви живете отут?

М о л о д и ц я
Так. Поміж цих мурів
Побудував ще батько мій хатину
З уламків каменя і цегли.
Тут і живем.
Віддав мене за хлібороба батько
Та й вмер в нас на руках...
Ще спиш ти, серденько моє?
Який веселий він, як хоче гратись!
От шельма!

М а н д р і в н и к
Природо! Ти – вічний сівач,
Ти радість жити кожному даруеш
І дітям всім твоїм даєш по-материнськи,
Як спадок приналежний, власну хатку.
Будує ластівка вгорі аж на карнизі
Кубельце, не вчуваючи того,
Яку красу заліплює.

Обплутує живу гілячку гусінь,
Щоб виводок узимку мав житло.
Отак і ти, людино, на уламках
Великої минувшини
Собі притулок ставиш,
Зазнаючи розради між могил!..
Здорова будь, щаслива молодице!

М о л о д и ц я
Лишитися не хочеш?

М а н д р і в н и к
Хай Бог благословить
Тебе й твою дитину!

М о л о д и ц я
Щасливої путі!

М а н д р і в н и к
Куди веде ота
Стежина поміж гір?

М о л о д и ц я
До Кум.

М а н д р і в н и к
Далеко це?

М о л о д и ц я
Та милі зо три.

М а н д р і в н и к
Щасти тобі!..
О ти, природо, путь мою познач,
Веди мене в мандрівках чужиною!
Я по могилах
Священної минувшини
Проходжу, –
Зроби із них мені притулок,
Од холодів північних затули;

Нехай ранковий промінь захистить
Цей тополевий гай.
Коли ж надвечір я
Вертатимусь до хати,
Що буде позолочена останнім промінцем, –
Нехай мене отам зустрине жінка
З малятком на руках.

ПРОМЕТЕЙ

Вгорни небо твоє, Зевсе,
Імлою хмар,
Вчини, як отой хлопчак,
Що толочить будяки,
Влучай в дуби й верхів'я гір, –
Тільки мою землю
Мені залиши,
І мою хатину, будовану не тобою,
І вогнище мое
Із приском його,
Якому ти заздриш.

Не знаю нікого біднішого
Під сонцем, ніж ви, богове!
Нещедро ви живлете
Данням офір
І дихом молитов
Вашу величність.
Ви б геть змарніли, якби
Не жебраки і діти,
Дурники, повні надії.

Коли я був малий, –
Не знаючи, що, де і як,
Звертав свої заблудлі очі
До сонця, чи нема там вгорі

Вуха, що скарги мої почуло б,
Серця, що так, як моє,
Пригноблених би пожаліло?

Хто допоміг
Гордість титанів мені здолать?
Хто від смерті мене врятував,
Від долі раба?
Чи не ти само це звершило,
Серце в паланні святім?
Чи не палало, юне й добре, ти,
Марно дякуючи за рятунок
Тому, хто спить у високості?

Тебе шанувати? Чому?
Може, зм'якшив ти колись
Болі знедоленим?
Може, притишив колись
Сльози настрашених?
Чи не всемогутній Час
Мужа із мене викував?
Чи не одвічна судьба
Владує і мною, й тобою?
Либонь, ти гадаєш,
Що зненавидіти життя я мушу,
Втекти десь в пустелю,
Бо не всі вже
Пуп'янки мрій достигли?
Ні, тут я сиджу і формую
Людей на свій образ,
Поріддя, що подібне до мене,
Щоб мучитися, щоб ридати,
Щоб втішатися, щоб радіти, –
І зневажати тебе,
Як я!

МОРСЬКА ПОДОРОЖ

Довгі дні мій корабель простояв,
Вітру гожого ждучи; між добрих друзів
В гавані терпляче й витривало
Був сидів я.

Друзі більше, аніж я, удвічі
Хвилювались: ми тобі бажаєм
Рушить в путь найшвидше; ждуть на тебе
По світах достатки повноцінні.
Повернувшись, з наших рук ти приймеш
Ласку й приязнь.

І над ранок почалось сум'яття,
Мирні сни покинули матроса.
Все звелось, спішить, гуркоче, прагне
Мандрі з першим подувом почати.
І цвітуть од подуву вітрила,
І промінням сонце любо надить.
Линь, вітрило! Линь, висока хмарко!
Друзі всі на березі заводять
Пісню підбадьорливу, вславляють
Радість мандрів – ранок відпливання
Й першу ніч, її високі зорі.

Та вітри, надіслані богами,
Корабель звертають вбік з дороги.
Він, удавши, начебто піддався,
Намагається їх перехитрувати.
Щоб мети сягнути й манівцями.
Та сіріє й глухне далеч, звідки
Буря нам прихід свій провіщає,
Притискає вниз до вод всіх птахів,
Тяжко притискає людям серце
І приходить. Лють її відчувши,

Моряки вітрила геть спускають
І м'яча наляканого жбурить
Хвиля й вітер.

А на березі кохані й друзі
Позбирались, острахом пойняті, –
Ах, чому він тут не залишився?
Ах, ця буря! Щастя відвернулось!
Чи загинуть добрий друг повинен?
Ах, повинен! Ах, судьба! Богове!

Та кермо він мужньо стис, хоч грає
Кораблем і хвиля, й дужий вітер,
Лиш не грає хвиля й вітер серцем, –
Владно він зорить у люту далеч,
На богів поклавши свій рятунок
Чи загибель.

РИБАЛКА

Вода біжить, вода дзюрчить,
Сидить рибалка там,
Спокійно вудки він глядить,
Хоч перемерзнув сам.
Він там сидить і бачить він:
Розверзлася ріка,
І діва впливла з глибин
Волога і струнка.

Вона пливе, вона співа.
– Чому ти мій народ
З лукавством, звичним для людей,
На спеку вабиш з вод?
Ах, знай же, що для рибок є
В воді привітний схов!
Пірнай сюди і тут своє
Здоров'я знайдеш знов.

Чи блискіт сонця тут поблід?
Чи місяць в водах зник?
Хіба не вдвічі кращий вид,
Відбитий в плесі рік?
Хіба це небо голубе
Так сповнене краси,
Що не принаджує тебе
Світ вічної роси?

Вода біжить, вода дзюрчить,
Плюскоче біля ніг.
Проймає пристрасть душу вмить,
Немов од слів палких. –
Співала й кликала вона,
І сталось так тоді:
Вона зманила, він пірнув
Та й зник навек в воді.

МІНЬЙОНА

1

Ти знаєш край, де гай цитрин цвіте,
Лють апельсини сяйво золоте,
Дме леготом небес блакитна вись,
Високий лавр і тихий мирт звелись?
Ти знаєш це?

Туди, туди
У парі нас, Коханий мій, веди!

Ти знаєш дім? Стримить там ряд колон,
Блискоче зал, мигтить узір запон
І статуї вдивляються в журбі,
Що сталось, бідне дитиня, тобі?
Ти знаєш це?

Туди, туди,
Мій Охоронцю, нас обох веди!

Ти знаєш гір захмарну височінь?
В тумані там шукає стежку кінь,
Живуть дракони древні в гротах гір
І падає бескеддя просто в вир.
Ти знаєш це?

Туди, туди,
Нас шляхом тим, о Батьку мій, веди!

2

Хто горе знав – збагне
Мої страждання!
Без радості, сумне
Це існування.
Я марно в небокрай
Вдивляюсь тьмяний.
Ах, десь в далекий край
Подавсь коханий!
Журба пече мене,
В душі – палання.
Хто горе знав – збагне
Мої страждання!

3

Бодай в уяві, та не згину.
Мій білий не чіпай покров.
Прекрасну землю скоро кину,
Знайду собі міцніший схов.

Там буде тиша. Посвіжілий
Мій чистий зір пониже тьму.
Зніму із себе одяг білий,
Вінок і пасок свій зніму.

Не розпізнати між юрб небесних
Ні женщин, ні чоловіків.

І жоден з одягів чудесних
Їх просвітлених тіл не вкрив.

В житті страждала ненастанно,
Зазнала горя і біди.
Постаріла отут зарано, –
Там буду юною завжди.

РИМСЬКІ ЕЛЕГІЇ

Як жили колись ми щасно, –
Хай цей вірш вам скаже ясно.

I

Камені, змовте до мене! Озвіться, високі палаци!
Вулиці, слово скажіть! Генію¹, ти пробудивсь?
Так, – все наповнює дух у мурах твоїх священних,
Риме правічний, але ти ще для мене німий.
О, хто підкаже мені, в котрому вікні я побачу
Миле створіння? Воно зором мене опекло.
Досі не знаю дороги, якою віднині до неї
Йтиму туди і назад, цінний втрачаючи час.
Я оглядаю церкви, палаци, руїни, колони,
Щоб, як обачний блукач, мати з блукання користь.
Скоро це все промине, бо храм тут один є насправді, –
Храм Амура, куди лиш для посвячених вхід.
Риме! В тобі – цілий світ, але ж і весь світ без любові
Світом не був би, – отак Римом не був би і Рим.

II

Славте кого вам завгодно, та сам я від вас вже сховався,
Дами прекрасні, і ви, панство з добірніших верств!
Плещіть собі про дядьків, ветхих тіток і кузенів,
Після нудотних забав довгі розмови ведіть.

¹ Г е н і й – тут, за римською міфологією, добрий дух міста, його духовна сутність.

З вами всіма розстаюсь, бо досить в кумпанії вашій,
В більших і менших гуртках, розпачу я зазнавав.
Знов політично безтямні повторюйте погляди всякі,
Що по Європі, лихі, йдуть за мандрівцями вслід.
Так за мандрованим бриттом пісенька про Мальбрука¹
Десь од Парижа іде через Ліворно у Рим,
Далі – в Неаполь, і може блукач аж до Смірни добратись,
«Мальборо!» – чуючи скрізь, «Мальборо» – пісню
портів.

Мусив і я її слухать на кожному кроці і боці,
Чути, як ганять народ, бестять двори королів.
Нині не скоро мене знайдуть у моєму притулку, –
По-королівськи Амур дав цей прихисток мені.
Тут він мене затуляє крилом своїм; тут, моя люба,
Галлів злоба не страшить римську дитину², тебе.
Справи Амуру байдужі, – він стежить лише, щоб
здійснити

Всі забаганки того, хто володіє дівчам.
Йй до смаку є бадьорий, смілий чужинець, що любці
Розповіда про сніги, про дерев'яні доми.
Ділить вона з ним той племін, який розпалила у ньому,
Тішитися, що не щадить грошей, як римляни, він.
Йжа її стала краща, та й одягів їй не бракує,
Повіз є в неї, який возить до опери їх.
Гість цей північний припав і матері, й доньці до серця,
Варвар собі підкорив римські і тіло, і дух.

III

Люба моя, ти не кайся, що стала моєю так скоро.
Вір мені, – я не ганьблю, не зневажаю тебе.
Стріли Амура по-різному раняють: ті дряпають серце,
Потім роками його їхня отрута пече.

¹ Мальбрук – персонаж з популярної свого часу пісні «Мальбрук походом рушив» про англійського полковника Мальборо, переможця французів у війні 1709 року.

² «Галлів злоба не страшить римську дитину» – йдеться про часті напади іноземців, зокрема французів, на Рим.

Інші, з оперенням дужим, зі свіжовідточеним вістрям,
Мозок пронизують вмить, зразу запалюють кров.
В час героїчний, коли кохались боги і богині, –
Погляд породжував хіть, втіха за хіттю ішла.
Думаєш ти, що задовго вагалась богиня кохання,
Стрівшись на Іді в гаю з милим Анхізом¹ своїм?
Хай забарилась би Луна² заснулого красеня пестить, –
Зразу б збудила тоді заздра Аврора його!
Здибалась Геро з Леандром на святі гучнім, –
закохавшись,
Кинувся зопалу він в моря нічного потік.
Рея Сільвія³, королева, спускалася з кручі до Тібру,
Щоб зачерпнути води, – там ухопив її бог.
Так же виховував Марс синів. І смоктали двійнята
Пипки вовчиці – і Рим владарем світу назвався.

IV

Ми, закохавшись, стаєм побожні, – всіх духів шануєм,
Добрий для нас кожен бог, кожна богиня – свята.
Цим-от, о Риму звитяжці, схожі ми з вами. Богів же
Всяких народів землі мали притулок у вас.
Строгих і чорних кумирів з базальту різьбив єгиптянин,
Білих, знадливих богів з мармуру створював грек.
Жоден із Вічних не заздрить, якщо особливу пошану,
Кадячи ладаном, ми явим одному з богів.
Так, визнаєм ми відверто, що наші щоденні благання,
Наші молитви шлемо гаряче тільки Одній.
Мужньо, лукаво і думно відвідуєм свята таємні
І, як посвяченим слід, мовчанку бережемо, –

¹ Богиня кохання Афродіта, стрівшись у гаю на горі Іді з красенем Анхізом, покохала його і народила сина Енея, який згодом перебрався до Італії, де заснував Рим.

² Луна – в римській міфології богиня місячного сяйва.

³ Рея Сільвія – в римській міфології дочка Нумітора, царя Альба-Лангі, місцевості, невіддалік якої було засновано Рим. Здїбавши Рею, бог війни Марс закохався в неї. Вона народила двох синів – Ромула і Рема, засновників Рима.

Краще уже лиходійством на себе накликають Еріній¹
Або чим-небудь збудить в Зевса суворого гнів,
Щоб він скарав нас, припнувши до колеса чи до
бескеття,
Ніж нам зректися служить радо і віддано їй.
Випадок – звуть цю богиню, вчіться її пізнавати!
Часто являється вам в проявах різних вона.
Вміє ця донька Протея, народжена вкупі із Тетіс,
Хитро змінюючи вид, всяких героїв дурить.
Донька підманювать любить недосвідчених та
нетямущих,
Прикрість дрімотним чинить, а незаснулих – минать.
Добре ведеться богині зі спритним, прудким
чоловіком, –
Чемна, охоча на жарт, ніжна до нього стає.
Я теж зустрівся із нею, з дівчатком смуглявим; волосся
Темне, розкішне, густе падало їй на чоло,
Кучері чорні й короткі шийку струнку огортали,
Прядки свавільно вились над головою її.
Щойно ми здибались, рвучко схопив я квапливу; охоче
На поцілунки мої вміло озвалась вона.
О, скільки щастя відчув я! – Та цить! Ті часи
проминули, –
Ви, римські коси, мене міцно тепер оплели!

V

Радість в собі відчуваю, натхнений цим ґрунтом
класичним.
Чую виразніше я нинішні й давні часи
Тут підкоряюсь порадам, тут розгортаю я звично
Утвори Древніх, щодня маючи втіху нову,
Але всі ночі займає Амур мене іншим заняттям, –
Вчусь вдвічі менше, проте вдвічі щасливіший я.
Справді, хіба не навчаюсь, коли я досліджую форми

¹ Ерінії – в грецькій міфології богині помсти.

Персів коханки й веду руку униз до стегна?
Ліпше тоді я вчуваю мрамур, його розумію,
Дивлячись зором чутким, чуючи зіркістю рук.
Хай забирає кохана частку годин моїх денних, –
Щедро відплату мені верне вона уночі.
Ми не цілуємось тільки, ми і поважно говорим, –
Любка дримає, а я в роздумах довгих лежу.
Часто у неї в обіймах нишком складаючи вірші,
Стопи гекзаметру я стукотом пальців лічив
В неї на спині. Вона дихає тихо в дрімоті,
Кожен подих її жаром проймає мене.
Радо Амур роздмухує племінь лампади, згадавши
Час, коли так він служив і триумвірам своїм.

VI

«Нащо мене, о жорстокий, картаєш лихими словами?
Чи у вас кажуть таке закохані чоловіки?
Хай мене ганить юрба – стерплю, бо хіба я не винна?
Ах, винна справді, але ти – ось провина моя!
Одяги ці, – вони значать для заздрісної сусідки,
Що вже не тужить вдова за чоловіком, сама.
Чи не приходив бездумно ти в місячнім сьйві до мене,
В темнім сурдугі, з чолом, підстриженим кружкома?
Чи не вдягав ти для жарту личину святохи на себе?
Хочеш ченцем виглядати? Добре, вдавай же ченця!
В Римі побожнім – хоч важко вірить цьому, – я клянуся,
Що з духівництва ніхто в мене в обіймах не був.
Ох, я і бідна, і юна була. Це спокусники знали.
Фальконієрі¹ мені часто в лице заглядав,
Звідник один від Альбані² приходив, цидулкою важно
В Остію³ кликав мене чи до Чотирьох Криниць⁴.

¹ Ф а л ь к о н і є р і – ченець-прелат з вельможного римського роду.

² А л ь б а н і – кардинал, що уславився в Римі своєю розпустою.

³ О с т і я – оселя під Римом, морський порт.

⁴ Ч о т и р и К р и н и ц і – «Кватро Фонтане», перехрестя вулиць у Римі, прикрашене чотирма фонтанами.

Ах, тут лежу я і руки до ніг твоїх я простягаю
З ревним благанням: «Прийми, батьку Юпітер,
мене!»
Як я потрапив сюди? Сказати не в силі. Схопила
Геба¹ мене, мандрівниця, та й затигла в пишний зал.
Може, ти їй наказав схопити якогось героя?
Помилка сталась? О, дай з помилки блага зазнать!
В тебе дочка є – Фортуна. Вона – то дівчатко примхливе,
Так, як їй примха звелить, пишні дари роздає.
Звешся ти богом гостинним? Тоді не зіштовхуй же гостя
З висі Олімпу униз, знову на паділ земний!
«Де і куди ти, поете, піднісся?» – Пробач-но; висока
Капітолійська гора, справді твій другий Олімп.
Ти тут стерпи мене, боже, – повз Цестія славний
надгробок²
Згодом до Орку³ мене Гермес тихцем одведе.

VIII

Ти мені оповідаєш, що не подобалась людям;
Ще за дитинства тебе мати цуралась твоя,
Доки не виросла й нишком вся не розвинулась, – вірю:
Думаю, що дитинчам ти дивовижним була.
Барви і гарної форми цвіт винограду не має,
Та стиглі грона його ваблять богів і людей.

IX

Полум'я вже по-осінньому в огниську світить сільському,
Грає, потріскує й враз вгору з-над хмизу летить.
Вечір оцей мене дуже втішає, бо, доки вугілля
В'язанку хмизу пожре й попелом вкриється все, –

¹ Геба – в грецькій міфології богиня юності, дочка Зевса.

² Цестія надгробок – досі ще зберігся в Римі, в районі лютеранського цвинтаря, високий, у формі піраміди, надгробок, де поховано було римського політичного діяча, претора Гая Цестія (вмер 43 року до н. е.).

³ Орк, Оркус – в римській міфології царство мертвих. В греків воно звалося Аїдом.

Дівчина прийде кохана. Дрова і хмиз запалають,
І, потеплішавши, ніч здасться нам святом ясним.
Вдосвіта з ложа кохання вона, заклопотана, встане,
Збудить у вогниську знов схований в попелі жар,
Бо чарівниці Амур надав особливого хисту
Радість будити, бодай в попелі скрилась вона.

X

Хай Александр, і сам Цезар, і Генріх, і Фрідріх¹, великі,
Хоч половину мені слави своєї дають,
Тільки б на нічку єдиную їм приділив своє ложе, –
Марно, бо їх, бідолах, строго ув'язнює Орк.
Тож ти, живий, потішайся місцем, зогрітим любов'ю,
Доки тебе не омив Лети² жажливий потік.

XI

Грації!³ Вам на вівтар приніс був поет небагато
Аркушків, ще й додав кілька бутонів троянд.
Та й заспокоївся він, бо щиро радіє художник,
Якщо майстерня його схожа на Пантеон⁴.
Голову хилить Юпітер, підносить чоло Юнона⁵,
Феб поспішає вперед, кучерями трясучи;
Дивиться сухо Мінерва⁶, крокує легесенько Гермес,
Кидаючи увсебіч хитрий і влєсливий зір.

¹ Александр, Цезар, Генріх, Фрідріх – чотири прославлені полководці: Александр Македонський, римський Цезар, французький король Генріх IV, пруський король Фрідріх II.

² Л е т а – в грецькій міфології річка, що протікає в царстві мертвих.

³ Г р а ц і ї – в римській міфології богині добра, світлої основи життя. Греки їх називали харітами.

⁴ П а н т е о н – святилище всіх богів.

⁵ Ю н о н а – в римській міфології дружина Юпітера, богиня шлюбу і материнства. Греки звали її Герою.

⁶ М і н е р в а – в римській міфології дочка Юпітера, народжена з його голови (як втілення розуму), одна з найбільших богинь, богиня мудрості і війни. Тотожна з грецькою богинею Афінною.

На задрімалого Вакха зводить Кіфера¹ свій погляд,
Повний солодких бажань, в мармурі вогкий іще,
Бо про обійми його мріє і наче питає:
«Чом цей божественний син з боку від нас
примостивсь?»

ХІІ

Чуєш, кохана, ти гомін на Фламipієвій² дорозі?
То галасують женці, радо додому йдучи
Десь аж у далеч. Вони для Рима жнива закінчили,
Хоч для Церери³ вінків римляни вже не плетуть,
Не улаштовують свята на славу великій богині,
Тій, що, замість жолудів, золото збіжжя дала.
Хай же ми вдвох дружньо й тихо справимо свято
достойне, –
Двоє коханців, вони дійсно є цілий народ.
Чула, можливо, і ти щось про ті свята містичні,
Що з Елевзіну сюди воїн звитяжний приніс?
Свята оці заснували греки, – колись в стінах Рима їх
кличі
Голосно розлягались: «Входьте в освячену ніч!»
Їх сторонився невіглас, новак же тремтів у чеканні,
Вдягши на знак чистоти біле пречисте вбрання.
Потім він, подиву повен, блукав, як причинний, у колі
Образів дивних, немов снів наяву; перед ним
Склублення змій на підлозі звивалося; замкнуті скрині
Диви в розкішних вінках штивно повз нього несли,
Рухались багатозначно жерці і про щось мурмотіли,
І нетерпляче, в жаху учень на сяєво ждав;
Лиш після іспитів всяких і випроб для нього ясніли
Образи дивні, які в колі таїлись святим.

¹ К і ф е р а – Афродіта, названа так за найменням присвяченого їй острова Кіфера в Лаконській затоці на півдні Греції.

² Ф л а м і п і є в а д о р о г а – одна з головних доріг Рима, що вела з міста на північ.

³ Ц е р е р а – в римській міфології богиня плодючості землі, землеробства, вирощування збіжжя. Тотожна з грецькою богинею Деметрою.

В чому ж була таємниця? В тім, що великий Деметрі
Якось припав до душі здіблений нею герой.
Тож вона Язіону¹, царю зброєносному Кріта,
Тіло безсмертне своє, тайни його віддала.
Був ошасливлений Кріт! Шлюбна постеля богині
Вкрилась колоссям рясним, сім'я упало в ріллю,
Та занепав увесь світ; знехтувала Церера
Ради любовних потіх покликанням добрим своїм.
Казку цю, подиву повен, слухав посвячений учень,
Любці моргав він – чи ти, любя, збагнула натяк?
Там попід миртом кущастим є в затінку мила місчинка, –
З радощів наших нема світові жодних загроз.

XIII

Звик до шахрайства Амур, – хто йому вірить, тих дурить!
Змовив до мене хитрун: «Зараз мені ти повір,
Бо я по правді говорю: ти і життя своє, й вірші, –
Вдячно я згадую це, – славі моїй присвятив.
Бачиш, – і в Рим за тобою рушив я слідом, бо хочу
Навіть в чужому краю вправно тобі послужить.
Скаржаться всі подорожні, що в Римі погана обслуга, –
Добре ведеться лиш тим, дбає за кого Амур.
З подивом ти оглядаєш будов старовинних руїни,
Бродиш замислено скрізь простором цим пресвятим,
Дивишся з гідною шаною на залишки творів коштовних
Славних митців, – побував в їхніх майстернях і я.
Образи ці! Їх творцем був же і я. Не хвалюся, –
Ти хоч тепер зрозумій, що я по правді кажу.
Якщо на мене не зважиш, то звідки ці образи гарні,
Звідки ці барви, цей блиск взяв ти для творів своїх?
Друже мій, знову берешся творити? До школи греків
Двері відчинено, – їх не замикають роки.
Так, я – учитель, я вічно юний і юних кохаю,
Та мудраїв не терплю! Друже! Мене ти збагни!

¹ Я з і о н – цар на Кріті, син Зевса, укоханий Деметрою. Був посвячений Зевсом у таємниці Елевзінських містерій і поширив їх на Сицилію.

Антика юна була, коли там жили ті Щасливі, –
Сам стань щасливий, – і жить буде минуле в тобі!
Чи відчуваєш ти поштовх до пісні? Тобі його дам я, –
Тільки кохання тебе вищого стилю навчить».
Так говорив цей софіст, – хто буде із ним сперечатись?
Звик я, на жаль, те робить, що мені владар звелить.
Хоч його слово й підступне, та є в ньому привід для
пісні.

Ох, він забрав в мене час, силу мою й почуття!
Погляд, і потиски рук, і ніжні слова, і цілунки,
Зміст найсердечніших фраз – ось чим коханці
живуть.

Шепотом стала їм мова, освідченням – заїкання.
Гімн цей складеться, либонь, без просодичних
мірил.

Знав я, Авроро, що ти є подруга муз незрадлива, –
Може, Авроро, хитрун зміг і тебе обдурить?
Наче у спілці з Амуром, мене ти пробуджуєш нині
Перед його вівтарем задля святкового дня.
Кучері пишні упали на груди мої, а голівка
Сонно лягла на плече, шию обвила рука.
Радісно так прокидатись! Тривай же, спокійна часинко,
Згадко про пестоці ті, які колисали наш сон!
От вона заворушилась, в дрімоті простерлась на ложі,
Вбік одвернулась, рука руку затисла мою.
Зв'язує наші серця вірне кохання і пристрасть,
Прагнуть собі перемін тільки жадання одні.
Стиснув я руку коханки й побачив, що очі небесні
Знову розплющились. – Ні! Дайте мені відпочити!
Будьте заплющені! Ви сп'яняєте, зводите з глузду.
Збурюєте ясноту тихих моїх споглядань.
Велич цих форм! Стрункість тіла! Певне, Тезей Аріадни¹
Був би не кинув, коли б спала отак і вона.

¹ Аріадна і Тезей – критська царівна Аріадна врятувала афінського героя Тезея, визволивши його з в'язниці – лабіринту страховиська Мінотавра, бо дала Тезеєві провідну нитку («нитка Аріадни»). Тезей вивіз закохану в нього Аріадну з Кріту, але покинув її невдовзі на острові Наксос.

Уст цих єдиний цілунок! Зважся нарешті, Тезею!
В очі їй глянь! Вже не спить! – Ти їй належиш навів.

XIV

Хлопче, запалюй-но світло! – «Та ще зарано. Навіщо
Тратить олію та гнот, і затуляти вікно?
Сонце лише за домами, а не за горами сховалось.
Ще півгодини чекать, доки задзвонять на ніч».
Йди, бідолахо, й роби! Жду я на дівчину люблю!
Лампко, тим часом мене, ночі вістунко, втішай!

XV

Разом із Цезарем я ніколи б до бриттів не рушив¹,
Флорус² мене до корчми легше би міг зтягти!
Журні північні тумани зненавидів я навіть більше,
Ніж надокучливий рій бистрих південних бліх.
Тож від сьогодні я красно вітаю вас, милі шиночки
Або остерії, як в Римі вас влучно зовуть.
Нині у вас я побачив кохану, – був дядько із нею,
Часто старого вона дурить, щоб здибать мене.
Тут он мостився наш стіл, оточений німцями дружно, –
Тут біля неньки знайшла місце собі і дочка.
Лавку вона посувала так спритно, що я її личко
Бачив лиш збоку, проте шийку я бачив цілком.
Розбалакувала голосніше, ніж римлянкам личить, і в
чарку
Ляля вино поза край, бо подивлялась в мій бік.
Потім калюжку вина вона своїм пальчиком гарним
Стала розводить, кружки креслячи на столі.
Вензель мій вкупі з своїм сплела; я за пальчиком гарним
Жадібно стежив, – вона це зауважила враз.

¹ Цезар ходив походом на Британію і завоював частину її (55 р. до н. е.).

² Ф л о р у с, Флор – римський поет, засуджував схильність імператора Августа (63–14 рр. до н. е.) до мандрів; на це Август відповів, що не хотів би бути Флорусом, схильним мандрувати по шинках і годувати там бліх.

Врешті намалювала, як знак мені, римську п'ятірку
Й спереду – риску. Хугчій, тільки поглянуть я встиг,
Знову кружки посплітала, щоб літери й цифру затерти,
Та я у пильних очах четвірку зберіг дорогу.
Мовчки сидів і надалі, кусаючи губи палючі, –
Тішився з хитрості я, трохи страждав од жаги.
Довго ще ночі чекати! Десь, певне, чотири години!
Сонце високе, не гайсь! Не задивляйся на Рим!
Величі отакої не бачило ти й не побачиш, –
Це і Горацій¹, твій жрець, палко колись провівистив.
Та не барися сьогодні, погляд свій від Семигір'я²
Виріши трохи раніш приязно відвернуть,
Задля одного поета скорочуй ці гарні години,
Хоч і жадливо у них зір свій художник втопив.
Швидше поглянь, ясносяйне, на ці височенні фасади,
Бані й колони оці, на обеліски стрімкі,
В море пірнути поквапся, щоб на світанку побачить
Те, що для тебе віки з ласки богів зберегли, –
Ці береги болотисті із заростями очерету,
Пагорби, вгорнуті в тінь хмурих дерев і кущів.
Сперше лиш кілька хатин тут вгледити, докіль не
побачиш
Тлум закишілий людей, щасних розбійників³ цих.
Все, що вони десь дістали, сюди затагають докупи, –
Певне, не варто на них навіть поглянуть тобі.
Бачиш, як виник тут світ, бачиш тут світ у руїнах, –
Знову зведеться з руїн ще величавіший світ!
Хай би я довше дивився на все, що отут осяваєш, –
Парка⁴ нехай свою нить мудро й повільно пряде.
Але ти все ж поспішай, години, накреслена красно!
Щастя! Вчуваю його? Ні, хоч і дзвонить вже – Три.

¹ Г о р а ц і й – римський поет (65–8 рр. до н. е.).

² С е м и г і р' я – Рим був розташований на семи пагорбах понад Тібром; звідси його назва «Семигір'я».

³ Р о з б і й н и к и щ а с н і – Рим був заснований на місці маленької розбійницької оселі.

⁴ П а р к и – в римській міфології богині долі, що прядуть і втинають життєву нитку кожної людини. Тотожні з грецькими мойрами.

Так, милі Музи, ви знову мене піддурили, задовго
Час розтягнувши, який ділить кохану й мене.
Будьте здорові! Я кваплюсь і вас не боюся образити, –
Хоч ви і горді, – проте Амура шануєте й ви.

XVI

«Чом не прийшов ти, коханий, сьогодні на наш
виноградник?
Ждала на тебе сама, як обіцяла тобі!» –
Люба! Я там уже був, але твого дядька я вчасно
Вгледів, – крутився між лоз він і тут і сюди.
Я і подався тікати! – «Ох, як же ти помилився!
Просто опудало там ми встановили. Його
Дбало зробили з тростин, вбрали в стареньку одягу.
Допомагала і я, видно, на шкоду собі.
Може, мій дядько й втішався, що звідси негідного птаха
Вигнав і вкрасти не дав грона й племінницю теж».

XVII

Деякі звуки мене роздратовують, особливо
Гавкоту псів не терплю, вуха дере він мені.
Тільки одного собаку з радістю якимось почув я,
Як-от загавкав той пес, що у сусіда живе.
Гавканням він провістив, що дівчина люба до мене
З дому спішить тайкома, – тайну міг виказати пес.
Тільки його я зачув, то думаю: «Йде моя люба!»
Або пригадую час перших відвідин її.

XVIII

З всяких речей є одна для мене ненáвисна; друга
Теж є огидна: вона сіпає кожен мій нерв,
Щойно її пригадаю. Хочу вам, друзі, признатись, –
Прикро самому мені бути в постелі вночі;
Гидко стає, ідучи шляхом кохання, страхатись
Змій чи отруту знайти під пелюстками троянд, –

Гірко в найкращу ту мить, як радість тобі віддається,
Шепіт турботи почуть близько свого чола.
Ось чому є Фаустіна¹ щастям моїм – вона рада
Леже ділить, берегти вірність за вірність взамін.
Юність порвиста воліє відразу долать перешкоди,
Я же здобутим добром довго втішатись люблю.
Щастя яке! Ми обоє цілуємося супокійно,
Подихи і життя всотуєм в себе сповна,
Протягом довгих ночей втішаємося, припавши
Тілом до тіла, й отак слухаєм бурю й грозу.
Вже розсвітає, – приносять ранкові години нам квіти,
Ними прикрасимо ми свято нового дня.
Щастя мені, о квірити², дайте! Хай кожен дістане
З божої ласки усе, краще на світі добро!

XIX

Тяжко дотриматись нам доброго ймення, бо Фама³
Й мій доброчинець Амур – знаю – в незгоді живуть.
Чи вам відомо, звідкіль виникла в них ворожнеча?
Давня історія це, – вам я її розповім.
Знов про ту владну богиню, – була вона в кожній громаді
Просто нестерпна, завжди в бесідах верх беручи.
Голосом мідним своїм на учтах божеств викликала
В більших і менших богів тільки зненависть одну.
Якось хвалилася гордо, що Юпітера син славнозвісний
Нею примушений був їй слугувати, як раб.
Фама ж звідтіл утекла, сповнена сорому й гніву,
Хоч посміхалася сперш: «Це все, боги, маскарад!
Знаю свого героя я добре! Глузують актори
З нас!» – Потім з болем вона переконалась: це – він!

¹ Фаустіна – ім'я римської коханки Гете.

² Квірити – так в Стародавньому Римі звали почесних громадян – патрицій. Гете цим словом звертається до сучасних йому мешканців Рима.

³ Фама – в римській міфології богиня громадської думки, opinio, поголосу. Тотожна з грецькою Оссою.

Менше в сто раз лютував Вулкан¹, як знайшов свою
жінку,
Плетивом вкриту, удвох з другом могутнім її.
В мить оту слухну, коли вхопила їх хитра мережа, –
Злитих злила ще міцніш, сплєтених дужче сплєла.
Як юнаки, потішались Вакх і Меркурій! Обидва
Мусили визнати: так, думкою гарною є
Трохи спочити на ложі такої красуні. Просили:
«Ти їх, Вулкане, тримай! Дай надивитись на них!»
Цей стариган обдурений їх пов'язав ще міцніше, –
Фама ж, розгнівана вкрай, звідти втекла якмерщій.
З того часу між Амуром і Фамою згоди немає:
Щойно героя вона десь вибрала, – хлопець вже там.
Тих, що найбільше шанують Фаму, він любить хапати,
Та й найцнотливіших теж вловлює якнайспритніш.
Хто утікає від нього, карає він лихом на лихо.
Дівчину він тобі дасть, – ти, цей відкинувши дар,
Вчиниш безглуздо, бо стріл з лука його не уникнеш,
Збудить до звірів він хіть, звабить до чоловіків.
Хто застидався його – мучиться, а лицемірам
Долю гірку він несе вкупі з нуждою і злом.
Пильно богиня за ним стежить і оком, і вухом.
Стрине тебе з ним хоч раз, – станеш ти ворогом їй,
Зором суворим злякає, появить презирство і люто
Буде ганьбити той дім, де загостює Амур.
Сталося так і зі мною, болить мені трохи. Богиня
Заздрісно прагне розкрити всі таємниці мої.
Це – старовинний закон. Отже, мовчу і шаную,
Бо через сварки царів ще греки страждали, як я.

XX

Сила – окраса мужчини, та й вільні, сміливі звичаї,
Але як личить йому вміння ховать таїну!

¹ В у л к а н – в римській міфології бог полум'я і ковальської справи. Застав свою жінку Венеру в ліжку разом з богом війни Марсом і на ганьбу зв'язав їх мережею.

Ти – покорителька міст, Мовчазносте, Владця народів!
Мудра богине, мене ти вірно вела крізь життя, –
Що ж нині сталось зі мною? Музи на жарт розтуляють,
З ними й Амур-шалапут, мій щільно замкнутий рот.
Ах, стало важко тепер ганьбу королівську таїти!

Вже неспроможен вінець ані фрігійський ковпак
Довгі Мідасові вуха прикрити, бо й кожен цирульник
Зразу їх вгледить і жах груди затисне йому.
В землю зарив би він тайну, щоб легше себе відчувати,
Та не бажає земля тайни такі прикривать, –
Прудко зросте очерет та й зашепоче на вітрі:

«Гляньте, в Мідаса-царя¹ вуха довжезні які!»

Та іще важче для мене приховувать тайну прегарну.

Ах, так нестримно із уст сповненість серця тече!
Подрузі жодній не звірюсь, бо ганити кожна з них
здатна,

Другу так само, бо й друг часом підступним бува.
Може, сказать про свій захват гаям або скелям
дзвенючим?

Ні, я ж, либонь, не юнак і не самітник якийсь.

Ти, мій гексаметре, скажеш, ти, мій пентаметре, змовиш,
Як вона радує вдень, сповнює щастям вночі.

Безліч мужчин її прагне, вона ж обминає тенета,
Що їй мужніші кладуть, хитрі ж плетуть крадькома.
Мудро і вправно повз них проходить вона, бо дорогу
Знає, де стріти її має коханець палкий.

Йде вона! Луно, сховайсь! Хоч би сусіда не вгледів!
Вітре, між листям шуми, щоб не почув хтось ходи!
Ти ж виростай, розцвітай, співанко люба, гойдайся
В подувах вітерця, в пестощах милих його,
Перекажи-но квірітам, мов той очерет балакучий,
Тайну прекрасну життя пари щасливих людей.

1788–1790

¹ М і д а с – в грецькій міфології цар Фрігії. Аполлон, щоб помститися Мідасові, покарав його, – в нього вирости довгі вуха, які не могли заховати ні корона, ні ковпак. Цирульник Мідаса їх помітив і, щоб позбутися цієї тайни, закопав її в землю, але туг виріс очерет і шемранням своїм розповів тайну всьому світові.

Фрідріх Гельдерлін
(1770–1843)

ГНІВНЕ ПРАГНЕННЯ

О ні, не стерплю я, щоб усе життя,
Неначе дитя або ув'язнений,
Коротким, відміряним кроком
З дня на день рухатись, – ні,
не стерплю!

Така моя доля? Зрікаюсь її.
Я лаврів прагну, – спокій щастя
не дасть,
Бо силу дає небезпека,
Випроба зміцнює юні груди.

Вітчизно, ким я є для тебе тепер?
Дитям недужим, що його, плачучи
В тяжкій безнадії, голубить
Мати на руках своїх
терплячих.

Чи сяючий келих потішить мене?
Чи усміх манірниці втішити б зміг
Мою журбу? Чи буде вічно
Прагнення гнівне мене
терзати?

Що дасть мені дружне стискання руки?
Що значить для мене і ранок весни,
І тінявий дуб, і цвітіння
Лоз виноградних, і запах
липи?

Клянусь тобі, Маннусе, що келиха
Не вип'ю для втіхи ніколи, докіль
Достойних вчинків не звершу я,
Перших лаврів своїх
не здобуду.

Це клятва свята. Вона з моїх очей
Витискує сльози. Звершивши її,
Я буду з тобою, вірадо!
Ти посміхнешся мені,
Природо!

ГІМН СВОБОДИ

Мов орел, що на бескетті сірім
Буйно рветься зринуть до зірниць,
З мене співом величавим, щирим
Рине радості нестримна міць.
Так! Життя нове й жадливе нині
Нам новітні рішенці дає.
В подоланні марень і гордині
Невимовна насолода є.

З мене прах змела рука свободи, –
В неї серце мужне і святе,
Від її божественної вроди
Полум'я в душі моїй росте.
Кожне слово, вимовлене нею,
Небувалий зміст в собі таїть.
Сказане богинею моею
Слухайте і шану їй складіть!

«В час, коли, немов пастушка, мрійно
Йшла любов між квітів і між трав
І веселий син землі спокійно
До грудей Природи припадав,

Нас тоді порок із крісел суду
Сліпо й зло не прагнув роз'єднать, –
Я з богами в ігри, рівні чуду,
В тихім раї мала з дітьми грать.

Юний люд любов тоді скликала
На високі творчості діла,
Світлом і теплом вона плекала
Кожну парость, щоб росла й цвіла.
Це твої, любове, дужі крила
Вниз з Олімпу зносили богів.
Кличі линули – серця ясніли,
В людських грудях божий дух горів.

Всім моїм коханим дітям цнота
Радощі приносила у дар,
Хоч сама й не відала достоту
Про свою красу велику й чар.
Благоденство на землі квітучій
Мирно й щедро ширилось кругом.
Не шуміли крила чвари й бучі
Над щасливим людським племеном.

Леле! Нині рай мій захитався
І прокльони шле злоба стихій!
З чорноти ночей коршак зірвався,
В світ втупляє зір жадливий свій.
Леле! Радше відлечу з одчаю
В шир небес, де цнота і любов.
“В'яньте, квіти! – тужно я гукаю, –
Не квітуйте більш ніколи знов”.

Звівся бич законів прежорстокий,
Вдаючи, що він з любов'ю б'є.
Ах! Тепер загарбали пороки
Все, що в людях богорівне є.

Перед духом чорної завії
Чи мечем, яким грозять суди,
Раб сліпий трясеться в безнадії
І вмирає з ляку і нужди.

Та любов і вірність зберігати
Прагла я, бо знала: прийде час
І, кохані діти, ваша мати
Знову до грудей пригорне вас.
Хай навіки буде позабута
В мене гнівом викликана річ!
Хай любов розвіє чвари й смуги, –
Знов, Природо-владарко, владич!»

Радісні й святі твої прозоріння,
О царице! В них є вість про те,
Що надходить час новий творіння,
Що жаданий урожай росте.
Там крізь океану даль безкраю
Світиться зорі величний лик,
Як твій промінь нам крізь далеч сяє,
Провістивши волі щасний вік.

Захват знов єднає людські душі,
І мільйони в спільний лад стають,
І нові брати, сміливі, горді, дужі,
Все для батьківщини віддадуть.
Наче плющ, що в'ється ніжно й сильно
По дубовім стовбурі увись, –
За героєм слідуючи спільно,
Вгору дружно тисячі звелись.

Вже ніколи перед лжі марою
Не похилиться душа жива, –
Виплекана добрих муз рукою,
Сміло доторкнеться божества.

Чудотворних муз священна сила
Дасть надійну охорону їй,
Щоб вона у радості зміцніла,
Щоб її овіяв супокій!

Ниці втіхи, легкодухі зблуди
Геть відкине царствене життя, –
Час і щастя влиють в горді груди
Помсти справедливої чуття.
Хай ганьба прадавня в безвість кане,
Хай добро питоме в світ гряде,
В порохняву зваляться кайдани,
А порок до пекла хай іде!

До мети зметуться перепони,
Вийде день великих жнив на пруг,
І тиранів розпадуться трони,
І позбудуться тирані слуг.
І тоді засяє знов одважно
В німцях добра кров моїх братів.
Я почну тоді, о небосажна,
Свій останній, передсмертний спів.

ГІМН ЛЮДСТВУ

Межі можливості на терені моралі
вужчі, аніж ми гадаєм.
То наші слабкості, наші вади, наші
забобони їх стискають.
Ниці душі не вірять у великих людей;
нікчемні раби глузливо посміхаються,
зачувши слово «свобода».

Ж. Ж. Руссо

Годину першу вже пробило;
Наваживсь дух, і визначилась путь!
Тікають з неба хмари; зазоріло,

І Гесперіди¹ нам свій усміх шлють.
Любов з лиця сльозу зітерла щиру,
Пролиту ради вас, брати мої!
На честь батьків цю праведну офіру
Складу – прийміть на щастя ви її!

Вже світла й чиста перед нами
Відкрилася святиня Красоти, –
До неї, як до матері, устами
Ми припадем, щоб рай у ній знайти;
І творча радість, пізнана віднині,
У нас пробудить ніжночулий дух,
І, наче пісня строгої Майстрині,
Магічний звук струни нам втішить слух.

Вже вмієм книгу зір читати
І клич любові можемо збагнуть.
Братерство нам звеліло в лави стати
Й верстати Духом визначену путь.
Ми зневажаєм вихватки гордливих,
Примарність зведених в уяві стін.
Знов огнищам плугатарів дбайливих
Складати буде людство свій уклін.

Вже юнаки під стягом волі
Стоять, великі й сильні, як боги,
І – геть! – всю гидь розпусти і сваволі
Вони розтродать, знищать до ноги.
Вже істини непереможний геній
Злітає, гнівних крил розкривши змах.
На землю Месник шле в грозі священній
Свого орла як вісника звитяг.

¹ Г е с п е р і д и – в грецькій міфології німфи – дочки Геспера, божества вечірньої зорі. Оселю мали далеко на заході, де стерегли сад з золотими яблуками вічної молодості.

Отруйна мла тоді розтане,
Елізій¹ вкриє пишнота цвітінь,
Але не втихне, впавши, Ореллана²
І не приспить осоння Героїнь!
Що наша сила і любов безкрая
Посіяли, – посіви ці зростуть,
Зазнають внуки втіхи урожаю,
А нам безсмертя пальму віддадуть.

Тоді кінець твоїм турботам,
Сучасносте, – твоїм надіям край!
Ми свій посів своїм же згубим потом; –
Борці ж міцніше сплять в землі нехай!
Гордливіш славна тлінність піднесеться,
Стрімкіше з наших випнеться могил,
І над могилами елізіум зведеться,
Божеественність нових надасть нам сил.

Щоб вколисати дух наш хмурий,
Лунає ліри дзенькіт чарівний.
В божеественній гармонії Натури
Знаходить Цнота краший вияв свій.
В душі картини лесбоські³ буяють, –
Натхнений їх благословінням ти!
Буденну рабську хтивість подолають
Пречисті насолоди Красоти.

Любові вищої можуть
Зміцняє молодих орлів політ.
Як дружби всемогутньої напуття,
Зіходять зорі Тіндарідів⁴ у зеніт.

¹ Е л і з і й, елізіум – рай, едем (*старогрець.*)

² О р е л л а н а – одна з приток Амазонки. Гельдерлін вважав, що це водоспад.

³ Л е с б о с – острів в Егейському морі. Стародавні греки вважали його за батьківщину поезії.

⁴ Т і н д а р і д и – сузір'я Близнят, Кастора і Поллукса, персонажів з грецької міфології, синів спартанського царя Тіндарея, символів нерозлучної дружби.

ГІМН ЛЮБОВІ

Лугом, по траві зеленій
Весело блукати нам.
Радощі для нас – священні,
А природа – це наш храм.
Геть з очей печаль тривожну!
Згинь, турбото навісна!
Хай любов у душу кожду
Входить, радісна й ясна!

Сестри й браття, зневажайте
Переляк нікчемних душ!
Пісню всіх пісень співайте,
Руки стиснувши навкруг.
Там, де виноград на схилах, –
Зупиніться й гляньте вниз:
Скрізь любові сяють крила,
Добровісно сяють скрізь!

Це любов на діл, на квіти
Сипле вранішню росу,
Вчить напровесні любити
Теплих вітерців красу.
Це вона із Оріону¹
Вказує земні стежки
І в морів глибинь солону
Всі спрямовує струмки.

Це вона з цвітінням лану
Сполучає нетрі гір,
Сонцем в тишу океану
Клониться за кругозір.
Глянь! Вона з землею лучить
Неба світлу висоту,

¹ О р і о н – назва сузір'я.

Не дає негоді мучить
Матір людства пресвяту.

Крізь пустелі й океани
Це любов шляхи кладе,
Стяг звитяги полум'яний
Над вітчизною зведе.
Це вона звергає скелі
І чарує, наче рай.
Її посмішки веселі,
Як весна, втішають край.

Нею зміцнені, навіки
З пут увільнимо наш крок.
Злинем, вільні і великі,
Нашим духом до зірок!
Клять і поцілунків знада
Думать не дає про час.
Вічносте, твоя відрада
Надихає душу в нас!

ГЕНІЙ ВІДВАГИ

Гімн

Хто ти? Простер, як власну здобич,
Безмежність світу перед себе ти.
Владарю! Хочу я з тобою обіч
В Плутонів дім¹ під звуки струн ввійти.
Так бігли, з шалу й дикої відради
До хмар піднісши буряні пісні,
За Вакхом вслід знетямлені менади
Крізь доли, і ліси, й ущелини тісні.

Колись від іскорки малої
Ти полум'ям, як я, спажнув чимдужч

¹ Плутонів дім – потойбічний світ.

І вибіг, повен сили молодії,
З нічної тьми своїх дрімучих пуц.
Тебе Потреба вчила, як, простерши,
Дубця тримать в невмілих ще руках;
Відтак, убивши ворога уперше,
Левину шкуру ти на плечі вдяг¹, –

Отак юнацька міць героїв
З природою вступила в боротьбу,
Та Дух, згордівши з дивних тих двобоїв,
Забув про роду смертного судьбу.
Юнацтво горде! Сміла юнь народів!
Вона на тигра кинула аркан,
Дельфінам розтанцьованим на подив,
Вона скорила буйний океан.

Я часто чую, геній мужніх,
Твій поклик! Давні повісті про час
Геройських дій і подвигів потужних
Втішають душі виснажені в нас,
Але волієш ти до тихих ларів
Іти, де світ митця свій має схов,
Де для Незримого величних чарів
Шляхетний дух тче віршувань покров.

.....
.....

Проте грізний ти, Боже сміливих,
Коли твої слова крізь тьму й туман
Приходять вістю істин заяснілих,
А племін правди спалює обман.
Так Громовержець блискавиць ярінням
Вражає твердь наляканих долин,
Як ти являєш вбогим поколінням
Народів скін і велетнів загин.

¹ Поет говорить про Геракла як образ відваги.

На терезах ти досконалих
Все зважуеш, – на тогу меч змінив.
Від слів твоїх тремтять Сарданапали;
Мов келих хмелю, валить їх твій гнів.
Дарма лякала в подобизні звіра
Прадавня тьма твій Трибунал святий.
Ти Немезіді покладав офіри,
Та чув і шепіт безневинних ти.

Прикрий, о генію відваги,
Мене щитом божественним! Прикрий
Всіх безневинних. Перемоги спрагу
Щедרותно ти в серця юнацькі влий!
О, не вагайся! Карай, долай, виблискуй,
Величність Правди ненастанно шир,
Аж доки з часу темної колиски
Дитя небес не встане – вічний мир.

ГРЕЦІЯ

Хай би там, де стелять тінь платани,
Де Кефіс тече серед лугів,
Де юнацтво прагло слави й шани,
Де Сократ серцями володів,
Де над гомоном гучним агори
Радості братерський клич лунав,
Де Аспазії між миртів сяли зори,
Де Платон едем свій будував,

Де весну пісні вславляли радо,
Де потік народу гомінкий
Плив на пагорб, в храм святий Паллади,
Дякувать заступниці своїй,
Де в часи солодкі краснослів'я
Людський вік минав, мов сон богів, –
Якби там тебе, мій любий, стрів я,
А не тут, де нині серцем стрів!

Ах, тоді інакше б ми зустрілись, –
Ти б співав про Марафон мені,
І в очах би усміхом відбились
Запалу найвищого вогні.
В груди влив би ти чуття потуги,
Дух вінком лавровим би сповив,
І тягар життєвої задухи
Подиху відради б не гнітив.

Бачиш ти іще зорю любові
Чи рожевосяйну юнь свою?
Ах, в Еллади радості святковій
Ти б забув про років течію!
Там, як племінь Вести, сявав вічно
Мужністю й любов'ю людський вид.
Вічна юність там цвіла велично,
Мов заживши плоду Гесперід.

Ах, тоді, в оті часи відради,
По-братерськи міцно недарма
Покохав би ти народ Еллади,
Лив за нього сльози крадькома.
Зачекай! Настане час для дії, –
Божества він звільнить від наруг,
Хоч ніде питомої стихії
На землі не знайде світлий дух!

Аттіка – вона героїськи впала,
А туди, де сплять сини богів,
Де на древні мармури порталу
Журавель зажурено присів,
Знов весна із усміхом блаженним
Сходить, – та їй сестер не знайти
На Іллісу¹ падолі священнім,
Нині вкритім терням самоти.

¹ І л л і с – річка в Греції.

Прагну я в далекій тій країні,
Де співав колись Анакреон,
У тісній спочити домовині
Поруч тих, хто вславив Марафон.
Ах, нехай мої слова останні
Линуть вдаль, до грецької землі!
Зводьте, парки, ножиці захланні, –
Я уже між мертвих, в їх числі!

ДО ДІОТИМИ

Вийди й поглянь, скільки радості скрізь;
он на свіжому вітрі

Віття гаїв тріпотить,
Наче кучері танцівниць; мов на лірі бреньливій
Повнорадісний дух
Грає, дощами і сонцем осяявши землю із неба;
Струни співають тремкі, –
Ніби в любовному спорі, гомоном тисячолунним
Звуки летючі пливуть.
В зміні солодких мелодій і світло, і тіні проходять
В далеч за гори кудись.
Небо торкається спершу брата свого, потоку,
Сріблом тихеньких краплин,
Потім спускається й нагло звергає коштовний ладунок,
Схований в серці його,
І на потік, і на гай, і...

.....
І світла зелень гаїв, і відблиск небес у потоці,
Змерхнувши, гинуть з очей,
І верховина самотна гори, де бескеття й хатини
Туляться їй до боків,
І, мов ягнята, узгірки, скупчені біля підніжжя,
І рясноцвітні кущі,
Вовною ніжною вкриті, що наче п'ють з прохолодних
Світлих джерел гори,

І стуманіла долина з її нивами і квітками,
І пишний сад поруч нас, –
Все – і близьке, і далеке – раптом зникає в сум'ятті,
Гасне сонячний блиск.
Врешті небесна повідь перегриміла над нами,
І змолоділа земля
Разом з щасливими дітьми радо виходить з купелі.
Сяйніш і жвавіш
Зелень гаїв мерехтить, золото квітів іскриться,
.....
Біло все, наче отара, що гонить вівчар до потоку.

ДІОТІМА

Входь, принеси мені радість ти, що стихії скорила,
Втішила музу небес, втішила хаос часів,
Гуркіт боїв заглушила мирними звуками неба,
Щоб усі рани зрослись в смертному серці людей,
Щоб передвічна натура людства, велична й спокійна,
Дужче й світліше звелась із шумовиння доби.
Входь же, красо живодайна, в серце жадливе народу,
Входь до гостинних домів, входь у покинутий
храм!
Доки живе Діотіма, мов ніжні квіти узимку, –
Доти всім палом душі прагне до сонця вона.
Хоч уже сонце душі, цей світ найясніший, зникає
І тільки бурі ревуть в п'ятьмі морозних ночей.

ЕМПЕДОКЛ

Шукав ти життя, шукав, але тобі
Священний вогонь з глибин землі сяйнув,
І, прагненням страшним
проїнявшись,
Кинувся ти вниз, в полум'я
Етни.

Розтануло перло, вкинуте в вино,
Свавільною царицею, – так і ти
Своє все багатство, поете,
Жертвою в чашу поверг
кипучу.

Для мене ти святий, як влада Землі,
Яка тебе, сміливий стратенцю, зрелася.
Я б теж, як ти, в безодню
кинувсь, –
Стримує мене тільки кохання.

ДО МОЛОДИХ ПОЕТІВ

Брати! Мистецтво наше дозріє, коли
По-юнацьки відшумує і досягне
Спокою краси, – лиш будьте
Побожні, як греки були!

Любіть богів, дружіте зі смертними,
Зневажте шаленства! Покиньте описи!
Якщо ваш вчитель вам прикрий, –
В природи питайте порад.

СОКРАТ І АЛКІВІАД

«Чому, святий Сократе, вподобавсь тобі
Цей от юнак? Чи не знаєш гідніших ти?
Чом на нього так любо
Задививсь, як на божество?»

«Хто глибше мислить – любить повних життя;
Молодість цінує отой, хто бачив світ.
Мудреці перед смертю
Тішитись вміють з краси».

ПІСНЯ ДОЛІ ГІПЕРІОНА

Ви плинете в сяйві, вгорі,
По обширах ніжних, блаженні генії!
Вас легко торкаються
Горні вітри,
Мов пальці арфістки –
Струн священних.

Долі не знаючи, наче приспана
Дитина, дихають небожителі.
Схований скромно
В цнотливій брості,
Вічно цвіте
Дух ваш святий,
І очі ласкаві
Дивляться в тихій
Ясності вічній.

Там нам спочинку
Ніде не зазнати.
Хитаються й падають
Стражденники – люди,
Живучи наосліп
З доби на добу.
Так вóди на скелю
Зі скелі спадають
Всякчасно, у безвість, униз.

ВЕЧІРНЯ ФАНТАЗІЯ

Спокійно присів біля хати спочить
Орач; з-над вогнища снується димок.
Вечірній дзвін гостинно кличе
Подорожніх в затишок оселі.

Вертаються до пристані кораблі,
В далеких містах весело відшумів
Базарний шум; на тихих ганках
Друзям вже зготовано вечерю.

А як же я? Тут прості люди живуть
З доробку й праці; відпочинок і труд
По черзі змінюються. З чого
Тільки моє серце завше ние?

На небі вечірньому квітне весна,
Буяють троянди і світ золотий
Ряхтить. Хай зведе мене вечір
Вгору на хмаринах пурпурових!

Хай вітер і світло там розвіюють
Мій біль і любов... Це благання мое
Прогнало чар, і знов, як завше,
Темно й самотно мені під небом.

Приходь, дрімото! Мабуть, в мене душа
Надміру прагне. Тривожна юності,
Замріяна, ти відпалала!
Сходить світла і лагідна старість.

МОЯ ВЛАСНІСТЬ

Вже сповнився спочинком осінній день,
Сік вичавлено з грон, і стоять сади,
Червоні від плодів, що з віття
Падають на землю, мов подяка.

На нивах, де по стежці я тихо йду,
Достиг для трударів задоволених
Той скарб, що принесе багатство
Людам після їх трудів щасливих.

Ласкаво дивиться з неба сяєво
Крізь листя дерев на працьовитий люд,
Бо також радіє, – не тільки
Руки людей ці плоди зростили.

Чи ти, золоте, осяєш і мене?
Чи ти, вітровію, й на мене війнеш,
Принісни, як раніш, відраду,
Сповнивши, наче щасливцям, груди?

Ах, був і в мене час троянд, та пройшло
Блаженне життя, – і лишилися мені
Згадки про нього, що їх часто
Зорі золоті нам навівають.

Щасливий той, хто в парі з коханою
У хаті своїй в ріднім краї живе, –
Над долом, де він потрудився,
Краще для нього і небо сяє.

Як видерте з власного ґрунту стебло,
Зів'яне і зотліє душа того,
Хто тільки в присмерку, нещасний,
По землі священній походжає.

Я прагнув звестись до небесних висот,
Крізь бурі сягнути осяяних днів!
Мінливі божественні сили,
Борючись, груди мої терзали.

Та нині я тихою стежкою йду
До гаю, що гору листям золотим
Укрив. Хай чоло мое вкриють
Зорі спогадами золотими!

Ачей, врятую смертне серце своє,
Знайшовши для нього десь сховок тривкий,

Тоді мене дух мій бездомний
Все життя вабить кудись не буде.

Стань, пісне, ти сховищем дружнім мені,
Дай щастя! Тебе я любовно, як сад,
Плекатиму, щоб в нім ходити,
Вкритий цвітом твоїм вічно юним.

Звичайно й просто я житиму тоді,
Хоча поза мною дужі хвили час
В даль гнатиме, та мирне сонце
Буде сприяти ділу моєму.

Благословіть, небесні сили, людей,
Їх власність, а також і долю мою
Благословіть! Хай передчасно
Парки не втнуть моїх марень нитку.

ЗАХОДЬ, КРАСНЕ СОНЦЕ...

Заходь, красне сонце! Адже ж тут тебе
Вони не впізнали і зневажили,
Бо понад потомленим людством
Ти проминаєш тихо й невтомно.

Я радо бачу і захід твій, і схід.
Владичне світило, ти тишиш мій зір.
Тебе я обожнюю мовчки,
Сяеш мені ти, мов Діотіма.

Посланнице небес, я чую тебе!
О Діотімо! Люба! Я очі звів
І вдячно узрів над собою
День золотий угорі. Заграли,

Оживши, ключі, а на темній землі
Зітхнули палко навстріч мені квітки,

І, всміхнувшись крізь срібні хмари,
З благословінням Ефір
схилився.

КОЛИ КРІЗЬ ДАЛЕЧ...

Коли крізь далеч, що розділила нас,
Мене ти ще бачиш, як бачив колись, –
Згадай хоча б одне щось добре
Ти, о моїх страждань учаснику!

Згадай, що жде на тебе укохана
У тім саду, де в темні й страшні часи
Себе отут знову знайшли ми,
Над священним потоком прасвіту.

Скажу: одне щось добре побачила
В очах твоїх я, коли, відходячи,
По-дружньому ти озирнувся,
Хмурий, замкнутий в собі чоловік.

Як час відпливав і яка тишина
Була в душі, хоч правду вже знала я,
Що згодом розстанусь з тобою.
Так! Визнаю – я твоєю була.

Як справді хочеш все, мною пізнане,
Листами вписати в пам'ять, викликать
Зі споминів, – я теж бажаю
Розповісти про минувшину все.

Була весна чи літо? Ніжних пісень
Співав соловей, живучи між пташок,
Що поруч в кущах приховались.
Пахощі дерев овівали нас.

Над стежкою, на галявині, на піску,
Де ми ступали, приязно й радісно
Вклонялися нам гіацинти,
І фіалки, і тюльпанів квітки.

На стінах плющ зеленів. Зелена мла
Алеї лагідно вкривала. Сюди
Надвечір ми йшли, гомоніли,
В очі дивились одне одному.

В обіймах моїх оживав той сумний
Юнак, що покинув оселю свою,
Куди мене кликав печально.
Назви всіх гарних місць він пам'ятав

І все прекрасне, що й для мене було
Теж рідним, – благословенні обшири
Квітучої землі вітчизни.
Часом він сходив крадькома з вершин,

Звідкіль дальнє море видніло, однак
Ніхто там не жив. Подумай-но про ту,
Котрій є відрадою згадка
Про чарівливий день, що починавсь

З освідчень таких або стискання рук,
Яке нас едало. Ах, горе мені!
То щасні дні були. Небавом
Присмерки зажурені надійшли...

«В прекрасному світі самотний я», – так
Ти завше казав мені, любий! Але
Не знав ти того...

Генріх Гейне

(1797–1856)

ДІАНА

Це масивне гарне тіло,
Жінки колосальний чар,
Віддалось без зайвих чвар
Прагненню моему сміло.

От коли б своєю хіттю
Я до нього сам припав, –
Тільки б шкоду з цього мав!
Так, побитий був би миттю.

Бачу груди, горло й шию
(Вище зір мій не сягне), –
Хай рятує Бог мене,
Якщо мати це посмію!

1833

ГОРТЕНЗІЯ

Вірив я раніш: цілунки,
Що беру й даю жінкам, –
Це правічності дарунки,
Прислані судьбою нам.

Так серйозно я кохався,
Так поважно цілував,
Наче був зобов'язався
До виконання цих справ.

Що тепер цілунок вартий,
Як і дещо інше теж?

Легковажно, наче жарти,
Ти береш його й даєш.

1833

ДО ГЕОРГА ГЕРВЕГА

Гервег, ти – жайвір залізний,
Лунає від співів твоїх вишина,
Де промені сонця сяйнули.
Невже дні зими проминули
І справді в Німеччині квітне весна?

Гервег, ти – жайвір залізний.
Коли ти витаєш під небом отам, –
З очей своїх землю втрачаєш.
Весна, про яку ти співаєш,
Є тільки в тій пісні, що вигadaв сам.

1841

Звели мое обличчя й тіло
Розпеченим залізом рвать,
Звели шмагать оскaженіло, –
Та не вели чекать, чекать!

Звели мене на муки взяти,
Ламати кості ніг і рук,
Та не вели дарма чекати,
Адже ж чекання – гірша з мук!

На тебе марно ждав я вчора
Десь до семи. Ти не прийшла.
Душа моя шаліла, хвора,
Без тебе, відьмонько мала!

Так нетерпець мене вгортає,
Мов тисне кільцями змія.
Біжу, лиш дзвоник залунає, –
Ні, це не ти. Знов никну я.

Ти не прийшла, – аж серце рветься,
Й шепоче сатана як стій:
Цей лотос часом не сміється
Із тебе, лобуре старий?

1853–1856

КОНЯКА ТА ОСЕЛ

По рейках, немов блискавиця прудка,
Гнавсь паровоз моторний,
Маяв над щоглою-димарем
Дим наче прапор чорний.

Поїзд промчав повз обійстя якесь,
Де біла коняка стояла,
За тин задивившись, а поруч осел
Жував будяччя помалу.

Довго дивилася поїзду вслід
Шкапина і враз, лякливо
Здригнувшись, промовила сумно вона:
«Мене потрясло оце диво!

Якби від породи уже не була
Коняка така я біла,
То, певне, – о Господи! – шкура моя
Від ляку б цілком побіліла.

Готує недоля жахливий удар
На нашу породу конячу.
Я – біла коняка, але майбуття
Для себе я чорне бачу.

Нас, коней, заб'ють конкуренти страшні –
Оці парові машини.
Тепер у поїздки та мандри людей
Везтимуть залізні тварини.

Тож людям для мандрів і виїздів їх
Ми будемо не до речі, –
Сіно, прощай! Овес, прощай!
Хоч загибай з голоднечі!

Серця людей – немов граніт.
Задурно людина ніяка
Не дасть і шматочка. Ще й геть прожене, –
І з голоду згине коняка.

Не можемо ні красти, ні лізти в борги,
На їхню людську манеру,
Не вмієм влещати, як люди чи пси,
Тож нас віддадуть шкуродеру».

Зітхаючи, скаржиться кінь отак,
А довговухий тим часом
Жер преспокійно свої будяки,
До їдла будучи ласим.

Він морду собі язиком облизав
І став говорити шкапині:
«Не хочу думками про майбуття
Сушити собі голову нині.

Для вас, гордих коней, можливо, уже
Загрозливі дні недалекі,
А ми, тихомірні осли, в майбутті
Не бачимо небезпеки.

Вам, білим, буланам, рудим, вороним,
Таки доведеться загинуть,

А нас, віслюків, клята пара ота
З своїм димарем не замінить.

Які б не розумні машини були,
Що їх побудують люди,
Але віслюкові за всяких часів
Життя забезпечене буде.

Ні, Бог не покине слухняних ослів,
Які свій обов'язок знають
І так, як їх предки побожні, щодня
Вантаж до млина тягають.

Мірошник працює, меле млин, –
Тяжкі лантухи мучиці
Везу до пекарні, де пекар пече
Для люду хліби й паляниці.

Такий кругообіг природи, в яким
Крутиться світові звично,
І так, як незмінна природа, осли
Незмінні лишаються вічно».

М о р а л ь

Дні рицарства давно пройшли.
Тепер і коні, і осли
Удосталь мають – бідне бидло! –
Вівса й сінця собі на їдло.

1855

З ПОЛЬСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Адам Міцкевич

(1798–1855)

ЗАЛИЦЯННЯ

Доки оспівував доченьку кохав, –
Слухає мама, а дядько читає,
Тільки зітхнув про привабливість шлюбу, –
Слухаю я, вся родина питає.

Мама про села й про душі бурмоче,
Дядько – про грошики, ранги, доходи,
А покоївка в прислужника хоче
Звідать, чи мав я любовні пригоди.

Дядечку, мамо, – одну маю душу
І на Парнасі – мої володіння;
Гроші пером заробляти я мушу,
Ранги – майбутнє надасть покоління!..

Чи я любив? Це питать не до діла!
Вмію любити? Ладен доказати:
Кинь служника, покоївочко мила,
Стукни вночі до моєї кімнати.

1825

ДВА СЛОВА

Як з тобою вдвох лишаюсь,
Ні про що я не питаю:
В очі, в губки задивляюсь, –
Може, ті думки вчитаю,

Що таяться в бчках любки, –
Може, ті слова впіймаю,
Що не змовили ще губки.
Чи потреба є тлумачить,
Що волю чути й бачить? –
Річ не дивна і не нова,
Люба дівчино, два слова:
«Мій коханий!»
Мій коханий!»

Не знайду й на тому світі
Образ інший, більш жаданий, –
Хай лише отих два слова,
В погляді твоїм одбиті,
Видні всюди, знову й знову
Бачить зір мій полум'яний,
Хай мотив той ненастанний
Я від раннього світанку
Аж до присмерку вчуваю:
«Мій коханий!»
Мій коханий!»

Слухав би оцю співанку
В варіаціях без краю.

1825

РОЗМОВА

Моя укохана! Навіщо нам розмова?
Чому, щоб почуття з тобою поділити,
Не могу душу я у душу перелити?
Чому розмінюєм її на дрібність слова,
Яке раніше, ніж до серця долетить,
Змарніє на вустах, в повітрі зникне вмить?
«Люблю тебе, люблю!» – ці зойки сторазові
У тебе збуджують лиш скаргу і скорботу,

Бо неспроможний я всю глибину любові
І гідно висловить, і виявить достоту.
Я сили не знайду, як в летаргічнім сні,
Я натрудив уста зусиллям цим даремним,
Та зараз їх зіллю з устами я твоїми,
Щоб розмовляти нам биттям двох серць таємним,
Зітханням пристрасним, цілунками палкими,
І розмовляти так багато днів і літ,
Докиль не згине світ і як загине світ.

1825

З «КРИМСЬКИХ СОНЕТІВ»

ЯСТРУБ

На верховині Кікінеїз (до...)

Нещасний яструб! Бурі його збили
З небес, в чужі закинувши краї;
Він мокрі пера розгорнув свої,
На щоглі сівши, зморений, безсилий.

Вмостився він, як в хащі лісовій, —
Його не схопить тут рука безбожна.
Він — гість, Джованно, а гостей не можна
Ув'язнювать, бо відомстить борвій.

Згадай мого й свого життя події!
В життєвім морі бачила страхіть
Ти тьму, й мене теж буря не щадить.

Навіщо ж знадні ці слова й надії?
Сама в біді — плетеш на інших сіть.

Юліуш Словацький
(1809–1849)

МЕЛОДІЯ. I

1

В душі моїй горить блиск щастя і надій,
І сміхом радості моє обличчя сяє.
Ні, маю на лиці я посміх не такий,
Коли моя душа в собі печаль ховає.

2

Не довго променює я радісним лицем,
Бо гасне сміх, в душі лишивши жаль, мов кару.
Так захід сонця млу поймає багрецем,
Холодну і смутну оздоблюючи хмару.

3

Купуєм щастя ми ціною мук і бід,
Незгода почувань терзає дух людини,
Але, опалений промінням сонця, цвіт
Іще жадливіш п'є холодних рос краплини.

4

Ох, насолод життя найкраще той зазна,
Хто сприйме молодим дари щасливі долі,
А той, чие чоло вкриває сивина,
В минулім хай живе!.. Минуле гоїть болі.

5

Надгробцем перед ним закрите майбуття,
Він так, як змолоду, не вчує насолоду.

Мов сонце взимку, – блиск одрад його життя
Осяє хмуру млу, та не розтопить льоду.

1826

МЕЛОДІЯ. II

1

Коли б знайшов я десь тебе достойний дар,
Його б оддав тобі, не гаячись хвилини.
Квіток Софіївки я бачив пишний чар,
Блукав квітчастими ланами України.

2

Та серце зрадило, роз'ятрило жалі!
Цвіт папороті я хотів тобі зірвати, –
Ні, видно, не росте цвіт щастя на землі
І щастю справжньому на світі не блищати.

3

Прийми ж цю квітку, хоч вона непоказна,
Та біла, мов святе чуття в душі невинній.
Як чуле серце, враз в ніч місячну вона
Розгортуює листки, лле пахощі невинні...

4

Коли б повірив я казанню мудреців, –
Бажав би, щоб чуття ти мала менш вразливі,
Але ніколи той, хто сумувать не вмів,
Не зможе оцінить і дні життя щасливі.

5

Нехай, коли сльоза твоїх торкнеться вій,
Мій лишок радості твоє лице прикрасить,

Коли ж, мов іскра, жаль сяйне в душі твоїй, –
Надія золота нехай його пригасить.

1826

ОДА ВОЛЬНОСТІ

1

Злети, світлий ангеле волі,
Над мертвим полинувши світом!
Уже на вітчизни престолі
Сплелися вінки пишним цвітом
І пахощі в'ються з кадила!
Поглянь же: це світ обновився, –
це люди живуть по-новому!

Поглянув – і в небі ясному,
Засявши до небокраю,
Розкрив він над Польщею крила
І слухає гімн цього краю.

2

А там уже на нас чигає в тьмі віків
Неволі дух – він гордо топче трони;
Гнучись під тягарем кривавої корони,
Він мовить щось, але не зрозуміти слів!
Цеobelіск, – письмом, накресленим на нім,
Колись він тішив люд, вгортався млою диму,
Та зараз, перенесений до Риму,
Він – мертвий камінь, непотрібний всім.

3

Колись вся Європа здавалась
Єдиним готичним собором,
Де вірою арка в'язалась,

Вінчалась небесним простором...
Там голосом старця тремтливим¹
Вістилися вироки долі
Землі можновладцям гордливим,
Бучній королівській садибі, –
І промінь освіти поволі
Заледве продерся крізь шкельця в соборній
розцвіченій шибі.
Якийся чернець біля брами²
Спинивсь, не явивши покори, –
Він з Богом боровся словами.
Не прагнучи з Господом згоди.
Упали, захитані словом, собори, –
Проміння засяяло щире...
Цей первісний подих свободи
Був первісним подихом віри.

4

Зросли, мов сосни, до небес, царі і королі.
Хіба знущання з людських прав до помсти не волає?..

На Альбіону острівній землі
Був Кромвель. Хто про Кромвеля не знає?..
Він кров'ю Стюартів залив ступені трону
І не зійшов на трон, погордувавши ним.

Чим є тепер король усього Альбіону?
Блискучим привидом, марою,
Щербатим місяцем блідим,
Що в сяйві сонячнім видніється порою.
Та руки велетнів взялися до стерна,
Святиню прав несуть численні покоління.
Дивіться: за труною знов труна
Ввіходить під хмурне Вестмінстерське склепіння!³

¹ Тремтливий старець – папа римський.

² Чернець біля брами – Мартін Лютер.

³ Вестмінстерський собор у Лондоні, де могили найвидатніших людей Англії.

5

Об Нбвий Світ іспанське б'є весло...
Там продають слабших дужчі,
Там, в Нбвім Світі, в тьмяній пущі
Скорботне дерево зросло¹. –
Під ним, трудом зморивши груди,
У мріях про щасливі дні
Гуртом лягали спати люди,
Гуртом вмирили уві сні,
І смертю сон їх сплачувавсь, бо долі,
Бо волі вольної наснився їм прихід.
Але зросло там дерево неволі,
Зросло над трунами, – могилою був світ.

Усе покрила тьма бездонна,
І дух останньої людини погаса!
О ні! На заклик Вашингтона
Американець воскреса,
І над чолом його корона –
Святої вольності краса.
А смерті дерево – це щогла яснодзвонна.
Повсталим на гнобителів яса!

6

Тож ночі не бува над вільною землею?
Свобода, як орел, летить до всіх країн.
Бог вільні племена вкрив ласкою своєю;
Героїв нагородить він.

7

Чому так тужно дзвін гуде
З сільського бідного костюлу?

¹ «В Америці є дерево, назване деревом смерті. Людина, яка засинає під ним, вмирає». Цю легенду наведено в примітці Словацького до цього вірша.

На цвинтар люд сумний іде,
Схиливши голову додолу;
Труна, а за труною діти,
Знайомих мовчазний гурток.
Молитви шепіт сумовитий
Колише вогники свічок.
Ідуть на цвинтар через браму.
Труна – на синовім плечі...
Йдуть, чорний розпач несучи,
Жалобу чорну і нестяму.
Чому вони такі смутні?
Чому поиняв одчай родину?
Лишилась спадщина рідні,
А сам він, лігши в домовину,
Забуде смутки та жалі...
Брати! Він вмер – він був останній у селі,
Хто бачив вільну батьківщину!
Сини іще в жалобний одяг вбрані,
Хоч вільні землі вже належать їм.
До батьківських могил, брати кохані,
На них гукати й кликати ходім!
Ачей, почують заклик наш з могили?

8

Я бачив, як юнак, ще повний моці й сили,
Вогню душі не змігши побороть,
Кричав: «Чом пуг моїх не розіб'є Господь?..»
Але навкруг – мовчання безвідмовне,
Тож сам він одказав: «Я є життя владар!»
О слово, розпачу страшного повне!
То завданий його думкам удар
Збудив у нього мисль таку жахливу –
І впала смертна тінь на голову гордливу.
Але одна ця мисль думок зродила сотні, –

Які могутні ті думки скорботні!
Їх розум множить, збільшує, снує
І з недовірством злитися дає...
О недовірство! Світоч пекла злий,
Що нищить сни і мрії розганяє!
Чи є чесноти?.. Ні, чеснот немає,
І лиходій уже не лиходій!
Але високі почуття людей
Ти важиш хибно і недбало, –
Так людство думало, і людство закричало:
«Хвороба віку – дух недужий цей!»
Та тьма була лиш провіщанням сонця.
Свободи ангел вже прийшов,
Свобода має оборонця.
Так зводьте ж світлі чола знов!
У даль морську рушайте, смілі!
Вперед спрямовуйте кермо!
Крізь люті хвилі пливемо,
Хтось, може, впливе із хвилі!
Подібні ми до тих плавців,
Які в глибінь морську пірнають
Крізь вир розгойданих валів,
Що ними крутять і кружляють.
В глибинах зникне не один,
Але хтось вирине з глибин,
Корали винісши прозорі.
Сурмить він в Амфітрітин ріг¹,
Та згине там багато з них,
Навіки залишившись в морі.

1830

¹ Амфітріта – в грецькій міфології богиня моря.

ПОХОРОН КАПІТАНА МЕЙЗНЕРА

Його труну взяли з шпиталю друзі,
Щоб поховати десь в кутку глухим.
Ні мати сліз над ним не ляля в тузі,
Ані хреста могильного над ним!
Ще вчора був він повен зваги й сили,
А взавтра вже не буде і могили.

Хоча б йому поклали в домовину
Під голову вояцьку карабін!
Ще димом пахне дуло карабіну,
Що з нього бив по Бельведеру¹ він.
Хоча б у серці вража сталь чи куля!
Так ні! Шпитальне ліжко і кошуля.

Чи він гадав в ті ночі світло-сині,
Коли вся Польща твердо меч звела,
Коли сумний він спав, як в домовині,
Та, клич зачувши, сон зігнав з чола,
Коли стискав руками карабіна, –
Чи він гадав тоді, що так загине?

А от сьогодні вийшов сторож з брами,
Прийшли й відьми, що трупи стережуть.
І розчинили двері перед нами,
Питаючи: «За братом ви, мабуть?
Чи це не той, в яким учора люди
Ще говорили? Чи не він ось буде?»

З його лица стягли рядно шпитальне,
Кривавий плат, яким прикритий був,
Очима він вглядався в сяйво дальнє,
Але від нас обличчя одвернув.

¹ Б е л ь в е д е р – палац у Варшаві; в нього першого стріляли польські повстанці 1830 року, бо там жив царський намісник.

Відьмам внести звеліли домовину,
Назвавши братом мертву цю людину.

Нас приголомшив вид нужди такої,
Хтось запитав: «А де ж його ховать?»
І відповів нам сторож в супокої:
«На тій землі, де Божа благодать
Дозволила до однієї ями
Складати труни з бідними мерццями».

Один з нас гірко кинув їм на сплату
Якусь монетку і промовив їм:
«Хоч Misereere відспівайте брату,
Поставте хоч горожу й хрест над ним!»
Мовчали ми, роняючи, як шану,
І сльози, й гроші в миску дерев'яну.

Хай буде хрест, ще й з написом бляшаним,
Щоб перед Богом він хвалитись міг,
Що був в полку дев'ятім капітаном,
Мав славу й честь од рицарів своїх
І ліг, нічим не скривдивши країни,
До складеної з датків домовини.

Ти, Боже, шлеш свої убивчі стріли
На оборонців краю з висоти!
Тебе цим прахом молимо щосили,
Хоч нашу смерть ти сонцем освіти!
Хай з брам небесних зійде день над краєм,
Хай бачить світ, як ми отут конаєм!

1841

НЕ МОЖЕ НЕДОЛЯ МЕНЕ ПРИГНОБИТИ...

Не може недоля мене пригнобити,
Я маю дорогу второвану й гожу;
Дорога ця: жити – страждати – творити,
І так я роблю, більш зробити не можу.

Кохання колишнього світлі години,
Посвітачі в сяйві зірниць заяснілі;
Тепер же значніші є справи в людини,
Великі й печальні, мов сонце на схилі.

Годинник життя наставляють ці справи
І дух, наче жайвір, з них в просторінь пряне.
Дай поміч ти жайвору, Боже мій правий, –
Хай весело злине, хай високо стане.

Я краще скажу: як життя пригасає,
Угору душа, наче ластівка, мчиться.
Дай поміч тій пташці, що в світло безкрає
Втопила свої звеселілі очиці.

1845

ДАЙТЕ ЗЕМЛІ МЕНІ СМУЖКУ ЄДИНУ...

Дайте землі мені смужку єдину, –
Чи забагато, брати мої милі?
Дайте хоч брилу, і постать людини,
Вільної духом, поставте на брилі, –
Зараз же я покажу вам увіч,
Що в тої постаті – двоє облич.

Дайте-но зірку мені найяснішу,
Сяйвом злотистим сповиту комету, –
Хай пролітає над пущами в тишу,
Ставши для Польщі за смертну прикмету, –

Зразу ж зберу свою міць потайну,
Крила розкину – і зірки сягну.

Браття! Коли я хилюся в молитві,
Молячись Богу за люд, за вітчизну, –
Начебто чую, як кличуть у битву
Рицарі, ворога гонячи грізно.
Бути отам. Путь по зорях знайду.
Зорі ж глузливо питають – де йду?

Зорі холодні, світів чортовиння!
Ваша невіра мене забиває...
Ходжу і так я, вже повен шаління,
Всюди говорю, що край наш палає,
Кидаю скрізь, мов свідоцтво, вогні, –
Ні, то лиш серце палає в мені!..

1846

В ОСТАННІЙ ДЕНЬ –
В ОСТАННІЙ ДЕНЬ...

В останній день — в останній день,
Тут пролітаючи, ви, птиці,
Знайшли сухого дуба пень,
Що мав рубці від блискавиці.

Ваш спів почувши, лісовик
Пізнав говірку батьківщини,
І показався людський лик
З-попід кори, зі спаленини.

Між листям лук зазолотів,
Корона блиснула, десниця.
Слов'янський бог в тім дубі жив,
І він схотів для вас явиться...

Ципріян Норвід
(1821–1883)

СИРОТИ

Чи бачив ти сиріт, коли в очах їх тужних
Раптова збудиться веселість? Та вона
На мить сяйне і миттю промина,
Втопаючи нараз у хмарах осоружних.
Нещасні дітлахи! Є втіхою для них,
Якщо згадає хтось батьків померлих їх,
Бо в молоді серця тоді знов ласка плине.
Вони – як лілія, що розтуля вуста,
Лиш промінь сонячний промкнеться з-за хмарини.
Нещасні дітлахи! Заможність зла й пуста
Глузує часто з вас, а старші кажуть, наче
Це й добре, бо «чому дурна дитина плаче».
І от, як наглий гість, приходиться втіха знов,
Розквітнувши, немов фіалка на галяві,
У час, як одцвіли всі побдрузи ласкаві,
Вона ж одна стоїть – і де знайти їй схов?
Куди не позирне блакитними очима,
Скрізь терня, колючки і пуща несходима.

Проте не всі такі сирітки нещасливі...
Я бачив юнака: у злиднях живучи,
Він гроші заробляв, робив удень, вночі,
Бо гроші ці були за джерело єдине,
Яким підтримував він матінку свою.
Тепер живе він сам, та згадувать не кине
Про незабутню мить, як неньчина рука,
Зів'яла і худа, прощала юнака,
І так було йому, як по грозі в гаю,
Чи як увечері, подавшись до костьола,
Зустріти ангела, що йде з-за видноколу.

Ще інакшого я бачив сироту,
Коли в колясці він пишався на майдані,
І гучно реготав, і лица мав рум'яні!
І цяцьку золоту.
Не був він сирота. Він – той, що зветься нині
Невтішним у журбі, як пишеться в листі,
Розісланому всім знайомим і родині
З запрошенням прийти на поминки святі.

Я згодом бачив ще одного юнака, –
Його юрба людей побожних уніка,
Коли ж на неї він прихильно скине очі,
У відповідь юрба на нього гляне так,
Немов закидати його камінням хоче, –
Байстрам був той юнак.
А він, їх зорами, мов каменями, битий,
Здолав би й всі кидьки, як рани, полічити,
І плаче він в журбі.
Десь в нього є рідня, та ждять її звідкіль?
Підходить часом він до входу в дім препишний,
Де в розкоші живе отець його зловтішний, –
Там з долею веде він довгий спір тоді,
Щоб не топтала мрії молоді.
Нещасний! Трапив він, як в комашнік мотиль,
І марно тріпотять його подерті крила,
І кращого життя не знайде він собі, –
Гурма страхіть йому шляхи всі заступила,
Вони стоять навкруг,
Скрізь пнуться знавісніло,
Терзають бідний дух,
Мордують бідне тіло.

Нарешті здивав я ще дивака одного:
Він по своїх батьках жалоби не носив,
При людях не ридав, на цвинтар не ходив,
Але нечасто хтось в очах побачив в нього
Промінчик радості, та й той, такий блідий,

Блимливий, схований, світився з-поміж вій,
Неначе в місяця так блимати навчався.
Цей хлопець з дня, коли зі світом привітався,
Нещасний був, проте на це він не зважав,
До неба поривавсь, робив, що мав робити,
Земних цурався справ.
Невдачі зазнавав він у дрібницях навіть,
Немов біда його обрала за мету.
Безвинно наражавсь на лихо й тяготу
І рвав лиш колючки, коли тягнувсь до квітки...
Оцього сироту не хтіло щастя бавить,
Та, в небо дивлячись, він зрік мені слова,
Що сиротиною себе не відчува!
Тоді я очі теж собі до неба звів,
А зір у небі повно.
І в зорях прочитав я таїну тих слів,
Там сяяла вона виразно й ясномовно.
Душею скуштував я хліба цих слів
І вже не міг її відняти від небес, –
Так звабили мене їх подихи духмяні.

Тоді я взяв свої заплакані разки,
Молитву проказав в могутньому мовчанні.
От знов зведусь, нові вчуваючи думки,
І побіжу до вас зі словом невгомним,
І правди каганець вам радо простягну,
Вам, бідним дітлахам з тужливими очима.
Самотні ви йдете за тлумом похоронним,
Самотні мусите дивитись на труну,
Що вам смутні серця стискає невмолимо
І огортає світ вам в темну пелену!
О, ви – це квіти. Вас недоля зірве зла
І стане, сидячи на свіжій ще могилі,
Сплітати з вас вінки, покручені й змарнілі,
Щоб їх тулить собі до дикого чола.

1840

ДУМИ

Хіба вже таке камінне серце у Бога отого,
Що журна людина в нього не випросить анічого.

Кохановський

Дикі смутки, мов кілкового глоду чагарі.
Обросли життя отого марні пустирі,
Хмари небо затулили, – а якщо на хвилику
Сонце усміхом позлотить потемнілий світ,
То цей усміх нетривалий сятиме стільки,
Скільки сяє чародійний папороті цвіт.
Стогне, долю проклинає, скаржитись людина,
Раптом, знов підбадьорившись, вгору зводить зір,
Дивиться – ачей і справді в небі є щілина,
Крізь яку заглянуть можна у небесний шир.
Та в сльозах одчаю тоне, никне око зряче,
Мучить біль людину, серце кам'яніє вмить,
Небо ж, замкнуте, як завше, і тепер мовчить,
Не сміється і не плаче!
А тоді той, званий *глуздом*, справжній труп чуттів,
Появляється й доводить мудро він людині,
Що сягти небес негоден людських дум порів,
Що для дум є досить місця й в затишній хатині,
Він немовби каже: «Краще жити у труні,
Там ні бурі, ані сонця не буває, ні!»
Бідна, ох, людина бідна! Що вона подіє?
Має ждати, доки в серці все не спопеліє?
Груди висхнуть, очі згаснуть, стьмариться життя, –
Так вона і буде в світі вікувати з одчаю,
Гарна, зблідла, штивна, наче неживе дитя,
Наче утла урна, повна попелу до краю?
Бідна ти, людино, бідна! Чи путі оманні,
Як веслом, думками креслиш в неба океані,
Чи над полем батьківщини хилишся в труді,
Щоб для рідних засівати добрим збіжжям поле, –
Скрізь і завше пробуваєш в скрусі і в біді:

Не мине біда *ніколи!*
Що? Ніколи? Ні, *ніколи* не було й нема
На оцім малім кургані, названім землею,
Бо *ніколи* – те, що вічність стверджує сама,
Те, що тільки Бог змовляє мовою своєю,
На землі нема *ніколи*. Ех! Нам сльози втруть
Навіть порошок в жменьці, якщо воля Бога.
Тож пройдем життя достойно – недалеко путь –
Без омани і без блиску марного отого,
Що лише бруднить людину. Далі, друзі, йдім!
На чолі кривава пляма не бруднить сумління,
Рана зкровлена на грудях не ганьбить людей,
Бо вона – мов ієрогліф муки і боління,
Що його не розуміють на землі, та в небі
Знайде тлумача для себе
Знак священний цей!
Тож ходімо далі, друзі! Далі до могили
З піснею, що гордо ллється з людських серць ясных!
Тож ходім, борімось, доки вистачить в нас сили,
Тож ходімо, не корімось шалу й буревію, –
І нехай усі співають співом душ своїх
Пісню про Любов і Віру, пісню про *Надію*.

1840

БУРЯ
[Фрагмент]

Сміливо, юначе! Хоч близько безодні,
Хоч знову гуркочуть громи небесами,
Ти кинеш пристанище марне сьогодні
І вийдеш, увінчаний іскор зірками.
І струмись гірський, нездоланий у плині,
Ти пройдеш, хоч він вивертає і брили;
Тебе обмине навіть камінь в лавині,
Здаля загарчавши, мов песик безсилий.
А ти, сам-один в дикім розпалі битви,

Не станеш ні в кого рятунку благати,
Не станеш шептати плачливо молитви,
Якій перед бурею вірив зятято.
І відданість буде тобі талісманом.
Хай інші, покинувши весла лякливо,
Вклякають, а ти у борні з океаном
Ухопиш його за розвихрену гриву.
Нехай роззявляється моря безодня,
Як паща, захланна й жадлива надміру, –
У хмарах засяє десниця господня,
Простягшись до тебе, щоб витягти з виру.
Сміливо ж борись за мету свою чесну,
Якщо навіть лавр твоїх скронь не торкнеться, –
В звитягах наступників дух твій воскресне
І подвиг твій ввись монументом зведеться.

1841

АМІНЬ

*Пані Софії Залеській
від земляка-мазура*

Амінь значить: хай буде так.

Його закривавлене тіло гаками
Раби імператора геть потягли
І десь там за цирком жбурнули до ями...

А ангели в небі співать почали
І пальмовим віттям розквітлим махали,
На землю навіявши пахощі ті,
Які за прояву чудес уважали
Укляклі у млі катакомби святі.
Вчуваючи повів пахноти отої,
Ронили із рук вони несамохіть
Дошки таблиць чи папірусів звої
Й питали: «Це *слово* так гарно пахтить?»

Так мученик трапив до раю святого,
А тіло його зжер хробак у землі.
Тож змовив якийсь поганин: «Що з того?
Чи правда не випадком є взагалі?
Чи тигр оцю правду крізь пащі щілину
Не вицідив, наче закровлену слину?»

Проте залишилися од вмерлого шати,
Один прокажений до них був приник,
І раптом одужав, і став він співати
Їм славу... І рушили тлуми калік,
І діти сліпців повели за собою
До шат цих, співаючи славу юрбою.

Усі, хто заслаб на проказу ганьби,
Усі, в кого очі посліпли від муки,
Затулені чорним серпанком судьби,
Усі, кого вразив параліч розпуки,—
Коли б кожен з них доторкнулись долів
Тих шат, під якими Європа на груди
Поклала скривавлену ладанку слів,
Тоді б, не злякавшись прокльону
страшного,
Звелись, як народи одужалі, люди
На відповідь всім, хто промовив:
«Що з того?»

1847

ПРОМЕТІДІОН

Частина перша

БОГУМИЛ

*Діалог, в якому йдеться про мистецтво
і становище мистецтва jako форми*

Отож про Шопена в нас бесіда йшла
(Чи є у нас кращі за нього артисти?):

– Ціню в ньому болі за польські діла –
Не смуток його романтично-імлістий.
Хоч в мене знаючість з мистецтва мала,
Про музику дещо я можу сказати,
Бо знаю достоту, не гірш од митця,
Що музика нам одчиняє серця,
Як той, хто ввіходить до власної хати...

.....
– Це добре, але, – Богумил відповів, –
Найперше я б *задум* художника звірив,
Чи правди Народу він не споневірив,
Чи він, застидавшись, її не втаїв,
Щоб з оплесків марних втішатись душею
І славу собі здобувать голосну?
Він правду підніс над труною своєю
Чи звівсь, бо спирався на правди труну?

– Моралі оці непотрібні для справ, –
Так з молоддю вкупі Констанцій сказав, –
Бо там, де вдавання, там правда є всує, –
Скрізь тільки наслідування панує...
Чи в тому є музики значення й сила,
Щоб, як ієрогліф, її розглядать?
Або, дослухаючись рад Богумила,
Народної правди в Мазурці шукать?

Краса до вподоби є кожному завше,
Замкнуть в сповідальнях не можна краси.
Гоп-гоп! Мчи, мій конику, пута порвавши...
Гоп-гоп!.. Богумиле, що ж відповіси?

Присутні сміятися стали, – це значить,
Що правди розкрито уже джерело,
Що вміли бесідники все розтлумачить, –
Про красне мистецтво більш слів не було.

Лиш кілька музик завелись між собою
Про те, чи мистецтва життям є життя
І що уважати за творів суття,
Де духом суть числа, а дух є лічбою.

Тож знову звела свою зброю розмова,
Вчуваючи власної правди вагу,
Бо є тайні сили, що думку нагу,
Яку вже відкинуть людина готова,
Знов раптом запалюють на свічнику...
Кажу вам, що *слово* в незмірності власній
Подібне на архітектуру таку,
Як ті от споруди, просторі й прекрасні,
Що в них, – мудреці так гадали старі, –
Містився був *дух* на покрівлі вгорі
Або між колон, що кружганком здійсались...
Так з *духом* цієї розмови теж сталось.

Маврицій промовив: – *Красою* не звім
Того, що, мовляв, *до вподоби* є людям.
Краса – те, що *мусить* подобатись їм.
Так само й *добро* називати не будем
Приємним, – добро робить кращими нас...

– Тож значить, – Констанцій утрутився враз, –
Краса є подібна до аристократа?
Сягти її може лиш каста одна?

– Ні, двоє, бо й касті (якщо це так звати),
І вольному серцю доступна вона.

– Гоп-гоп!.. Хай пісні ці невчені, народні!..

– О ні! Не годиться їх звати цілком
Невченими так, як це робим сьогодні,
Зібравшись докупи за чайним столом.

Багато з них – золоторунні ягнята,
Їх вовна повинна цінитись людьми,
І глибші *глибини* таїть з них багато,
Ніж ті, про які помишляємо ми.

– Є аристократи й між прбстого люду,
А прбстим буває і аристократ, –
Амвросій докинув.

– Отож і я буду

Казать про *гармонії* вічної лад, –
Тут граф обіззався, – я стверджую сміло:

Де *лад*, там *гармонія*, там красота,
Де ж нелад і хаос, там чортове діло,
Дияволів з ангелами суєта!

Тому дисципліна, – так світ мене учить, –
Це ланка, що з нами гармонію лучить.

Хай *долі своєї*¹ пильнує всяк з нас,
А гармонізує всіх генерал-бас!

– Дозвольте, – Амвросій просунувся знову, –
Хіба проти ланок або ланцюгів

Бодай хто з бесідників тут говорив?

Про *круг* ідеальний говорим, панове, –
Байдуже, де ми не побачим його:

А чи в тріумфальних воротах майданів,

Чи в шлюбній каблучці, чи в ланці кайданів,

Чи на ланцюжкові брегету свого...

¹ Не *долі своєї*, а *хреста свого*, себто справи громадської, – так, згідно з християнством, навчали б Графа [який тут (в діалогі) є містичним графом] наші батьки з-під Відня. (*Примітка автора*).

Озався один радикал-замаховець:
– Спасибі, Амвросію, ми – заодно,
Я завше гадав, що і ти є *людовець*..

– Мене не тягни у своє племено,
Не хочу блукати я фраз манівцями... –

Скричав радикал. – Не крути перед нами!..

Тут встав Богумил: – Про мистецтво йде річ.
Невже може річ оця, всім зрозуміла,
Заводити нас так далеко, аж пріч
Думки розкидать?.. Річка духу скипіла,
Але ще в глибинах, мов арфа, бринить,
В безоднях, поволі стихаючи, грає...

.....
– Кохані мої, заспокойтеся, цить! –
Гукнув Владислав. – Богумил хай співає!..

– Та що заспівати? Щось треба до слова,
А слово присвячене нині *красі*.
Отож і закінчуймо нашу розмову
Ми гімном розмови...

– Кажи! Згодні всі,
Хоч, може, почуємо пісню ми звичну...

.....
– Спитаю людину я передковічну,
Спитаю її я про сутність краси,
Людину не заздру і щиру на слові:
«А що про *красу* ти мені повіси?»
Відкаже: «*Краса – це є образ Любові*».
Отак крізь віки і крізь простір далекий,
Де Інд, і Єгипет, і Перси, і Греки,
Гранітом, і злотом, і потом людей
Відкаже мені на мій запит оцей,
Затисши в руці молоток, Прометей.

Краса – це є образ Любові. Людині
Являлась краса в цій подобі повік
І в мить, коли в Божий вглядалася лик,
І в час, коли бачила Бога в дитині, –
Жадає людина красу осягти,
Хоч кожен несе в собі тінь *красоти*
І в кожному хоч *порошинка краси є.*
Хто в серці красу непохибно носив,
Хай скаже граніту: «Живи, як я жив!» –
Відчути живим себе камінь здоліє,
І, може, він пальцем торкнеться повік,
Мов той, що прокинувся зі сну, мандрівник...
Нехай би один оживив мертву брилу,
А другий дав райдужні барви стіні,
А третій в деревах одчув дивну силу
Склепінням долоні сплітатъ в вишині,
А інший підніс би колонами вгору
Премудрі акорди псаломного хору,
Щоб так розповісти, як твір був воскрес,
Коли поривалась душа до небес,
А річ, нею створена, вниз полетіла,
Мов листя осіннє чи груша дозріла.

Отож і слухач, і глядач є так само артистом,
Хоч перший – *прем'єром*, а той – незамінним
хористом,
Та в опері навіть з хористів бувають прем'єри,
Прем'єри ж марніють, якщо їм нема атмосфери.
Отак і співається пісня любові прадавня,
Часами – забута, часами – і славна, й преславна...
.....
Нехай же *цю пісню слухач у душі доставляє.*
.....
На небі є так, що ж на світі з піснями буває,

Я, практиком будучи, викладу людям практичним:
Як той камінець, що у хвилях в струмку бистротічним
Обточений рівно, так пісню обточує *праця*,
А праця є справді *найбільша практичність у світі*.
Я передковічну людину питаю знов нині,
Вона скаже правду, не вигадки несамовиті,
Бо панцир історії криє її від гордині...

– Ти нам розповів про красу... ще й про *працю* скажи. –
Адам-Прометей, що лежав на землі, раптом звівся
І так розпочав: – Ви – ледачі! Вам силу в душі
Цікавість збудила, коли про *красу* я розвівся,
Говорячи вам, що вона *божим профілем* є, –
Ми ж, профілю тіні, за наші гріховні діяння
Лиш рідко являємо це подобенство своє.
Скажу вам про *працю*. Ёство її – згуби шукання,
А пісня – клич праці, її повсякчасне волення.
– Був Інд шукачем. Він шукав, взявши лампу в долоні,
Знайшов, з чим шукав. Так розшукував Перс у погоні
І мав, за чим гнався. Єгипет у Нілі шукав
І згріб, чим ловив. Так шукали Етруски і Греки,
І Римлянин, світу владар, і Парфянин далекий,
І всякі інакші – і не полічити їх лав!..

Продовжуймо ж нашу розмову свободну
Про красні мистецтва і пісню народну.
Отож уявіть, слухачі дорогі,
Що це так матерія грає з нудьги, –
Проціджує сяєво, чистить півтіні,
В безбарвній, як безкрай Сибіру, пустині
Відроджує думи забуті про Бога.
Невже *красотою* те стане для вас,
Що вам самолюбний підказує час

Чи примха якогось гурточка одного?
О ні, придивіться: в такі от часи
Марні *добро* – друга сутність краси, –
Стає самолюбне воно, дріб'язкове,
До користі зводячись обов'язково.
Тоді і земля для людей – затісна,
Докіль не порве блискавиця запони,
Докіль знов не вдарить гроза голосна
І вал не зведеться, громохкий, червоний...

Бо *сййва* священного в глечуку не зберегти
І сіллю землі не приправить кухонне варіння,
Бо те є прекрасне, що кличе людей до мети, –
До праці, а праця і є краси воскресіння.
Тому щонайбільшим поетом є прбстий народ,
Що бронзові руки з труда землеробського має,
А віршник – це тільки письменний пророк і рапсод,
Що понад землею з піснями своїми витає.
Тому простий люд і найбільшим музикою є,
Музика ж його язиком полум'яним стає.
Найкращим істориком Цезаря світ визнає,
Бо Цезар творив на коні, а не сидячи в кріслі,
І в мрамур врубав Мікеланджело сам свої мислі...

Діяльність і пісня – навіки об'єднані враз,
Як муж і дівця, що шлюбом побрались назавше.
Образить мистецтво – як жінці завдати образ,
Як людськість образити, підлі *інтриги* почавши,
В зальоти удавшись... Тому Прометей наш, Адам
Гукає: «Я праці життя своє марно віддам
Без тебе, о пісне!» – Кричить, наче пісня волає,
Та *пісня пісень*, що, тепер непочута, лунає.

О Польщо! Тебе запалив Бог піснями,
І ти загорілась, як світоч землі.
Мужик твій, що герць з ним ведуть москалі,
Те робить, що сказано в пісні словами,
І царство разять його співи-жалі!..

Діла дивовижні... Та є ще дивніші –
Пісні твої, Польщо, часи найтемніші
Проживши, звелися, немов злотокрилий
Посвітач... І звуки, як арфи, бриніли,
Йдучи полонезом по землях Європи,
Та й досі не маеш ти форми для вмісту:
Видовбуючи з алебастру канопи,
Їх з надто малих ми вирізуем брил,
І форми у нас на один всі копил.

Хто любить, той прагне бодай любі тіні
Угледіти – матері, батька, рідні
Чи й Бога самого... І прикро мені,
Що жодній іще мазовецькій картині¹
Не випало стягом мистецтва звестись,
Що краківський камінь забув про розмови,
Що хати мужицькі криві, як колись,
Що згинули польські в костьолах основи,
Що лики священні похнюпились ниць.
І форма, покривджена поділом краю,
Волає від ґрунту до шпилью дзвіниць,

¹ Автор «Маккавеїв на попелищі своїх домів» та «Матері Божої Снігової» перший відчув вагу народного мистецтва і розпізнав його напрям. Орловський був художником *місцевим*, а не *народним*: зображував речі природні, але не *природу речей*, зображував те, на що *позирав*, але не те, що прозирає. (*Примітка автора*).

Благаючи в ангела дати його вайю.
Багато хто з шляхти втішався із чар
Краси Аполлона або Афродіти,
Та в хаті не вмів він скласти димар,
Не вмів порядно й садок посадити,
І він не згадає, як ставить амбар,
Про те, що *корисне* саме не буває –
Краса, не питаючи брами, входить!

Хто любить, той радо хоч тінь любу бачить,
Хоч слід, що дорогу до любої значить,
Хоч руки розкидані дороговказу,
Хоч хрест, хоч літанію, повну екстазу,
Хоч вежу камінну, що йде в блискавиці,
Аби тільки глянути Богу в зіниці.

Любов є смілива, безстрашна, зухвала,
Хоч знає, що мусить конать, як конала,
Хоч знає, що тягне для себе на муку
Численні хрести, мов стовпи акведуку,
І кров'ю ввіллється в каскади багряні,
Що вічно звергаються в сонячні хлани.

Любов всяка інша, не стверджена ділом,
Є мисленням мислі безплідним, безсилим...
В нас *S h a r i t a s* значить те саме, що й *A m o r*¹, –
Це слово *Любові* одне, неподільне,
Його не заглушить вже логіків гамір,
Воно, як *звитяжець*, безсмертне й всесильне.

¹ Не хотів би переступати межі, визначеної для неука, проте якщо це й ересь, запитую, що таке *акт прагнення*, стигмати тощо...
(Примітка автора).

О Греції! Всі тебе люблять. Це видно
Із кожного мармуру в зламках і в брилах,
Із копіювань (через них мені стидно
За наші часи), із колон стрункотілих,
Плачливо сповинутих зверху акантом,
Із ламаних віршів, проказаних з палу,
Із птахів Сократа з очей діамантом,
Із F і l o s твоєї, ти люба до шалу!..

О Риме! Тебе за колишне ми любим,
За кодекс, нам лишений варваром грубим,
Хрестом не закреслений навіть донині,
За Цезарів, їхні фальшиві святині,
За мову латинську твоїх вчених камер:
Ми кажемо – R o m a, навпак буде – A m o r!

О Польщо! Замучені – провід духовний
Митців. Їх мистецтво – то попіл жертвний¹...
Чи знає Вітчизна про це? Чи збирає
Мистецтво там кров'ю політи врожаї?

Де ж польської пісні галуззя квітує?
Казав іще Конрад в в'язниці своїй,
Що тут він її *заокруглення чує*
І бачить приваби, заховані в ній,
І, наче рукою торкнувшись, милує...
Хто любить, – шукає очима він очі,

¹ Геройство є вершиною мистецтва; воно є половиною місяця на прапорі праць людських, себто мистецтва, але половиною, обернутою до землі; другою половиною, обернутою до неба, є мучеництво. (Примітка автора).

Вчувати хоч дух її кучерів хоче;
Хто любить, – мале за велике вважає,
Йому кожен промінь надію зміцняє.
Він мислив безплідних і марних не зносить,
Він дії жадає, апостольства просить,
Він втілитись прагне, як в подвиг – борець,
Як Бог – у костьол, як в сивізну – мудрець.

О, най би одну десь каплицю побачить,
Таку хоч, як хатка мала небораки,
Де польський би дух міг себе розтлумачить,
Накресливши символи – розквіту знаки!
Де б муляр, тесляр, каменярь, добрий сницяр,
Поет і, нарешті, страждалець та лицар
Все знов *почали*¹ у молитві і дії...
І де б вони мармур, і тес, і метали,
І бронзу, і польську модрину з'єднали
Під постатями, що підносяться в нас,
Як в серці скали, непохитні весь час.
О, в папороті гарно різьбленим листі,
В листках конюшини, в стокротці зористій,
І в кожному розмаху кіс, і на фресках
(Де образи мученицькі базилянок),
О, навіть в дрібних і хистких арабесках,
Споріднених з вдачею наших краянок,
Побачимо ми, що бальзамом любові
Там скріплено бронзу і камінь в будові...

.....
Ізраїль колись був поширював віру
(Тоді пережив свої кращі години),
Він вірив, та віру геть знехтував щиру,
Хоч стрінув месію в обличчі дитини!..

¹ З н о в п о ч а л и – себто почали наново, з новою силою. (Примітка автора).

О, жах мою душу морозом проймає,
Бо чую, що втратить ми віру готові,
Ту віру, що всіх воскресінням втішає.
Чи стане вона за підпору любові,
Щоб втримати людства тяжку піраміду?
Тремчу, і молюсь, та й іду з круговиду!..

Куди? Чи піду я до тих мудреців,
Відомих у царині духу знавців,
Що звать мене практиком матеріальним?
Таж дух їхній – пустка, думки – поготів,
Їх форми не сповнені змістом загальним.
Їх дух – тільки *місце для духу*. Піду
До прбстих людей, там пошану знайду,
Там вглядять містичну в мені піраміду...
Так в сні Прометея блукаю без сліду!

.....

Та цить!.. Про *красу* говорили тут ми,
Отож позапалюй посвітачі в урнах
І будь-яку статую грецьку візьми,
Позрубуй їй руки, і ноги в котурнах,
І плечі, і голову, – перед людьми
Хай зводиться торса обрубана брила,
Проте в ній за сотню живих більша сила,
І це не почвара сліпа кам'яна, –
Якщо в ній вціліла хоч жилка, вона
Постане, воскресне!.. Рубай до останку,
Не знищиш матерії... Киньмо ж гаданку!..

Скажу про *красу*, що уже говорив:
Хай в Польщі мистецтво зведеться на славу,
Мов *прапор над вежею людських трудів*,
І не на повчання, і не на забаву,
А так, як *апостольська справа найвища*,
Як *ангельських хорів молитва найнижча*.

О, т р у д – розвивається він поступово,
Хоч згодом і зникнуть труди непотрібні,
Бо стане *будовою в духу* будова,
Бо згине жадоба, смаки згинуть хибні,
І являть німотній природі пошану,
І діло свою заспіває осанну!..

Не злочин татарських руїнницьких зграй,
Що в цезарстві Каїна по небокрай
Осяює блиском пожеж риштування,
А прийде *любов'ю полегшений* труд,
Не пісня конання, а гімн *виконання*
І праця всіх праць, яку звершує люд.

.....
Він змовкнув. Хтось кинув: – Промова

незвична, –

Хтось другий озвався: – Верзня ексцентрична, –
А інші порадили все це списати
У зошит, по змозі найтовщий (!), з додатком,
Якого б не хтіли ніде купувати,
Читали б охоче, хвалили припадком,
Якого б у Лейпцігу видали нині,
Де, може, поникши в тюрмі на соломі,
Із хліба щось ліпить наш польський Челліні, –
Він створить Розкуту в орловім шоломі!..

Гаразд, якщо з віршів оцих не загине
Хоч двоє, тоді-бо, як каже прислів'я,
У сховище слова впаде дві краплини...
Так будь же здоровий, читачу...

Кінчив я.

Кінець діалога Богомил

1850

ВИПРОБИ

Благословенна пісня малино́ва,
Благословенна пісня калинова,
Благословенні неба сині хлані,

Отари хмар, порвистим вітром гнані,
Колосся, розколихане по полю;
Гармонія душі – не тільки в болю:
Щоб стати піснею, перед порогом
Ти стань, дихни – і дихатимеш Богом!

Благословенні пахощі весінні,
Коли дерева зводяться в цвітінні;
Вони з землі колонами зростають
І в небі грають їхні віти срібні,
До арф, весною ладнаних, подібні,
Схились, бо гімн «Свят! Свят!» вони співають.

Благословенне і над чужиною
Повітря чисте: міррою пахкою
І лавром запашним воно відгонить
І апельсини золотить під небом,
Де кожен камінь, наче Мемнон, дзвонить
І кожен ланець може бути Фебом.

Благословенні і степи безкраї,
Ці океанські прбстори безлюдні,

Де промінь сонця спочиву не має, –
Його тручають гори ізумрудні,
Гордливі, наче дух стихій завзятих,
Який не дасть себе комусь топтати!

Благословенні і тумани, й тиша
Ісландії, що глибша і тривкіша
За ту, яку мерці в труні вчувають, –
Тому, можливо, й смерть свою картають.
Там дном до dna глибини моря й неба
Наставились, вглядаючись у себе;
Там хвиля зацімила;
Там, втихнути звелівши слову, тиша
Проводить бесіду із Словом слова,
Яке свого ще не кінчило діла.
Там океан гладінь свою колише,
Мов почалася знов його обнова
І мов землі звершилася будова,
Але не втишив він ще хвилювання
Від спогадів про час свого повстання,
Коли не був ні першим, ані другим –
Ані кінцем, ані початком новим,
А був таїн передпотопних сховом,
Розорюваним духа дужим плугом.

Благословенна й легковажність вдачі,
Яка, де краще буде їй, шукає,
Де тихнуть віку клопоти гарячі,
Де молоком поезія втікає
В твої уста, де щедро і відверто
Свої дари несе природа люду,
Де кожну слізку в тебе буде втерто,
Поділено твій кожен смуток буде,
І де б ти сам, думок натхнений летом,
Оточений обранців людських хором,
Став *арфою*... Я хотів сказати – *поетом*,
Але казати це слово трохи сором.

Благословенне те і те на світі,
Та в мене серце не благословило
Тебе, о місто-велетню, могило,
Де гинуть квіти і серця у цвіті!
Де, дихаючи, подих інший чуєш,
Де тільки по чужих слідах крокуєш,
Де ні твої чесноти, ні провини
Не є твоєї радості причини;
Гукає брук на тебе: *«Ти собою
Вже не еси! Проходь!»*

Поміж юрбою
Ідеш, і натовп мимо тебе рине, –
Якщо отут не згинеш смертю злою
І спів твій незакінчений не згине,
Якщо не втратиш ангельства у співі,
Відкинеш геть все випадкове й хире,
І вчую я твої слова журливі:
*«Мій Боже! Як гнітить це небо сіре,
Подібне на одіння ветхе й дроне».*
О, я тоді твоїй повірю Музі,
Яка в соборі невидимим стане,
Немов підпора на сапфірнім прuzzi!

Благословенні й мислення облуди,
Хоч я до них не мав ніколи віри.
Вони – це різних шкіл і діб кумири,
Які, хоч не існують, але всюди,
Мов справжні владці, світом володіють,
Вони єдиним словом *«швидше!»* вміють,
Як скіпетра залізного клюгою,
Примушувати натовп їм вклонялись,
Хрестом оборонялись – не рукою,
Труною від удару заслонялись.

Благословенні й марення, й примари, –
Хто підпаде їм, буде той щасливий!

Страждань Любові і за Віру кари
Він не пізнає, знаючи лиш *впливи*,
Що каже мода або час *всесильний*.
Проте він – мудрий, ти ж є *божевільний*.

Коли кризь відблиск сяєва отого
Побачу, що не сталась в тебе зміна,
Не здер одчай зорю з чола твогого,
Коли мені ти скажеш: «Я – *людина* –
Кохаю – *прагну* – простягаю руки,
Хоч золотими цвяхами пробиті,
До всього, що є кращого на світі,
Що цінять і шанують люди *сущі*», –
Тоді тобі скажу я без ошуки:
«Твої пісні – вони живі й живлющі!»

Та випроби отак би не кінчилиось:
Я б зачекав, чи арфу візьме тління,
Чи всохнуть пальці, що до струн тулились,
Адже ж був свідком Бог лише й каміння.
Любові безмір і тверді граніти
Тобі дано на розсуд твій і волю,
Щоб монумент *навічний* з них створити,
Бо смів ти *вірить*, *мучитись*, *любити*,
А це вже не Поезія – це доля!

1861

КОЛИСКА ПІСНІ

(До сучасних народних післярів)

1

Якщо предметові співзвучні *тон і міра*,
Якщо гармонія предметів *суть* пройма,
Тоді і рима там, і пісня там є *шира*,
Тоді *троїть*ся й *семерить*ся ліра
І пісня до кінця доходить там *сама*...

2

Умій вертати словам їх *первісне звучання*,
Бо в ньому криється їх таємничий вплив.
А рима?.. В сутності, а не в кінці рядків
Шукай її. Згадай про вічних зір палання;
Вони горять не там, де погляд наш їх стрів!¹

3

Народна пісня теж насправді є не те,
Що з неї робите тепера ви, на лихо.
Струмочки слів? О ні, блищання сліз святе,
Дихання теплоти – не просто заклик: «*Дихай!..*»

Так розцвітає жмут квіток, так чуйний птах,
Коли злітає ввись, над лугом заспівавши,
Ясніше бачить день отам, у небесах,
Усім *єством* своїм всі вражіння сприйнявши!

4

Тому не *нашими* пісні ці *наші* суть.
Бо щось божественне вони в собі несуть.
Тому, хоч я і сплю... Не я один – зі мною
Півлюдства також спить дрімотою одною.
Допомагає снить *темніше, глибше, дужче*
І *урочисто* так,
Мов око всевидюще!..

5

Народна пісня звідти вийшла, з дна
Людських глибин, вгамованих до краю,
Свій зойк, свій плин бере звідтіль вона,
А Бог її сам знає!..

1862

¹ Відомо кожному, що ані сонце, ані зорі не є там,
де зорові глядача ввижаються. (*Примітка автора*).

ЕПІЗОД

Про епізод один я оповім тобі,
Що під Садовою у битві стався лютий.
Послухай, поміркуй і скажеш, далєбі,
Що чимсь *загальним* є цей *епізод* по суті.
Чотири відділки уланів там зійшлись
Із чотирьох полків (всі сповнені потуги,
Всі зухи-земляки, не боюни якісь),
Одні з них — цісарські, а королівські — другі.
По цей бік голубі, червоні, жовті, білі,
По той — червоні, білі, жовті, голубі.
Які натури в них! Завзяті в боротьбі,
Відважні хлопці тут, там парубійки смілі.
Хоч ці — за цісаря, а ті — за короля,
Мундири схожі в них, подібні їхні коні,
Однакові стяжки, що майорять здаля:
Жовтаві, голубі, біленькі і червоні..
Побойще було, ще світові не знане!
Так! Під Садовою це сталося, мосцьпане!

1883

Тоді до підніжжя Арнольфа, як люд після днини жаркої,
Сідають і, знов повернувшись обличчям до рідного муру,
Пригадують в думі печальній, в посмертному супокої
Життя свого смутки колишні, давню його зажуру.

Ярослав Івашкевич

(1894–1980)

ЗІТХАННЯ

О т часом муляр, хоч і як спішить,
А спиниться, в долоні стисши цеглу,
І бистрим зором вдивиться в блакить,
Узрівши там щось смерті непідлегле,
Засяяле – чей, хмарка срібно-біла,
Дочка морів, по небу пролетіла.

Хотів би я, щоб прості люди ці,
Які цінують пісні хліб щоденний,
Спинились так із цеглою в руці
І небайдужно в мрій рядок пісенний,
Що в далечі згасає, мов хмарина,
Заслухались хоча б на мить єдину.

ШОПЕН

Він слухає, сховавшись у заростях бузкових,
Дівочий тихий голос, співання солов'їне,
Збирає з листя безу роси краплини чисті,
Щоб кинуть їх на землю, коли він землю кине.

В салоні він опустить на клавіші роялю,
Мов лебедів Бояна, свої похудлі руки,

І, наче квіти, збліднуть здивовані красуні,
А важне панство скаже: «Це – хоробливі звуки».

А мислі б'ють у серце, – нехай воно хоч мертве
Вернеться в ту країну, де бур виття страхітне
Плюндрує житла, храми, сади, серця, поеми...
Вернулось серце¹ й вічним троянди цвітом квітне.

СПОГАД

1

Над синьою Россю, по плесах і плавнях,
Лелека блукає і дзьоба підносить,
Хрести похилились на цвинтарях давніх,
Незайманих луків давно вже не косять.

Над ставом чийсь голос підводиться стиха,
В старому млині чути грюк і квиління, –
Вовтузиться там і страшить чортовиння,
Але й калачі там пече мельничиха.

Млини вікові, вітряки над горбами,
Спустілі трухляві церкви і каплиці,
Рвучке парубоцтво, ставні молодиці,
Садочки старі, що лопочуть вітрами.

В степу дикі коні вистрибують радо,
Буркоче й шепоче дід-пасічник хмуро,
І шумом дерев промовляє левада,
І хтось десь ридає, і грає бандура.

2

І знову те саме: наш дім дерев'яний,
Пожовклі дерева, хмарки переливні,

¹ Могила Шопена в Парижі, але його серце перевезено й поховано у Варшаві.

Закурений шлях, розспівалися півні,
З лушпинок своїх випадають каштани.

І знов почало в білих вікнах багрити
На заході сонце. Я граю у залі,
І сонячний відблиск лежить на роялі,
І знов по гриби подалися десь діти.

Здається, між сосон на нашій галяві
Зростають ще рижики, пружні й жовтаві.
Про це я дізнався сьогодні від доні.

Тоді – пам'ятаєш? – було їх теж стільки.
А ті два метелики чорно-червоні?
А ті рудо-сірі білки...

3

Хотів би побачити шир синіх рік,
І небо, і поле вільготне.
І більше не думать, що світ той і вік –
Життя моє безповоротне.

Вночі, як задовна, тихесенько встать,
Забути про вірші і прозу,
Піти і дивитись, як срібно на гать
Роняють росу білі лози.

Дивитися, як зеленава вода
Лице віддзеркалює, змерхле й оспале,
Хай втихне великості марна жада.
Багато минуло. Лишилось замало.

На самоті під старість
будь, співанко, зі мною.

Хто сивину погладить
пестливою рукою?

Побудь ти, слово тихе,
звучання перелітне,
щоб не було чекання
таке сумне й самотнє.

На скелі, на каміння
впадуть роси краплини.
Мое чоло остудить
співання тихоплинне.

Співання, що лунало
на дальньому Підгаллі.
Побудь зі мною, пісне.
розвій мої печалі.

Укупі поспіваймо,
подумаймо, кохана.
Побудь зі мною, пісне,
аж до самого рана.

Високі зорі ночі
спать не дають нітрохи, –
чи, може, то не зорі,
а смутки і тривоги

за тим життям прожитим,
за тим життям шаленим,
за тим духмяним сіном,
за місяцем зеленим.

На самоті під старість
я чую в тиші ночі:
іде косар – як пісня,
його коса брязкоче.

Він нишком до світанку
під вікнами блукає,
а на світанні трави
косою ударяє.

Побудь до ранку, пісне,
співай зі мною в парі,
бо от косар зелений
мене рукою вдарить.

... вмерти, заснути...

Воскреснути – значить зрости, як дерева,
Як дужі дуби, як високі ялини;
Воскреснути – значить відкинути камінь,
І кров, і мечі – і жагу блуканини...

Воскреснути? Трапити в коло оманне
І знову на брата підносити руку?
Який же то Бог вимагати з нас стане
Відплати за камінь, за кров і за муку?

Воскреснути – значить в глибинах дрімати
І марити там про погожу годину?
Воскреснути? Вмерти? Заснути? Конати
І раптом прокинутись у хуртовину?

Воскреснути – мови навчитися значить,
Дивитись, ходити, казати навчитись
І вперше себе між народу побачить.
Воскреснути – значить ще раз народитись.

Книжки моєї книгозбірні –
Лічба життя, що йде до краю.

Мов шати, що мені надмірні,
На себе людську мисль вдягаю.

За вікнами берези й сосни,
Сплетіння виноградних віт,
А далі небо світлоносне,
Притихле зараз, – то мій світ.

Я з ним зміряю зріст свій власний
І бачу, як щодня малію.
Над світом, де живу і мрію,
Росте гігантський день сучасний.

ШУМАН

Артурові Рубінштейну

Чи знаєш, як місяць встає в листопаді,
Як пахнуть терпким листопадом сливи?
Той самий, хоч інший, сидиш на естраді.
І я біля тебе. Такий же, можливо.

На тихих могилах, принишклих ізбоку,
Ще вогники світять крізь морок опалий.
Якого-то давнього-давнього року
Вітри українські ці звуки звивали?

Далеко лежать ті краї, ті простори,
Яких не сягнуть вже ні думи, ні очі.
Там сходить круг мертвих, як місяць, угору
І вітер зітханням у вітах шурхоче.

Твоєї ігри гострий контур навіки
Там злився з імлою, з оголеним гаєм,
І чути лише, як сам Шуман співає,
Немов із підземних глибин він жадає
Вивести тінь Еврідіки.

ІКВА¹ ТА Я

Я

Вербова водо, пахну́ща крином,
Звідкіль течеш ти зеленим плином?
Якісь бентежні і посмутнілі
Твої пахучі зелені хвилі.

О Ікво, Ікво, духмяна й тиха,
Вербовим духом твій струмінь диха.
Ти плинеш, бистра, солодка, гожа, –
Його зустріти гадаєш, може?

І к в а

Вже він не застить мені дороги,
Уже для нього мій шепіт – вбогий.
Вчуває гуркіт він океану,
Та я спішити не перестану, –
В його зіниці ще раз загляну.

Я

Зіниці згасли, немає тіла,
Лиш кістка черепа пожовтіла.
Волосся зв'яжуть, прах позбирають,
Здаля від тебе десь поховають.

І к в а

Я поспішаю, я прудко плину,
Ще, може, встигну, ох, може, зрину
За Стир і Прип'ять, Дніпром і морем,
Щоб там на нього накинуть зором, –

Там під вітрилом він мчить, самотний,
Вантаж узявши свій заповітний.

¹ І к в а – річка, що тече поблизу м. Кременця (нині в Тернопільській області), де народився великий польський поет Ю. Словацький.

АНТОЛОГІЯ
ПОЛЬСЬКОЇ
ПОЕЗІЇ

na wysokości Kikineis (do...)

Biedny jastrząb... wśród niebios porwała go chmura
W obcy zaniósła żywioł i dalekie strony;
Morską przesiąkły rosą, wichrami znużony,
Śród ludzi na tym maszcie rozłoczył swe pióra.

Lecz go żadna bezbożna nie pochwyli ręka;
Bezpieczny, jakby siedział na leśnej gałęzi;
On jest gościem, Giovanni! kto gościa uwięzi,
Jeżeli jest na morzu, niech się burzy lęka.

Wspomnij na moje, wspomnij na twe własne dzieje
I tyś na życia morzu widziała straszdyła,
I mnie wicher odpędził, słońca zlała skrzydła;

Po cóż te słowa miłe, te zdradne nadzieje?
Sama w niebezpieczeństwie, drugim stawisz siła.

Докіль пронижу морську пучину,
Докіль до нього я руки скину, –
Вже не поспію, вже не доплину.

Його печалі не заколишу,
Як колисала в човні раніше,
Коли із зілля свого рясного
Вінок русалчин плела для нього.

Ох, колисала його колиску,
Ох, вмила кожному кохану риску,
Була свічадом я для хлопчати,
А нині хочу труну гойдати.

Та путь далеку пройти ще треба,
А він від мене втече до неба.
Докіль долину, докіль доплину,
Вже не побачу ту домовину.

Я

Зажди-но, Ікво, зажди, ручаю!
Від нього й праху тепер немає,
Розпалось тіло, зотліли кості,
Душа ж витає у високості,

Хотів я бігти, щоб з ним зустрітись,
Щоб в нього – в зірку морську – вдивитись,
Щоб спів надводний його почути,
Спів, повний миру, спів, повний смуту.

Докіль я вирвусь з земної бурі,
Докіль звільнюся з кружіння віку,
Він, мов Люцифер – князь неба хмурий, –
Злетить угору, як тінь велика.

Дарма з тобою ми кличем разом, –
Нам не зустрітись, з небесним князем,

Зорі тієї не наздогнати, –
Ми йдем самотно, він мчить крилато.

Пливе під дужим, рвучким вітрилом
Над нашим світом, над небосхилом.
Докіль юдоль ми земну покинем, –
Уже не встигнем, вже не доплинем.

Він відлітає без повороту,
Вітрила хмар розгорта для льоту,
В небес пучини зорею рине...
Його вже скрили від нас хмарини...

ВЕРЕСНЕВІ ВІРШІ З ПАЛЕРМО¹

I

Що там вдома?
Сипле дощик.
Пес гавкоче.
Мла бліда.

Тяжко по шляху хлюпоче
череда.

Ні багрянцю,
ні порфіру.
Лиш буденних справ ознаки.
Боже,
якщо ти існуєш, –
не відкинь моєї дяки!

II

Не прикидайсь,
немов збагнути прагнеш

¹ П а л е р м о – головне місто Сицилії.

грецький жест
далекого Агрігента¹,

немов тебе бентежать
колони сосон,
що ростуть
у тебе перед домом,

немов тебе чарує
море бузків,
що сходять до Дніпра.

Ти шукаєш тільки
своєї молодості,
давно забутої, і зниклої,
і травами зарослої.

III СЕРЕНАДА

Vuona sera², Леопарде!³
А я родом з України.
Тут у вас жовтаві гори,
Там степи, поля, рівнини.

Там бузок цвіте барвисто,
Тут таке предивне місто,
В пальмах, в лаврах сині далі,
Лик Ісуса в Монреалі⁴.

¹ А г р і г е н т (Агрідженто) – місто в Сицилії. Руїни давньогрецьких храмів.

² В у о н а с е р а – добривечір (*ital.*).

³ Л е о п а р д був геральдичним звіром на багатьох старовинних сицилійських гербах.

⁴ М о н р е а л е – місто на горі біля Палермо. Храм XII віку, оздоблений чудовою мозаїкою.

Хто про що тут пам'ятає?
Валяться палаци сірі.
Дай свою могутню лапу, –
Будьмо в згоді, люди й звірі!

Ніч, як варта невгомона,
Зводить місяць – алебарду.
Хилиш голову ти сонну, –
Buona sera, Леопарде!

ВІРШІ З КИЄВА
ЯРОСЛАВОВІ ДОЧКИ

Далеко їм їхать! Взявши
Свічки, вирушають: Анна –
В Париж, Анастасья – до угрів,
В Норвегію – Лизавета.

Спинилися на порозі,
Дивляться пильно й відчайно.
Батьки кажуть в світ їм їхать:
– Києве зельний, прощай-но!

А з протилежного муру,
Де вгнулась арка строката,
За ними спідлоба стежать
Проникливі очі брата.

КРУГЛОУНІВЕРСИТЕТСЬКА

Тут, стримана, короткозора,
Висоцька¹ йшла повільно й гідно.
Було з-під куцого убору
Її стопу велику видно.

¹ Висоцька Станіслава (1877–1941) – видатна польська актриса. З 1911 до 1918 року жила й працювала в Києві, в польському театрі на Круглоуніверситетській вулиці.

Як вмере, ніхто вже не відтворить
Ні посміху, ні слів, ні кроку
По вулиці, що суне вгору,
Снігами вкривана щороку.

Ніщо змінити то не в силах,
Я чую й досі, як тупоче,
Я бачу блиск зіниць стемнілих,
Блесть посміху, глибокі очі...

РАНОК

А ранок встав, трояндний весь,
І свіжим подихом повіяв.
Не віриться, що близько десь
Вже спіє час останніх співів.

Вдяг ранок пишний стрій і пас,
Сяйнув рожевим виноградом
Не хочу вірити, що half past¹
Життя пройшло – та ще й з докладом.

Вітрець налінув з висоти
І листя закружляв над домом.
Мені здалось, немов це ти
Танцюєш з кимось невідомим.

ВЕЧІР

Світить вись. Хмаринки грають.
Ліс розлігся безбережно.
Пес чатує. Хміль збирають.
Вечір сходить обережно.

Мов саме собою сіно
Їде, – кінь у сіні никне.

¹ Half past – понад половину (*англ.*).

Над візком, як мак, племінно
Має хустка. Пугач скрикне

Й змовкне. Дівчина громадить
Ще валки. Реве корова.
Ніч цвіркун до себе надить, –
Бігти вже вона готова.

НІЧ

Згасли вогнисті виногради,
Над парками тиша панує,
І чути в темній мушлі саду
Те, чого аніхто й не чує.

Осявають сад безгомінний
Зорі, а не фейерверку ігри.
Ніч, троянди хитнувши сині,
Згадує «видовище тигрів»¹.

І, чуючи пісню Дніпрову,
Подихом тихим над парком плеще,
Дню повторює тіней мову:
– Не хвилюйся, божественне є ще.

1975

¹ У Піонерському парку колись влаштувалися циркові вистави.

З РОСІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Олександр Пушкін

(1799–1837)

ЛІЦІНІЄВИ

Ліцінію, дивись: учвал на колісниці,
Укритий лаврами, в блискучій багряниці,
Бундючно сидячи, Ветулій молодий
До юрб міських летить по вулиці гучній.
Дивись, як перед ним всі спину смирно клонять;
Дивись, як ліктори народ нещасний гонять!
Сенаторів, красунь, підлесників рої
На нього погляди спрямовують свої
І ловлять посмішку, його повік тремтіння,
Немов пророчисте богів благословіння;
І сивочолий дід, і діточки малі, –
Всі перед ідолом припали до землі:
Для них і слід коліс, в багні на бруку видний,
Є пам'ятник святий, пошани й честі гідний.

Народе Ромула¹, скажи, давно ти впав?
Хто уярмив тебе і владою скував?
Схилились під ярмом прославлені квірити.
Кому ж, о небеса, доводиться служити?
Невже Ветулію? Ганьба землі моїй, –
Сидить між мудреців цей юний блудодій,
Коханець деспота сенатом кволим править,
На Рим надів ярмо, вітчизну всю неславить,
Ветулій – римлян цар!.. О сором, о часи!
Чи відданий на скін ти, всесвіте, еси?
Та хто під портиком, своє чоло схиливши,

¹ Р о м у л – за легендою, був асновником Риму.

Закутавшись плащем і патерицю звівши,
Повз тлум людей спішить похмуро перейти?
«Дамете, друже наш, куди прямуєш ти?» –
«Мовчу я і дивлюсь, не знаю – де ітиму;
Я – рабства ворог злий, іду навіки з Риму».

Ліцінію, стривай! Хіба не краще й нам,
Вклонившись лагідно фортуні й давнім снам,
Старого циніка собі за приклад взяти?
З розпусним містом цим простившись, утікати?

Тут продається все: закони, честь, права,
І консул, і трибун, і красота жива.
Нехай Гліцерія, струнка красуня наша,
Що спільна є для всіх, мов для кружляння чаша,
Для інших неуків свої тенета в'є!
Не личить слабкість нам, коли вже й зморшки є;
Бундючній юності облишмо гри веселі:
Хай безсоромний Кліт¹, слуга вельмож Корнелій²
Гендюють підлістю й з нахабством гультяїв
Повзуть од панських брам до брам багатіїв!

Я серцем римлянин; несу в душі свободу;
В мені не гине дух великого народу;
Ліцінію, ходім якдалі від турбот,
Безумних мудреців, оманливих красот
І, долі заздрої зневаживши удари,
В село перенесім батьків священні лари³!
Там в холодку дібров, на березі морським,
Знайти неважко нам тихенький, світлий дім
Де, більш не боячись народного свавілля,
Під старість в самоті зазнаємо дозвілля,

¹ Кліт – один з полководців Александра Македонського, був забитий Македонським під час бенкету.

² Корнелій Нерон – стародавній римський історик.

³ Лари – в Стародавньому Римі родинні святині.

І там, замешкавши в спокійному кутку,
При дубі, що горить в огненнім коминку,
Згадавши давнину за предківським фіалом,
Свій дух я розпалю жорстоким Ювеналом¹,
В сатири праведній змалюю кривду й лжу,
Звичаї цих віків нащадкам покажу.

О Риме, краю зла, розпусти, лиха й чвари!
Прийде жажливий день, день помсти і покари.
Я бачу величі суворої кінець:
Паде, паде у прах твій світовий вінець.
Народи молоді, сини боїв звитяжних,
На тебе піднесуть мечі в руках одважних,
І перейдуть моря, здолають пасма гір,
На тебе зринувши, мов закипілий вир.
Загине Рим, – і тьма на нього тяжко ляже,
І мандрівник смутний задумливо прокаже,
Похмуро дивлячись на камені руїн:
«В свободі Рим зростав, а в рабстві згинув він».

МОЦАРТ І САЛЬЄРІ

СЦЕНА І
Кімната.

С а л ь е р і

Всі кажуть: правди на землі нема,
Та правди й вище теж нема. Мені
Це ясно так, немов звичайна гама.
Родився я з любов'ю до мистецтва;
Іще дітям, коли із високості
Звучав орган у давній церкві нашій,
Я слухав пильно – і солодкі сльози
Несамохіть з очей моїх текли.
Пусті забави рано я покинув;
Не зв'язані з музикою науки

¹ Ю в е н а л – латинський поет-сатирик I–II віку н. е.

Мені обридли; вперто і гордливо
Я зрікся їх, музиці я одній
Віддався весь. Важкий лиш перший крок,
Нудна лиш перша путь. Я подолав
Усі знегоди ранні. Ремесло
Поставив я підніжжям для мистецтва;
Ремісником зробився: набули
Покірливу, суху рухливість пальці,
А вухо – певність. Звуки я вмертвив,
Неначе труп, розтяв музику. Звірив
Гармонію на алгебрі. Тоді
Насмілився, досвідчений в науці,
Віддатися розкошам творчих мрій.
Я став творить; але таємно й нишком,
Не сміючи ще марити про славу.
Бувало так, що, в келії німотній
Сидівши кілька день без сну та їжі,
Зазнавши захвату і сліз натхнення,
Свій труд палив і холодно дививсь,
Як мисль моя і звуки, що родив їх,
Палаючи, з легким димком зникали.
Що я кажу? Коли великий Глюк
Відкрив для нас незнані таємниці
(Привабливі, глибокі таємниці),
Чи я не кинув те, що знав колись,
Що так любив, у що так палко вірив,
Чи вслід за ним бадьоро не пішов,
Покірливий, мов мандрівник, якого
На путь правдиву спрямував зустрічний?
Напруженим, усталеним зусиллям
Я врешті у безмежному мистецтві
Досяг високих ступенів. І слава
Мені всміхнулась; я в серцях людей
До власних творів виявив співзвучність.
Я був щасливий: я втішався мирно
З труда свого, із успіху та слави,

Також з трудів і успіху моїх
Товаришів у чарівнім мистецтві.
Ні! я ніколи заздрості не знав,
Ніколи! – ні тоді, коли Піччінні
Вмів полонить слух диких парижан,
Ані тоді, як вперше я почув
До «Іфігенії» вступні акорди,
Хто скаже, що Сальєрі гордий був
Хоч коли-небудь заздрісником ницим,
Гадюкою, розчавленою людом,
Яка гризе пісок та пил в безсиллі?
Ніхто!.. А нині – сам скажу – я нині
Став заздрісний. Я заздрю; і глибоко,
І боляче так заздрю я. – О небо!
Де ж правота, коли священний дар,
Коли безсмертний геній – не благанням,
Не саможертві, не палкій любові
І не труду дається в нагороду,
А осяває голову безумця,
Гульвіси марного?.. О Моцарт, Моцарт!

Входить М о ц а р т.

М о ц а р т

Ага! побачив ти! хотів розважить
Я жартом несподіваним тебе.

С а л ь е р і

Ти тут! – Давно?

М о ц а р т

Ось тільки. Я тобі

Збирався дещо показати нове;
Але, проходячи повз корчму, враз
Почув я скрипку... Друже мій, Сальєрі!
Кумеднішого зроду ти не чув...
Сліпий скрипаль так вигравав старанно.
Voi che sapete¹ грав собі. Чудово!

¹ Ви, що знаєте (*итал.*).

Не витерпів, привів я скрипалю,
Почастувать тебе його мистецтвом.
Ввійди!

Входить сліпий дідусь із скрипкою.

Із Моцарта що-небудь нам!

Старий грає арію з Дон-Жуана;
Моцарт регоче.

Сальєрі
І ти сміятись можеш?

Моцарт
Ах, Сальєрі,
Невже і сам ти не смієшся?

Сальєрі
Ні.

Мені не смішно, як маляр нікчемний
Мені бруднить Мадонну Рафаеля,
Мені не смішно, як ганебний блазень
В пародії глузує з Аліг'єрі.
Іди, старий.

Моцарт
Стривай-но: ось тобі,
Пий за моє здоров'я.

Старий виходить.

Ти, Сальєрі,
Не в добрім дусі щось. Прийду до тебе
Я іншим часом.

Сальєрі
Щось же ти приніс?

М о ц а р т

Ні – так, дрібницю. Уночі недавно,
Коли мене безсоння все томило,
У голові з'явилися дві-три мислі.
Оце накидав їх. Твоєї думки
Спитать хотів, але тепер мені
Не радий ти...

С а л ь е р і

О, Моцарте, коли,
Коли ж тобі не радий я? Сідай;
Я слухаю.

М о ц а р т

(за фортепіано)

Нехай в твоїй уяві
Постане... хто? Ну, я – молодший трохи,
Закоханий – не надто, а ледь-ледь, –
Красуня тут чи друг – такий, як ти –
Веселий я... І раптом: нагла тьма,
Мара з труни чи інше щось подібне...
Ну, слухай же. *(Грає)*.

С а л ь е р і

Ти з цим до мене йшов
І міг спинитися побіля корчми
І слухать скрипаля сліпого! – Боже!
Ти, Моцарте, не гідний сам себе.

М о ц а р т

Що ж, добре?

С а л ь е р і

О, яка глибочина!
Яка сміливість і яка доладність!
Ти, Моцарте, є бог, але не знаєш
Цього ти сам. Я знаю, я.

М о ц а р т

Хай так...

Та божество моє вже зголоділо.

С а л ь е р і

Послухай: пообідаємо разом

У корчмі Золотого Лева.

М о ц а р т

Добре;

Я згоден. Ось додому лиш піду

Сказати жінці, щоб мене з обідом

І не чекала. (*Виходить*).

С а л ь е р і

Жду тебе, гляди ж.

Ні! долі власній більше я не можу

Противитись: приречено мені

Його спинить, – інакше ми загинем,

Ми всі, жерці музики, не один

Лиш я з моєю славою глухою...

Яка користь, що Моцарт буде жить

І досягне височини нової?

Чи піднесе він тим мистецтво? Ні;

Воно впаде ізнов, коли він зникне:

Наступника він не залишить нам;

Що в нім за користь? Наче херувим,

Він декілька приніс нам співів райських,

Щоб, збуривши безкриле поривання

В нас, дітях праху, одлетіти геть!

Так одлітай же! Що скоріш, то краще.

Отруту цю, останній дар Ізори,

Я вісімнадцять літ ношу з собою –

Відтоді часто я вважав життя

За рану нестерпучу, був я часто

Із безтурботним ворогом на учті,

Але ніколи шепоту спокуси

Не слухав я, хоч я не боягуз,
Хоч глибоко образу почуваю,
Хоча життя й немиле. Я вагавсь.
Як смерті палко я жадав тоді!
Що вмерти? Думав: може, це життя
Ще дасть мені негадані дари;
Можливо, я ще звідаю і захват,
І творчу ніч, і радощі натхнення:
Можливо, нам сучасний Гайден дасть
Великий твір – порозкошую ним...
Частуючи ненависного гостя,
Гадав я: може, ще лютіший десь
Знайдеться ворог, ще лютіша кривда
На мене вдарить з гордих верховин –
Ізорин дар тоді не згине марно.
І сталось так! і ворога свого
Я тут знайшов, і цей сучасний Гайден
Мене чудовим захватом поймав.
Тепер – пора! кохання тайний дар
Нехай перейде нині в келих дружби!

СЦЕНА II

Окрема кімната в корчмі; фортепіано.
М о ц а р т і С а л ь е р і за столом.

С а л ь е р і

Чому сьогодні хмурий ти?

М о ц а р т

Я? Ні!

С а л ь е р і

Що, Моцарте, смутить тебе сьогодні?
Обід добірний, славне і вино,
А ти мовчиш і хмуришся.

М о ц а р т

По правді,
Мій Requiem мене турбує.

С а л ь е р і

А!

Ти компонуєш Requiem? Давно вже?

М о ц а р т

Щось тижнів зо три. Та чудна пригода...

Тобі не повідав я?

С а л ь е р і

Ні.

М о ц а р т

Тож слухай:

Тому три тижні я вернувся пізно
Додому. Кажуть, що приходив хтось
Удень по мене. Чом, і сам не знаю,
Але всю ніч я думав: хто б то був?
І нащо я йому? Назавтра знову
Заходив він і не застав мене;
На третій день я хлопчика свого
В кімнаті бавив. Кликнули мене;
Я вийшов. Чоловік, увесь у чорнім,
Почтиво уклонившись мені,
Замовив Requiem і зник. Відразу
Я сів і став писати — і відтоді
Вже не з'являвся мій чорний чоловік;
А я і радий; жаль мені віддати
Мою роботу, хоч уже цілком
Готовий Requiem. Проте я...

С а л ь е р і

Що?

М о ц а р т

Мені признатись соромно...

С а л ь е р і

У чому?

М о ц а р т

Вночі і вдень спокою не дає
Мені той чорний чоловік. За мною
Він скрізь, мов тінь, женеться. От і зараз
Мені здається, з нами третій він
Сидить.

С а л ь е р і

Та годі! що за страх дитячий?
Розвій химерну думу. Бомарше
Казав було: «Послухай-но, Сальєрі,
Коли тебе обсядуть чорні мислі,
Шампанського ти пляшку відкоркуй
Чи почитай “Весілля Фігаро”».

М о ц а р т

А! Бомарше — дружив-бо він з тобою;
Для нього ти Тарара написав,
Чудесну річ. Там є один мотив...
Його наспівую, коли щасливий...
Ла-ла-ла-ла... Чи то, Сальєрі, правда,
Що Бомарше когось був отруїв?

С а л ь е р і

Не думаю: він надто був кумедний
Для ремесла такого.

М о ц а р т

Він же геній,
Як ти, як я. А геній і злочинство
Дві речі несумісні. Чи не правда?

С а л ь е р і

Ти думаєш?
(Кидає отруту в склянку Моцарта).
Ну, пий же.

М о ц а р т

За твоє
Здоров'я, друже, і за щиру спілку,

Яка еднає Моцарта й Сальєрі,
Цих двох синів гармонії. *(П'є)*.

С а л ь е р і

Стривай,
Стривай, стривай!.. Без мене випив!.. сам?

М о ц а р т

(кидає серветку на стіл)

Ну, ситий я. *(Іде до фортепіано)*.

Послухай же, Сальєрі,

Мій Requiem. *(Грає)*.

Ти плачеш?

С а л ь е р і

Я ці сльози

Уперше ллю: і боляче й приємно,
Мов я звершив обов'язок тяжкий,
Немов одсік ножом цілющим шмат
Недужий тіла!.. Моцарте, ці сльози...
Не помічай їх. Грай же, поспішай
Ще звуками мені наповнить душу...

М о ц а р т

Коли б усі так почували силу
Гармонії! та ні: тоді б не міг
І світ стояти, бо ніхто б не дбав
Про справи життєві, низькі й буденні;
Всі віддалились би вільному мистецтву.
Нас мало обраних, щасливців вільних,
Які користь огидну відкидають,
Єдиного прекрасного жерці.
Чи так? Та ніби занедужав я,
Мені щось важко; я піду, засну.
Прощай же!

С а л ь е р і

До побачення. *(Сам)*.

Заснеш

Надовго, Моцарте! Що, як він правий,
І я не геній? Геній і злочинство—
Дві речі несумісні. Ні, неправда:
А Буонарроті? Чи це тільки байка
Юрби тупої — і не був ніколи
Злочинцем будівничий Ватікану?

1830

Була пора: наш празник молодий
Сіяв, шумів, трояндами квітчався,
І дзенькіт чаш у звук пісень вплітався,
І здружено сидів наш гурт тісний.
Тоді, в душі невігласи недбайні,
Жили простіш і легше ми усі,
Пили за наші сподівання сяйні,
За молодість в її ясній красі.

Тепер не те: гульливий празник наш
За роки ці, як ми, відбіснувався,
Він споважнів, ущухнув, загадався,
Став тихший брязк його бенкетних чаш.
В нас бесіда не так грайливо ллється,
Смутніше ми і ширше сидимо,
Рідкіше сміх поміж пісень несеться,
Частіше ми, зітхнувши, мовчимо.

На все пора: вже двадцять п'ятий раз
Святкуєм день ліцею заповітний.
Минає час, невпинний, непомітний, —
Як він змінив усіх присутніх нас!
Ні, не дарма вже чверть століття лине!
Не ремствуйте: скоритись долі слід.
Чи може змін не звідати людина,
Коли навкруг змінюється весь світ?

Згадаємо ж, о друзі, – від пори,
Коли усіх нас доли поєднали,
Скількох подій ми свідками бували!
Мов іграшки затаєної гри,
Металися збентежені народи,
І зводились, і падали царі,
І кров людей то слави, то свободи,
То гордості вкривала віттарі.

Згадайте ви: коли створивсь лицей,
Як цар для нас відкрив чертог царицин,
І ми прийшли. І нас зустрів Куницин,
Вітаючи між царственних гостей.
Ще спав борвій дванадцятого року.
Наполеон тоді ще не спізнав
Великого народу міць глибоку, –
Він ще вагавсь, погрожував і кляв.

Згадайте ви: текла за раттю рать,
І ми братів найстарших проводжали
І в дім наук з досадою вертали,
Бо заздрили тим людям, що вмирать
Ішли повз нас... Звелась народна сила,
Затисла Русь бундючних ворогів,
І заграва московська освітила
Сніги, вготовані для їх полків.

Згадайте ви, як наш Агамемнон,
Узявши в бран Париж, до нас примчався.
Як радо він людьми тоді вславлявся!
В якій красі ступив тоді на трон
Народів друг, захисник їх свободи!
Згадайте ви, як оживились знов
Оці сади, оці живлющі води,
Де славний свій спочинок він знайшов.

Нема його, – і Русь він залишив,
Піднесену над всесвітом здумілим.
На скелі десь вигнанцем помарнілим
Наполеон своє життя кінчив.
І цар новий, суворий і хоробрий,
На рубежі Європи владно став,
І хмари знов позастеляли обрій.
І ураган їх...

Володимир Маяковський
(1893–1930)

БРУКЛІНСЬКИЙ МІСТ

Гукни, Кулідж,
радiсний клич!
Для доброго
слово і я знайшов.
Червоній
з похвали,
мов стяга нашого матерійка,
хоч ви
й роз'Юнайтед Стейтс
оф
Америка¹.
Як до церкви
іде
божевільний прочанин,
ввіходить до скиту,
на прощу
і піст, –

¹ Юнайтед Стейтс оф Америка – Сполучені Штати Америки.

так я
 крізь вечірні
 сіренькі тумани
ступаю,
 смирений, на Бруклінський міст.
Як пре
 переможець
 у місто у зламане
на дулах гармати –
 жирафам на зріст –
так жить в апетиті,
 так славою п'яний
видряплююсь,
 гордий,
 на Бруклінський міст.
Як око закохане
 в мадонну музею
встромляє
 безглуздий художник-артист, –
так я, весь осяяний
 з неба зорею,
дивлюсь
 на Нью-Йорк
 крізь Бруклінський міст.
Нью-Йорк
 аж до смерку
 задушливий дуже,
його попід хмари
 підніс
 чоловік он,
а зараз самі лиш
 будинячі душі
встають
 у прозорім світінні вікон.
Тут
 ледве дзижчить
 елевейтерів дзиск.

І, тільки
прислухавшись
в дзенькіт
навколо,
збагнеш, –
з деренчанням повзуть
поїзди,
неначе
хтось посуд збирає зі столу.
Коли ж видається,
немовби це тільки
крамар
везе з фабрики
цукор куплений, –
то щогли,
заввишки не більше за шпильку,
пливуть під мостом
небосяжного Брукліна.
Пишаюсь
з цієї
сталевої милі,
живцем в ній
мрії мої повстали –
боротьба за конструкції
замість стилів,
розрахунок
заліза
й болтів
досконалий.
Якщо
надійде
кінець світу –
планету
сплюндрує
комети хвіст,

і тільки буде
 один
 стриміти
над пилом загибелі зведений міст, –
то,
 як з кісточок,
 що подібні до голок,
у тіло
 вбирається
 ящур в музеї, –
так і
 з цього моста
 століть геолог
дізнався б
 про вигляд
 доби моєї.
Він скаже:
 – Ця ось
 лапа крицева
сполучала
 моря і прерії,
тяглась до Америки
 лапою цею
Європа,
 зірвавши
 індійські пера її.
Нагадує
 машину
 ребро це сплетене –
на моста подивіться, –
 які має руки він,
що, ставши
 стальною ногою
 в Манхеттені¹,

¹ М а н х е т т е н – острів, на якому розташована центральна частина Нью-Йорка.

за губу
 притягає
 до себе Бруклін!
З проводів
 електричного прядива
дізнаюсь, –
 доба
 після пари. –
Тут
 люди
 вже
 горлали по радіо,
тут
 люди
 вже
 літали на аеро.
Для одних
 тут
 життя було –
 радощі ситні,
для інших –
 було воно
 зойком,
 бідою.
Звідсіля
 безробітні
в Гудзон
 кидались
 вниз головою.
Моя картина
 далі
 котиться сковзько
по струнах – по линвах,
 до зір припада.
Я бачу –
 тут
 стояв Маяковський,

стояв
і вірші складав по складах.
Дивлюсь,
мов ескімос, на електрику міст,
вп'явшись поглядом в сяйво і ніч.
Бруклінський міст –
так...
Це справді річ!
1925

Павло Антокольський
(1896–1978)

НЬЮТОН

Гроза пройшла. Розжарились жоржини
Під райдужними відсвітами злив.
Він вийшов в сад і по наливу глини
Те яблуко ногою покотив.

В його очах, немов якась видіння,
Не падав, а палав і плив ренет,
І тільки траекторія падіння
Накреслювалась, як тропа планет.

Та ось вона, розгадка! Ось відкрито
Механіку світил правічних всіх!
Так почалось колись творіння світу.
Летючу зірку він схопити зміг.

І тої ж ночі, як усе ще спало,
Як ще не знявся шум церков і шкіл,
Не яблуко, а формула упала
Із гілки світу на письмовий стіл.

Він так і скаже просто і незборно,
Не зваживши на забобонів міць,
Розтерши геть на думки дужих жорнах
Сміття казок, гадок і небилиць.

І день настав. Зі слів його латині
Про гравітацію небесних тіл,
Дивуючись, дізнались люди нині:
Йому на правду не забракло сил.

Він все сказав, аж до останніх літер,
І витер піт з високого чола.
Тоді ступив на кафедру пресвітер
І розпочав промову спроквола, —

Казав про Бога, цю первопричину
Всіх рухів світу, всіх його сполук.
Столітній, сірий, лисий, мов коліно.
До Ньютона простяг худий п'ястук.

І раптом, губи викрививши сині.
Він запитав, ущипливо і зло:
— Тож яблуко у вас в саду осіннім
З-під влади сил магнітних утекло?

О Господи! Якого ж вітру повів
Вас вимчав за межу небесних сфер?
— *Я думав*, — Ньютон коротко відмовив. —
Я звик до цього. Думав я, мій сер.

ЗІ СЛОВАЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Светозар Ваянський

(1847–1916)

ПИСАР

Поміж книжками, понад папірцями
так і живу прозаїчно,
клеєм, чорнилом, пером, олівцями
аркуші мажу я звично.
Маючи двадцять п'ять гульденів плати,
спати голодний лягаю.
Буду босоніж спокійно гуляти,
чоботи збивши до краю.

Шеф мій – сухар. Він не цінить нічого,
крім врядування і праці.
Скине він поглядом гостро і строго –
ми трясемось в переляці!
Ручка з худої руки випадає,
тільки гукне він на мене,
ноги згинаються, холод проймає,
серце тріпоче шалене.

Ввечері кволим вертаюсь я кроком
в хатку свою на горищі,
звідки вдивляюсь намореним оком
в тлум, що по вулицях рище.
Бачу: гуляють там панії модні,
панства хизується лава.
Тішить фантазія думи голодні,
зменшує злидні уява.

Місяцю, вірний товаришу й брате!
Ти теж над дахом блукаєш.
Третій в компанії – кіт волохатий.
Де він подівся? Не знаєш?
Вже біля тижня не лазить по даху,
не походжає щоначі,
свого хвоста не стовбурчить од страху
і не витріщує очі.

Мабуть, од писаря тоскної міни
вирішив кіт утікати, –
до веселішої рушив країни
люд щасливіший шукати.
Кинув на муки, страждання та болі
зlidнями вбиту людину.
Наче той раб, що конає в неволі,
гину я, з розпачу гину!

Місяцю милий! Осяй ти промінням
личко дівчатка стрункого,
що про коханого мріє з тремтінням,
думкою лине до нього.
Кинь свій промінчик матусі й дитині,
що он сидять біля хати, –
ну, а для мене лишаться хай тіні:
зlidні мої приховати.

Йди, місяченьку, за хмари поволі,
кинь бідака тут самого, –
писар не знайде ні щастя, ні долі
посеред світу усього.
Знаю: колись мій начальник погляне, –
стіл мій стоїть спорожнілий!
Гнів твій мене не злякає, тиране, –
скривсь я за стіни могили.

1884

НА ПРАЦЮ

Що за гук та гомін
 понад шляхом чути?
Йдуть худі й голодні,
 зморені від скрути.

Тягнуться по світу,
 дикі гуси наче.
Хто на них погляне, –
 з розпачу заплаче.

Прощавай, вітчизно!
 Дальня путь нам ляже.
Злидні гонять з дому,
 бідність зашморг в'яже.

В'яже бідність зашморг
 на нещасні шії.
Скільки вас загине
 в світу веремії?

За життя мізерне,
 за платню нікчемну
ви йдете на муку,
 працю під'яремну.

Ниють хворі ноги,
 втомлені до краю.
Світу я не бачу,
 як про вас згадаю.

Наболілі руки,
 очі сумовиті,
Золотий мій люде,
 що ти маєш в світі?

Маєш в світі досить
дорогої долі, –
голоду й морозу
знаєш доволі.

Ситий слізьми й жовчю,
вбраний в лахи й лати,
на камінні мусиш
замість ліжка спати.

Це тобі за вірність,
за труди безсонні,
люде мій, готують
мари похоронні.

Хай готують мари,
але Бог накаже –
і тоді наш ворог
сам на мари ляже.

1884

МАЛИЙ БЛЯХАР

Коли мій батько йшов з села,
то біля цього буку
схилився навколішки й поклав
на лоб мій теплу руку.
Прошепотівши отченаш,
сльозину вітер в оці,
пішов – і більш не повертав,
а я й матусю поховав
тоді ж, у тому ж році.

Що ж, прощавай, моє село!
Вже ранній вітер віє,
за гаєм липовим здаля
церковка наша мріє.

Мене назад би повели
стежини, пилом вкриті:
«Не важся, хлопче, звідси йти –
не знайдеш батьківщини ти
ніде на всьому світі.

Ой, світ великий і лихий,
а ти – мов крапля в морі
або на яворі листок,
загублений в просторі.
Краплина ця розтане враз,
листок обірвуть зливи.
Ой хлопче, повернись до мів
і бережи красу чуттів,
думки і дух мрійливий!»

Ох, мушу по світах і я
блукать чужинцем бідним,
бо рідні села не дають
і хлібця дітям рідним!
Тож прочитаю отченаш,
спинившись біля буку,
вклонюся низько до землі
й тоді відчую на чолі
я батька теплу руку.

1880-і роки

ЗИМА

Зима прийшла до нас відразу,
стрибнула з гір, в долини впала,
вся в шатах з інею-алмазу,
вся в білих блисках сповивала.
Вітаймо ж цю струнку й вродливу,
із криги вирізьблену діву!

Он гострий вітер марно хоче
з ялинки збити сніжні пута
і марно промінець тріпоче
на ній, – вона стоїть закута,
покривом сніжним вкривши лоно...
Наш ліс увесь, увесь холоне!

Ріка димить, вгорнувшись в пару,
уже пливуть по ній крижини.
Голодний заєць вибіг з яру
шукать поживи під хатини,
лякливе птаство ген з узгір'я
летить до нас аж на подвір'я.

Дарма шукатимеш на схилах,
чи ломикамінь десь чорніє, –
зухвалий сніг в наметах білих
його сховав, – і все біліє;
лиш під горою, біля річки
чорніють клапті невеличкі.

О, гарна ти, морозна діво!
Тебе вславляє пісні слово,
хоч з криги встала ти гордливо,
хоч огорнула нас раптово, –
тебе благать я ревно буду:
«Пошли весну моему люду!»

1890

НЕЗАПЕРЕЧНА КАР'ЄРА

Вірний він, мов гад,
мов туман, несхитний,
лагідний, мов кат,
мов луна, новітній,

певний, мов імла,
і, мов заєць, смілий,
мов гієна зла,
гарний він і милий,
чистий, мов смітнік,
і, мов лід, гарячий, –
блазень цей повік
житиме добряче!

Павол Гвездослав
(1849–1921)

ДО ВАС, ШЛЯХЕТНИХ, ВЕЛЕМОЖНИХ...

[Фрагмент]

До вас, шляхетних, велеможних,
моє велике, пильне слово!
Скажіть, одкинувши обман,
признайтесь щиро, без ошуки,
промовте з глибу серць, ще відчувать спроможних:
чому народ цей, ваш і мій,
страждає в рабстві безстроково,
на шиї тягне камінь млиновій, –
свою недолю, повну туги й муки,
ганьбу прокляття давнього свого?
Чому і де він завинив,
що ви на нього дивитесь з пихою
і ставитесь погордливо до нього?
Ви, стьмивши очі, склавши руки,
брехнею сповнивши уста,
зневажили його, відкинули з дороги,
немов потвору, сплямлену чумою!
Його, як в стійлі, ви відгородили,
набудували мурів, башт, завад,

стрімких, мов скелі чи гірські відноги,
і забобонів купи навалили,
і отруїли смородом повітря,
щоб не спромігся неборак
протовпитися в пишній Вишеград,
у сфери, в світ... щоб не розжився там
і вам, шляхетству, не завдав тривоги
він, волоцюга, злидень... Чи не так?
Нум, ляяти його щосили
ви розпочніть! – А я вас буду слухать.

Його звете байстрям неправоможним,
отим (таких розбещені пани
роями роблять) бидлом безіменним?
Його звете ви – Каїн з роду?
Він створений, мовляв, не Господом блаженним, –
він є, мовляв, творінням Сатани,
породженим усій землі на шкоду,
засудженим на лють і зло довіку,
страховищем, достойним зненавиди?
Ви дивитесь на зовнішність народу
і бачите невігласа й каліку,
і повнитесь відрази та огиди?..
Що? –

не бачите на ньому образ Бога,
лице таке ж, яке красить і вас?
Чи, може, вам домислитись незмога,
що він – немов затаений алмаз,
з якого тільки шкаралущу здерти, –
і заблещить з-під пилу самоцвіт,
і зазоріє лик його відвертий,
і дух його залле промінням світ?
Його життя, його пісень принада,
його легенди, – в них поглянуть треба,
немов у гладь прозорого свічада,
і ти побачиш, що в низинах духу

лежить зернинка, впала з висі неба, –
коли б над нею сонце підвелось,
теплом зігріло, вситило рососою, –
вона б зійшла свободно й благородно
і задзвеніла б золотом колосся!..

О, глянь! Чи люд цей не походить
зі спільної родини світу?

Чи він – не гілка дерева, що зводить
над широм віття, повне цвіту?

Чи вітром він не зашумить,
щоб світ поплив в затоку гордовиту?

Чи він – не член вселюдської родини,
що їй вернув він юність і весну,
що їй він дав світання яснозоре?

Хай він крокує навістріч тій добі,
яка зведеться на стрімкі вершини,

хай він розвіє хмару навісну

обману, ворожнечі, туги,

і ступить в світ блакиті! – Хай поборе
хижацьких прагнень з'єднаний удар!..

– Як ваша мисль дозволила собі
зневажити його майбутнє щастя,

і рід його паплюжити в ганьбі,

і в місію його позбутись віри, –

скажіть ви, ради Бога!

Стан стрункий,
безсмертне серце, сповнене потуги, –
як ви посміли все оце зганьбити?

Чи вам причину з'ясувати вдасться,

чом одломались ви, як хмиз сухий,

чому зреклись великої спільноти,

самим собі завдавши зла й наруги?

– Народ наш має вади, тіні, хиби?

Так, вірно це! Та покажіть мені

когось без них! Таких ви не знайшли би,

Хоч люд за людом перевірте в пробі.
Ми поспіль всі – з Адамової кістки,
невже ви досконалішими стали? –
– Він – раб сліпий, на ньому зла клеймо, –
ви, може, знов промовите бундючно?
Так, скорбні зморшки в нього є на лобі,
але, скажіть будь ласка, що дано
йому від вас на втіху, на здоров'я?
Чи ви йому купелю зготували,
чи відчинили осяйне вікно
(а, може, то пожежі запалали)?..
– Такого друга відрекуться всі,
із ним зв'язки підтримувать – несила.
Сіряк? Що тямить він в красі?
А чоботи? Є в них тієї слави,
що гуркотять, як віз!
Ха-ха-ха-ха! Оце вже справді крила!
Ох, дурень, ох, сволота! З ним би справи
не мати зовсім!.. Так приблизно
розрубуєте вузол ви. –

Атож, –
слугують вам замість основ
його могутні, дужі груди,
а живить вас його гаряча кров,
а сік його вас гартувати буде.
На плечах в нього ви звелись тепер,
до висоти добралися своєї,
бо він, як Атлас – небо, вас підпер,
підтримав ваші привілеї.
Гордуєте з юрби цієї?
Годуєте під ребра стусанами?
Рубаєте самі той дуб, де сидите?
Чи не для вас він робить до нестями,
працюючи на вашім полі?
Чи не з його медових сот
чарки свої ви повните медами?

Чи піт його не лився повсякчас
і не твердів, змінюючись поволі
на перла ваших дорогих прикрас?
Чи з мозолів його не виникав рубін?..
А сам і хліба інколи не має,
і в полі руки коле остюками,
і світить каганцями він;
розхристаний, стоїть в бою нерівнім,
завжди в чужім ярмі, завжди в неволі,
проте до вас пройнявшись ляком дивним.
– І ось тепер, коли весь світ вирує,
хіба не він, народу гідний син, –
служник ваш, вірний і дбайливий?
Хто ваших диких коней доглядає,
щоб вас не скинули до ями?
Хто оре плугом ваші ниви
І ваш, іще вцілілий, скарб чатує?
Хто ваші кубла і будинки ставить,
ще й встелить пір'ям, квітами зав'є?
Його дочка нащадків ваших бавить,
його дружина груди їм дає.
Як би ці груди зникли десь назавше
і, зморений од вічного зусилля,
найпрацьовитіший на світі,
він зупинився, руки склавши, –
тієї ж миті
кінчився б ваш добробут і дозвілля!..

З УГОРСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Аді Ендре
(1877–1919)

МАТИ І Я

Темне волосся іскринками грає,
Очі, немовби горіхи, брунаті,
Стан коливається пружно й гордливо,
Врода креолки усіх засліплює.
В зорі – принада, уста – полуниці,
Серце й цілунки, зарошені слізьми, –
Так виглядала найкраща з жіноцтва –
Юна, хороша матуся моя.
Гарна була, і принадна, й вродлива
Та, що мене в своїм лоні носила,
Та, що мене на цей світ породила, –
Потім же, потім нехай і до пекла!
Дивно зачесана, з пеклом волосся,
Жінка ця тільки й прийшла задля того,
Щоб народити незвичного сина,
Дуже сумного і дуже чудного.
Парость свою, мов ридання й прокляття,
Вона вкорінила у землю угорську, –
Парость, мов пісні безсилої спробу,
Чайку, що жайвора має подобу.
Згасли тепер її очі промінні,
Чорне волосся померхнуло нині, –
Зморщена, зігнута старістю жінка,
Люба, хороша матуся моя.
Я – її старості справжня причина,
Бо їй далеке було й незбагненне
Журне життя, що припало для мене,
Доля її сумовитого сина.

ТВОЇХ ОЧЕЙ Я НЕ ЗАБУДУ

Я тебе, зістарілий і кволий,
Поведу за руку поміж люду,
Ледве-ледве бачу щось навколо,
Та твоїх очей я не забуду.

Мов дикун, що пригорнув дикунку,
Згубою наляканий до краю,
Я в тобі шукаю порятунку,
І підхожу, й злякано чекаю.

Я тебе, зістарілий і кволий,
Поведу за руку поміж люду.
Ледве-ледве бачу щось навколо,
Та твоїх очей я не забуду.

Я не знаю, чи прийде розлука,
Скільки я з тобою ще побуду,
Але ось беру тебе за руку,
Бо твоїх очей я не забуду.

Антал Гідаш

(1899–1980)

ТРАВЕНЬ

Тепер я до лісу пішов би з тобою,
де птиці щебечуть і грають юрбою,
де чути їх виспіви, їх переліт
і де молодесеньке літо між віт
шепоче. Тоді б я тебе притулив,
цілунками вкрив би обличчя твоє
і вимовив сотні ласкавих слів,
які тільки неньчина ласка дає.

БАЛАДА КВІТІВ

У дев'яти розділах

Перший розділ

Стокротка – Лотта,
далія – Оля,
А Михай –
гладіолуса віть.

Другий розділ

Старенька мати одна
біля квітів своїх
стоїть.

Третій розділ

З тими говорить,
яких забито, –
в подобі квітів
їх бачить досіль.

Четвертий розділ

І каже їм, каже:
– Для вас біль минувся,

а в мене не гасне
біль.

П'ятий розділ

Лотта,
Ольга,
Михай...

Шостий розділ

Чи це не зворушливо вкрай?

Сьомий розділ

Зворушливо?
Більш нічого?

Восьмий розділ

Так,
якби вбивства і вбивці лихого
не дужчала й нині
сила;
якби
з плоті роздертих країн
тут або там
кров не струміла;
якби
супокійно спалось людині,
без остраху,
в тиші ночей;
якби
на землю не падало й нині
щохвилини десять людей, –
себто щодня
двадцять тисяч істот,
Ольг,
Михаїв,

Лотт,
вбитих чи спалених вмиць...

Дев'ятий розділ
Старенька мати одна
біля квітів своїх
стоїть.

МІЛЬЙОНИ ЛІТ...

Мільйони літ. Корали по крихтиці!
зростають в острови. Розбитих мрій
мільйони. Пінять воду поодинці.
Та гине острів в глибині морській.

Життя так гине. Тільки океану
є вічний гуркіт. І сльоза одна
по ріні котиться в глибинь захланну,
і гук прибою плач твій поглина...

З УЗБЕЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Алішер Навої

(1441–1501)

ФАРХАД І ШІРІН

[Розділи з поеми]

Розділ перший

НАРОДЖЕННЯ ФАРХАДА

Творець оцих китайських пишних шат
Таким узором розцвітив халат:

Так! Малюванням вабить всіх Китай,
Його земним розкошам заздрить рай!..

Колись в Китаї був великий хан.
О ні, не хан! Зови його – хакан!

Запанував над суходолом він,
Семи небес сягав престолом він.

Його полки – незмірні, як пісок.
Ні, не пісок, – як тьменна тьма зірок.

Він більше мав пишнот, ніж Афрідун,
Він більші мав скарбниці, ніж Карун.

Аж до небес сягав його поріг.
Що там небес! Сягти ще вище міг!

Зробив рабами владних ханів він,
Царі для нього відреклись країн.

Як океан, розлив догоду хан,
Як рудня, скарб давав народу хан.

Та що там рудня! Ти повір мені –
Давав він більш за міри всі земні.

Для всіх світів був незрівнянним він,
Для всіх царів був нездоланим він,

Але зробив життя коловоріт
Його таким єдиним на весь світ,

Що навіть сина він не дав йому, –
Самітним жити наказав йому.

Корону хан мав з сонячних перлин,
Та інших перлів ревно прагнув він;

В саду бажань троянд багато мав,
Та іншої троянди забажав;

Залив він сяйвом світ і той, і цей,
Йому ж померкло сяєво очей.

І він сказав: «Так, всесвіт цей – хисткий,
Підмурок цих палаців – нетривкий.

Не надто міцно й непохитно ввись
Чертоги наших справ земних звелись, –

Найвищі тверджі нищать до тла,
Бо світ не вільний від біди і зла.

Хай чоловік царює сотні літ,
Хай опанує навіть цілий світ,

Коли ж почне він з чаші смерті пить,
Тоді збагне, що все це – тільки мить.

Жебрак, що повстю укриватись звик,
І цар, що звів до неба трон владик, –

Вони обидва рівними стають,
Коли із себе прах життя зметуть.

Хай цар не дуже вгору пне чоло,
Якщо у нього сина не було.

Дитя – це перло, мушля – це отець;
Перлина – син, що візьме твій вінець.

Як в морі – ані мушлів, ні перлин,
Тоді воно – води пустої плин.

Гірка вода! У ній лютує хміль,
Б'є піна з губ, лице – у брижжах хвиль.

На лузі звівся гарний кипарис,
Та він безплідним, некорисним зріс, –

Приносить людям тільки вроду він,
Він – паливо, бо зрікся плоду він.

Коли дощу нам хмара не дає,
Вона лише великим димом є,

Та й блискавка, яка пролине вмить,
Безслідно зникне, марно згине вмить.

Як згас вогонь, то він засяє знов,
Якщо у ньому присок не схолов.

Я став тим морем, де перлин нема;
Я став багаттям, де жарин нема.

Ні, це не море! – це багnistий став;
Це не вогонь – він неіскристий став.

Від нього в серці – лиш печалі слід,
Бо хоче доля припинить мій рід.

Хоч я Китаєм правлю, як хакан,
Та тільки кров свою ковтаю з ран.

Коли ж життя минучого зречусь, –
Звільню цей трон сторонньому комусь.

Він стопче ложе й килими мої,
Чужим військам оддасть оці краї.

В палатах цих чужий пролине сміх,
І стане смерком ранок мрій моїх.

Образу й біль мені віщує він,
Мої скарбниці ограбує він, –

А що скажу про глум в його словах,
Про славу й честь, яку він втопче в прах?

Немає в мене сина – от звідкіль
Мої страждання, мій нестерпний біль.

Нехай би Бог мене від горя спас –
Хай спадкоємцем він осяє нас!»

Печалився, це проказавши, цар,
Бо мати сина мріяв завше цар.

Багато лив з очей він сліз-перлин,
Та прагнув лиш одного перла він, –

Заради цього гроші розкидав,
Складав офіри, щедрість виявляв,

Бездітним людям легшим гніт робив,
Щасливими усіх сиріт робив,

Бо серцем прагнув лиш одного він:
Щоб потішав його, як батька, син.

Та він не знав, що присуду перо
Незмінно креслить людям зло й добро!

Хоч жде добра для себе чоловік,
Але хто зна, що Бог йому прирік?

Ось камінець червоний, як рубін,
Та це не лал – гарячий вугіль він.

Світ вбрався в барви золотої чар,
Та це не золото – це ярий жар.

Не знаєш ти – чекать добра чи зла,
Хай буде ж так, як доля прирекла!..

Хакан у Бога милості молив,
І Бог його молитву вдоволив.

В палатах ханських місяць ізійшов.
Не місяць – сонце свій лишило схов!

Жарка троянда процвіла, поглянь!
Ні, не троянда – полум'я страждань!

На руку доля надягла йому
З рубіном перстень, що осяяв тьму.

Його лице – любові таїна,
І карб страждань таїть в собі вона.

Це не рубін і не перлина – світ
Міг запалити цей би самоцвіт;

Він вирізьблений провидінням був,
Він вірності міцним плетінням був.

В його очах – потоків слізних слід,
Його дихання – звістка грізних бід,

Був над чолом у нього сяйний знак,
Єдиної любові тайний знак.

Сказало небо: «Цар печалі він».
Промовив ангел: «Згине в шалі він».

Багато людських закипіло душ.
Коли родивсь в паланні Сіавуш, –

Іде від криків радісних луна,
Людей втішає світла новина.

Втішає батька сина красота:
Як мушлю з перлом, він розкрив уста,

І хан роздав у дар краям скарб, –
Був рівний тільки з океаном скарб.

Він прикрашать святково край звелів,
Оздобити увесь Китай звелів,

І повеління ознаймив своє,
Щоб всі доми, які в Китаї є,

Прикрасились, за звичаєм, як слід,
В барвистий шовк і пишний оксамит.

Що то за шовк! На ньому, наче низь,
Малюночки китайські заплелись.

І весь Китай від цих строкатих плям
Барвистим став, немов китайський храм.

Робив, що хтів, і не карався люд,
Всім, що робилось, потішався люд,

І цар таку тут учту впорядив,
Що світ таких іще не бачив див, –

Були, як небо, скатертини там,
Мов сонця диск, були хлібини там.

Хакан на себе всі видатки взяв
І на три роки подать скасував.

Тож без турбот, як на дозвіллі й слід,
Тоді почав втішатися нарід,

І зашуміла радість між краян,
І вибравсь звідти злиднів караван.

Прийшов відради й насолоди час,
Нарід звільнивсь од кривди і образ.

І на лиці країни не знайти
Ні сліду зморщок горя й тяготи.

Вино в серцях розвіяло печаль –
Вино червоне нищить чорний жаль.

Підчаший, дай нам з тої учти дар –
Налий вина червоного пугар,

Щоб я сп'янів з китайського вина,
Китайську чашу випивши до дна.

Розділ другий

ВИХОВАННЯ ФАРХАДА

Той, хто цю пишну учту описав,
Такі от вірші далі проспівав:

Коли дав сина ханові творець,
Веселий був і радісний отець,

Та, втішившись, почав гадати він,
Як зватиметься Богом даний син.

Його краса осяла світу глиб,
Од місяця аж до сузір'я Риб,

Все щастя й велич краю оцього
Прикрасилися відблиском його.

Хан в цьому бачив вищий зміст і лад
І, зміркувавши, склав ім'я – Фархад.

Фархадом сина він назвав тоді,
Бо «фарр» – це блиск, а долі знак – «хаді».

О ні! Не батько це ім'я знайшов, –
То, знаючи його ество, любов

Дала дитині імено Фархад,
П'ять слів для ймення вибравши підряд:

«Фірак» – розлука, стогін тужний – «ах»,
А «решк» – це муки ревнощів в серцях,

Бездольність – «хеджр», а «дерл» – печалі спів.
Узявши перші літери цих слів,

Одне ім'я любові вчитель склав,
І син хакана це ім'я прибрав.

В колиску, вивезену здалеки,
Покладено хлопчатка на шовки.

Він ще в колисці заходивсь з плачу,
Неначе в пута, вгорнутий в парчу.

Уже гніздивсь в його колисці сум,
Смутилась в клітці птиця щастя – Хум

І наречена неба вдень, вночі
Над ним схилялась в тузі і плачі,

І китаянки співанки свої
Йому співали, наче солов'ї, –

Співали, хай би він заснув, затих,
Та вид його сонливість гнав од всіх.

Не був на інших схожий він дітей,
Бо сон не сходив до його очей,

І молоко, яке йому у рот
Точила мамка, зблідши від турбот,

سر و لوح پرو بربرک از ملک علی شریوا
۱۴۴۱ / از خود میراث ادبی پر از ارزشی بجای نهاد
کتاب مشهور «مکتب» و «پنج دیوان» در این
گنجینه گنجانیده شده است
دانشگاه علامه فردوسی مشهد
پابل انو کلتی مایورس پاسترناک
کتابخانه ماسیمو پلین و دیگران
رداکتور - مایورس رمورین
تاسکند - ۱۹۷۷

Смачне, як сік ізюму й мигдаля,
Сприймати не хотіло немовля.

Любов йому напитися дала
Тим молоком з любові джерела,

Де всі краплини – це перлин разок,
Духовних перлів це один разок.

Він менше пив, ніж вип'є мурашня,
Але міцнішав, наче лев, щодня,

Бо ті, кому є їжею любов,
Як перло й лал, п'ють молоко і кров.

Отож, як хлопцю тільки рік минув,
Він перла шани вже чолом сягнув,

Колиску кинув, звівся з пелюшок
І старанно зробив свій перший крок.

А вже трьох років так він говорив,
Немов перлини осяйні ронив, –

В його словах таїлася любов,
В його житло вселилася любов.

Хоч бачив він лише три роки світ,
Та виглядав на добрих десять літ, –

І дивувався люд з таких чудес,
І дивувалось сонце із небес.

Побачив хан, як син росте щодня,
І став він дбати про його знання;

Тож привели до нього мудреця,
Найтонших дум і всіх світів знавця.

Пізнав він сутність найскладніших справ,
В небесний глиб він розумом сягав;

Мов сонця блиск, його знаття були,
Та ще ясніш його чуття були, –

Науки не таїлись перед ним,
Все потайне було йому ясним;

Його думки, мов скакуни, неслись,
Промчавши неба семисферну вись,

І поділив у мудрій голові
Він небеса на частки складові, –

Де мудреці лиш тіл вбачали рій,
Тіла він бачив в краплі їх малій.

Природний світ, світ цифр, світ Божих слів,
Немов абетка, перед ним яснів;

До Греції він розумом сягнув,
Для нього учнем Арістотель був.

Хакан, коли прийшов знавець світів,
Покликати царевича звелів.

Огорнуте жадобою знання,
Засяло сонце під склепінням дня.

Коли учитель мовив: «Аліф-бі», –
Відразу учень зміркував собі,

Що знак «аліф» походить від «алам»,
«Бі» – як «бела» читати став він сам, –

В науці швидко сунувся вперед,
За день єдиний вивчивши абджд.

Коли прийшов спитати сина хан,
Знав син за рік напам'ять весь Коран.

Він, тільки раз проглянувши урок,
Не розкривав уже цих сторінок,

Бо в серце книги кожен цаль вписав,–
Не в серце, ні! – в душі скрижаль вписав.

Він міг сторінку прочитати раз
І в пам'яті лишити на весь час,

Але десь прочитавши про любов,
Він міг читать це місце знов і знов,

Розпачливо ридаючи тоді
І серцем всім палаючи тоді.

Коли про сум коханця він читав
І той коханець одяг власний рвав,

То і Фархад у співчутті й журбі
Теж розривав свій одяг на собі.

Як десь здибав на горі лиш натяк,
Уже цим горем весь проймався юнак, –

Відчувши біль в серцях людей, ридав,
Узрівши плач чужих очей, ридав,

Та, як мудрець, в журбі безмовним був
І в мислях власних послідовним був.

Він навіть батька часом дивував,
А в матері аж розум примерхав.

Отець казав: «Як діти всі – наш син»,
Журилась мати: «Ні, інакший він».

Вони про сина говорили так,
Не знаючи, що долі каже знак;

Про нього ревно сперечавсь нарід,
І от йому минуло десять літ, –

Науки ті, що є на світі всі,
Йому тоді були відкриті всі.

Хоча він тільки десять років мав,
А вже на двадцять років виглядав,

І вивчивши сповна всі шість наук,
Схотів вояцьку зброю взять до рук.

Недовгий час віддавши для звитяг,
Високої умілості досяг, –

Він небувалу виявляв снагу,
Він міг веселку вигнуть, як дугу;

Коли ціляв в зорю Алькор вночі,
Летіли стріли, аж в зеніт б'ючи,

Коли ж хотів в Сатурн стрілу пустить,
То розкривав людських уявлень нить.

Міг розсікти мечем таку він хлань,
Як між водою і землею грань,

А на горі, одягненій в граніт,
Він рвав мечем одержу всю взаміт.

Як по Альбурзу булавою бив,
Альбурз, мов порох, до небес летів;

Списом кружляв він, як кружляє світ,
Небесне коло брав собі за щит,

Сузір'я Риб стромляв він на рожна,
Протяв стрілою глиб небес до дна;

Коли у бій пускав свого коня,
Тікав і Схід, і Захід навманья.

Його скакун вітри переганяв,
Його аркан до Марса досягав;

Його списи сім сфер пробить змогли б;
Точив він воду із сузір'я Риб,

Сузір'ю Лева розламав хребет,
І лев не міг втекти з його лабет;

Відчув би біль і сам Ісфендіар,
Коли б на нього впав його удар.

Та хоч Фархад незмірну силу мав,
Хоч він і мудрість заяснілу мав,

Проте здавався неуком собі,
Нездатним учнем в герцях і в учбі.

Насправді був для шахів шахом він,
Себе ж вважав жебрацьким прахом він.

Жебрацтво й царство рівними вважав,
Але жебрацтво більше поважав.

Він чистий серцем і очима був,
Він чистий мислями своїми був, –

За цю його пречистість і красу
Китайський люд складав йому ясу, –

Коли вітрець на нього повівав,
Увесь Китай стривожено зітхав,

Бо всяк за нього зрікся б і майна,
Та що майно! – життя б оддав сповна!

Хан, боячись за сина, щодоби,
Як милостиню, роздавав скарби,

Щоб син не знав ні лиха, ні хвороб,
Щоб зло його спіткати не могло б.

Та син, проживши чотирнадцять літ,
Уже відчув в собі любові гніт.

Підчаший, втіш отим вином мене,
Яке від серця горе прожене!

Докіль не звівсь над нами меч бід,
Для нас веселу учту впоряди!

Розділ третій

ЛЮБОВ ФАРХАДА

Той будівник, що дім цей будував,
Такий взірець для нього змалював:

Коли хакан сягнув, чого жадав, —
На пишних учтах спбкою зазнав,

Фархада світоч став таким ясним,
Що, мов квітник, розквітнув ханський дім, —

Цей світоч міг би осявять серця,
Але він душ не знищив до кінця:

Його вогонь то вистромляв язик,
То, мов сльоза з очей журливих, тік.

Любов сказала пелюсткам лица:
«Немов шафран, троянда зжовкне ця».

Стрункому стану рік сердечний пал:
«Я цей “аліф” зігну, неначе “дал”».

Його очам рекла журба: «Ачей
Сон прожену я від обох очей».

До серця біль озвався словом злим:
«Сплюндрую я, зруйную я цей дім».

Так доля нам прикмети подає,
Який подальший вирок в неї є:

Гарячка іскри не метає ще,
А жар її вже тіло нам пече;

Іще вітри не рвуть листків сухих,
А вже зробивсь шафранним колір їх.

Кому біда судилась життєва,
Той зміну й в серці власнім відчува;

На кого ждуть в майбутнім дні смутні,
Тому печаль окриє й щасні дні.

Коли Фархад розважитись хотів,
Ковтнуть вина з рожевих пугарів,

Коли співці заводили пісні
І жарти розлягались голосні, –

Фархадові ці вістуні утіх
Лиш тугу несли з глибини утіх...

Коли царевич про Меджнуна чув,
Відразу радість в серці занебув;

Коли лунав якийсь тужливий спів,
Від цього смутку він ще більш смутнів;

Коли він слухав повість про любов,
То лив з очей дві слізних річки знов.

Дізнавшись, як себе поводить син,
Хакан зітхнув, і так промовив він:

«Чому син вільним од біди не був?
Чому веселим він завжди не був?

Чому від втіх себе боронить він?
Чому, як перли, сльози ронить він?

В китайськiм царствi є багато див,
Найкращих з тих, що всесвiт сотворив, –

Багато є ясминногрудих дiв,
Багато є прославлених майстрiв;

Такi тут спритнi штукарi живуть,
Що кульку й з чашi неба украдуть,—

Вони так вмиють чудеса чинить,
Що й небо можуть обдурити вмиць:

Осяють ночi i затьмарять днi,
З вогнiв ллють воду, iз води – вогнi,

Зростять iз приску рути пелюстки,
Ковадло вчеплять на тонкi нитки,

Та й ще дивнiших див вмиють теж,
Яким нема уже нi мiр, нi меж».

Отож на учтах в хана штукарi
Щодня вправлялись в дивогляднiй грi, –

Царевич пильно приглядавсь до них
I тайни їхнi розгадати змиг.

Фархад, збагнувши чуда тайну суть,
Уже не мiг захоплення вiдчуть,

Бо, якщо знана чуда таїна,
Тодi це чудо – вже не дивина.

Отож коли i чудодiї тi
Не допомогли хакану в тяготi,

Тоді він вихід ще один знайшов:
Склав певні плани чотирьох будов,

Щоб син його три місяці на рік
В тих чотирьох палацах жити звик, –

Нехай по черзі там живе Фархад,
Хай п'є вино, вдається до розрад.

Навкруг палаців хан звелів зростить
Сади, щоб сяли гронами суцвіть:

«Хай визначить належну барву й цвіт
Для кожного палацу ворожбит.

Збудують першим хай Палац Весни,
Немов троянда, красний та ясний, –

Хай буде світлий і великий він,
Немов кумир рожеволикій – він.

В Палаці Літа хай розквітне сад,
Хай розкида шатро привітне сад;

Зеленим листям грає літній час, –
Хай цей палац зеленим буде в нас.

Палац Осінній, третій пишний дім,
Хай вкриється шафраном золотим,

Нехай фарбують, мов шафран, його,
Хай золотом оздобить хан його.

Нарешті, хай запнуть Палац Зими
В камфарно-білий шовк та килими,

Щоб він був білий, наче лід і сніг,
Щоб з камфарою він зрівняти міг.

Нехай палаци, звівшись догори,
Чотири нам нагадують пори;

Як на китайських образках, нехай
Скидаються вони на вишній рай!

Тоді нехай би до отих будов
Веселий гурт гілманів увійшов,

Нехай сюди б з країв китайських скрізь,
Мов гурії, красуні ізійшлись,

Хай являть тут вони красу свою,
Як гурії й гілмани у раю!

Царевич наш, напевне, через них
Повернеться душею знов до втіх.

Хай будівничий виробить нам лад,
Як будувати ці місця розрад,

Тоді хай майстер виявить свій дар,
І каменяря, і тесля, і маляра:

Один хай теше сто гранітних брил,
Щоб класти купіль, брукувати діл,

А другий хай малює сто картин,
Щоб всі палаци міг прикрасить він.

Коли нарешті дійде до кінця
Всіх чотирьох домів будова ця,

То де подобу тих споруд знайти?
Де стільки див і стільки чуд знайти?

Втішає око тут один узор,
А там – вже картин узор!

Хай ревно робить кожен будівник,
Фархадові це буде кращий лік, –

На будівництві, що гуде кругом,
Цікавитись він буде ремеслом,

Коли ж кінчать палаци будувать,
Дозвілля він захоче скуштувать.

Поволі звикши до речей оцих,
Позбудеться він дум своїх тяжких».

Коли хакан рятунок цей знайшов, –
На серці в нього стало радо знов.

У нього був один мудрець-везір,
Що радив завше на догоду й мир, –

Країні дав багато він добра,
Тож він в народі звався – Мульк-Ара.

І слухався його порад хакан,
Коли давав державі лад хакан.

Він атабеком для Фархада став, –
Фархад його, як батька, поважав.

Через Фархада сох везір з журби,
Мов той, в якого вкрадено скарби.

Шах, знавши розум мудреця свого,
На тайну раду викликав його;

Про задум свій везіру хан повів
І про нових палаців план повів.

Мудрець-везір сказав, склонившись ниць:
«Нема для тебе в світі таємниць, –

Нам слід якшвидше взятися до справ».
І шах на нього діло це поклав.

Як Мульк-Ара почув наказ царя,
Поцілував він ноги владаря

І радісний додому поспішав,
Щоб готуватись до великих справ.

Підчаший, дай вина для мене знов
В цей час, як все готове для будов!

Якщо хисткі палаци й семи сфер,
Як свій палац нам будувать тепер?

Розділ четвертий

ПРО ТЕ, ЯК МУЛЬК-АРА
ПОБУДУВАВ ЧОТИРИ ПАЛАЦИ
НА РОЗВАГУ ФАРХАДОВІ

Хто готувався до оцих споруд,
Той так сказав про розпочатий труд:

Як Мульк-Ару призначив цар країн,
Щоб будував оті палаци він,

Везір помчав туди конем своїм,
І йшов, як щастя, успіх перед ним.

З ним безліч вчених рушило в похід,
І будівничих йшло багато вслід.

З вином в чарках, у супроводі слуг,
Вони Китай об'їхали навкруг

І визначили для будов своїх
Чотири місця, кращі з-поміж всіх:

Як рай, з них кожне чарувало зір, –
Вода там гарна, і повітря, й шир.

У чотирьох отих місцях підряд
Міг спочивать і тішитись Фархад.

Везір покликав будівничих стін,
І дав чотири їм лінійки він,

Відмірявши один йагач землі,
Відзначив потім частки більш малі

І так, уклавши гарний план садів,
Для всіх палаців місце приділив.

Став людям за владу Мульк-Ара,
Снагу явив велику Мульк-Ара.

Було в Китаї тої от пори
Два, рівно добрих і значних, майстри.

Один – Мані, а другий звався – Бані,
Однакові і в хисті, і в знанні.

Бані мав славний будівничий дар,
Мані ж в Китаї славивсь як маляр.

Таким мистецтвом володів Бані,
Що не сказать про нього словом, ні!

Він змалював палат осяйний план
Так швидко, наче хат звичайний план.

Він на палацах зводив бань ряди
Так легко, наче бульбашку води.

Спорудження, що будувались ним,
Були незрушні, мов небесний дім.

Він клав підмур'я, як граніт, міцне,
Вапно, немов з залізних плит, міцне.

Мані ж таке малярське вміння мав,
Мов хист йому маляр небес віддав, –

Він лінії і круглі, і прості,
Як циркуль, вправно креслив на листі;

Його бездушні твори глядачам
Здавалися наповнені життям.

Творив він пензлем без вагань і хиб
Те, що створить сто пензлів не змогли б.

Ще один там майстер вправний був,
Митець значний і вельми славний був, –

Сікла його міцна рука граніт;
Він звавсь – Карен, що розсіка граніт.

Узори він в поверхню брил врізав,
В граніт кінець твердих зубил врізав, –

Своє перо віддавши красоті,
Писав пером на кам'яній плиті.

Багато й інших там майстрів було,
Що заздрих світ на їхнє ремесло.

Їх всіх везір до себе запросив
І урочисто їм оголосив,

Що ось, мовляв, надумав владний шах
Таке зробити сину для розваг:

У чотирьох уквітчаних садах
Звести палаців височезний дах,

Щоб приручився серця його птах
По черзі жити в чотирьох домах.

Тут визначив везір кольбри стін,
Накреслив план палат майбутніх він,

А, закінчивши, грішми так сипнув,
Немов ото звичайний порох був.

Коли все ясним стало для людей, –
Вони приклали руки до очей.

Почав везір, підбадьоривши люд,
Все готувать, що треба для споруд:

Він чотирьох призначив ватажків,
Яким будову замків доручив, –

Сто караванів дав їм владний пан,
Сто сот людей – на кожен караван, –

З усіх кінців Китаю звіддали
Тягли каміння, цеглу, рискалі.

Шум до узгір і до узлісь летів,
І гуркіт гарб, мов стогін, ввись летів.

Каменярі звелися на горі,
Над брилами схилились різьбярі.

Не гарби, ні! – небес коловоріт,
Здавалось, рушив, сунучи граніт.

Йшли гарби вдень, ішли вони й вночі,
Червоні й білі брили везучи.

Корито з вапном будівник тягав
Й корито це, як море, розгойдав,

Аж бурхали, як в морі, там вали
Й лопатки, наче човники, пливли.

Між стосами сандалових колод
Губився, заблукавши, пішоход.

Аж пилка грілась в пилярів швидких,
Сандалу тирса падала, як сніг;

Підносив муляр мури впрост до хмар,
І вглиб до риби докопавсь грабар.

Б'ючи кетменем, землекоп швидкий
Аж до небес підкидував грудки.

Сам будівничий на верху склепінь
Стояв і міряв дому височінь:

Там і Сатурн, і ще сто тисяч зір
Знайшли б собі для мандрювань простір.

Наглядачі кричали на юрбу,
Щоб без перерв робила всю добу, –

Тривогу множив цей адамів рід,
І світ стривожив цей адамів рід –

Крутились так начальники робіт,
Що заморочив голову і світ;

Робили всі, і стільки мали сил,
Що й спочивать не треба після діл.

Отож царевич зміг одного дня
Їх остаточне вислухать здання,

Що вже оті чотири замки ввись
Із чотирьох едемів підвелись,

Що ще ніде на обріях земних
Не бачили стрімких будов таких.

Хвалились так, що після їхніх слів
Фархад на замки глянути схотів.

Крізь степ він верхи рушив в далечінь,
Мов місяця помчав небесний кінь.

Сто красенів поїхало за ним,
Мов зорі вкупі з місяцем ясним.

Він безупинно гнав свого коня –
І от побачив сяйне диво дня.

Так всіх прибульців радість пойняла,
Що скрикнули і небеса: «Хвала!»

Величні чола чотирьох будов
Вгорнулись в неба голубий покров,

Губились мури їхні в небесах
І, мов Сатурн, над ними зводивсь дах, –

Склепінням неба кожен дім здавався,
Він небозводом осяйним здавався.

Саможертвний майстер все віддав,
Себе забувши, для цих славних справ.

Вкусивши палець з подиву, Фархад
Дивився мовчки на місця відрад,

І дивувався майстерності, й хвалив;
Куди б не глянув, хист будівників;

Ходив внизу, всередині, вгорі,
Ходив, де камінь б'ють каменярі,

Що зводили стовпи гранітних брил,
Їх безупинно ріжучи навпіл.

Вони бескеддя різали скоріш,
Чим жовте масло розтинає ніж.

Один з них м'яв граніт, як воску шмат,
Будуючи під домом водоскат;

Колону звівши, інший чоловік,
Як дерево, гранітну брилу сік.

Отак умілець, ремесло його,
Його мистецтво і єство його

Пером залізним у твердий граніт
Вкарбовує невитравний свій слід.

Він вкрив узором брили кам'яні, –
Узорам тим позаздрив би й Мані;

То з легкістю, то з силою різьбяр
Являв здивованій землі свій дар.

Побачивши митця такого твір,
Царевич в нього затопив свій зір,

Зійшов з коня, – і пишний трон йому
Зробили там, поміж колон, йому.

Він сів, щасливий, і отак сказав:
«О майстре, ти – знавець різьбярських справ!

Скажи нам, як вдалось тобі збагнуть
Мистецтво це, його коріння й суть?

Де вчився ти такий являти блиск –
Сікти тішею камінь, наче віск?

Такого вміння не здибав ніде, –
Воно мені й до розуму не йде!

Коли твердіше дерево береш,
То лиш ножа защербиш, коли тнеш, –

А де ж тішу свою гартуєш ти,
Що нею можна і граніт сікти?

Ти розкажи про гарт такий ножа,
Який гранітну твердість зневажа!»

Митець цілунком до землі припав,
Благословенням мову розпочав:

«Докіль існує Каф-гора свята,
Докіль на скелі блискавка зліта,

Хай доти б камінь зойків та жалів
Тобі на лоба впасти не посмів!

Хай ворог має долю, мов граніт,
Хай він блукає по тіснинах бід!

Найперш скажу моє ім'я тобі,
Тоді скажу про хист свій у різьбі.

Я звусь Карен. Про хист же змовлю так:
Ось тут граніт, а ось тіша – різак.

Питаєш ти, чом не щерблю тішу,
Коли каміння нею я тешу?

Для тіш своїх ми знаєм певний гарт,
Але про нього іншим знать не варт.

Якщо тішу гартує так коваль,
Вона проріже і граніт, і сталь;

Ти справною завжди береш її,
Аж доки зовсім не зітреш її.

Китай, що гарт цей вигадать зумів,
Тим перевищив людство всіх країв,

Та й він не знає тайн, що знаю я,
І так не вчинить, як вчиняю я».

Почувши це висловлення митця,
Схотів царевич знать все до кінця:

«Свій хист явити поспіши мені,
Бо це мистецтво – до душі мені.

Теши граніт, карбуй узор на нім, –
Я стежитиму за трудом твоїм».

Митець угору радо очі звів,
Каміння взяв і прилад свій схопив, –

Він спостеріг, що серцем всім Фархад
Побачити його мистецтво рад,

І от почав узорами тоді
Він карбувати камені тверді,

І впевнений удар його тіші
Царевичу був втіхою душі.

Він так втішався, доки сонця лик
За купами гранітних гір не зник;

Тоді з гранітного престолу враз
Підвівся він, зійшов додолу враз,

Сів на коня, в якого міць копит
Була тверда, немов твердий граніт,

Помчав гранітом суходолу в даль,
Мов сонце йшло по видноколу в даль.

Вина яркого нам, підчаший, влий,
Бо тисне душу гніт журби тяжкий, –

Нехай вино змете, мов терня, гніт.
Не терня, ні! – журби твердий граніт!

Розділ п'ятий

ПРО ТЕ, ЯК ФАРХАД ЗМАГАВСЯ
З КАРЕНОМ В ТЕСАННІ ГРАНІТУ.
ПРО ТЕ, ЯК ФАРХАД ДІСТАВ
ЧОТИРИ ПАЛАЦИ СОБІ НА РОЗВАГУ

Той, хто перо об цей граніт гострив,
Таким письмом його поверхню вкрив:

Коли Фархад у свій палац прибув,
Чудну тривогу на душі відчув, –

Видовище гранітне бачив він
І спокій серця втратив з тих хвилин:

Хоч розум звати мудрим дідом слід,
Та дітям пристрасті піддався цей дід...

Звалилася гора нічної тьми,
Мов землетрус, що в гори б'є грудьми,

І на шпилі установили трон
Рубіну сонця, що сплигло з запон,

І розцвітила ранішня краса
У мармурові барви небеса.

Коли ступило сонце в небозвід,
Сів на коня Фархад, немов Джамшід,

Поїхав на будову він, а там
Завдав тривоги всім робітникам:

Повз них учвал конем промчав Фархад,
І придивлявся до їхніх справ Фархад,

На майстра кине поглядом своїм –
І вже знаходить спільну мову з ним.

Майстри, отак збадьорені, тоді
Ще збільшували запал свій в труді.

Коли потішив кожного з майстрів,
То до Карена радо поспішив,

До брил гранітних знову підійшов,
Карен же став граніт тесати знов.

Прикликав він до себе коваля,
Щоб викути тішу і рискаля.

Залізнорукий, що залізо б'є,
Прийшов сюди й за діло взявсь своє:

Сталь в полум'ї – як бадахшанський лал,
Як сонця ярий, надвечірній пал...

Чудовий прилад той коваль кував,
Та сам Карен його загартував.

Його тіша, гартована в воді,
Вогонь з граніту висіка тоді.

А сам Фархад, куди не позирне, –
Все зразу тямить, явне й потайне,

Бо в кожному ділі стільки знав таїн,
Що перевершив кожне з них би він,

Але так ревно вчитися хотів
Різьби граніту, вміння різьбярів,

Що труднощі всі б радо поборов,
До ста Каренів вчитися б пішов.

Він інколи, сховавшись од усіх,
Чиюсь тішу схопити в руки міг

І стільки нею проробляв у мить,
Що і за місяць іншим не зробить, –

Отак вправлявсь трудом тривалим він,
І став умільцем досконалим він.

Прошло чотири роки руху сфер, –
Стоять чертоги, звершені тепер;

Оздобили на їх зовнішній стіні
Зробив Карен, всередині ж – Мані

Розмалював у кожній з тих палат
Своїх картин непорівнянний ряд.

Митець тримав упевнено калам,
За ним вів пензлем і царевич сам,

Бо всі картини, що Мані кінчав,
Фархад для себе перемалював

І це так вправно проробляв мигцем,
Що і в малярстві добрим став митцем.

Коли палаци підвелись до хмар,
З Фархада був маляр і каменярь,

Ба навіть більше – кожне ремесло
Фархадову увагу притягло,

І в кожному ремеслі кінець кінцем
Ставав він справді видатним знавцем.

Отож двірці збудовані були,
Сади, мов рай, влаштовані були.

Палац Весни в рожеві кольори
Увесь убрався знизу догори.

Були рожеві образи картин,
Рожевий сад зацвів на кілька гін,

Прослались скрізь рожеві килимки,
Рожевобарвні бархати й шовки,

Рожевим був там кожен кут і ріг,
Рожеві вікна, двері і поріг.

Був яхонтом і лалом вкритий двір,
Де вабив душу чистий водозбір, –

Він повен був рожевого вина,
Яке текло ариками сповна.

Скрізь розцвіли кущі хисткі троянд,
Скрізь розсипались пелюстки троянд.

Тут жив у шовк рожевий вбраний люд,
Рожеволикий, стрункостанний люд.

А далі глянь – там літній сад стоїть,
Де звівся замок, світлий, як блакить.

Він був блакитний і зелений весь,
Як зеленаві барви піднебесь.

Росиста зелень вслала схили там,
Модрини й кипариси мріли там.

Нема звичайних в тім саду папуг –
Папуги віщі там сидять навкруг,

В зелені шати вдягнені вони,
Мов ангели, що линуть з вишини.

Красунь смуглявих там зустрінеш ти,
Зеленооких, повних красоти, –

Вони ідуть, підносячи в руках
Зелені чаші, келихи розваг.

Дно водограїв – з хризолітів скрізь,
Стежки – з зелених самоцвітів скрізь.

З брил зеленавих, наче тло небес,
Збудовано оцей палац чудес, –

Зелені кахлі і панелі тут,
З зеленого фарфору стелі тут

Навкруг палат сад кипарисний ріс,
Де, наче Хизр, був кожен кипарис.

Осінні барви третій замок мав –
В його покоях прохолодних грав

Шафран, оздоба золотистих стін.
Поміж палаців одзначався він

Бенкетних зал склепінням золотим,
Розкішних лож одінням золотим.

Віддав митець весь творчий свій порив,
Коли цей замок щедро золотив, –

Здавалося, в картини втіливсь дух,
В узорні круги – сонця сяйний рух.

Басейни в замку, де фонтан зліта,
Встелила щільно цегла золота;

В них б'ють струмочки жовтого вина,
В якому сонце відблиском зрина,

І роняться в цих жовтих вин струмки
Троянд осінніх жовті пелюстки.

Там золотий, як сонце, гурт дівчат
Гуляє, вбраний в шовк янтарний шат.

Вони чарують світ, а одяг їх
Пожовк, мов лик коханців запальних.

Четвертий замок білим був, немов
Снігів камфарних осяйний покров.

Був з мармуру і верх його, і діл, –
Не з мармуру, а з ясписових брил!

Його басейнів глибина була
Прозора, мовби з щирого срібла;

Як перламутр, тече вода сюди,
Як перло – кожна крапелька води.

Струмки грайливі з водограїв б'ють,
Виблискуючи, наче світла ртуть.

На срібних арках алебастр яснів,
Немов блищав білок очей з-під брів;

Там з порцеляни білої – весь діл,
А білий шовк – оздоба білих тіл.

В палатах натовп срібнотілих дів,
Убраних в пелюстки ясмину, жив.

Отак звелись, мов ява райських див,
Чотири замки, скарб китайських див.

З тих замків кожен – двері в небозвід,
Ясна кумирня, сонця пишний вхід!

Мов сад Ірему, замок сяє там.
Та що Ірем! – немов мекканський храм!

Коли дбанням невсипним Мульк-Ари
Свій труд кінчили зібрані майстри,

Везір сказати ханові прийшов
Про звершення всіх чотирьох будов.

Хакан, почувши радісне здання,
Схотів доми того ж оглянуть дня.

Ліворуч хана мчав конем везір,
Що розумом осяював простір;

Праворуч хана мчав конем Фархад,
Цей юний красень, сповнений принад.

Вони гуртом, найшвидше, як могли,
До першого палацу прибули.

Зійшовши з коней, йдуть вони до брам.
«Це – справді рай!» – ти вигукнув би сам.

Хоч сотні див в саду побачить люд,
Але в палаці тисячі є чуд!

Такий був перший, але другий дім
Затьмарив рай би сявом своїм,

А третій – ще значніший у красі,
Проте четвертий перевищив всі!

Той кращий був за цього, цей — за тих,
Бо рівними були принади всіх.

Їх красоти не міг збагнути дух,
Хоч істину і міг відчути дух.

Хто цінувати красоту умів,
Той, їх узрівши, позбувався слів;

Хто ці чертоги лиш в уяві мав,
Той, їх узрівши, навіть мисль втрачав.

Майстрам хан видав безліч нагород, –
Не безліч – скільки захотів народ!

Для Мульк-Ари не пожалів витрат,
До нього шану збільшивши в стократ;

Царевичу ж віддав він назавжди
І всіх красунь, і замки, і сади.

Тоді ще й учту впорядив таку,
Що сил сказати не стане язичку!

Хан рік везіру: «Все зроби як слід,
Бо забаритись – скликать сотні бід.

Все приготуй в палацах, щоб у них
Фархад по черзі проживати міг, –

Три місяці хай щасно проведе
В садах таких, яка пора іде».

Везір, почувши владаря наказ,
Почав його виконувати враз, –

Майна та їжі він запас зібрав,
На визначений ханом час зібрав,

Щоб сотню коней, тисячу овець
Щодня для учти гнали у двірць,

Щоб навезли і фруктів, і вина,
Щоб залишалась навіть зайвина,

Щоб шовк китайський застеляв столи,
Щоб скрізь китайські килими лягли,

Щоб ласощі і безліч різних страв
Китайський почет в зали подавав.

Китайських вин, підчаший, нам внеси,
Бо прагну я китайської краси!

Коли на учту йде китайський шах,
Нехай і в нас вино шумить в чарках!

Розділ шостий

ПРО ТЕ, ЯК ХАН ВКУПІ
З ФАРХАДОМ ОДВІДАВ ПАЛАЦИ
І ВЛАШТОВУВАВ УЧТИ,
ЩОБ ЗВІЛЬНИТИ СИНА ВІД ДУМОК
ПРО КОХАННЯ, АЛЕ НІЩО
НЕ ЗМОГЛО ПРИМУСИТИ ФАРХАДА
ЗАБУТИ ПРО ЛЮБОВ

[Фрагмент]

Коли рожеве сонце вирина,
Щоб підвестись в сузір'ї Барана,

То сто троянд тоді підносить час,
Бо сяйва сонця має досить час.

Тоді вдяга природу мешшате,
Як молоду, в убрання золоте,

Рум'янцем дня лице фарбує їй,
А тьмою ночі – кучерів сувій;

Дощі роняє хмарна висота,
Зволожуючи у троянд уста,

А з хмар такий спускається туман,
Що і нарцис гне соромливий стан.

Пробачивши нарцисів дивну млюсть,
Багріє, сміючись, трояндна брость;

Коли ж солодким сміхом брость бринить,
То розцвітають кетяги суцвіть;

Коли з хмарин додолу рине град, –
Троянда повнить усміхами сад.

Але не думай, що в троянди сміх
Закоханий нарцис збудити зміг.

Розкрив шафранні келишки нарцис, –
Троянда п'є з них краплі чистих сліз.

Коли троянди з чаш шафранних п'ють,
Чому шафранні в них уста стають?

Вони таять в листках своїх шафран, –
В тичинках їхніх золотих шафран.

Коли тичинки сипляться униз,
Здається, наче це потоки сліз.

Здається, – брость схиляє журно стан,
Щоб розв'язав їй шати милодан.

Коли вславляє соловей любов,
Тоді струмить в троянди з серця кров

І вся вона палає над кущем,
Бо пелюстки займаються огнем.

В троянди, що чарує солов'я,
Вогненної троянди є ім'я:

Лиш торгне вітер в неї пелюстки,
Вже іскорки летять на всі боки.

Трояндні квіти повнять рясно сад,
Де кожна брость – розквітлий красно сад;

Розносить вітер зливу тих троянд,
Аж сад жахтить од огняних троянд,

А соловей, роздмухавши крилом
Оцей вогонь, обрав його житлом.

Коли почав трояндний лик цвісти,
Рожевобарвно став квітник цвісти,

І світ в своїй принаді рожевів,
І день в небес свічаді рожевів,

Немов одбився в дзеркалі вгорі
Рожевий блиск вечірньої зорі.

Коли розквітло все на квітниках,
Схотів піти в рожевий замок шах.

Для зустрічі препишно вбрали дім
І квітники прибрали перед ним,

Шовки рожеві розстелили скрізь,
Рожевий трон звели в небесну вись,

Де сів хакан, а поруч нього – син
З лицем рожевим од рожевих вин.

На кріслі, схожим до троянди, сів
Сам Мульк-Ара, окраса мудреців.

Трояндоликих китайнок тлум –
Охочий до дзвінких співанок тлум;

Немов троянди, грали барви шат,
Що прикрашали чарівних дівчат.

Рожеволиций вправний винодар
Вино рожеве наливав в пугар,

І пугарі рожевого вина
Хиляли гості радісно до дна.

Співець співав так втішно для гостей,
Як для троянд співає соловей.

Весь світ здавався троянд рясним кущем,
Весь світ вкривався троянд ясным дощем,

На пелюстках трояндних люд сидів,
Мов сонце, вгрузле в море вечорів.

Фархад вино рожевобарвне пив,
А хан радів, що син зарожевів,

І милувався з його рожевих щік,
І лив з очей блаженних сліз потік,

Любов палку до сина виявляв,
У самоцвіти, в квіти прикрашав, –

Не тільки він, але і гості теж,
Бо весь Китай був повен млості теж.

Так обертався з тих щасливих пір
Три місяці коловоріт сузір,

Та не вщухав веселий гомін свят
В палаці багробарвнім, як гранат,

І радо пив невтомний бенкетар
Вино рубінне із рожевих чар.

Коли ж вітрець на квітники дмухнув,
Кущі троянд розквітлих похитнув,

Посипались троянди на квітник,
А сад під листям забуялим зник,

Тоді лугів залита сонцем даль
Вдяглася в шати, чисті, мов емаль.

Та як з емаллю я рівняти міг?
Мов блиск небес зелено-голубих!

На лузі звівся кипарисів ряд,
Прославши тінь, струнку, немов Фархад.

Та ні! Царевич кращій, ніж вони,
Ніж кипарис, ніж юний стан сосни!

Мов пір'ячко папуги, лист блищав
На деревах, рясних, як пір'я пав.

На них – зелені, наче Хизр, гілки,
По них течуть живлющих вод струмки.

Хіба не можна паву молоду
Прирівнювать до дерева в саду?

Адже воно, розп'явши пір'я рій,
Стоїть, як пава, на нозі одній

І, певне, спать збираючись тепер,
Ховає другу ногу поміж пер!

Скарб апельсинів, золото плодів
Несе воно на вітах між листків,

І кожную гілку буйний плющ сповив,
Він, мов коханець, кожен кущ сповив.

В зелений плат моріжку ручаї
Вписали срібні лінії свої,

І джерела – неначе дзеркала,
Де тінь дерев осугою лягла.

Лице садів – в оцих джерелах, глянь!
Як у пушку, воно у зелах, глянь!

Зелений обрій в літній час цвіте,
І всесвіт, пишний од прикрас, цвіте.

На ці лани зелені шах прийшов
І розпочав тут щедрю учту знов, –

В зеленому, як небо, замку цар,
Забувши небо, пив вино із чар,

Посівши з сином трон китайський свій,
Вдяглись вони в китайський пишний стрій,

І гурт прекрасних срібногрудих дів
Навколо них в зелених шатах сів.

Багрець вина в зеленій піалі –
Немов тюльпан на зелені землі.

Багрець вина в китайськiм пугарi –
Мов на зеленiм небi жар зорi.

Вином пiдчаший вмiє частувать, –
Коли терпке, коли солодке даць.

Вiд вин густих горить вогнем душа,
Та корiандр вогонь цей пригаша.

Багато всяких вишуканих страв
Для частування ключник зготував.

Три мiсяцi тривав шум учт гучних
В емалевих чертогах лiта цих,

Три мiсяцi без горя i турбот
Вино iз чар пив радiсний народ.

Коли ж пожовкло сонце, мов бурштин,
Янтарним стало й листя деревин,

Тодi розкрився в жовтiм замку сад,
Бо дiм янтарний став житлом вiдрад.

Зробилось листя жовтим, як янтар.
Не як янтар! – як сонця сьайний жар!

Коли зайнявся пламенем чагар,
Вiтри зiрвали листя iз чинар, –

Взялись вогнем чинари. Як вогнi,
З гiлок злiтали iх листки ряснi.

Порвистий вiтер, зринувши з небес,
Насипав щедро золота до плес,

І візерунків золотих ряди
Він викарбував на мечі води

Рій іскор сиплють огняні листки,
Немов фольги злотистої шматки.

Чорніє крук між жовтим листям так,
Як на тюльпанах жовтих чорний знак.

Схиляються пожовклі верби ниць,
Неначе хворі після жовтяниць,

Тріпоче кожне дерево в лісах,
Мов б'є крилами дивний жовтий птах,

Збираючись летіти в ірій геть,
Летіти в млі осінній сірій геть.

Ось-ось воно за небосхил злетить,
Та вітер злине – пір'я з крил злетить.

Досвітній вітер по садах ширя,
І жовкне лист, як ранішня зоря.

Отак в людей, закоханих навик,
Від подихів холодних жовкне лик, –

Немов листки, борвієм гнані в даль,
Бредуть Меджнуни полум'яні в даль.

Маляр розводить фарби золоті,
Щоб малювати ними на листі, –

І так завзято він оце робив,
Що в золоті все листя потопив. [...]

З ФРАНЦУЗЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Віктор Гюго
(1802–1885)

О ФРАНЦІЄ!

О Франціє! Повергши ниць,
На тебе став тиран ногою,
Та піднесеться з тьми в'язниць
І брязкіт пут, і клич до бою.

Крізь даль і ніч, з оцих пісків,
На море дивлячись безкрає,
Що чути й вам його приплив,
До вас вигнанець промовляє;

Його слова в цей темний час
Летять, палають блискавками
І простягаються до вас,
Як сотні мужніх рук з мечами.

Вони затрусять пасма гір,
Схитнуть палаци мармурові,
І затремтить гілля в діброві,
Підвівшись в неба чорний шир.

Вони дзвенять, мов бронза дзвонить,
Мов крик, що гонить хижих птиць,
Мов подих, що легенько клонить
Тремтливі трави до гробниць.

Вони кричать: укрий ганьбою
Убивць, гнобителів своїх!
Як заклик воїнів до бою,
Гримить їх клич до всіх живих.

1853

Віктор Цого

О Франція!

О Франція! поверниш тищо,
На тебе став тиран цогою,
Ма піднесетья з тьми вьзмиш
і брахитишт, і кли до бою.

Криво даю і нит, з оуих пісків,
На море дивляшесь бурхас,
Що чути и вам цого приплив,
до вас висинецо правовляс;

Цого слова в цей темний час
демять, палають димавками
і простягають ся до вас,
де сонні мушк' рук з мечами.

Вони затрусять наша гір,
Схиють палази мармурові,
і затремтять поля в гідрові,
Підвівшись в педи карний шир.

СУД НАД РЕВОЛЮЦІЄЮ

Коли тягаєте, святі отці, до суду
Ви революцію за те, що гнівом люду
Вона безжалісно прогнала геть юрбу
Усяких дервішів, факірів, марабу,
Церковних слуг усіх насмілилась гонити, –
На неї глянувши, отці-іезуїти,
Ви гнівом палитесь.

Це правда! Так, тепер
І бог, і королі – лиш головні з химер.
Їх святість згинула, вони – вампіри папи!
Повстанців мужніх ви в свої схопили лапи
І бачим суддями вас, підлих здирців, ми.
Вже чорні вогнища загашено слізьми,
І закінчилося ночей жорстоких свято;
Похмурий світ хрипить, – його на муки взято,
Але надходить день! Кричать куніці злі,
Посліплі кажани метаються в імлі,
Хробак позбувсь пихи, лисиці стогін лине,
І хижакі нічні в ці ранішні хвилини,
Коли ще птиці сплять, – собі шукають схов;
Гучний одчай вовків лунає із дібров,
Побиті привиди не знають, що їм діять.
Як буде й далі так, то промені розвіють
Нічну імлу і круків проженуть,
Вампіри з голоду в барложищах помруть,
І денне сяйво тьму понищить до останку...
Ви, судді, судите передвіщання ранку.

1871

Луїза Мішель

(1830 – 1905)

У ВИГНАННІ

Злотисті зорі пишне сяйво ляляли
На стовбури зажурених гаїв.
Могутні вітигнулись і схилились
Під натиском розлючених вітрів.

Із незбагненних злинувши безодень,
Летять циклони, вихрять до небес.
Над трунами вигнанців вітер ходить
І виє люто, мов голодний пес.

Реве циклон в гіллі сумного гаю,
Співає вітер жалібний псалом,
Але чи знаєм: ранок нам засяє;
Те, що було, здаватиметься сном.

Містами розцвіте сумна пустеля,
Бо, наче хвиля, йде за роком рік,
І там новий постане чоловік,
Де бився шквал, де борсався на скелях.

Нове людство землі засіє лоно –
І проросте людина, як зерно.
В гіллі дерев нехай режуть циклони –
Те, що було, здаватиметься сном.

З ЧЕСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Іван Скала

(1922)

МОЖЕ

Може, чуття таке вам не до звички, –
не зарікайтесь, проте, на весь час,
що два гаптовані черевички,
як оченята не вразять і вас.

Я, до кімнати ввійшовши навшпиньках,
зразу над ліжком дитячим хилюсь,
наче стираю з очей порошок,
марю і мрію хвилину якусь.

Наче хтось втомлену голову гладить.
Бачу, замріявшись в тиші кімнат,
мовби тут досі тепліє і надить
ніжність рожевих малих ноженят.

Може, це – прагнення, думки про ждане?
Може, це – нагад про те майбуття,
як молоком аж запахне духмяне,
мов сіножать серед літа, дитя?

Може, не знали такого чуття ви,
може, мовчить про таке чоловік, –
час не зітре із моєї уяви
образ один. Він лишиться навек.

Там їх було, певне, більш од мільйону;
білі, червоні, строкаті, ясні...

Стиснув я груди з жалю і прокльону,
бачив, як там пломеніли вогні.

Тяжко по серцю моему ступали
ці черевички дитячі. Колись
всі вони теж по лугах походжали,
ввечері скромно під ліжко тяглись.

Я задививсь, повен болю і люті,
на освенцімський бур'яник оцей,
де дикі звірі, у чоботи взуті,
рвали й тягли черевички з дітей.

Я там стояв біля тих черевичків.
В них не було ні життя, ні тепла.
Вийшли ми звідти. Пташки невеличкі
грали над нами. Шипшина цвіла.

Може, з таким не прийшлося вам зустрітись,
та ви похилитесь в тузі, в жалі,
якщо вам десь припаде подивитись
на отакі черевички малі.

ПРИЯЗНЬ

Буду для тебе недобрим другом,
ось моя рука:
буду для тебе недобрим другом.

Хочеш хліба? Холод мучить?
Дам тобі хліба, риби вловлю, запалю тобі в грубці,
наготую дров на всю зиму.
Дам тобі зазнати голосу й надії,
буду для тебе недобрим другом.

Чекаєш на віщого крука до свого віконця?
Чекаєш на ластівку?

Буду для тебе ластівкою й круком,
буду для тебе недобрим другом.

Дам тобі хліба, вловлю тобі риби,
але при потребі, ризикуючи життям, витягну
тебе з прогнилого дому достатків,
щоб зберіг ти своє просте серце.
Буду для тебе недобрим другом.

Коли простуватимеш
на верховини,
припну до ніг тобі найтяжчі пута.
Знайду в тобі тисячі ніким не побачених хиб,
вирву з твого серця всі похвалання, всі слова величань,
щоб ти завше стояв на початку,
стояв перед великим, досіль не звершуваним ділом.
Буду для тебе недобрим другом.

Коли почнеш спотикатись, –
тягар, який тебе гнітить, я крадькома полегшу,
а в очі глузуватиму з тебе,
з твого безсилля, з вуглості твоєї.
Буду для тебе недобрим другом.

Коли один залишишся, –
прийду, в кишені принесу крихтини тютюну,
підтримаю тебе добрим словом.
Недобрим другом я для тебе буду.

*Основні віхи
життя і творчості
М. БАЖАНА*

- 1904 – 9 жовтня (26 вересня) народився Микола Платонович Бажан у м. Кам'янці-Подільському.
- 1910 – Переїзд батьків М. П. Бажана до м. Умані.
- 1914 – Початок навчання в Уманській казенній чоловічій гімназії.
- 1917 – Продовження навчання в українській гімназії ім. Б. Грінченка.
- 1919 – Перша публікація в уманському тижневику «Громадське життя» вірша «Хай море зрадливе хвилює...» за підписом «Учень VI кл. гімназії М. Б.».
- 1920 – Вступ на кооперативні курси (згодом перетворені в технікум) при Першій селянській єдиній трудовій школі (колишня гімназія ім. Б. Грінченка).
Початок трудової діяльності в Уманському музеї повітполітосвіти.
- 1921 – Робота режисером Уманської молодіжної театральної студії. Закінчення кооперативного технікуму.
Створення першої рукописної збірки віршів «Контрасти настрою».
Вступ до Київського кооперативного інституту ім. М. Туган-Барановського.
- 1923 – Припинення навчання у кооперативному інституті; вступ до Київського інституту зовнішніх зносин.
Робота репортером у газеті «Більшовик».
Участь у футуристичних організаціях («Аспанфут», згодом Комукульт, «Нова генерація»).

- 1925 – Припинення навчання в інституті зовнішніх зносин. Переїзд до Харкова. Початок роботи у Всеукраїнському фотокіноуправлінні (ВУФКУ).
- 1926 – Робота в редакції журналу «Кіно», створення ряду кіносценаріїв («Алім», «Микола Джеря» та ін.). Вихід у світ першої поетичної збірки «17-й патруль». Вступ до літературної організації ВАПЛІТЕ (Вільна академія пролетарської літератури).
- 1927 – Вихід у світ поетичної збірки «Різьблена тінь».
- 1928 – Повернення до Києва, робота сценаристом і редактором на Київській кінофабриці ВУФКУ.
- 1929 – Публікація нарису про кіно «Найважливіше з мистецтв» (під псевдонімом М. Буш). Вихід у світ поетичної збірки «Будівлі».
- 1930 – Публікація окремою брошурою нарису «О. Довженко». Видання збірок «Поезії», «Дорога».
- 1932 – Переїзд до Харкова. Завідування літературною частиною Харківського оперного театру. Видання збірки «Вибрані поезії».
- 1934 – Повернення до Києва. Поїздки до Грузії, початок систематичної роботи над перекладом поеми Шота Руставелі «Витязь в тигровій шкурі».
- 1937 – Створення кіносценарію «Катерина». Завершення перекладу поеми Шота Руставелі «Витязь в тигровій шкурі». Вихід у світ збірки «Безсмертя».
- 1938 – Вихід у світ збірки «Батьки й сини».
- 1940 – Закінчення першого варіанту перекладу поеми Алішера Навої «Фархад і Шірін». Вихід у світ збірки «Ямби».
- 1941 – Призначення відповідальним редактором газети «За Радянську Україну!», що видавалася для радянських партизанів і населення тимчасово окупованих районів республіки. Вихід у світ збірок «Гнів Отчизни», «Клятва», нарису «Били, б'ємо і будемо бити».
- 1943 – Призначення заступником Голови Раднаркому УРСР (з 1946 р. – заступник Голови Ради Міністрів УРСР). Вихід у світ збірок «Поезії», «Сталінградський зошит», нарису «Сини України в бою за Вітчизну».
- 1945 – Вихід у світ збірки «В дні війни».

- 1946 – Присудження Державної премії СРСР за поетичні збірки «Клятва», «Сталінградський зошит» і поему «Данило Гpliersький».
Обрання депутатом Верховної Ради СРСР. М. Бажан був депутатом Верховної Ради СРСР 2–5-го скликань і депутатом Верховної Ради УРСР 6–11-го скликань.
- 1947 – Публікація перекладу поеми А. Навої «Фархад і Шірін» окремою книжкою.
- 1949 – Звільнення від обов'язків заступника Голови Ради Міністрів УРСР.
Присудження Державної премії СРСР за збірку «Англійські враження» (вийшла друком 1948 р.).
- 1951 – Обрання академіком Академії наук УРСР.
- 1952 – Робота в Грузії над завершенням перекладу збірки «Давитіані» Давида Гурамішвілі.
- 1953 – Обрання головою правління Спілки радянських письменників України на засіданні правління СРПУ.
- 1954 – Підтвердження повноважень як голови правління СРПУ на III з'їзді письменників України.
Вихід у світ книжки літературно-критичних статей «Дружба народів – дружба літератур».
- 1955 – Публікація перекладу збірки «Давитіані» Д. Гурамішвілі окремою книжкою.
- 1957 – Вихід у світ збірки «Міцкевич в Одесі».
Призначення головним редактором Головної редакції Української Радянської Енциклопедії (тепер Всеукраїнське державне спеціалізоване видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана).
- 1960 – Обрання віце-президентом Європейської співдружності письменників. Виступ у м. Турині (Італія) з доповіддю «Уроки Рісорджіменто».
- 1961 – Вихід у світ збірки «Італійські зустрічі».
- 1964 – Видання поеми «Політ крізь бурю».
- 1965 – Присудження Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка за поему «Політ крізь бурю».
Публікація збірки поезій «Чотири оповідання про надію. Варіації на тему Р. М. Рільке».
Присудження Державної премії Грузинської РСР ім. Шота Руставелі.

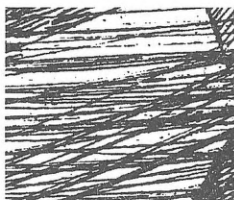

- 1969 – Вихід у світ книжки літературно-критичних статей «Путі людей».
- 1970 – Внесення професором Гарвардського університету О. Пріцаком до Нобелівського комітету Шведської академії пропозиції розглянути кандидатуру М. Бажана щодо присудження йому Нобелівської премії.
- 1971 – Видання у серії «Перлини світової лірики» збірки поезій Ц. Норвіда за редакцією М. Бажана з його вступною статтею та перекладами двох десятків віршів польського поета.
Присудження Державної премії УРСР за участь у створенні «Історії українського мистецтва» (т. 1–6, 1966–68 рр.).
- 1972 – Робота над перекладами ліричних віршів Р. М. Рільке. Публікація збірки «Уманські спогади».
- 1974 – Присвоєння звання Героя Соціалістичної Праці.
- 1975 – Видання у серії «Перлини світової лірики» збірки поезій Р. М. Рільке в перекладі М. Бажана. Вихід у світ книжки «Мікеланджело», підготовленої М. Бажаном до 500-річчя від дня народження великого митця.
Видання 4-томника творів поета (розпочато випуск 1974 р.).
- 1976 – Вихід у світ поетичної збірки «Нічні роздуми старого майстра».
- 1978 – Вихід у світ збірки «Карби».
- 1979 – Вихід у світ збірки вибраних творів «Доробок».
- 1982 – Публікація книжки мемуарної і літературно-критичної есеїстики «Думи і спогади».
Видання у серії «Перлини світової лірики» збірки поезій Ф. Гельдерліна в перекладі М. Бажана.
- 1983 – Робота над перекладами поетичних циклів «Римські елегії» та «Венеціанські епіграми» Й. В. Гете.
Проведення у Головній редакції Української Радянської Енциклопедії Всесоюзної наради енциклопедистів.
Підготовка «Вибраних творів» у 4 томах (вийшли друком у 1984–85 рр.).

23 листопада Микола Платонович Бажан помер.

*Коментарі,
примітки*

Одним з найважливіших засобів «примноження духовних цінностей» М. Бажан вважав художній переклад. Цій справі він присвятив майже все своє творче життя, переклавши українською мовою такі шедеври світової поезії, як поеми «Витязь в тигровій шкурі» Ш. Руставелі, «Лихоліття Грузії» Д. Гурамішвілі, «Фархад і Шірін» Алішера Навої, маленьку трагедію О. Пушкіна «Моцарт і Сальєрі», лірику Ф. Гельдерліна, Й. В. Гете, Р. М. Рільке та ін. Протягом 60–70-х рр. минулого століття як секретар Спілки письменників СРСР він очолював Раду з художнього перекладу СП СРСР, яка дбала про розвиток перекладацької справи в союзних республіках, теорії перекладу і наукової критики перекладених книжок.

Загалом у процесі перекладацької роботи М. Бажан переслідував кілька цілей. Насамперед намагався досягти в лексиці, синтаксисі, фонетиці більшої чистоти української літературної мови, при цьому особливою значення надавав ритміці. Сучасник М. Бажана, поет і перекладач М. Рильський вважав, що, передаючи якомога точніше і характер лексички, і семантику, і звуковий колорит, слід передусім піклуватися про максимальне відображення того, що в даному творі є «художньо домінантним», жертвуючи якимись другорядними рисами. Це особливо стосується поетичних взірців, де не досить передачі загального враження, де не допоможуть посилання на відомий афоризм: перекладач у прозі є раб, перекладач у віршах – суперник. Так, перекладаючи пушкінського «Мідного вершника», М. Рильський вважав, що звукопис відіграє в ньому величезну роль, тому для його збереження іноді виникає потреба навіть відійти від буквальної передачі логічного змісту рядка. Аналіз перекладів М. Бажана дає підставу стверджувати: художньою домінантою форми для нього був ритм, ритміко-синтаксична ідентичність перекладу і оригіналу; це була та основа, на якій вибудовувались усі інші шари перекладу – стилістичні й структурні. Водночас поет шукав смислової адекватності з оригіналом; відійшовши від буквалізму, він прагнув наблизитися до сенсу твору. Найважливішу мету М. Бажан вбачав також у тому, щоб посилити ефект поетичності перекладу, його художньо-естетичний вплив на читача.

Не випадковим у М. Бажана був вибір авторів і творів для перекладу. Такий метр українського перекладу, як Г. Кочур, радив замислюватися над тим, «наскільки відбиває цей вибір найістотніші риси творчості поета»¹. Він вважав, що можна укладати збірки перекладів, ставлячи перед собою різні завдання. Або вибирати найдосконаліші твори, або ті, що припали до вподоби перекладачеві. Або – що найскладніше – дати уявлення про весь творчий шлях поета, про всі його особливості й етапи². Вибір творів у М. Бажана, як правило, мав індивідуальні, особистісні мотиви, і разом з тим він прагнув реалізувати всі згадані завдання.

Літературний, художній переклад, як відомо, не буває абсолютно досконалим. Бажанівські переклади, безперечно, належать до числа тих, що мають високий ступінь тотожності зі змістом і формою оригіналу.

М. Бажан обирав вершинні досягнення світової поезії. Його перекладацькі інтерпретації давньої і нової, східної і західної поезії – від Данте і Мікеланджело, Руставелі й Навої до Гельдерліна, від Гете, Норвіда, Пушкіна до Маяковського, Рільке, Целана та ін. – назавжди увійшли до скарбниці українського перекладу.

З АВСТРІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Особливе місце у творчості М. Бажана належить перекладам творів австрійських поетів. Тут він змагається з таким генієм творчого духу, як Р. М. Рільке.

Про творчість Р. М. Рільке він почув ще в молоді роки від Леся Курбаса. Курбасівська розповідь про українську новелу з «Історій про Бога» лягла в основу Бажанових «Чотирьох оповідань про надію. Варіації на тему Р. М. Рільке». В 1965 р. з нагоди 90-річного ювілею австрійського поета М. Бажан готував Рільківський конгрес Європейської співдружності письменників. Тоді ж, очевидно, він розпочав роботу над перекладами творів Р. М. Рільке.

Спочатку Рільке видався йому мудрим і ясним ліриком, і він мав втіху від своєї праці. «Сиджу, перекладаю німецькі вірші Рільке, – писав він у першій половині 1972 р. своїй давній, ще з юності знайомій Р. Ратовій, – прекрасний поет, навіть деякий спокій і умиротворення, відпочиваю душу».

Однак, занурюючись у глибини напруженого плину сонетів та елегій, перекладач поступово відчув усю багатозначність і багатолікість Рільке. Власні перекладацькі спроби тишили його дедалі менше, поет переробляє їх десятки разів, домагаючись найбільшої відповідності ідеї та образу; були моменти, коли він готовий був визнати, що Рільке йому «не дається», але потім знову брався за тексти. Вочевидь, магія Рількового слова його зачарувала.

Райнер Марія Рільке – митець візіонерського типу, в якого фантазіям, візеріям, символам, сновидінням, взагалі метафізиці належить виняткове місце. Зрештою, цей світ Бажану був не чужий, особливо на рівні структури поетичного образу, на рівні здатності уречевлювати уявне, фантастичне в яскравих пластичних формах, створювати ілюзію реальності.

Про свої муки над перекладами творів австрійського поета він пише в листі російському письменнику В. Огневу (4 вересня 1972 р.): «Дуже зайнятий перекладами Рільке. Як я себе лаю, що взявся за цю важку справу. От чортів чехо-російсько-австрійсько-німецький фокусник і вигадник! Мучуся над ним – розплутування самих «Дуїнянських елегій» чого вартє. Зуби болять, але водночас він затягує і не пускає. Ходжу зарілчений по вуха». Не додавали радості й дрібні причіпки редакторів, які вимагали ясності там, де її не було і не могло бути. Врешті-решт боротьба за Рільке увінчалася перемогою поезії.

У виборі творів для перекладу, як зазначає літературознавець Д. Наливайко, найбільшу увагу М. Бажан приділив «зрілому Рільке», пізній ліриці, «Дуїнянським елегіям» і «Сонетам до Орфея», в яких трагічне світосприймання пронизане мотивами «життєствердження, глибокого взаємопроникнення людини й світу, їхнього органічного злиття»³.

Найяскравіші твори Р. М. Рільке, особливо ті візіонерські, де використано міфологічний образ Орфея, – «Орфей, Еврідіка, Гермес», «Сонети до Орфея», – знайшли адекватне творче втілення в перекладах українського поета. Бажанові вдалося головне – відтворити магнетизм Рількового слова. В кри-

тиці, як правило, звертають увагу на вільну інтерпретацію античного підземного царства Аїда – «безтілесного, розречевленого, майже ірреального»⁴. Однак вражає й інше: те, як суто зовнішня ситуація, міфологічна подія (Орфей, бажаючи прискорити повернення Еврідіки з царства мертвих, порушує заборону бога підземного царства – озирається і навіки втрачає кохану) перетворюється у психологічний процес, у плинність внутрішніх психічних станів, де рух по дорозі з Аїду – це не лише подолання міфологічного простору, а й динаміка психологічного світу героїв, що наближаються до катастрофи. Бажан блискуче відтворює цю внутрішню плинність. Услід за Рільке він розгортає психічні стани так, що читач відчуває внутрішню неминучість катастрофи, згаданої в кінці твору піврядком (в перекладі М. Бажана: «А він таки оглянувсь»). Тому що Орфей, який прийшов зі світу живих, – весь нетерпіння і нестримний рух знизу – вгору, з пекла – до світла життя (в перекладі, алітерованому, «матеріалізованому» Бажаном, – «Крок його жадібно жер дорогу / великими шматками»), де вже не ліра (забута), а це нездоланне прагнення перебороти смерть життям, вирвати з підземного царства свою кохану штовхало його вперед і змушувало прислухатися до майже нечутних кроків Еврідіки й Гермеса, котрий вів її за руку. А Еврідіка – «така кохана», оплакана Орфеем, «аж світ на плач судільний обернувся» – уже в полоні Аїда, іще не мертва, але вже не жива; Рільке (і Бажан) кілька разів повторює таку промовисту деталь смерті, як саван («хоч довгий саван заважав іти»). Цей «посмертний» стан Еврідіки надзвичайно тонко передав Бажан: «Вона в собі вся скупчилась, посмертям / наповнена по вінця. / Як плід вбирає солодощі й тьму, / вона ввбрала в себе сернь велику, / таку нову, що й не збагнути їй». Конфлікт цих двох, по суті, різноспрямованих рухів – екстравертивного та інтровертивного, що водночас розгортається одним Аїдовим шляхом (наскрізний повтор – «вони ідуть»), і стає основою тієї граничної емоційної напруги, яка розряджається вже поза межами твору і потрясає читача.

Наприкінці 1974 р. поет уже тримав у руках сигнальний примірник книжки Рільке, повністю перекладеної ним самим, – понад сто тридцять віршів лірики! Це був справжній подвиг.

Бажанові переклади Рільке із захватом читав Василь Стус на засланні. Перебуваючи в мордовському концтаборі, він – навіть за тих нелюдських обставин – намагався й сам перекладати з Рільке, насамперед його «Сонети до Орфея». У листі до дружини від 7 грудня 1973 р. В. Стус дав надзвичайно високу оцінку перекладацькій праці Бажана, хоч дещо, зокрема у фоніці, його не задовольняло. Відгук В. Стуса (в тому числі про вже згадуваний твір «Орфей, Еврідіка, Гермес») вражає глибиною наукового і літературного аналізу: «...Маю прекрасну мороку – сидіти над Бажановими перекладами Рільке, фіксуючи власні втрати (їх багатенько) і набутки (їх куди менше). Я вже давніше думав, що єдиний український партнер Райнера Марії – Бажан, чия власна сфера постична чи не найближча до пошукуваної, як кажуть дисертанти. Щоправда, Микола Платонович інколи занадто пафосний, обернений до читача, немає в ньому Рількової самовистарчальності, самодоволення дуїнянського жерця. Хіба ж Бажанові вдасться цей нюансовий дриблінг, ці пів-чверть-тони, ця свфонія, ця геніальна музичність, це упокорене співіснування чи радше – в світі-існування – існування світлом, як у австрійця? А мова? Райнерова мова стоїть на такому рівні, якого нашому письменству ще не скоро досягти.

І що ж? Я вражений, зачудований... Мабуть, на теперішньому бурхливому океані нашої поезії ці переклади (дай, Боже, аби їх було більше!) стануть найцікавішою темою, школою, наукою, здобутком.

Бажан-філософ зугарен так ущільнити рядок, що кожне слово криком кричить, заки не обвине з цим смертельним тиском існування... Він може вдушити в свій залізний текст усе, не додавши нічого і не пропустивши нічого... Шкода, що в поезії немає такого показника: питома вага стопи. Була б така, я сказав би, що в Бажана вона дорівнює питомій вазі чорних дір всесвіту: трильйони тонн на 1 куб. см. Читаю переклади віршів, оригінали яких я призабув, і, звіряючись із різними рівнями пам'яті, кажу собі: переклади ці – прекрасні...

Найбільші, як на мене, вади Бажанові – строката мова, що окошилася на стилі ряду поезій, а також його маломузичність (він чує тільки ритми маршових бубнів). От би Бажанові та Тичинове вухо!..

Цікаво було б порівняти ідеально чіткі залізні колони Бажанового «Витязя в барсовій шкурі» з цими рядками, де йому ніби забиває дух од найстислішої стислості. Але як часто Бажан торжествує перемогу... Пам'ятаю, як мене вразив ідеально чудовий переклад «Орфея, Еврідіки, Гермеса», зроблений Бургардтом. Бажанів, здається, не кращий у цілому, але не раз і не два – блискучий. Хто так уміє писати – на цьому рівні «скривлених зірок»? Хто, крім Бажана?.. Наймолодший наш поет – Микола Платонович, найцікавіший із покоління. І якими смішними здаються поруч нього наші загумінкові генії!»⁵.

У Стусовій оцінці перекладів М. Бажана викликає незгоду тільки його зауваження щодо «маломузичності» поета. Звичайно, шукати в нього Тичинову мелодійність було б марним, але це теж музика – музика модерна, при тому такої духовної напруги і пристрасті, які в сучасній українській поезії, здається, не мають собі рівних.

На межі 60–70-х рр. М. Бажан відкрив для себе ще одного австрійського поета – Пауля Целана. Родом із Чернівців, він став одним з найяскравіших представників європейського модерну, справжнім майстром, якого, на жаль, не оминули ні арешт, ні заслання. Трагічною була його смерть: перебуваючи в Парижі, у стані депресії він покінчив життя самогубством.

«Організована» М. Бажаном добірка віршів П. Целана з'явилася в журналі «Всесвіт» 1978 р.

Рільке Райнер Марія (1875–1926) – поет.

Звете душею...

мов бубонці на берлах блазнів нищих
Берло – скіпетр, символ, знак влади.

Цей вечір – книга...

гачок на клямрі золотій
Клямра – металева пластинка для скріплення, скріпа.

«Були це Мікеланджелові дні...»

Мікеланджело Буонарроті (1475–1560) – італійський скульптор, художник, архітектор і поет доби Відродження. Він був для Р. М. Рільке втіленням митця-титана, який прагнув охопити світ в усій його повноті й глибині.

«В оцім селі стоїть останній дім...»

Вірш навіяний перебуванням поета в селі під Полтавою. У своєму щоденнику Р. М. Рільке записав: «Це було закличне звучання далини й самот-

ності, яке залунало в мені одного разу під Полтавою, увечері, коли хатини були такі німі й самотні перед ніччю, що насувалася».

«Все буде знов могутне і велике...»

Написано під враженням від мандрівки по Росії та Україні влітку 1900 р.

Пантера

Вважається одним із шедеврів світової лірики.

В цьому, здавалося б, простому, безсюжетному творі закладено глибокий зміст. Вірш викликає чимало асоціацій – дикий звір і сучасне місто, поривання до волі й почуття приреченості, трагедія безвиході, жага життя і металеві ґрати, сутність існування і драматична доля...

Орфей, Еврідіка, Гермес

Перший підхід Р. М. Рільке до образу Орфея, який став для нього символом поезії, її високої місії.

Орфей – легендарний співець античної епохи, який своїм співом підкоряв природу, людей і навіть звірів. Коли померла його дружина Еврідіка (від укусу гадюки), він спустився в підземне царство і, полонивши своїм співом його володаря Аїда, одержав дозвіл повернутися на землю разом з Еврідікою. Проте Орфей не виконав умови Аїда – не озиратися при виході з підземного царства. Співець порушив заборону і навіки втратив дружину.

Еврідіка – у давньогрецькій міфології лісова німфа, дружина Орфея.

тяжким порфіром в темі вона здавалась

Порфір – загальна назва магматичних гірських порід, переважно червоного кольору, дрібнокристалічної або склуватої будови, в яких виділяються розміром та забарвленням великі кристали мінералів.

Оливковий сад

Один з творів збірки «Нові поезії» – про страждання і сумніви Ісуса Христа, його звернення до Бога вночі у Гефсиманському саду перед зрадою Іуди.

«Ніч у творі означає не тільки духовну темряву в суспільстві, а й морок у людській душі»⁶.

Смерть поета

Як стверджують дослідники, тут маємо завершене вираження однієї з важливих ідей естетики Р. М. Рільке: суть митця – в нерозривному зв'язку зі світом і речами.

Образу митця Р. М. Рільке надав чимало власних рис.

Ваза троянд

неначе з мушлі підвелась Венера

Ремінісценція картини «Народження Венери» італійського художника флорентійської школи живопису Сандро Боттічеллі (Алессандро ді Маріано Філіппі; 1445–1510). В образі яскравих троянд втілено все розмаїття життя у його непізнанній сутності, в живому русі й різних виявах.

Мушля – те саме, що і черепашка.

Венера – у римській міфології спочатку богиня весни й садів; пізніше її ототожнювали з грецькою богинею Афродітою і вшановували як богиню кохання і вроди. У мистецтві *Венера* – втілення ідеальної жіночої вроди.

ДУЇНЯНСЬКІ ЕЛЕГІЇ. Перша елегія.

Цикл «Дуїнянські елегії» закінчено 1922 р. Автор вважав його головним твором свого життя. В ньому найповніше виражені загострене відчуття кризи тогочасного суспільства й культури та водночас неясні сподівання на її подолання.

Перші рядки циклу були написані Р. М. Рільке в замку Дуїно (неподалік м. Трієста, тепер Італія), а закінчено твір під час перебування поета у старовинному замку Мюзо в Швейцарії.

*Чи не озвався недавно до тебе надгробок
написом думним у Santa Maria Formosa*

Santa Maria Formosa (Святої Марії Прекрасної) – назва церкви у Венеції.

ІЗ «СОНЕТІВ ДО ОРФЕЯ»

Твір написано «як надгробок» для Вери Оукама-Кноп – юної дівчини, доньки друзів поета. Вона померла від лейкемії – хвороби, яка згодом зведе в могилу й самого Рільке.

*Десь із села прибував він, сиваш
Сиваш – кінь сивої масті.*

*щоб на лугах ночувать пустопаш
Пустопаш – без пастуха, самопас.*

«Ти – мій останній, пізнаний до краю...»

Написано в середині грудня 1926 р. – останній запис у нотатнику поета.

Целан Пауль [Анчель Пауль (Поль); 1920–1970] – поет.

Фуга смерті

твоя попеляста коса Суламіф

Суламіф – ім'я вродливої дівчини, яка закохалася у царя Ізраїльсько-Іудейського царства Соломона (р. н. невід. – 928 до н. е.).

З АНГЛІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Шекспір Вільям (1564–1616) – драматург і поет. Українською мовою видано багатотомне зібрання його творів (т. 1– 6. К., 1986).

БУРЯ

Більшість дослідників вважає, що твір написано 1612 р.

Першу спробу перекласти «Бурю» зробив Іван Франко ще 1884 р. (перекладено невеликий уривок). Як стверджують шекспірознавці, твір увінчує собою створення синтетичного жанру трагікомедії («трагедії з щасливим кінцем») і належить до найпопулярніших здобутків англійського митця.

Епілог

Епілог твору друкується за виданням: Шекспір В. Твори, т. 6. К., 1986, с. 437.

Просперо (виголошує)

Просперо – герцог Міланський, один з головних героїв трагікомедії (його ім'я у перекладі з італійської означає «щасливий»).

З БЕНГАЛЬСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Тагор Рабіндранат (Тхакур Робіндронахт; 1861–1941) – індійський письменник, живописець, громадський діяч і просвітител, лауреат Нобелівської премії. Писав бенгальською мовою).

Р. Тагор посідає найпомітніше місце «серед тих, хто з кінця минулого століття будив індійську патріотичну думку, хто ніс світло знання й відродження, хто дбайливо збирав і примножував неоціненні духовні надбання народів Індостану...»⁷.

Свята земля Індії

*Тут арійці були, неарійці йшли,
Тут китаєць, і гун, і патан,
І племен скіфських рід, і могол, і дравид
Позливались в один океан.*

Арійці – назва давніх племен і народів, які говорили індоіранськими мовами.

Гуни – союз давніх кочових племен, який виник у 2–4 ст.

Патани – індійська назва афганських племен, які в Середні віки неодноразово намагалися підкорити Індію.

Могол – ідеться про моголів, які в 16 ст. заснували на території Індії та Афганістану Могольську імперію на чолі з династією Великих Моголів.

Дравиди – народи, які населяють переважно Південну Індію і говорять дравидійськими мовами.

І ти, парію, теж разом з ними прийдеш

Парій – тут: знедолена, безправна людина.

Ми вперед торуєм путь

Шіва стане й засурмить

Шіва, Шива – один з головних богів в індуїзмі.

Журавлі

Один з визначних творів поета. Р. Тагор згадував: «Підкоряючись владному інстинктові, вони (журавлі) залишають знайомі місця і летять над вільними просторами морів до нових берегів... Побачивши журавлів, що летіли у вечірньому небі, я раптом збагнув: оця річка і ліс, земля і всесвіт, людина – всі вони ідуть до одної мети. Звідки й куди – мені невідомо. Але у них єдиний клич: «Не тут! Десь далі! Далі десь!»».

Джеламу збуджений потік, мигочучи в імлі, пливе

Джелам – річка в Індії та Пакистані, притока Інду.

Працюють люди

В Бенгалії, Пенджабі, Гуджараті

Бенгалія – історична область на Півдні Азії. В 1947 р. Західна Бенгалія відійшла до Індії, а Східна – до Пакистану.

В 1971 р. на території Східної Бенгалії утворилася незалежна держава Бангладеш.

Пенджаб – історична область на Півдні Азії. З 1947 р. – у складі Індії та Пакистану.

Гуджарат – штат Індії на узбережжі Аравійського моря.

З БІЛОРУСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

М. Бажан підтримував дружні стосунки з білоруськими поетами, цікавився їхньою творчістю, перекладав окремі твори. До антології «Білоруська

радянська поезія» (т. 1–2. К., 1971) увійшли його переклади з поезії О. За-рицького, А. Кулешова, П. Панченка, Максима Танка. Перекладав М. Бажан також твори Пятруся Бровки, Янки Купали та ін.

Бровка Пятрусь (Петро Устинович; 1908–1980) – поет, перекладач і громадський діяч. У 1967–80 рр. був головним редактором Білоруської Радянської Енциклопедії. Перекладав твори Т. Шевченка, М. Бажана, М. Рильського, П. Тичини.

БІЛОРУСЬ

Поема написана в 1943 р. Фрагменти твору друкуються за виданням: Бровка П. Вибране. Переклади з білоруської за редакцією Миколи Бажана. К., 1957.

*Від Німана й Буга до Сожа і Гайни
По вирах Дніпра і по хвилях Двіни*

Згадуються назви річок, які течуть і білоруською землею.

*Говорять про неї і Полоцька вежі,
І Турова стіни, і шум Біловезі*

Полоцьк, Туров – давні білоруські міста.

Біловезжа – Біловезька пуца, лісовий масив на вододілі Західного Бугу, Німану і Прип'яті, на кордоні Білорусі з Польщею.

Під Грюнвальдом били, на озері Чудській

Грюнвальд – село в Східній Пруссії (тепер територія Польщі), біля якого 15 липня 1410 р. відбулася Грюнвальдська битва між об'єднаною польсько-литовською-українською армією і військами Тевтонського ордену, в якій тевтонці зазнали нищівної поразки. В складі армії переможців були й білоруські загодини.

Чудське озеро – озеро, розташоване на кордоні сучасних Естонії та Псковської області Росії. 1242 р. тут відбулася битва – Льодове побоїще, в якій руські війська на чолі з новгородським князем Олександром Невським ущент розгромили рицарів Тевтонського ордену.

Хвесько й Калиновський, і смілий Ваишчла

Калиновський – Калиновський Костянтин (Кастусь) Семенович (1838–1864) – один з керівників повстання 1863–64 рр. у Литві та Білорусі проти російського царизму. Страчений за вироком суду.

Ваишчла Василь (р. н. і см. невідомі) – керівник повстання білоруських селян у 1743–44 рр.

Друкар там премудрий, Георгій Скорина

Скорина (Скарин) Франциск (Георгій; бл. 1490 – не пізніше 1540) – білоруський першодрукар, просвітителі і культурний діяч.

Ти зводиш муровані вежі Софії

Йдеться про давню пам'ятку архітектури – Софійський собор у По-лоцьку (споруджено між 1044–66 або 1050–60).

Черпали натхнення Купала і Колас

Купала Янка (Луцевич Іван Домінікович; 1882–1942) – білоруський поет.

Колас Якуб (Міцкевич Костянтин Михайлович; 1882–1956) – білоруський поет.

Сплітав Богданович пісенний вінок

Богданович Максим Адамович (1891–1917) – білоруський поет, літературознавець.

У заспіві Цьотки, в розмови Бядулі

Цьотка, Тьотка (Пашкевич Алоїза Степанівна; 1876–1916) – білоруська поетеса.

Бядуля Змітрок (Плавник Самуїл Юхимович, 1886–1941) – білоруський письменник.

Зарицький Олексій Олександрович (1911–1987) – поет, перекладач. У його перекладах опубліковано твори І. Франка, М. Бажана, М. Рильського, В. Сосюри, П. Тичини, С. Олійника – майстрів українського поетичного слова. У нарисах «В рідних братів» та «І все його ще боржник» поет розповів про свою дружбу з українськими побратимами, зокрема з П. Тичиною.

Низка віршів – «Зарічанці», «У Павла Тичини», «Коло Видубицького монастиря», «Богдан Хмельницький» та ін. – присвячена Україні, дружбі білоруського та українського народів.

Танк Максим (Скурко Євген Іванович; 1912–1995) – поет, перекладач. Україні присвятив ряд поезій, перекладав твори Т. Шевченка, М. Бажана, М. Рильського, В. Сосюри, П. Тичини.

У статті «Майстер світлого слова» в книзі «Люди, книги, дати». (М., 1968) М. Бажан писав: «У своїх напружених, строго вибудованих, виконаних гострою думкою баладах, історичний матеріал для яких поет часом черпає з історії України, Максим Танк висловлює гарячу любов і повагу до братнього українського народу...».

НАДНАРОЧАНСЬКІ СОСНИ

Аж на західний берег Нарочі

Нароч – озеро в Білорусі, з якого витікає однойменна річка.

Сіверко лізе за пазуху в тебе ховатися

Сіверко – холодний, пронизливий вітер.

Писать про цвіт мурав-отав

Мурава – густа молода трава.

Отава – трава, що відростає на місці скошеної.

Панченко Пимен Омелянович (1917–1995) – поет. Перші свої твори надрукував ще 1934 р. У роки Великої Вітчизняної війни був військовим журналістом.

Вірш «Поліський напрям» написано під враженням побаченого в перших визволених від німецьких загарбників селах і містах Білорусі.

З БОЛГАРСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Слов'янський поетичний світ представлений у М. Бажана і перекладами творів П. Яворова, Л. Стоянова, Х. Смирненського.

Найбільша кількість поезій перекладена зі спадщини П. Яворова, у творчості якого народнопісенна традиція поєднувалася з модерною ліричною сповідальністю. Якщо в Бажанових чотиритомниках (1974 і 1984) було вміщено лише чотири твори болгарського класика (віршовий цикл «Град», в якому критики побачили «вершину соціальності в ліриці»⁸), то вже до збірки лірики П. Яворова 1988 р. (у серії «Перлини світової лірики»), крім «Граду», «Перед тюремним муром», фрагмента з циклу «Notata» («Ні, не про нього думав...») і «В час блакитної тьми», включено також вірші «Зав'язтий Павлета і юна Агліка», «Пісня пісні мойї», «Нагору», «До Лори»;

цикл «Notata» в цьому виданні опубліковано в перекладі українського поета В. Моруги.

Яворов Пейо (Пейо Тотев Крачолов; 1878–1914) – поет. Дослідники його творчості наголошують: «Пейо Яворов належить до тих великих художників минулого, які при всій своєрідності світобачення, при непослідовності ідейних позицій, відбили у своїй творчості істотні сторони тогочасної дійсності, характерні особливості психології певних класів і суспільних верств»⁹.

Перед тюремним муром

Один з перших опублікованих віршів поета; до прижиттєвих збірок не включався.

Пісня пісні моїй

Сам автор визнавав, що цей твір відбив початок кризи у його творчості після кривавого придушення Іллінденського повстання 1903 р., загибелі вірних друзів, у тому числі керівника македонського визвольного руху Гоце Делчева.

До Лори

Вірш уперше надруковано 1906 р. під назвою «Стогін».

Стоянов Людмил (Георгій Стоянов Златаров; 1886 або 1888 – 1973) – письменник, громадський діяч.

Його творча спадщина велика і різноманітна: він писав вірші, оповідання, повісті, романи, п'єси, літературно-критичні й публіцистичні статті. Перекладав твори Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Рильського, П. Тичини та ін.

Ботев

Ботев Христо (1849–1876) – поет, публіцист, національний герой Болгарії. Болгарський учений професор Є. Каранфілов писав: «Лише 27-літнім був убитий Ботев турецькою кулею і написав лише близько двадцяти пісень. Але це вершина, якої сягнув наш творчий геній, еманція найсокровеннішої народної сутності. Ця невелика обсягом поезія... назавжди лишилась озоном, найцілющим гірським повітрям болгарської літератури...»¹⁰.

Ось: радо тобі я складаю ясу

Яса – тут: вітання, хвала, щире слово.

Дунай перейди із «Радецьким» твоїм

із покличком: «Смерть чи свобода!»

«Радецький» – пароплав, на якому в травні 1876 р. Х. Ботев разом зі своїми побратимами (чотою зі ста двадцяти бійців) прибули на допомогу повстанцям (учасникам Квітневого повстання проти турецького іґа). У бою з переважаючими силами турецьких карателів Х. Ботев та його побратими загинули (на горі Володимирович у місцевості Йолковиця).

Смирненський Христо (Христо Димитров Измирліев; 1898–1923) – поет.

Хай буде день!

Заголовний вірш однойменної першої поетичної збірки автора.

З ВІРМЕНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

У М. Бажана є низка творів, перекладених з вірменської мови. У фондах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (Київ) зберігається ряд рукописних оригіналів Бажанових перекладів, у тому числі дві балади («Балада про двадцять шість» та «Балада про полковника Томпсона, хлопця-комсомольця і про страйк») вірменського поета Егіше Чаренца (Согомонян Егіше Абгарович; 1897–1937).

Відзначимо також участь М. Бажана у підготовці видання вірменського народного епосу «Давид Сасунський» («Давит Сасунці», «Давит Сасунський»). Цей твір формувався впродовж 6–10 ст., у період боротьби вірмен з чужоземними поневоловачами за свободу і незалежність. Уперше записано епос у 1873 р. Відтоді дослідники віднайшли чимало варіантів, найцінніші з яких (щонайменше 70!) опубліковано.

До врочистого святкування тисячоліття епосу «Давид Сасунський» (1939 р.) Державне літературне видавництво (м. Київ) випустило його українською мовою.

Розділи XV–XXI п'ятої частини третьої віті твору за назвою «Давид Сасунський» переклав М. Бажан. Над перекладом епосу працювали також знані українські митці – І. Вирган, С. Воскресенко, Л. Дмитерко, Є. Дроб'язко, С. Крижанівський, І. Муратов, І. Нагнибіда, П. Тичина, П. Усенко, А. Шмигельський.

Загальну редакцію перекладу здійснив П. Тичина.

«ДАВИД САСУНСЬКИЙ»

В полках Меліка був один вояк

Мелік (Мисра-Мелік) – арабський халіф.

Старий вояк сказав: – Ай-вах! Ай-вах!

Ай-вах! Ай-вах! – вигук, що має відтінок жалю. Подібне до українського «гай-гай!»

Ай-ай! Давид з Сасуна, бач, іде

Сасун – назва фортеці-міста, де відбуваються події, про які розповідається в епосі. У перекладі означає «лють».

На гору Лерва примчав

Лерва – назва гори неподалік Сасуна.

Погнав коня аж до Фаржена вчвал

Фаркін (інша назва – Міафаррелін) – місто на південь від Сасуна.

До Джіарбекіра аж домчав

Джіарбекір (Діарбекір) – арабська назва вірменського міста Амід.

Сказавши: – Маре! Цей удар

Маре – мати, мама.

І в руки капкірі беріть

Капкір – музичний інструмент.

З ГРУЗИНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Про систематичну перекладацьку діяльність М. Бажана можна говорити з початку 30-х рр., коли він відкрив для себе материк грузинської літератури і почав перекладати найкоштовнішу перлину грузинської поетичної класики – поему «Витязь в тигровій шкурі» Шота Руставелі. Розпочався «грузинський» період у творчості М. Бажана, який тривав аж до самої смерті поета. Цьому сприяли періодичні поїздки до Грузії, дружні контак-

ти з грузинськими літераторами, насамперед із С. Чіковані. Вирішальною була перша поїздка до Грузії на Декаду української літератури в липні 1931 р., коли молодий Бажан, якого вже знали й визнавали як автора багатьох поезій, у тому числі двох знаменитих «ночей» («Гофманова ніч» і «Залізняка ніч») і не менш знаменитої «Смерті Гамлета»¹¹, відчув підтримку грузинських письменників-побратимів.

Повернувшись додому, М. Бажан засів за переклад твору Ш. Руставелі. Однак робота просувалася повільно – не вистачало знань ні мови, ні історичного середовища. Тому в 1934 р. він з радістю зустрів пропозицію керівництва Спілки письменників України поїхати до Грузії знову. С. Чіковані познайомив його з С. Іорданішвілі, який взявся допомогти українському поетові з перекладом. Розпочалася тривала робота.

Протягом кількох років М. Бажан постійно перебував у Грузії, оселившись у родині Симона і Маріки Чіковані. «Маріка, – згадував поет, – не часто варила обіді з трьох страв, але робота йшла. З самого ранку Симон в одній кімнаті, я в другій сиділи кожен над своїм. Кілька разів на тиждень приходив Соломон (Іорданішвілі), і ми перевіряли зроблене мною, вчитувалися, вдумувалися в подальші розділи. Соломон не шкодував часу на допомогу мені. ...Ніколи не міг би я довершити свій переклад Руставелі, коли б не самовіддана допомога грузинських товаришів, а особливо Симона й Соломона»¹².

Одночасно М. Бажан готував «Антологію грузинської радянської поезії» і книжку перекладів творів С. Чіковані.

Завершення перекладу «Витязя в тигровій шкурі» вимагало повної зосередженості. «У нас весна, розливається Дніпро і дзвенять жайворонки, – скаржився він С. Чіковані, – тільки я, за дурного звичкою своєю, вам відомо, сиджу ночами і сплю днями, лише осторонь відчувуючи весну. Мучать мене з Руставелі... Скільки можу, стільки роблю». Коли втома брала своє, він при першій-ліпшій нагоді їхав до Грузії, щоб відновити сили. А потім знову втівав до Ірпінського будинку творчості й працював до знемоги. Нарешті переклад завершено! У листі до російського літературознавця і критика В. Гольцева він повідомляє: «Засох я зовсім у цій Ірпінській глухомані, чотири місяці, як анахорет або в'язень, сиджу тут, світу Божого і людей не бачучи. Але, здається, вже скінчилося моє велике сидження. Ура, ура, ура! – поставив останню крапку над Руставелі. Біс його знає, що вишло – судити не мені – але мучився, але страждав, але потів, але мізки сушив, як ніколи в житті. Зважив рукопис – виявляється, переклав майже кіло віршів, та все хорезями 8-стопними, та все по чотири рими. Фу! – навіть відсапнути не можу, голова крутиться, серце б'ється, ноги не носять»¹³.

На думку дослідників, і дотепер цей переклад вважається кращим і неперевершеним з перекладів на слов'янські мови. На відміну від роботи інших перекладачів-попередників – російського поета К. Бальмонта, українських поетів-перекладачів О. Навроцького і П. Петренка – праця М. Бажана істотно відрізняється насамперед тим, що він підходив до перекладу не тільки як поет, а й як учений, оскільки глибоко дослідив філософський світогляд Руставелі та його епоху (в одному з листів В. Гольцеву писав, що його дуже цікавить філософія «богобязливого» Платона і неоплатоніків, якими надихався грузинський поет). Майстерно М. Бажан відтворив «живу, гнучку і яскраву» мову оригіналу, його своєрідну форму, багату образність (докладніше про це див.: Рильський М., Стурґа О., Новицький О. «Витязь в тигровій шкурі» в перекладі Бажана. В кн.: Майстер карбованого слова. К., 1964).

За спостереженнями доктора філологічних наук, професора, поета і перекладача Р. Чілачави, М. Бажану вдалося зберегти складну специфіку вірша

поеми – він знайшов для руставелівського шаїрі «відповідний метр в українському віршуванні», «зберіг римування всіх чотирьох рядків», вдався до чергування ритмів, «подібних до низького і високого шаїрі». Зрештою, підсумовує Р. Чілачава, цим перекладом Бажан «ще раз довів не лише свій могутній талант, а й відкрив досі не виявлені можливості українського віршування („до „Витязя“ в українській літературі не було такого поетичного твору, де катрени – на одну риму. В академічному тексті поеми таких катренів 1587!)»¹⁴. Блискуче переклав поет і знамениті руставелівські афоризми. Все це разом забезпечило надзвичайно високу якість його роботи, відзначеної згодом, у 1966 р., Державною премією Грузинської РСР імені Шота Руставелі.

Успіх надихнув поета на нові перекладацькі обшири. Наприкінці 30-х рр. він працює над перекладами й інших грузинських поетів. Частина увійшла до редакційної ним «Антології грузинської радянської поезії» (К., 1939), підготовка якої проходила не без прикрих ускладнень, пов'язаних з неодноразовим втручанням цензури, представників влади.

Тоді ж була розпочата робота над розширеною 2-томною антологією «Поезія грузинського народу». До неї увійшло понад шістьдесят Бажанових перекладів: поеми Руставелі, творів інших класиків (Н. Бараташвілі, Бесікі, Важи Пшавелі, А. Церетелі), а поетів радянського періоду – І. Абашидзе, К. Каладзе, Г. Леонідзе, І. Мосашвілі, Т. Табідзе, С. Чіковані, С. Шаншіашвілі, П. Яшвілі.

Дотикання до скарбів грузинської поезії було таким органічним і потужним, що можна говорити про певний її вплив на власну творчість українського поета, зокрема про вплив естетично просвітленого, природного, близького до народної пісні художнього стилю А. Церетелі на зміну поетичній манері в ліриці М. Бажана в кінці 30-х – на початку 40-х рр. Перекладені ним ліричні вірші «Тайний лист», «Імеретинська коліскова», «Суліко», «Пісня матері» та ін. зберігають прикмети церетелівської недосажної простоти і є справжніми зразками художньої досконалості¹⁵.

Грузія стала непроминуючою любов'ю поета на все життя. Наприкінці 30-х рр. він вирішив узятися за переклад ліро-епічного шедевр у ще одного поета Грузії, якого народ поставив поряд з Руставелі, – «Давитіані» Д. Гурамшвілі. Однак працювати доводилося уривками і здійснити намір вдалося тільки в повоєнні роки. В 1949 р., звільнившись із посади заступника Голови Ради Міністрів УРСР, він повернувся до роботи над перекладом «Давитіані». Грузинські друзі знову допомогли йому. 1952 р. М. Бажан, за сприяння С. Чіковані, одержав довгоочікувану можливість надовго оселитися в Грузії: «в самотній хатині сторожа, – над берегом Кури в Боржомській долині, за західними схилами Месхетського гірського хребта»¹⁶, аби завершити переклад творів Д. Гурамшвілі.

Грузії, грузинським своїм літературним інтересам поет не зраджував ніколи. За два тижні до своєї смерті, 8 листопада 1983 р., відповідаючи на лист миргородського краєзнавця І. Гурина, він дякував йому за створення музею Д. Гурамшвілі, за складання словника рим Давидових творів в українському перекладі.

Руставелі Шота (2-а половина 12 ст. – початок 13 ст.) – поет. Своєю славетною поемою «Витязь в тигровій шкурі» («Вепхїсткаосані»), створеною у 12 ст., він дав «батьківщині прапор і поклик» (І. Абашидзе).

Авторський оригінал твору (давній повний текст датується 1646 р.) не зберігся, хоча на сьогоднішні вчені мають у своєму розпорядженні понад сто п'ятдесят раритетних списків.

Уперше поема надрукована 1712 р. за редакцією грузинського царя Вахтанга VI.

Дослідниками підраховано: поема (академічний текст) налічує 45 000 слів, 1700 незалежних фразеологічних одиниць, понад 883 рими.

Докладніше про значення поеми («твір став своєрідною біблією грузинського народу, його моральним кодексом й орієнтиром у духовному житті на всю подальшу історію...»), про подвижницьку працю М. Бажана над перекладом (український митець «першим серед вітчизняних поетів взявся за глибоке освячення творчості давньгрузинських авторів і шляхом діалектичного поєднання свого і чужого, тонкого співвідношення старовини з сучасністю сприяв їхній зустрічі з українським читачем...») див., зокрема, у розділі «Мов два шаїрі поеми...» книги «Дві столиці» Р. Чілачави (К., 2002).

ВИТЯЗЬ В ТИГРОВІЙ ШКУРІ

Вступ

Побутує думка, що вступ написано автором після завершення поеми.

Відзначимо принагідно: переклад вступу, як і інших розділів, М. Бажан неодноразово доопрацьовував, оновлював, удосконалював, ліквідуєчи недоліки попередніх варіантів, намагаючись максимально точно відтворити всі художні особливості першотвору. Він повністю чи почасти відредагував, переробив, заново переклав понад 300 катренів, що становить п'яту частину поеми.

Сповни прагненням міджнур до останніх днів моїх

Міджнур – грузинська переробка арабського слова «меджнун» – «одержимий», «шалений од кохання».

І Тамар, царицю-сонце, світлий лал її ланіт

Тамар (Тамара) – славетна грузинська цариця (правила з 1184 по 1207 або 1213 р.); за її правління давня грузинська культура, грузинська держава досягли свого найбільшого розквіту. Її сучасником, як переказує легенда, навіть близьким придворним (скарбником чи бібліотекарем), був Ш. Руставелі. Він сам пише в поемі про своє палке кохання до цариці. За легендою, це кохання спричинилося до того, що Тамар прирекла поета на вигнання.

Лал – рубін, коштовний камінь червоного кольору.

Ланіти – щоки.

Чи поспію їх вславляти, чи складу пісенний спит?

Спит – проба, спроба, випробування.

Мовиться про царицю Тамар та її чоловіка Давида Сослані (другий чоловік цариці, з осетинських князів). Поет називає його левом.

Гішер плес я взяв чорнилом...

Гішер – коштовний камінь, чорний агат, «затверділа гірська смола» (В. Даль).

Щоб явити Таріелу поміч в злигоднях незмірних

Таріел – деякі дослідники пов'язують це ім'я з перським «Шахріор», інші – з перським «Даріхмом», що означає «цар-герой». В одній з грузинських хронік 9 ст. згадується скорочена форма цього імені «Таріка» (аналогічна коротка форма «Тарія» зустрічається і в поемі Ш. Руставелі).

Для грача у м'яч є спитом пильний зір і влучний змах

Йдеться про учасника змагання з кінного спорту – цхенбурті, коли вершники грають у м'яча спеціальними кийками – чогані.

Треті є ще відмінні: не бракує їм кебети

Кебета – тут: здібність, вміння, хист, розсудливість.

Про Ростевана, арабського царя

Аравія – батьківщина головних героїв поеми Тінатін і Автанділа. Водночас деякі реалії в описі Аравії, Індії свідчать про те, що Ш. Руставелі, розповідаючи про ці країни, мав на увазі Грузію.

Тінатін – її наймення хай відоме буде всім!

Тінатін – це ім'я давні грузинські лексикографи пов'язували зі значенням «полиця сонячного проміння», «променистограйна».

Вік марчіє мій

Марчіти – занепадати; тут (переносно) – втрачати сили, здоров'я.

Автанділ спаснет був славний, амір-спасалара син

Автанділ – деякі вчені вважають, що це ім'я означає «серце батьківщини» і має грузинську основу.

Спаснет – верховний воєначальник.

Амір-спасалар – найвищий військовий чин у державах давньої Аравії.

Берло віддає, вдягає в одяг з пурпуру й віссону

Пурпур – стародавня дорога тканина темно-червоного або яскраво-червоного кольору з фіолетовим відтінком; тут: одяг з цієї тканини.

Віссон – коштовна тканина, ознака священства та шляхетності.

І солодкі звуки сурем, і кімвалів перегуди

Кімвал – музичний інструмент, схожий на цимбали.

Румаків добірних брали, аравійських кобилуць

Румак – давня назва породистого верхового коня у східних народів.

Шермадін же твій – з тобою, не бракує в нього тями

Шермадін – вірний васал Автанділа. У перекладі з перської це ім'я означає «совість віри».

Позбігалися, в тлумище позбиравивши незугарне

Тлумище – юрба, натовп.

З басунів зійшли мисливці...

Басун – верховий кінь.

Як цар аравійський побачив
витязя в тигровій шкурі

Чи з людиною я стрівся, може, – з марищем несталим?

Марище – тут: привид, примара.

Все зроби, щоб одшукався той мандрованийний силай

Силай – силач, богатир.

До царя послав еджіба, найвірнішого із слуг

Еджіб – придворна особа з обов'язками особистого секретаря.

Володів він містом дужим. Між узгір був той осад

Осад – поселення.

Грамота Автанділа
до його підданців

Взявши черес, повний злата, закінчив роботу спору

Черес – старовинний широкий шкіряний пояс, зшитий з двох ременів так, щоб мав порожнину для грошей та цінних речей.

Про те, як Автанділ шукав Таріела

Мудрий Езрос в «Діюносі» свідчить так про людські долі

Езрос – за твердженнями дослідників, єврейський поет 12 ст., автор збірки «Діюнос» («Діванос»).

І Рамін та Віса навіть не страждали так з тужіння
Рамін, Віса – головні герої роману «Віса і Рамін» Гургані, перського поета 11 ст.

Звіра вбив він. Так влучати не щастило і Ростому!
Ростом (Рустам) – головний герой поеми «Шахнаме» перського поета Абулькасіма Мансура Фірдоусі (між 932 і 943 – між 1020 і 1026).

Раптом бачить: мчать до нього шість комонників ізнизу
Комонник – вершник.

Міста дужого й значного в славних землях, в Хатаєті
Ймовірно, йдеться про країну, яка лежала на північ від Китаю, або ж про Північний Китай.

Хатави – можливо, це монгольське плем'я, що жило в Північному Китаї.

Там виднівся чорний огир проти сонця вдалині
Огир – кінь, жеребець.

Автанділ відмовив красно словом гарним, як єдваб
Єдваб – коштовна шовкова тканина.

А тепер – ваш! Вітаю добросердий твій прихід
Ваш – привітальний клич, як-от: «ура» чи «слава».

Тарієлова розповідь про себе,
коли він уперше оповідав
Автанділові

Звали батька Саріданом

Сарідан – батько Тарієла, повелитель одного з семи царств Індії. Відмовився від влади на користь царя Індії Фарсадана [батька головної героїні поеми Нестан-Дареджан; її ім'я означає – «нема подібної (красуні в світі)»], внаслідок чого відбулося об'єднання Індії.

Дав йому під владу царство; Сарідан став – амірбар

Амірбар – у деяких східних джерелах трактується як морський міністр, адмірал.

Підросла красуня, з мене ж вийшов лицар і моцар

Моцар – силач, богатир, міцний хлопець.

Виклав стіни з безоару

Безоар – коштовний камінь, що, власне, є затверділим відкладенням у шлунку безоарових кіз.

Про кохання Тарієла,
коли він уперше закохався

Цар сказав: «Кількох дураджі їй за мною понесіть!»

Дураджі – рідкісний дикий птах турач, що й тепер водиться в Закавказзі.

Біля ложа никли мукри та муліми пресумні

Мукри – слуги мусульманського культу, що виконували й обов'язки лікарів.

Муліми (муаліми) – вчителі, наставники; духовні особи в мусульман.

Перший лист,
якого Нестан-Дареджан написала
своєму коханому

Бачу раптом я: шалений, в паланкіні ти сидиш

Паланкін – ноші, які служать засобом пересування для багатих осіб.

Лист Таріела хатавам,
що до них він надіслав гінця

Весь в рубінах з Бадахшану

Бадахшан – місцевість на Памірі. За давніх часів славилася своїми рубіновими розсипами.

Лист, якого цар хатавський
написав у відповідь Таріелові,
та скликання Таріелом війська

Я тоді, владнавши військо, вояків оглянув здвиг

Здвиг – скупчення; тут – оглянув зібраних воїнів.

Звага воїнів, моторність, хваразмійська зброя їх

Звага – рішучість, сміливість.

Хваразмійська зброя – мовиться про зброю, зроблену в Хваразмі (Хорезмі), могутній державі 12 – 13 ст.; її кордони поширювалися від Волги до Перської затоки.

Присягаємось покійно нести гніт твоїх кормиг

Кормига – насильницьке панування, ярмо, неволя.

Не лежав у ній в основі ні шарлат, ні злотоглав

Шарлат – пурпур.

Злотоглав – коштовна тканина, вигаптувана сріблом чи золотом, парча.

Лист Таріела до царя індійського,
коли він подолав хатавів

Сотні сотень хатаури, паки шовку дорогого

Хатаури – хатавські гроші.

Хоч і час тобі спочити, та приходить, розвій дожуку

Дожука – клопіт, морока.

Хай сьогодні ж всі побачать райський цвіт, дочку хупаву

Хупава – тендітна, ніжна, красива.

Здаду ж неї тлум хадумів шикувався в жавий ряд

Хадуми – служниці царівни чи цариці.

«Вас якась питає жінка, вся сховавшись в опанчі»

Опанча – давній верхній одяг, що має вигляд широкого плаща.

Таріел одержує звістку,
що Нестан-Дареджан зникла

Хтось про це сказав негайно лютій каджі – тій Давар

Каджі – казкові людиноподібні істоти, чаклуни, втілення злої сили.

Засинів на ніжнім тілі від побоїв басаман

Басаман – смуга на тілі від удару.

Як Таріел зустрів
Нурадїна-Фрїдона на березі моря

Фрїдон – поширене ім'я на Сході, зокрема в перській класичній літературі.

Я дивлюсь: такого левня, певче, викохав Едем

Едем – рай, благодатний край.

Город мій – Мулгазанзарі. Там я царський маю трон

Мулгазанзарі – вигадане Ш. Руставелі місто; як гадають дослідники, назва походить від перського слова «мургзар» – галявина, лужок.

Тарієлова допомога Фрідону
та їхня перемога над ворогами

*Другий човен я за прову взяв і кинув у ваги
Прова – ніс човна.*

Ім коліна перебили, їх зім'яли, мов сап'ян

Сап'ян – тонка м'яка шкіра, виготовлена з козячих (овечих, телячих) шкур.

*Потішали всіх присутніх штукари – митці чудові
Штукари* – тут: жартівники, забавники, артисти.

Як Фрідон повідомив Тарієла
про Нестан-Дареджан

*Я знайшов печеру – диви тут порили гірні пруги
Див – міфічна істота, злий дух, ворог людей.*

Пруг – крива лінія, дуга, півколо.

*Ось чому люблю ці шкури, з них роблю собі киреї
Кирея* – верхній одяг з відлогою.

Вахтанг VI (1675–1737) – грузинський (картлійський) цар з роду Багратіоні, історик, поет. За його правління розроблено кодекс феодального права Грузії – «Звід законів грузинського царя Вахтанга VI» (1705–08). За допомогою Росії прагнув позбутися іранського засилля, але зазнав поразки, після чого змушений був зі своїми прибічниками емігрувати до Росії, де й помер (м. Астрахань).
Тбілісі

*Річці любо по долині світлі води розливать
Мається на увазі річка Кура.*

Гурамішвілі Давид Георгійович (1705–1792) – поет. За словами Р. Чілачави «... Д. Гурамішвілі якраз і є тим митцем, якому судилося стати гідним спадкоємцем автора “Витязя в тигровій шкурі”. Звільнившись від впливу східної, зокрема іранської, поезії, від епігонства мотивів чи інтонацій самого Шота Руставелі, Д. Гурамішвілі здійснив кардинальну реформу грузинського вірша та художнього мислення»¹⁷.

Розквіт творчої діяльності поета припадає на період його життя в Україні (1760–1792), яка стала, по суті, його другою батьківщиною.

Поема «Лихоліття Грузії» є частиною (першою книжкою) різножанрової і поліфонічної збірки віршів та поем Д. Гурамішвілі «Давитіані» – однієї з вершин грузинської культури. Поема відзначається політичною гостротою, ліризмом, філософськими роздумами. Долю вітчизни поет відображає через власну біографію і конкретні події, водночас роздумуючи «про добро і зло, про тлінний світ, про найвищу субстанцію – Бога», про минуле і майбутнє.

Друкуються фрагменти поеми «Лихоліття Грузії», окремі твори з «Давитіані».

ЛИХОЛІТТЯ ГРУЗІЇ

Лезгинський полон
Давида Гурамішвілі

Б'є біда й Кахеті, й Картлі

Кахеті (Кахетія) – історична область у Східній Грузії у верхів'ї річок Іорі та Алазані.

Картлі – історична область Східної Грузії у долині річки Кури.

Добровільний перекинчик

Перекинчик – перебіжчик.

Лезги зайняли Кахеті

Лезги (самоназва – лезгіяри) – народ, який живе переважно в південно-східній частині Дагестану (тепер Республіка Дагестан у Російській Федерації) і суміжних районах Азербайджану.

І тікать в долину Ксанську,

У місцевість Ламіскану

Ксанська долина – долина річки Ксані, притоки Кури.

Ламіскана – селище в Ксанській долині, неподалік від Мухарані (в Картлі). Біля селища в 1727 р. лезги взяли в полон Д. Гурамішвілі.

Смерть царя Вахтанга і від'їзд
грузинських князів та дворян
на службу руському цареві

Не послушали й Бакара

Бакар (1700–1750) – грузинський царевич, син царя Вахтанга VI, був генералом російської армії.

Поклялись картлійці й кахи

Картлійці й кахи – етнічні групи грузин.

Зубівка

Як відзначають дослідники, в цьому творі Д. Гурамішвілі вперше у грузинській літературі простими словами, уникнувши будь-яких модних у той час способів викладу, зокрема прийомів метафоричної характеристики, оспівав українську дівчину, її вроду і красу.

Давидова скарга
на швидкоплинний світ

Ця поема з «Давитіані», як і інші («Розмова людини зі смертю», «Розмова і сварка людини зі світом»), має менше особистісних мотивів, засвідчує широту філософських поглядів автора, його віру в людину.

Заповіт Давида Гурамішвілі

Хай замовкнуть плетуні й злоріки

Плетун – пліткар.

Злоріка – той, хто лихословить.

Напис на надгробку

В Кахетії, у Зедазенськім храмі

Йдеться про старовинний монастир на горі над селищем Сагурамо, родовим маєтком Гурамішвілі, недалеко від Мцхети, де «зливаються жовті води Кури з синіми хвилями Арагві».

В Картлійській церкві чудотворний Шио

Шио – грузинський святий.

Бесткі (Габашвілі Віссаріон Захарович; 1750–1791) – поет і політичний діяч. Відомий переважно як тонкий лірик, співець палкого кохання, звучними й мелодійними віршами, елегіями, одами. Бував в Україні.

Особливо знаною стала його патріотична ода «Аспіндзька битва», написана на честь перемоги 1770 р. під містечком Аспіндза грузинських військ над турецькими полчищами, що вторглися у Південну Грузію.

Я ввійшов у сад печалі

Та троянду на зеленім галі

Гал (галл) – нарости на рослинах, утворені рослинними або тваринними паразитами.

Про царівну Анну

Очі Анни у закові

Закови (заков) – кайдани, пута.

Бараташвілі Ніколоз Мелітонович (1817–1845) – грузинський поет. Прожив усього двадцять вісім років, залишив тридцять сім віршів і одну поему («Доля Грузії»). Жоден твір не був надрукований за життя автора. Його поезія – взірць грузинського романтизму.

Н. Бараташвілі називають «найбільш самобутнім і передовим поетом першої половини 19 ст., поезія якого характеризується поєднанням найглибшої скорботи, викликаной соціальними кривдами світу, з жадобою боротьби проти них, з прагненням до активної дії»¹⁸.

Присмерк на Мтацмінді

Мтацмінда (Свята гора, гора Давида) – гора, що височіє над Тбілісі.

Прах поета було перенесено на Мтацмінду і поховано в Пантеоні видатних діячів Грузії.

Коли вкриває їх роса і тихі мева грають

Мево – тут: марево.

Йї до тебе вгору пахоці долин підносяться, мов фіміям прозорий

Фіміям – пахуча речовина для обкурювання, ладан; тут – ароматичний дим.

Думи на березі Кури

Чую я, на руку спершиш, шемрання невпинне

Шемрання – тут: дзюркотіння.

Могила царя Іраклія

Присвячено князю М. П. Баратаєву (Баратаєви – русифіковане прізвище князів Бараташвілі).

Мерані

Вірш перекладено багатьма мовами світу.

...літавцю мій

Літавець – тут: метеор.

Чавчавадзе Ілля Григорович (1837–1907) – поет, белетрист, драматург, журналіст, критик, історик, один з діячів національно-визвольного руху Грузії, борців проти російського самодержавства. Основоположник реалістичної школи в грузинській літературі. Сприяв перекладу і пропаганді творів Т. Шевченка.

Базалетське озеро

Автор використав у творі одну з давніх грузинських легенд, пов'язану з цим озером (поблизу м. Душеті).

Кажуть, ніби ця колиска славна

Ще Тамарою отам захована

Мовиться про грузинську царицю *Тамару* (Тамар).

*Та ніхто не каже, чи в колиці
Є дитя, і як же називається
Дитя* – тут: символ свободи грузинського народу.

Церетелі Акакій Ростомович (1840–1915) – письменник і громадський діяч, один з основоположників нової грузинської літератури. Бував в Україні, зустрічався з Т. Шевченком.

Імеретинська колицкова

Імеретія (Імереті) – історична область у Західній Грузії.

Важса Пшавела (Разікашвілі Лука Павлович; 1861–1915) – письменник. Визначний майстер поетичного образу, чарівний живописець природи. Його поезію живило життєдайне й невичерпне джерело народної творчості. Автор відомих епічних поем «Бахтріоні» (1892), «Гість і господар» (1893), «Змієд» (1901) та ін.

Ніч у горах

*Кручам скорились ізвори
Ізвори – яри.*

Шаншіашвілі Сандро Іліч (1888–1979) – письменник. Свого першого вірша видрукував у сімнадцять років. Одним з перших намагався використовувати у грузинській літературі здобутки новітніх європейських поетичних напрямів. Ряд творів присвятив дружнім взаєминам грузинського і українського народів – поемі «Мати», оповідання «Новий фундамент», «Баладу про українців» та ін.

Кахетинська наречена

І, розсипавшись росюю, йде туман над Алазанню

Мається на увазі Алазанська долина (біля південного підніжжя Великого Кавказу), де протікає *Алазані* – головна річка Кахетії.

Перстень Руставелі

*Ген за горою, за морем
Зівів монастир свої стіни.
Тужно простерся там Шота*

На одній зі стін ерусалимського Хрестового монастиря грузинські дослідники відкрили напис рідною мовою («Упокій, Господи, душу Шота!»), а під написом – велична постать сивобородого грузина, який благально звів руки вгору.

Ряд учених дотримується думки, що йдеться про Шота Руставелі, що встановлено місце його поховання, знайдено вірогідний портрет поета.

Однак окремі вчені заперечують це твердження, оскільки вважають: портрет належить зовсім іншій особі на ім'я Шота.

Бачить потоки Ріоні

Ріоні – найбільша річка в Західній Грузії, тече зі схилів Великого Кавказу, перетинає Колхідську низовину і впадає у Чорне море біля м. Поті.

Табідзе Тиціан Юстинович (1895–1937) – поет. Його патріотична й любовна лірика, перейнята глибиною почуттів, чистотою й чуйністю, багатством й новизною поетичних образів та асоціацій, – справжня окраса грузинської літератури. В цьому ряду й вірші «Карменсіта» та «Народження вірша», перекладені М. Бажаном.

Яшвілі Паоло (Павло Джібраєлович; 1895–1937) – поет і громадський діяч. Його творчий діапазон вельми широкий. Такі вірші, як «Стіл – Парнас мій», «Ранок», «3 ліричних адрес» та ін., увійшли у скарбницю грузинської поезії.

Винобрання у горішній Імеретії

І чонгурі не затих

Чонгурі – грузинський народний струнний смичковий музичний інструмент.

Леонідзе Георгій Миколайович (1899–1966) – письменник. Ряд поезій присвятив Україні, перекладав твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, П. Тичини та ін.

Маленький надгробок
у Патардзеулі

Ти з юного вірша могого радла

І пестила вкупі з Важею його

Важа – очевидно, згадано про славного грузинського поета Важу Пшавелу.

Чіковані Симон Іванович (1902–1966) – поет і перекладач. У його перекладацькому доробку – «Слово о полку Ігоревім», твори Т. Шевченка, Лесі Українки та ін.

Слово на могилі Гогічайшвілі

Гогічайшвілі Микола Іванович (1903–1945) – син грузинського народу, Герой Радянського Союзу, похований у Києві, в парку Слави.

Мені здалось, що Гурія – десь тут

Гурія – історична область у Західній Грузії.

«Я бачу, замріявшись, гори чубаті...»

Для них не потрібен ні пастир, ні костур

Костур – груба палиця, часто із загнутим верхнім кінцем.

ПІСНЯ ПРО ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ

Перед портретом Гурамшвілі

Ти, наче леліч сумовитий

Леліч – лелека.

Давид Гурамшвілі шукає
ладу й голосу для пісні

До нього в гості йде душа Сквороди

Скворода Григорій Савич (1722–1794) – український просвітитель-гуманіст, філософ і поет.

Каладзе Карло Ражденович (1904–1988) – поет, драматург, перекладач. Україні присвятив цикл «Грузинські пісні над Дніпром», вірші «Звук пандури», «Дві радості», переклав окремі твори Т. Шевченка, інших українських поетів.

М. Бажан познайомився з К. Каладзе 1930 р. у Харкові, куди той приїздив з театром Коте Марджанішвілі на гастролі. Довгі роки їх єднала щира дружба. За ініціативи М. Бажана 1978 р. в Україні видана збірка віршів К. Каладзе «Грузинські вежі».

ГРУЗИНСЬКІ ПІСНІ НАД ДНІПРОМ

I. Хіба далеко Дніпрові береги?

*Пливу пароплавом у далі ранкові
До Канівської пам'ятної гори
Канівська пам'ятна гора – Тарасова (Чернеча) гора, де поховано*

Т. Шевченка.

IV. Над могилою Гурамішвілі.

Д. Гурамішвілі помер 1(12) серпня 1792 і похований на Успенському кладовищі м. Миргорода (тепер Полтавської області). К. Каладзе вперше відвідав могилу Д. Гурамішвілі влітку 1949 р.

V. На зубівській дорозі.

*Свою святиню – цих степів брокат
Брокат – французька парча.*

Абашидзе Іраклій Віссаріонович (1909–1992) – поет і перекладач. З 1966 р. – головний редактор Грузинської Радянської Енциклопедії. Перекладав твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Бажана, А. Малишка.

Перші переклади поезій митця українською мовою вміщено в антології «Поезія Радянської Грузії» (К., 1939).

Ти докоряєш мені...

*Гірської країни достойним сином
Гірської країни – тобто Грузії.*

Вгамуйся...

*Чохою вгорнися
Чоха – верхній одяг, черкеска.*

З ЕСТОНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Рауд Март (1903–1980) – письменник. Ряд творів присвятив Україні.

Микола Коломієць

*Німці в Естонію з півдня пробились
В час, коли ми в Саад'ярве зустрілись
Саад'ярве – назва естонського населеного пункту.*

З ІТАЛІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Найвища хвиля перекладацької творчості М. Бажана припадає на 60–80-і рр. – період загального розквіту українського перекладу (Борис Тен, І. Драч, Г. Кочур, М. Лукаш, В. Мисик, Б. Олійник, Д. Павличко, Д. Паламарчук, А. Перепада, А. Содомора та ін.).

У цей час увага поета переноситься зі східних літератур на західні. До цього спонукала його діяльність на посту віце-президента Європейської співдружності письменників. Оскільки осередком цього об'єднання була Італія, то, зрозуміло, що М. Бажан не міг не заглибитися в італійську літературу; невдовзі він береться і за переклади з італійської. Ще будучи учасником римської зустрічі італійських і радянських поетів 1957 р., він надихається ідеєю створення антології італійської поезії в українських пере-

кладах, і вже через рік така антологія за його редакцією була готова. І коли у вересні 1958 р., після проведення у Москві другої зустрічі італійських і радянських поетів, до Києва прибула група італійців для дружнього знайомства з літераторами України, видавництво «Радянський письменник» порадувало гостей і господарів чудовим подарунком – першою невеличкою збіркою поезій сучасних італійських поетів в українських перекладах за загальною редакцією М. Бажана («Літературна газета» якраз до цієї зустрічі опублікувала кілька творів зі згадану збірки, в тому числі вірші С. Алермо, С. Квазімодо, У. Саба у Бажанових перекладах).

Створення такої унікальної міжнародної організації, як Європейська співдружність письменників, відкривало широкі можливості для інтенсивних зв'язків – перекладацьких, видавничих, культурницьких. Для потреб організації було засновано альманах «Літературна Європа», де нерідко за рекомендацією М. Бажана друкувалися й твори українських письменників.

Торуючи шляхи дружби, М. Бажан сприяв популяризації української мови і культури в Західній Європі, а західноєвропейської – в Україні. Виняткове місце у його італійських зацікавленнях належало постаті великого флорентійця, письменника-гуманіста Данте.

В 1964 р., до 700-річчя від дня народження Данте (1965 р.), у Києві розпочалася підготовка українського перекладу перлини Дантової юності – «Vita Nova». М. Бажан був фактичним керівником редакційної колегії, до якої, крім нього, увійшли молоді письменники-перекладачі – І. Драч (він же автор блискучої післямови «Дантове безмежжя»), В. Житник, Д. Павличко, А. Перепадя; редагував переклади Г. Кочур. Піклувався поет і про ілюстрування книжки (він залучив до цієї справи талановитого художника Г. Гавриленка). Навколо Бажана «склався певний осередок прихильників Дантової музи»¹⁹, – тих, хто підтримував, за висловом самого поета, «дух платонівської академії чи садів Лоренцо Розкішного»²⁰ і згуртувався над українським перекладом «Vita Nova» Данте (в розмові з авторкою даних коментарів поет розповідав, що в молоді роки буквально марив цим текстом, намагався тлумачити його символи і алегорії).

«Vita Nova» (українське видання вийшло друком 1965 р.) написана в дусі *dolce stil nuovo* (солодкого нового стилю), для якого, за словами І. Драча, було характерним «поєднання найвищої ученості з найзугарнішими риторичними аксесурами вислову»²¹.

М. Бажан переклав найбільшу кількість сонетів (11–14-й, 17–18-й, 24-й), а також канцону другу, строфу канцони і канцону четверту.

Від Італії, колиски європейського Відродження, М. Бажан отримав такий потужний заряд, який позначився на всій його наступній творчій діяльності, про що свідчить і вихід книжки ліричних поезій «Італійські зустрічі» (1961 р.), і підготовка видання на честь титана епохи Відродження, італійського митця-гуманіста Мікеланджело.

Реалізувати задум вдалося лише через півтора десятка років. На титулі цього унікального видання (Мікеланджело. К., 1975) написано: «Збірник склав Микола Бажан». І справді, поет сам добрав літературний матеріал та ілюстрації, замовляв вступну статтю, запрошував перекладачів, сам перекладав і навіть уклав примітки. В листі до П. Антокольського (квітень 1974 р.) він писав: «Добираю маленьку антологію, куди увійдуть вірші про Мікеланджело – Дж. Байрона, Л. Стаффа, О. Мандельштама, П. Антокольського, Е. Верхарна, мої, І. Драча. Небагато поки що добрав. Просто благаю тебе – коли пригадаєш, хто ще віршами про Михайлу писав, повідом мене. Хочеться зробити книжку і красиву, і своєрідну. Ілюстрації вже добрав. У Києві знайшлася колекція цілком пристойних слайдів і живопису, скульптури Мікеланджелової. Книжку треба зробити до березня 1975 р.,

до 500-річчя. Тому, повернувшись до Києва, засяду до її редагування. З прозаїчних висловлювань візьму уривки з Гете, Герцена, Плеханова, Луначарського, Роллана, Стендаля».

Книжка й справді вийшла оригінальна. Вона складається з трьох частин: перша – мистецтвознавча – від італійського архітектора, живописця, історика мистецтва, автора життєписів італійських художників Дж. Вазарі (1511–1574) до радянського державного діяча, публіциста і вченого А. Луначарського (1873–1933) і німецького письменника, лауреата Нобелівської премії Т. Манна (1875–1955), сюди ж увійшли фрагменти висловлювань вищезгаданих та інших діячів і письменників; друга – «Поезії про Мікеланджело» і третя – «Поезія Мікеланджело» – двадцять два сонети і мадригал. Понад третину з них – вісім сонетів і мадригал (шість його фрагментів) переклав М. Бажан.

Данте Алігьєрі (1265–1321) – поет доби Передвідродження (Передренесансу).

СОНЕТИ Й КАНЦОНИ З «VITA NOVA»

Сонет XI

*В своїх очах вона несе Коханню, –
На кого гляне, оцчасливить вмиць*

Данте ніде не описує детально зовнішність своєї коханої. Здається, що реальний образ зник назавжди і залишаються лише враження від споглядання Беатріче.

Сонет XIV

*Там монну Ванну й монну Біче враз
Монна – скорочено мадонна.
Ванна – скорочено Джованна.
Біче – скорочено Беатріче.*

Вперше Данте називає свою кохану так, як її звали в побуті.

*Слова Амура: «Ця ось – Примавера...»
Примавера – весна (італ.).*

Мікеланджело Буонарроті (1475–1564). За життя Мікеланджело його твори (їх збереглося понад 200) були відомі тільки вузькому колу читачів.

Характерна деталь: свого часу сам митець відібрав 93 поезії для майбутньої збірки.

Рукописи Мікеланджело були зібрані, належним чином опрацьовані (науковці провели копітку роботу щодо очищення їх від свавільного втручання інших осіб, різних перекирвань, спотворень текстів) і видані в Італії... 1960 р.

СОНЕТИ

Сонет X

Чому, о Фебе, длань твоя не склала

Феб («Осйний», «Променистий») – у грецькій міфології одне з імен-епітетів бога Сонця й світла Геліоса (пізніше його ототожнювали з Аполлоном).

Сонет XIV

Колонна Вікторія (1492–1547) – італійська поетеса з роду римських вельмож. Мікеланджело 1538 р. познайомився і покохав Вікторію, але

вона з релігійних міркувань відкинула його гарячі почуття, висловлені, зокрема, в сонетах і мадригалах.

З ЛАТИСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Райніс Ян (Плікшанс Яніс Криш'янович; 1865–1929) – поет, драматург, громадський діяч.

Він це знав

Вірш з книги «Далекі відгуки у синій вечір» (вийшла друком 1903 р.). Автор підготував її на засланні (с. Слободське колишньої Вятської губернії; відбував його як один з керівників соціал-демократичної групи «Нова течія»).

Нетлінність

Вірш зі збірки «Кінець і початок», яка побачила світ 1913 р. За словами самого автора, це найінтимніша книга, в якій провідна тема – подолання протиріч у собі самому, в природі й суспільстві.

З НІМЕЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Робота над текстами австрійських поетів Р. М. Рільке і П. Целана впригол наблизилася М. Бажану до німецької поезії. Відгомін зацікавлень німецькою поезією відчутний навіть у назвах його творів: так, «Трилогія пристрасті» (1933 р.) одержала назву від ліричної «Трилогії пристрасті» Й. В. Гете, а новела «Боги Еллади» з «Уманських спогадів» – це своєрідна полеміка з «Богами Греції» Ф. Шиллера (перша назва Бажанового твору – «Боги Греції»).

На початку 70-х рр. він береться перекладати твори Г. Гейне. «Дуже важко, навіть страшно приступитися до віршів цього старого дотепника і мудреця. Спробую», – пише він у листі Р. Ратовій 1971 р. Проте переклав лише кілька віршів і сатир («Діана», «Гортензія», «Коняка та Осел», «Диспут» та ін.), можливо, тому, що всі сили витратив на Рільке.

Десь наприкінці 70-х рр. М. Бажан наважився здійснити свій давній задум – перекласти поезію романтика (точніше – «преромантика») Ф. Гельдерліна, без якого не можна було вповні зрозуміти Рільке. Він так захопився цією ідеєю, що навіть у лікарні працював над стилем своїх перекладів – вони його зцілювали! «Я знову лежу в лікарні, – писав він авторці цих коментарів у лютому 1979 р. – От уже третій місяць серце мене підводить. Вдруге поклали мене до ліжка, бо трохи перестрашувалися, боячись повторного інфаркту, а я покоровся, бо й перший був мені не до смаку, відірвавши мене від життя, від роботи, від людей. ...Отак і набираюсь сили, згадуючи добре, передумуючи лихе, трохи сидячи над перекладами. Правлю свої переклади з Гельдерліна, поета великої чистоти, мало в нас знаного й оціненого... Рільке без Гельдерліна – учень без вчителя, що, розуміється, ніяк не применшує прекрасних прикмет учня»²².

Перекладаючи поезію Ф. Гельдерліна, М. Бажан зустрівся з багатьма труднощами, в тому числі з боку віршової техніки. Відомо, що німецький поет ідеалізував давньогрецький світ і намагався відродити античне світосприймання; звідси – застосування у його оригінальній віршовій практиці античних форм, зокрема алкеєвої і четвертої асклепіадової строф (їх силабо-тонічних еквівалентів). Бажан, який у багатьох випадках вважав домінантою художньої форми ритм, у даному разі, вибираючи між відтворенням загального цілісного враження і дотриманням точності у віршових деталях, надавав перевагу першому, хоч не відмовився повністю і від друго-

го. Так, у перекладах Гельдерлінових творів, написаних алксевою і четвертою асклепіадовою строфами, він зберігає правильну (канонічну) кількість складів, але часто не дотримується належної схеми акцентуації, яка, очевидно, перешкоджала пошукам максимової глибини і точності оригіналу. Інший перекладач Гельдерліна – український письменник І. Качуровський – навіпаки, акцентував увагу на буквальному відтворенні технічних засобів тексту; це було його свідомою позицією не тільки як перекладача, а й як віршознавця, що не боїться максимального наближення до перекладеного твору, хоч як би воно не таврувалося слівцем «буквалізм». Хто виграв у цьому перекладацькому змаганні, судити читачеві [Бажан не був знайомий з перекладами І. Качуровського; вони з'явилися по його смерті в антології «Стежка крізь безмір. Сто німецьких поетів (750–1950)». Париж–Львів–Цвіккау, 2000]. На наш погляд, у Бажана повніше і глибше передається поетична ідея цілого; в стилістиці він прагне до афористичності вислову, тобто до посилення художньо-естетичного ефекту твору, його впливу на читача. 1981 р. у листі до Є. Дейч поет повідомляв про те, що «чекає на верстку старого Фріца Гельдерліна» (книжка вийшла 1982 р.).

Однак і Гельдерліном не вичерпалися перекладацькі інтереси поета. Він давно поривався спробувати сили в перекладах поезії володаря німецького літературного Олімпу, якого в 20 ст. порівнювали з Гельдерліном, – Йоганна Вольфганга Гете. Немає конкретних відомостей, чи мав Бажан намір перекласти «Фауста», дати свою інтерпретацію трагедії, але цілком можливо, що це було в його планах.

Бажан неминує мав прийти до перекладів творів Гете. Як слушно зауважував український літературознавець і перекладач В. Коптілов, «масштабність образного мислення, органічна рівновага між аналізом і синтезом, тяжіння до філософських узагальнень так споріднювали Бажана з автором “Фауста”, що важко було навіть уявити кращого перекладача гетевської поезії»²³. Втім, усвідомлюючи складність завдання, того, що художній досконалості оригіналів мали б відповідати не менш досконали перекладацькі їх інтерпретації, поет не поспішав оприлюднити результати своєї праці. І тільки в останні місяці життя впритул узявся за низку перекладів з лірики німецького поета. В. Коптілов у розвідці «Вісім рядків Гете і Бажана» на прикладі аналізу чернетки Бажанового перекладу «Нічної пісні мандрівника» розгорнув «хід поетичного мислення перекладача, який не шкодував зусиль, щоб відтворити образи великого німецького поета з граничною чіткістю»²⁴. П'ять варіантів «Нічної пісні» засвідчують поступовий перехід від буквалізму до більш цілісного художнього відтворення оригіналу. Радикальні зміни перекладач вніс у кінцівку твору, яка є його смисловою і стилістичною вершиною: «Ти теж спочинеш скоро – / лиш зачекай». Орієнтуючись на ці стилістично досконалі кінцеві рядки, прості й довершені, він вибудовує новий і остаточний варіант: «На всі вершини / Ліг супокій. / Вітрець не лине / В імлі нічній. / Замовк пташиний грай. / Не чути шуму бору. / Ти теж спочинеш скоро – / Лиш зачекай». Так народжується художнє ціле «найвищої проби» – синтез глибокої думки і дивовижної граціозності форми. В. Коптілов звертає увагу на те, що «уверсе восьмивірш має ще й інший зміст... він є розгорнутою метафорою мандрівки життя з неминучим спочинком наприкінці її»²⁵. На рівні віршової композиції поет відмовився від складних ритмічних ходів: додержуючись точності в римуванні, він уникає буквальнового наслідування поліметрії зразка – перепливів від хорею до ямбів і знову від хореїв – до 3-складових розмірів (амфібрахія і дактиля). Весь текст перекладу укладено легкими короткими розмірами ямба: двостопного і тристопного, зміна яких відтворює динаміку смислу і звучання. Останній рядок «Лиш зачекай» має

двоїтий ритм і може одночасно сприйматись і як двостопний ямб, і як двостопний усічений дактиль відповідно до оригіналу («Ruhest du auch»). В. Коптілов говорить також про артистичні асонанси в четвертому і шостому рядках: в першому випадку «В імлі нічний» – чотирикратний повтор «і»; в другому випадку «Не чути шуму бору» – чотирикратний повтор «у»; в цьому ж рядку відчутні алітерації на «ч» – «ш», якими створюється звуковий образ «шуму бору». Все це «надає віршеві напрочуд ясної мелодійності»²⁶. Зрештою, український читач одержав «переклад, гідний гетевського шедевр. Переклад, конгеніальний оригіналові. Такі переклади завжди рідкісні, вони здійснюються на межі реальності й чуда»²⁷.

Останніми і теж конгеніальними оригіналові стали переклади «Римських елегій» і «Венеціанських епіграм» Гете, особливо першого твору. «Римські елегії» (початкова назва «*Erotica Romana*») шокували сучасників Гете своїм вільним тоном та еротичною відвертістю, вони сприймались як вияв «зухвалої життєвої аморальності». Німецький письменник і філософ Й. Гердер, один з натхненників літературного і суспільного руху в Німеччині в 70–80-і рр. 18 ст. – «Буря й натиск», до якого належав і молодий Гете, обурювався такою відвертістю. Причина обурення, ймовірно, крилася в тому, що всі образи представлені «з перспективи “я”, в модусі власного досвіду. Читачі-сучасники були привчені читати поезії як автобіографічні, як «уламки великого визнання», у ліричному «я» бачили не поета, а таємного радника Гете²⁸. Водночас, як слушно зауважує німецький професор К. Еттінгер, у «Римських елегіях» «кохана є не чим іншим, як естетичним об'єктом, вона відсувається для споглядання, як витвір мистецтва, особисті стосунки на якусь мить не лише відмінюються, а й просто-таки в них відмовляють. Подібне, принаймні в новішій поезії, було нечуваним»²⁹.

Німецький поет і драматург Ф. Шиллер відчув у «Римських елегіях» людяність – ту людяність, яка поєднала Гете з перським поетом Гафізом.

Гете надзвичайно точно відтворив античний колорит у своїх «Римських елегіях», недаремно вдаючись до гекзаметрів і пентаметрів – мимоволі віриш, що тебе «перенесено в часи грецьких героїв». К. Еттінгер наводить слова Гете з розмови з Еккерманом: «В різних поетичних формах приховані таємничі великі впливи. Якби захотіти перевести зміст моїх “Римських елегій” у тональність і форму вірша “Дон Жуана” Байрона, то все, про що в них ішлося, виглядало б цілком огидно»³⁰. У перекладених елегійними дистихами (поєднання гекзаметра і пентаметра) «Римських елегіях» і «Венеціанських епіграмах» М. Бажану вдалося дуже точно відтворити тональні сугестії оригіналу.

Творами Гете завершується і увінчується перекладацька діяльність М. Бажана. «Римськими елегіями» він прощався з усім найдорожчим, що мав у своєму житті.

Гете Йоганн Вольфганг (1749 – 1832) – письменник, мислитель, природознавець. Заклав основи соціального роману й роману ідей, що набули значного поширення в 19–20 ст.

Циганська пісня

Датовано 1771 р.

Одна з балад, створених за мотивами народної поезії.

Мандрівник

Онде мохом вкритий архітрав

Архітрав – головна балка, що перекирає прогін між колонами.

До Кум

Куми – місто на Півдні Італії.

Прометей

Визначний твір молодого Гете, своєрідна поетична декларація митця, який утверджує себе в реальному світі. Водночас вірш – один з маніфестів літературного і суспільного руху в Німеччині 70–80-х років – «Буря й на-тиск».

Прометей – у грецькій міфології титан, захисник людей від сваволі богів. За те, що Прометей викрав з Олімпу вогонь і передав його людям, Зевс звелів прикувати титана до скелі на Кавказі. Щодня орел скльовував печінку Прометея, а за ніч вона відростала. Прометей мучився незліченну кількість років, аж доки його не визволив Геракл.

Прометей у Гете – не страдалець, а вільний творець, побратим спра-ведливості.

Вгорни небо твоє, Зевсе

Зевс – у грецькій міфології верховний бог.

І вогнище моє

Із приском його

Присок – жар, гарячий попіл.

Морська подорож

Датовано 1776 р.

В алегоричній формі передано настроїв і думки поета в один з переломних моментів його життя: від'їзд із Франкфурта до Веймара.

Мінйона

Мінйона – ім'я дівчини.

В романі «Літа науки Вільгельма Майстера» (1795–96) деякі персонажі виконують пісні, які відбивають їхній духовний стан. Разом з тим пісні мають самостійне значення і є яскравими взірцями лірики Гете.

Римські елегії

Твір написано у м. Веймарі.

II

... може блукач аж до Смірни добратись

Смірна – давньогрецька назва сучасного міста Ізмір у Туреччині.

VII

Капітолійська гора – справді твоїй другий Олімп

Капітолійська гора – один із семи пагорбів Рима, на якому в давні ча-си стояв Капітолійський храм.

XII

Що з Елевзіну сюди воїн звитяжний приніс

Елевзін – давньогрецьке місто, де щорічно проводилися релігійні святкування на честь богинь Деметри і Персефони (Елевзінські містерії).

Гельдерлін Фрідріх (1770–1843) – поет.

Гнівне прагнення

Клянись тобі, Маннусе

Маннус (Манн) – в німецькій міфології перша людина, син бога Туїсто, родоначальник німців.

Гімн свободі

Це твої, любове, дужі крила

Вниз з Олімпу зносили богів

Олімп – найвища вершина однойменного гірського масиву у Фессалії (Греція), за давньогрецькою міфологією, священна гора, місце перебування верховного бога Зевса та інших богів.

Перед духом чорної завії

Чорна завія – завихрений вітром пил; тут: лихо, нещастя.

Гімн людству

На землю Месник иле в грозі священній

Свого орла як вісника звитяг

Месник – тут верховний бог Зевс; за давньогрецькою міфологією мав орла, який провіщував подвиги, перемоги.

Геній відваги

За Вакхом вслід знетямлені менади

Вакх – у давньогрецькій міфології одне з прізвиськ сина Зевса – бога Діоніса. Спочатку Діоніс був богом рослинності, родючості та вологи, пізніше – виноградарства й виноробства.

Менади – постійні супутниці Вакха (Діоніса).

Так Громовержець блискавиць ярінням

Громовержець – Зевс.

Ти Немезиді покладав обфіри

Немезида – у давньогрецькій міфології богиня помсти, відплати, яка карала за порушення суспільних і морально-етичних норм; синонім неминучого покарання.

Греція

Вірш присвячено Штейдліну Готхольду (1758–1796) – німецькому поету, журналісту і видавцеві, прихильникові Великої французької революції кінця 18 ст.

Де Кефіс тече серед лугів

Кефіс – річка в Греції; витікає з північного схилу гори Парнас.

Де Сократ серцями володів

Сократ (470/469 – 399 до н. е.) – давньогрецький мислитель.

Де Аспазії між миртів сляли зори,

Де Платон едем свій будував

Аспазія (бл. 470 до н. е. – невід.) – дружина афінського стратега, вождя прихильників афінської демократії Перікла (бл. 490 – 429 до н. е.). Покровительствувала художникам, поетам, філософам, уславилася розумом, освіченістю і красою.

Платон (428 або 427 – 348 або 347 до н. е.) – давньогрецький мислитель.

Плив на пагорб, в храм святий Паллади

Паллада – за давньогрецькою міфологією, один з епітетів дочки Зевса – богині Афіні (Афіна Паллада). Спочатку її вшановували як богиню хліборобства, війни і перемоги, пізніше – як богиню мудрості, покровительку наук, музики і мистецтва.

Храм Паллади було збудовано в Афінах, в Акрополі (верхня, укріплена частина міста).

Ти б співав про Марафон мені

Марафон – давньогрецьке поселення неподалік Афін. Біля нього 490 р. до н. е. грецьке військо завдало поразки перській армії. Один з грецьких воїнів, учасників битви, пробігши 42 км 195 м без відпочинку, приніс афінянам звістку про перемогу. Вигукнувши «Ми перемогли!», він упав мертвим.

Уже віддавна в різних країнах світу проводяться змагання з марафонського бігу. Назва і довжина дистанції пов'язані з подвигом грецького воїна.

Там, як племін'я Вести, сяє вічно

Веста – у давньоримській міфології богиня домашнього вогнища й вічного «священного» вогню.

Аттїка – вона героїєски впала

Аттїка – в античні часи назва південно-східної частини Середньої Греції з містом Афіни; в сучасній Греції – один з номів (адміністративно-територіальна одиниця).

Де співав колись Анакреон

Анакреон (Анакреонт; бл. 570–478 до н. е.) – давньогрецький поет.

До Діотіми

Твір звернений, як і вірш «Діотіма», до Сюзетти Гонтар, дружини франкфуртського купця, яку покохав поет. Саме ім'я запозичене з діалогу Платона «Бенкет».

Емпедокл

Емпедокл (бл. 490 – бл. 430 до н. е.) з Акраганта – давньогрецький філософ, поет, лікар, політичний діяч. За переказом, пішов із життя, кинувшись у жерло сицилійського вулкану Етна.

Розтануло перло, вкинуте в вино

Свавільною царицею

За легендою, єгипетська цариця Клеопатра під час одного з бенкетів вкинула у келих з вином коштовну перлину, де та розчинилася. Цим правителька дала зрозуміти усім присутнім, що немає коштовностей, які б вона занадто цінувала.

Сократ і Алквіад

Алквіад (бл. 450 – 404 до н. е.) – політичний і військовий діяч у Давніх Афінах; в юності вчився у Сократа.

Пісня доли Гіперіона

Автор включив вірш до роману «Гіперіон».

Гіперіон – 1) давньогрецький міфічний титан; 2) друге ім'я Геліоса – міфічного бога Сонця.

Заходь, красне сонце...

І, всміхнувшись крізь срібні хмари,

З благословінням Ефір схилився

Ефір – у грецькій міфології сонцесейний, променистий прошарок повітря.

Гейне Генріх (1797–1856) – поет і публіцист. Його збірка «Книга пісень» (1827) стала видатним явищем німецького романтизму. Багато Гейнових віршів покладено на музику, зокрема українськими композиторами. Деякі з них стали українськими народними піснями («Коли розлучаються двоє», «Я прагну усю мою тугу» та ін.).

Діана

Подано першу частину циклу.

Гортензія

Подано першу частину циклу.

Невеликі за обсягом цикли віршів, названі жіночими іменами – «Анжеліка», «Гортензія», «Діана», «Клариса», «Катерина», «Серафима», – обнародовані 1834 р. (у першому томі «Салонів») й були своєрідним викликом бюргерському суспільству.

До Георга Гервега

Опублікований після смерті автора.

Гервег Георг (1817–1875) – німецький поет і публіцист. Відомим став після виходу у світ двотомника «Віршів живої людини» (1841–43). Гейне особисто вручив йому свій вірш у Парижі 1844 р.

З ПОЛЬСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Видатний майстер поетичного слова Д. Павличко згадував, що вже при першій зустрічі з поетом він зрозумів: М. Бажан, незважаючи на свої східні, тобто грузинські та узбецькі широкі зацікавлення й переклади, – людина глибокої європейської культури. «...Німецька мова, якою поет володів досконало, з якої перекладав Гейне, Гельдерліна, Гете, Рільке, Целана та інших, якою любив читати щовечора “на сон грядущий”, – це було могутнє річище, яке жило його інтелект. Такою ж притокою його індивідуальності була й польська мова, за допомогою якої знайомився він з духовними багатствами не тільки братнього слов'янського народу, але й цілого континенту, адже варшавська літературна періодика, за якою стежив поет, – широченне вікно у світ...»³¹.

Польські мотиви, насамперед польська класика, наснажували і оригінальну, і перекладацьку творчість М. Бажана. В 1957 р. вийшов друком один з кращих його поетичних циклів «Міцкевич в Одесі», на який схвально відгукнувся польський письменник Я. Івашкевич (польською мовою цикл невдовзі переклав А. Стерн). На межі 50–60-х рр. поет працював над перекладами творів двох класиків польської поезії – А. Міцкевича і Ю. Словацького. З нагоди 150-річчя від дня народження Ю. Словацького М. Рильський узявся підготувати ювілейний двотомник, для якого, крім лірики, Бажан мав перекласти драму «Fantazy», але справа не пішла. Поезія Ю. Словацького, як і А. Міцкевича, була видана окремими томиками в серії «Перлини світової лірики», куди увійшли і переклади М. Бажана. В 1975 р. до 150-річчя перебування А. Міцкевича в Криму ним було підготовлене також ювілейне видання «Кримських сонетів» (зі вступною статтю). В цей час він написав статті про творчість Я. Кохановського, А. Міцкевича, Ц. Норвіда.

«Не хочу применшувати, – підкреслював М. Бажан у статті про Я. Кохановського, – значення титанів, що ними по праву пишається Італія, але історичною несправедливістю була недооцінка великих людей, що несли в собі світлий дух гуманізму народам інших країн – і насамперед країн величезного слов'янського світу, який з-поміж народів Європи зазнав найтяжчих випроб. страждань, плондрувань»³².

На початку 1971 р. М. Бажан працював над перекладами польського письменника Ц. Норвіда, який захопив його своєю потужністю і дерзновенним новаторством соціально-філософської поезії. Він не просто знайомив українського читача з цим митцем – у Норвіді відкрилась споріднена осо-

бистість, «натхненник духа». «Мисль! – писав М. Бажан у передмові до його творів. – Вона для поезії Норвіда є першим і вирішальним поштовхом. Все можна закинути цій поезії – і її протирічність, затемненість, і філософську сухуватість, але їй не можна закинути дармограйства, хисткої і безвольної розчуленості. Поезія Норвіда рвала з традицією квазі-ліричності, з пихою псевдонордності. ...Її не сприйняли. З неї глузували. Навіть друзі»³³.

Незабаром, наприкінці 1971 р. (до 150-річчя від дня народження польського поета), том Норвіда (в серії «Перлини світової лірики») – за редакцією М. Бажана, з його вступною статтею та перекладом двох десятків віршів – вийшов з друку. У виданні брали участь І. Драч, Д. Павличко, Р. Лубківський та інші перекладачі.

Живий інтерес виявляв М. Бажан і до сучасної польської поезії. Дружба з Я. Івашкевичем спонукала до перекладів його віршів. Познайомились М. Бажан і Я. Івашкевич на думку Д. Павличка, ймовірно, 1958 р., коли автор роману «Честь і хвала» приїхав в Україну і «після майже сорокарічної перерви побачив Київ»³⁴. Між письменниками почалося активне листування, в якому вони торкалися і деталей своєї перекладацької творчості. Внаслідок цього народжувалися цікаві пропозиції та ідеї, важливі для загального літературного життя в Польщі й Україні. Так, зокрема, в одному з листів Бажана Івашкевичу (1968 р.) виникла ідея святкування 160-річного ювілею Ю. Словацького в Кременці, де він народився, що згодом стало, як пише Д. Павличко, «подією культурного життя в Україні, причому настільки потужною, що її клекіт було чути у найвіддаленіших куточках Польщі й Радянського Союзу»³⁵.

М. Бажан працював над перекладами віршів Я. Івашкевича в 60–70-і роки. І вже перша публікація перекладів у 1969 р. в журналі «Всесвіт» викликала у польського письменника велике задоволення. У листі від 5 травня 1969 р., дякуючи за надісланий журнал, він писав М. Бажану: «Вони (переклади. – *Ред.*) воістину прекрасні. Досконалість перекладу «Ікви» (йдеться про вірш «Іква та я». – *Ред.*), змусила мене розплатитися, повірте мені. Така майстерність зворушує до глибини душі. Я радий, що Ви в основному вибрали вірші, що відображують мої зв'язки з Україною. У нас цього зовсім не розуміють...»³⁶.

Деякі з перекладених віршів Я. Івашкевича були навіть враженнями від його поїздок по Україні. Так, під час приїзду на Шевченківський конгрес діячів культури в травні 1964 р., перебуваючи кілька днів у Києві, він разом з М. Бажаном здійснив прогулянку в Ботанічному саду «по незабутньому бузковому гаю з цим феєричним видом на Видубецький монастир і на Дніпро»; відголоси цієї прогулянки можна почути, наприклад, у «Вересневих віршах з Палермо» («...немов тебе чарує / море бузків, / що сходять до Дніпра...»).

Вдалість перекладів зумовлювалася духовною близькістю поетів (обидва родом з Поділля). Я. Івашкевич уважно стежив за творчістю М. Бажана і схвально відгукнувся на ліро-епічний цикл його поем «Уманські спогади». «... Вони мені дивовижно близькі, ці “Уманські спогади”, – писав він у листі 17 січня 1973 р., – і я зворушений Вашою пам'яттю. Як це все віддзеркалюється, і Ваше, і наше, і яке тісне це сплетіння...».

У січні 1977 р. М. Бажан повідомляє Я. Івашкевичу, що хоче, не поспішаючи, зробити книжку його віршів, включивши сюди і «Київський цикл». Видання, ініційоване М. Бажаном, вийшло 1979 р. Одержавши його, Я. Івашкевич відгукнувся схвильованим листом: «Ваші переклади такі чудові, я без кінця повторюю, що вони краще оригіналів. А те, що Ви зробили з “Крихти вербового листя”, – просто дивовижно. У свій час я написав цей цикл просто так, аби лише заповнить том, а у Вас вийшли по-справжньому прекрасні вірші, сповнені якоюсь напруженою і затаєною поезією»³⁷.

Підсумком цих змагань на перекладацькій ниві став вихід 1979 р. 2-томної «Антології польської поезії». М. Бажану вдалося і на цей раз згуртувати навколо себе талановитих молодих поетів-перекладачів (другий том редагував Д. Павличко). Наприкінці 1979 р. поет устиг повідомити Я. Івашкевичу про появу видання, яке нетерпляче чекав і польський письменник (він – автор короткого вступного слова до антології).

У своєму останньому листі Я. Івашкевичу М. Бажан писав: «Яка багата іменами, яка багатозвучна і різноманітна поезія Польщі, що дала людству за вісім віків свого існування стільки коштовностей красивої польської мови... Я вчитуюсь у вибрані сторінки польської поезії, у більшості своїй добре перекладені українськими поетами. Я зупиняюсь над сторінками, де вміщені в перекладах Д. Павличка і моїх Ваші вірші. Зупиняюсь не тільки тому, що Вас знаю, високо шаную і люблю, а й тому, що відчуваю і розумію, як неповторно людяно, тонко-емоційно дзвенять Ваші вірші у великій симфонії польського слова»³⁸.

Мицкевич Адам Бернард (1798–1855) – поет, діяч національно-визвольного руху. Основоположник польського романтизму. В 1825 р. перебував в Україні – Київ, Єлизаветград (тепер – Кіровоград), Одеса, Харків, Крим.
Залицяння

І на Парнасі – мої володіння

Парнас – в античній міфології гора в середній частині Греції, одне з місць перебування бога Аполлона – покровителя мистецтв і муз, сина Зевса. Тут – святилище поезії, співдружність поетів.

Словацький Юліуш (1809–1849) – поет. Народився в Україні (м. Кременець, тепер Тернопільської області). Першими його поезіями були «Українська дума» (1826) і «Пісня козацької дівчини» (1829).
Мелодія. II

*Цвіт папороті я хотів тобі зірвати, –
Ні, видно, не росте цвіт щастя на землі*

Папороть – трав'яниста рослина з великим, дуже розсіченим листям. За народними легендами, привертає та причаровує юнаків, цвіте раз на рік опівночі на свято Івана Купала (в ніч з 6 на 7 червня).

Ода вольності

Твір уперше надрукований окремим виданням (разом з поезією «Гімн») 1830 р.

*На Альбіону острівній землі
Був Кромвель. Хто про Кромвеля не знає?..
Він кров'ю Стюартів залив ступені трону
І не зійшов на трон, погордувавши ним
Альбїон – давня назва Британських островів.*

Кромвель Олівер (1599–1658) – діяч Англійської революції 17 ст. Розгромивши прихильників королівської влади, він наказав стратити короля Карла I і 1649 р. проголосив Англію республікою.

У 1653 р. Кромвель, маючи необмежену владу, розігнав парламент, встановив особисту диктатуру, призначивши себе лордом-протектором.

Об Новий Світ іспанське б'є весло

Йдеться про відкриття 1492 р. мореплавцем Христофором Колумбом (1451–1506) Америки, яку в літературі було названо Новим Світом.

О ні! На заклик Вашингтона

Американець воскрес

Вашингтон Джордж (1732–1799) – перший президент США (1789–1797). Відмовився втретє балотуватися на президентський пост.

Похорон капітана Мейзнера

Мейзнер Юзеф (1803–1841) – учасник польського повстання 1830 р., заочно засуджений до страти. Йому вдалося емігрувати. Помер у 39-річному віці.

«Хоч Miserere відспівайте брату...»

Miserere – змилуйся, Боже (початок католицької молитви за померлими).

Норвід Ципріян Каміл (1821–1883) – поет, художник, скульптор. На думку М. Бажана, «ім'я Норвіда, ім'я, з якого не так уже давно руки перших шанувальників зітерли порох забуття, недобрий і холодний порох, – я поставив би поруч великого Адама Міцкевича, великого Юліуша Словацького»³⁸.

Більша частина творів поета опублікована після його смерті.

Буря

Вірш написаний у листопаді 1841 р. Саме тоді за наказом царя Миколи I у Варшаві поставили обеліск семи польським генералам, убитим повстанцями 1830 р. за відмову взяти участь у повстанні. Цим «лояльним» полякам протиставлений юнак, що сміливо вирушає на битву. Очевидно, Норвід мав на увазі свого знайомого, студента-юриста, організатора таємного студентсько-гімназійного товариства Кароля Левіта (Левітту).

Арештований 1841 р., студент-юрист підпалив тюремний матрац і загинув у муках.

Вірш побачив світ лише 1912 р.

Амінь

Присвячено дружині поета Богдана Залеського.

ПРОМЕТІДІОН

Вміщений тут діалог «Богумил» становить першу частину поеми «Прометідіон». Серед численних творів Норвіда, присвячених проблемам естетики, цей належить до найяскравіших. Усупереч досить поширеним на той час уявленням про «мистецтво для мистецтва», Норвід утверджує суспільне призначення мистецтва та його народність. З учасників діалога Богумил – речник поглядів самого Норвіда.

Отож про Шопена в нас бесіда йшла

Шопен Фридерик Францішек (1810–1849) – польський композитор і піаніст. Створив новий стиль фортепіанного письма і виконання, новий жанр фортепіанної балади.

Найкращим істориком Цезаря світ визнає

Цезар Гай Юлій (102 або 100 – 44 до н. е.) – державний і політичний діяч Давнього Риму, полководець, письменник. Автор «Записок про галльську війну» і «Записок про громадянські війни».

Благаючи в ангела дати його вайю

Вайя (давньослов'янське запозичення з грецької) – вербова чи пальмова гілка.

В нас Scharitas значить те саме, що й Amor

Scharitas, caritas – милість, милосердя, любов до ближнього.

Amor – любов. Зворотнє читання дає Roma – Рим.

Iz Filos твоєї, ти любя до шалу

Filos – любий, улюблений.

Казав іще Конрад в в'язниці своїй

Конрад – герой поеми «Поминки» А. Міцкевича.

Випроби

Де кожен камінь, наче Мемнон, дзвонить

І кожен ланець може бути Фебом

Мемнон, Колос Мемнона – велична споруда біля давньоєгипетського міста Фів. Статуя відома тим, що зі сходом сонця вона видавала звуки, ніби лопалася струна.

Ланець – обідранець, безштанько, лахмітник, старець.

Епізод

Про епізод один я оповім тобі,

Що під Садовою у битві стався лютий

Садова – чеське село; під час битви під Садовою поляки з австрійської армії мусили битися з поляками з прусської армії.

Вірш звернений до художника-баталіста Юліуша Коссака (1824–1899).

Стафф Леопольд (1878–1957) – польський поет і перекладач. У 1914–1918 роках жив у Харкові.

Sasso di Dante

Sasso di Dante – каміння Данте.

Надвечір у тихій Флоренції, коли над Piazza Duomo

Piazza Duomo – Соборна площа в італійському місті Флоренції.

Один поглядає на вежу, про котру він марив із Джотто,

А другий – на баню, що рівна Петровій піднесеній бані

Джотто ді Бондоне (1266 або 1267 – 1377) – італійський художник, скульптор і архітектор, представник раннього Відродження.

Петрова піднесена баня – йдеться про собор Святого Петра в Римі.

Івашкевич Ярослав (1894–1980) – письменник, перекладач, публіцист і музичний критик. Народився і провів дитячі та юнацькі роки в Україні (с. Кальник, тепер Іллінецького р-ну Вінницької області), навчався у Київському університеті.

Шопен

В салоні він опустить на клавіші росяло,

Мов лебедів Бояна, свої похудлі руки

Боян – давньоруський легендарний поет-співець, персонаж «Слова о полку Ігоревім».

Спогад

Над синьою Россю

Рось – притока Дніпра.

Шуман

Присвячено польському піаністові Артуру Рубінштейну (1887–1982). Поет познайомився з ним улітку 1912 р.

Шуман Роберт (1810–1856) – німецький композитор і музичний критик.

Іква та я

*Вербова вода, пахнуща крино́м
Крин – сніжно-біла лілія.*

*Ще, може, встигну, ох, може, зрину
За Стир і Прип'ять, Дніпром і морем*

Стир – притока Прип'яті.

Прип'ять – притока Дніпра.

Він, мов Люцифер – князь неба хмурий, –

Злетить угору, як тіль велика

Люцифер (Люципер) – у християнській міфології пропавший ангел, диявол, втілення злого начала на землі, володар пекла.

ВІРШІ З КИЄВА

Ярославові дочки

*Далеко їм їхать! Взявши
Свічки, вирушають: Анна –
в Париж, Анастасья – до угрів,
В Норвегію – Лизавета.*

Великий князь київський Ярослав Мудрий (978–1054) своїх дочок віддав заміж: *Анну* – за французького короля Генріха I; *Анастасью* (Анастасію) – за угорського короля Ендре I; *Лизавету* (Єлизавету) – за Гаральда Суворого, який згодом став королем Норвегії.

З РОСІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

У центрі уваги поета завжди перебувала російська поезія. Ще в молоді роки М. Бажан мав широкі контакти з російськими поетами; найвідоміші з них – П. Антокольський, Е. Багрицький, М. Заболоцький, М. Ушаков, згодом О. Кушнер, Я. Самойлов та ін. – стали постійними перекладачами його творчого доробку. Відомо, що перший поетичний вечір М. Бажана в Москві відбувся на початку 30-х рр. під головуванням Е. Багрицького. Твори М. Бажана перекладали також В. Державін, М. Зенкевич, М. Лозинський, І. Поступальський, Б. Турганов, Я. Хелемський та ін.

До 100-річчя від дня смерті О. Пушкіна М. Бажан підготував переклад маленької трагедії «Моцарт і Сальєрі». Перший варіант перекладу ще у вересні 1936 р. було опубліковано одразу в двох газетах – «Пролетарській правді» (фрагмент – перший монолог Сальєрі) й «Комуністі» (повний текст). Цей варіант читав на засланні український літературознавець, поет і перекладач М. Зеров: у листі до дружини від 1 січня 1937 р. він написав: «Сподобався мені переклад Бажана “Моцарта і Сальєрі”». Проте перша редакція не задовольнила вимогливого перекладача, і вже в ювілейне двотомне видання творів О. Пушкіна (1937) він вніс у переклад суттєві корективи.

М. Бажан узяв усе краще, що було в українських перекладачів пушкінського твору, його попередників, насамперед у поета М. Вороного. Переклади М. Вороного були досягненням для свого часу й вигідно відрізнялися від інших спроб, наприклад, літературознавця і письменника І. Стешенка, який для збірника (1899), до 100-річчя від дня народження О. Пушкіна, переклав кілька драматичних творів російського поета; при цьому вряди-годи перекладав буквально, слово в слово.

Продовжуючи роботу над перекладом, М. Бажан вніс певні виправлення (у перший варіант), насамперед у пошуках смислової відповідності з оригіналом. Однак, як уже йшлося, і ритміко-синтаксичній ідентичності перекладу й оригіналу він надавав першорядного значення. Це помітно вже з перших рядків перекладу знаменитого монологу Сальєрі. Для того, щоб передати схвальваність, нервову напруженість гіркої сповіді Сальєрі, О. Пушкін використав такий характерний для драматургічної мови прийом, як енжамбеман – перенесення частини фрази з одного рядка в інший, незбіг синтаксичної й ритмічної пауз у вірші. М. Бажан дуже точно відтворює живе дихання пушкінського ритму (що можна простежити також на рівні клаузул і словоподілів).

Він точніший, ніж його попередники (скажімо, М. Вороний), при тому уникає буквализму. Прикладом може бути жартівлива репліка Моцарта на запевнення надто суворого і серйозного Сальєрі про те, що він (Моцарт) – бог. У Пушкіна виникає майже не відтворювана гра інтонаційних відтінків: «... Ба! право? может быть... Но божество моє проголодалось». М. Бажан відмовився від копіювання репліки, на відміну від М. Вороного, який переклав «Ба! справді? може..», і запропонував свій вельми оригінальний варіант, обмежившись усього двома словами: «Хай так...»). Деяку стриманість, іронічність цих слів компенсує своїм ігровим звучанням наступний рядок, досить точно перекладений поетом: «Хай так... /Та божество мое вже зголодніло». Для порівняння – у М. Вороного: «Ба! справді? може... /Та божество мое вже їсти хоче». Або інший приклад – з епізоду, де Моцарт за фортеп'яно переказує Сальєрі смисл створеної ним напередодні музичної п'єси. Перекладачу треба було передати поетичний настрої фрагмента, особливо у рядку, де Моцарт говорить про себе – «влюбленого – не слішком, а легка»; цей вислів став афоризмом. І знову М. Вороний переклав слово в слово: «Закоханним, але не дуже, злегка», і настрої зникає. А М. Бажан знаходить в українській мові слова-еквіваленти: «Закоханій – не надто, а ледь-ледь...»; при цьому зберігає і чоловічу клаузулу.

Про наполегливу роботу над текстом перекладу свідчать численні виправлення, які поет вносив і в наступні публікації, шукаючи більшої смислової точності, адекватності з оригіналом, психологічної достовірності в характеристиці персонажів.

Чому з усіх маленьких трагедій О. Пушкіна М. Бажан обрав саме «Моцарта і Сальєрі»? Звичайно, його хвилювала доля особистості в суспільстві, її право на вільний самовираз, на «кипучу ніч з натхненням і вином», на чому він акцентував увагу у кращому творі своєї молодості – «Гофманова ніч». Але політична атмосфера 30-х рр. в Україні актуалізувала не стільки естетичні, скільки етичні, моральні аспекти трагедії – проблему генія і злочинства. У цей час багато хто з друзів поета уже потрапив за ґрати; інші, як і сам він, чекали арешту. В цих умовах натхненний філософський твір О. Пушкіна про безсмертя генія сприймався не як прояв естетизму, а як дещо значно серйозніше.

Вивчаючи рукописи О. Пушкіна, М. Бажан захоплювався тим, «яким вимогливим до свого натхнення був цей чоловік, що умів непослабно шукати». «Який глибокозначущий урок, – писав він у статті “Над сторінками альбому”, – дає цей абсолютно точний в розумінні міри й смаку геній людям, які прагнуть творити!»⁴⁰.

Другий – після О. Пушкіна – з російських поетів, у кого вчився молодий Бажан, був В. Маяковський. Знайомство з його творчістю відбулося ще в Умані, 1920 р., коли до юнака потрапила видана окремою книжечкою поема «150 000 000». Бажан був вражений масштабністю художнього бачення поета, динамікою його вірша, новою революційною лексикою.

У 1924–28 рр. В. Маяковський приїжджав в Україну, зустрічався з молодими українськими поетами. М. Бажан і на схилі літ любив згадувати, як В. Маяковський радив йому «не на арфах грати, а варити б-о-р-щ!». Ознаки явного наслідування творів російського поета помітні в його дебютних публіцистичних віршах, особливо в «Рура-марші», що виділяється чіткою ораторською інтонацією, розбивкою рядка на східці, настановою на алітерованість вірша та ін. Згодом він відійшов від зовнішнього наслідування манери російського поета.

Над перекладами творів В. Маяковського Бажан трудився багато років. Результатом його праці як перекладача і редактора став вихід однотомних видань російського поета українською мовою («Вибране»; 1936, 1949), а також «Вибрані твори» (т. 1–3, 1953). За спостереженням дослідників, у своїх перекладах М. Бажан надавав перевагу публіцистичній ліриці («Війну оголошено», «Нашому юнацтву», «Додому», «Товаришеві Нетте – пароплаву і людині», «Бруклінський міст» та ін.). Виняткове місце серед перекладів посідає рання лірична поема «Хмарина в штанах». Переклад цього твору мав кілька редакцій – 1936, 1940, 1949 і 1953 рр.

Перекладав М. Бажан і російських поетів-сучасників – М. Тихонова, О. Суркова, П. Антокольського. З останнім, з часів грузинських експедицій і особливо – фронтового братства, він підтримував міцні й ніжні дружні стосунки, про що свідчать його численні листи «Павликам» – Павлу і Зої Антокольським. М. Бажан високо цінував талант свого друга, писав (у листях) схвильовані слова про його поему «Син», пишався дружбою з «дорогим, любимим П. Антокольським», перекладав його твори.

Пушкін Олександр Сергійович (1799–1837) – письменник, рідоначальник нової російської літератури.

Ліцїнієві

Перший вірш О. Пушкіна громадянського звучання, написаний 1815 р. Звернення до далеких римських реалій у той час було доволі поширеним літературним прийомом. У першій журнальній публікації мав підзаголовок «З латинської». Молодий поет, таким чином, маскував справжній задум, даючи зрозуміти цензорам, що у творі не йдеться про сучасну йому російську дійсність.

Ліцїнію, дивись

Ліцїній Валерій Ліцїніан (бл. 265 – 325) – римський імператор (308–324), співправитель Римської імперії, правитель її Східної частини.

Дивись, як ліктори народ нещасний гонять

Ліктори – у Давньому Римі почесна варта, яка супроводжувала і охороняла вищих урядовців.

«Дамете, друже наш, куди прямуєш ти?»

Дамет – тут: ім'я, яке не пов'язане з жодними історичними подіями.

Моцарт і Сальєрі

Твір написано 1830 р., надруковано 1832 р. в альманасі «Северные цветы». Первісна назва – «Заздрість». В основі сюжету – легенда, яку спростовують моцартознавці. За легендою, Сальєрі отруїв Моцарта, заздрячи його генію.

Моцарт Вольфганг Амадей (1756–1791) – австрійський композитор, представник віденської класичної музичної школи.

Сальєрі Антоніо (1750–1825) – італійський композитор, учитель Людвіга ван Бетховена, Франца Шуберта, Франца Ліста. Жив у Відні.

... Коли великий Глюк

Глюк Крістоф Вільгальд (1714 – 1787) – австрійський композитор, реформатор опери 18 ст.

... ні тоді, коли Піччінні

Піччінні Нікколо (1728–1800) – італійський композитор, представник неаполітанської оперної школи.

До «Іфігенії» вступні акорди

К. Глюк написав дві опери, де головною героїнею є *Іфігенія* (за грецькою міфологією, дочка царя Мікен Агамемнона), – «Іфігенія в Авліді» та «Іфігенія в Тавриді».

Voi che sapete grav sobi

Voi che sapete – арія Керубіно з третього акту опери В. А. Моцарта «Весілля Фігаро».

Старий грає арію з Дон Жуана

Згадується популярна арія головного героя опери В. А. Моцарта «Дон Жуан».

Мені не смішно, як маляр нікчемний

Мені бруднить Мадонну Рафаеля,

Мені не смішно, як ганебний блазень

В пародії глузує з Аліг'єрі.

Одні дослідники вважають, що йдеться про твір італійського художника й архітектора *Рафаеля* Санті (1483–1520) – «Мадонна Конестабіле» (зберігається в Ермітажі, м. Санкт-Петербург, Росія), інші – про його ж твір «Сікстинська мадонна» (зберігається в Дрезденській галереї, м. Дрезден, Німеччина).

Аліг'єрі – Данте Аліг'єрі, італійський поет.

Можливо, нам сучасний Гайден

Гайден (Гайдн Франц Йозеф; 1732–1809) – австрійський композитор, представник віденської класичної музичної школи.

...Бомарше казав було

Бомарше П'єр Огюст Карон де (1732–1799) – французький драматург і публіцист.

Для нього ти Тарара написав

«*Тарар*» – опера А. Сальєрі за текстом П. Бомарше.

...Чи то, Сальєрі, правда,

Що Бомарше когось був отруїв?

Недоброзичливиці П. Бомарше у зв'язку з раптовою смертю його першої і другої дружин поширювали плітки про те, що драматург нібито їх отруїв.

А Буонарроті? Чи це тільки байка

Юрби туюї – і не був ніколи

Злочинцем будівничий Ватікану?

Побуває переказ, нібито Мікеланджело вбив якогось натурника, аби яскравіше, правдивіше зобразити у своєму творі передсмертні муки Христа.

«Була пора: наш празник молодий...»

Твір написано 1836 р. (незакінчений) з нагоди 25-річчя від дня заснування ліцею у Царському Селі (тепер м. Пушкін).

Як цар для нас відкрив чертог царицин

Ліцей розміщувався у крилі царського палацу.

І ми прийшли. І нас зустрів Куницин

Куницин Олександр Петрович (1783–1841) – російський юрист, викладач моральних і політичних наук у ліцеї, один з улюблених професорів поета.

На скелі десь вигнанцем помарнілим

Наполеон своє життя кінчив

Наполеон Бонапарт (1769–1821) – французький державний діяч, полководець, імператор (1804–1814, 1815). Помер на засланні на острові Святої Єлени.

І цар новий, суворий

Мовиться про Миколу I (1796–1855) – російського імператора (1825–55). Він встановив в імперії режим військово-поліцейської диктатури.

І хмари знов позастеляли обрії.

І ураган їх ...

Йдеться про революцію 1830 р. у Франції, польське повстання 1830–31 рр.

Маяковський Володимир Володимирович (1893–1930) – поет.

Бруклінський міст

Бруклінський міст у Нью-Йорку (США) – свого часу один з найбільших висячих мостів у світі.

Гукни, Кулідж

Кулідж Калвін (1872–1933) – тридцятий президент США (1923–29).

пливуть під мостом

небосаяжного Брукліна

Бруклін – частина Нью-Йорка, розташована на острові Лонг-Айленд.

Звідсіля безробітні

в Гудзон кидалися

вниз головою

Гудзон – річка, в гирлі якої розташований Нью-Йорк.

Антокольський Павло Григорович (1896–1978) – поет.

НЬЮТОН

Ньютон Ісаак (1643–1727) – англійський математик, механік, астроном, фізик; один з основоположників сучасного природознавства.

Тоді ступив на кафедру пресвітер

Пресвітер – священик.

ЗІ СЛОВАЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Ваянський Светозар (Гурбан; 1847–1916) – письменник, критик, публіцист.

Писар

Маючи двадцять п'ять гульденів плати

Гульден – золота, потім срібна монета в деяких європейських країнах (Голландія, Німеччина та ін.) в 13–20 ст.

звідки вдивляюся намореним оком

в тум, що по вулицях рище

Глум – юрба, натовп.

Зима

чи ломикамінь десь чорніє

Ломикамінь – багаторічна трав'яниста рослина з прикореневою розеткою листків та квітками (білими, жовтими або червоними).

Гвездослав Павол (Орсаг Павол; 1849–1921) – поет, основоположник нової словацької літератури.

У 1974 р. Спілкою словацьких письменників встановлена премія ім. П. Гвездослава за переклади і популяризацію словацької літератури за кордоном. Серед її лауреатів – Д. Павличко, літературознавець Г. Сиваченко.

До вас шляхетних, велеможних

Рукопис Бажанового перекладу цього твору зберігається в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (Київ).

З УГОРСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

У 70-і р. М. Бажан встановив дружні контакти з угорським письменником А. Гідашем. З 1925 по 1959 р. Гідаш жив у Радянському Союзі, перекладав твори російських та українських письменників. Бажан високо цінував його переклад «Кобзаря» Т. Шевченка (неповний текст з 28 творів). Наприкінці 70-х рр. поет почав готувати до друку збірку українських перекладів поетичних творів угорського митця. Збірка вийшла з передмовою письменника С. Голованівського у видавництві «Дніпро» 1980 р. П'ятнадцять ліричних віршів переклав М. Бажан, якому був близький інтелектуалізм і космізм поезії А. Гідаша, його мужнє героїко-драматичне сприйняття світу (вірші «Жахливий усміх», «Мільйони літ...», «Не світло, а думка крізь безкрай...»).

Були спроби перекладати й інших угорських майстрів поетичного слова, скажімо, твори Е. Аді.

Аді Ендре (1877–1919) – поет, публіцист, основоположник нової угорської поезії. Д. Павличко присвятив цьому митцеві вірш «Слово».

Мати і я

Зі збірки «Кров і золото» (1907).

Вірш присвячено рідній матері.

Твоїх очей я не забуду

Зі збірки «Попереду мерців» (1918).

В останні роки життя поета найближчим другом його була Берта Бонча, яка навесні 1915 р. стала дружиною Аді. Їй і присвячено вірш.

Гідаш Антал (1899–1980) – письменник і перекладач.

Травень

Зі збірки «Дай свою руку» (1928–60).

Балада квітів

Зі збірки «Проблиски і чвари» (1965–68).

З УЗБЕЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ

До ранніх перекладацьких інтересів М. Бажана слід віднести також узбецьку поезію, представлену перекладом знакового твору Алішера Навої – поеми «Фархад і Шірін», другої частини його «Хамсе» (збірки п'яти поем – «П'ятериці»).

Зовнішнім поштовхом до створення перекладу послужили поїздки в кінці 30-х рр. до Казахстану і Узбекистану. Крім характерних для того періоду активних контактів між письменниками різних республік колишнього Союзу, була й інша причина, яка спонукала поета їхати на Схід. У зв'язку з посиленням політичних репресій в Україні М. Бажан переживав духовну кризу, яка не сприяла його власній оригінальній творчості. Та саме в перекладах він бачив ту рятівну нитку, яка прив'язувала його і до літератури, і до життя. У 1938 р. політична істерія, здається, досягла свого апогею – завершувався процес у справі так званого правотроцькістського блоку. В «Літературній газеті» вміщувалися статті на підтримку цього процесу. В такій ситуації зовсім не дивним видається прагнення М. Бажана їхати в Казахстан, вивчати казахську мову для того, щоб перекладати пісні мудрого співця-акина Джамбула Джабаєва. Тим більше, що Джамбул потрапив у число «правовірних» поетів, офіційно підтримуваних владою. Фактично поет шукав захисту в Джамбуловій поезії. Виїхавши на ювілей Джамбула, М. Бажан залишався в Казахстані, як повідомлялося в пресі, для вивчення поезії ювіляра і «ознайомлення з казахською літературою». Невдовзі він відвідав Узбекистан. Враження від поїздки були такими яскравими, що вони надихнули на створення циклу власних ліричних творів – «Узбекистанські поезії» (1938 р.). Тоді ж, можливо, виникло і бажання долучитися до творчості А. Навої. Переклади Джамбулової поезії довелося відкласти (поет переклав декілька віршів).

Над поемою А. Навої «Фархад і Шірін» Бажан працював протягом 1939–40 рр., маючи на меті завершити її до 500-річного ювілею від дня народження узбецького поета. Була, очевидно, ще одна причина, яка надихала М. Бажана на створення перекладу. «Фархад і Шірін» – справжній гімн саможертвовному, романтичному коханню. Ця тема не могла не хвилювати молодого митця. Адже саме 1938 р. прийшли до нього «небували почування» – любов до майбутньої дружини – Ніни Володимирівни Лауер. Їй присвячено переклад «Фархада і Шірін» (на рукопису збереглася присвята).

Твір привабив поета і своєю соціальною гостротою. Як писав він у статті «Велетень Узбекистану», в поємі «Фархад і Шірін» «Алішер Навої підніс свій голос – голос протесту проти сваволі деспотів, голос любові до народу і вітчизни, голос пошани до праці, науки і прогресу, голос на захист рідної народної мови»⁴¹. П'ятериця написана не «перською мовою гератської аристократії, а староузбецькою мовою народу», ця мова «була лише об'єктом глузувань і знущань» з боку верхівки тодішнього суспільства.

М. Бажан устиг завершити переклад поеми перед самою війною. Відомо, що під час війни згорів увесь його архів, але, на щастя, зошит з цим перекладом дружині вдалося врятувати.

Окремі видання поеми «Фархад і Шірін» у Бажановому перекладі виходили в 1947 і 1968 роках.

З узбецьких поетів М. Бажан брався також за переклад віршів народного поета Узбекистану Хамзи (Хамза Хакімзаде Ніязі, 1889–1929), про що писав у листі до українського поета Р. Лубківського від 11 квітня 1977 р. Однак у виданнях його перекладів це ім'я не фігурує.

Навої Алішер (Навої Нізамеддін Мір Алішер; 1441–1501) – поет, учений і державний діяч. Автор майже 30 збірок віршів, поем, збірників прози та наукових трактатів.

Поєма «Фархад і Шірін» написана 1484 р. Розділи з твору подаються за виданням: Навої А. Фархад і Шірін. Переклад Миколи Бажана. К., 1968.

ФАРХАД І ШІРІН

Розділ перший

Народження Фархада

О ні, не хан! Зови його – хакан!

Хакан – спочатку верховний правитель Сіньцзяну (провінція Китаю), пізніше – титул китайського імператора.

Семи небес сягав престолом він

Давні мусульманські астрономи ділили небо на сім сфер – сім небес, одне вище за друге. Кожна сфера належить одній із семи планет, найвища з них – Сатурн.

Він більше мав пишнот, ніж Афрідун,

Він більші мав скарбниці, ніж Карун

Афрідун (Ферідун) – міфічний цар Давнього Ірану, один з головних героїв безсмертної епопеї перського поета Фірдоусі Абулькасіма Мансура – «Шахнаме» («Книги про царів»).

Карун – міфічний багатій, згадуваний у Корані, священній книзі мусульман.

Коли родивсь в паланні Сіавуш

Сіавуш – герой давніх іранських легенд.

Налий вина червоного пугар

Пугар – келих, кубок.

Розділ другий

Виховання Фархада

Фархадом сина він назвав тоді,

Бо «фарр» – це блиск, а долі знак – «хаді»

Фарр – перською мовою означає «благодать», німб, «блиск» який осяває царів».

«Хаді» – арабською мовою означає «дороговказ долі», «вказівка істини», ведучий, який вказує шлях до істини.

І наречена неба вдень, вночі

Над ним схилилась в тузі і плачі

У східній поезії світ, як правило, порівнювали з жінкою. Називаючи світ нареченою, Навої хотів наголосити, що доля приязна до Фархада як кохана наречена.

Смутилась в клітці птиця щастя – Хум

Хум – таємнича птиця давніх іранських легенд; якщо тень її впаде на яку-небудь людину, то ця людина стає царем.

Для нього учнем Арістотель був

Арістотель (384–322 до н. е.) – давньогрецький філософ і вчений.

Коли учитель мовив: «Аліф-бі»

Аліф-бі – дві перші літери арабської абетки, тобто з початку.

Що знак «аліф» походить від «алам»,

«Бі» – як «бела» читати став він сам

Алам – значить горе, те саме значення має і слово «бела», яке починається з літери «б».

В науці швидко сунувся вперед,

За день єдиний вивчивши абджед

Абджед – таблиця, в якій кожний літері арабського алфавіту відповідає чітко визначене число.

Бо в серце книги кожен цаль вписав

Цаль – міра довжини, дюйм.

Коли ціляв в зорю Алькор вночі

Алькор – зоря Арктур.

Як по Альбурзу булавою бив

Альбурз – Альбурзинський гірський хребет на південному березі Каспійського моря. На його відрогах розташована нинішня столиця Ірану – Тегеран.

Відчув би біль і сам Ісфендіар

Ісфендіар – один з героїв-богатирів давньоіранського епосу, тіло якого було невразливе. Але його все ж таки було вбито (стріла влучила в єдине незахищене, уразливе місце – в око).

Розділ третій

Любов Фархада

«Я цей “аліф” зігну, неначе “дал”»

Перша літера арабського алфавіту «аліф» пишеться як вертикальна пряма і символізує ставну фігуру людини.

Буква ж «дал» – вигнута лінія, пишеться гачком, тому згорблену старечу фігуру порівнюють з цією шостою буквою алфавіту. Образ, який Алішер Навої часто вживає для зображення похилої од віку чи від горя людини.

Коли царевич про Меджнуну чув

Меджнун (буквально «одержимий») – образ невтішного тужливця, який страждає через розлуку зі своєю коханою – Лейлі. Страждання та пригоди Меджнуну і Лейлі стали темою твору «Лейлі і Меджнун» азербайджанського поета і мислителя Абу Мухаммеда Ільяса Ібн-Юсуфа Нізамі Гянджаві (бл. 1114–1203), однойменної поеми Алішера Навої.

Щоб з камфарою він зрівнялись міг

Камфара – білі пахучі кристали, виготовлені з живиці камфарного дерева.

Веселий гурт гілманів увійшов

Гілмани – прекрасні юнаки, які, за Кораном, мешкають у мусульманському раю. Ці юнаки повинні обслуговувати праведників у раю.

Мов гурії, красуні ізійшились

Гурії – вічноцвітливі красуні мусульманського раю, райські діви.

У нього був один мудрець-везір

Везір, візир – перший міністр, найближчий радник царя.

Тож він в народі звався – Мульк-Ара

Мульк-Ара – в перекладі означає «окраса царства».

Він атабеком для Фархада став

Атабек – вихователь.

Розділ четвертий

Про те, як Мульк-Ара побудував чотири палаци на розвагу Фархадові

Відмірявши один йагач землі

Йагач – міра довжини, приблизно сім кілометрів.

Один – Мані, а другий звався – Бані

Мані – історична особа, основоположник секти маніхеїв (3 ст. н. е.), чудовий живописець.

Бані – образ талановитого будівничого, створений самим Алішером Навої.

Вони приклали руки до очей

Мовиться про жест, який означає цілковиту покору.

У вглиб до риби докопавсь грабар

За однією з давніх іранських легенд, Земля лежить на рогах величезної корови, а та у свою чергу – стоїть на ще більшій рибі, тобто грабар докопався до основи Землі.

Б'ючи кетменем, землекоп швидкий

Кетмень – схоже на мотигу сільськогосподарське знаряддя, що використовується для сапання і підгортання, для копання та очищення ариків і каналів.

Сікти тишею камінь, наче віск

Тіша – кайло.

«Докиль існує Каф-гора свята...»

Каф-гора – міфічна гора на краю Землі.

З ФРАНЦУЗЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Гюго Віктор Марі (1802–1885) – письменник, публіцист, громадський діяч.

У Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (Київ) зберігаються два оригінали перекладів М. Бажана творів французького митця і невеликий за обсягом (півсторінки машинопису) текст примітки, де, зокрема, вказано: «Вірш “О Франціє” Віктор Гюго написав 1853 року, проживаючи як політичний емігрант на острові Джерсей (мається на увазі британський острів Джерсі. – *Ред.*). Поет покинув Францію 1851 року, коли Луї Бонапарт захопив там владу, Гюго боровся проти тиранії «маленького Наполеона» і був примушений виїхати з батьківщини. Охоплений зненавидою до тирана, сповнений віри в свій народ, поет написав цього вірша.

Вірш “Суд над революцією” написано 1871 року після поразки Паризької комуни, коли буржуазія люто розправлялася з повстанцями-комунарами. Гюго не розумів усіх завдань і дій Паризької комуни, але після її розгрому сміливо виступив на захист комунарів проти їхніх катів... Він у своєму вірші малює їх, як звірів, а короля – як хробака (натяк на трухляві королівські трони).

Мішель Луїза (1830–1905) – письменниця, громадська діячка, учасниця Паризької комуни. В. Гюго присвятив їй вірш «Viro major» (1871).

З ЧЕСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Скала Іван (Гелл Карел; 1922–1997) – поет і громадський діяч.

Може

*Я задививсь, повен болю і люті,
на освенцімський бур'янник оцей,
де дикі звірі, у чоботи взуті,
рвали й тягли черевички з дітей*

Освенцім, Освенцим – гітлерівський концтабір (1940–45) біля однойменного міста (на Півдні Польщі), в якому закатовано понад 4 мільйони громадян (у т. ч. дітей) з різних європейських держав.

На території Освенцима створено музей. Про одну з численних експозицій і розповідає автор.

Література,
використана при укладанні розділу
«Коментарі, примітки»

І. Цитовані джерела

- ¹ Кочур Г. Мовами братніх народів. «Всесвіт», 1963, № 9, с. 82.
- ² Див. там же.
- ³ Наливайко Д. Єдиним він зі світом був... В кн.: Рільке Р. М. Поезії. К., 1974, с. 8.
- ⁴ Рільке Р. М. Новые стихотворения. М., 1977.
- ⁵ Цит. за ст.: Коцюбинська М. Над Бажановими перекладами. «Голос України», 1994, 3 грудня.
- ⁶ Ніколенко О. М., Бардакова Ю. В. Вивчення поезії ХХ століття у школі. Гійом Аполлінер. Райнер Марія Рільке. Х., 2003, с. 127.
- ⁷ Батюк В. Могутній гімн життя. В кн.: Тагор Р. Поезії. К., 1981, с. 5.
- ⁸ Моруга В. Я не живу, ні, – я горюю... В кн.: Яворов П. Лірика. К., 1988, с. 11.
- ⁹ Антологія болгарської поезії, т. 1. К., 1974, с. 267.
- ¹⁰ Там же, с. 7.
- ¹¹ Абашидзе І. Слово про Миколу Бажана. В кн.: Карбованих слів володар. Спогади про Миколу Бажана. К., 1988, с. 6 (далі – Карбованих слів володар).
- ¹² Бажан М. Думи і спогади. К., 1982, с. 156.
- ¹³ Крімє Руставели, делаю и антологию. Письма Миколаы Бажана Виктору Гольцеву. «Литературная Грузия», 1990, № 10, с. 186.
- ¹⁴ Чілачава Р. Сходження на Зедазені: Літературно-критичний нарис. К., 1993, с. 4–5.
- ¹⁵ Творческое наследие Акакия Церетели в контексте национальных отношений. Тбилиси, 1990, с. 101–102.
- ¹⁶ Бажан М. Думи і спогади, с. 161.
- ¹⁷ Чілачава Р. Дві столиці. К., 2002, с. 369.
- ¹⁸ Поезія грузинського народу. Антологія, т. 1. К., 1961, с. 19.
- ¹⁹ Петрова О. У світі Данте. В кн.: Карбованих слів володар, с. 468.
- ²⁰ Там же, с. 467.
- ²¹ Драч І. Дантове безмежжя. В кн.: Данте Аліг'єрі. Vita nova. К., 1965.

- ²² Цит. за кн.: *Костенко Н. В.* Микола Бажан. Життя. Творчість. Особливості віршостилістики. К., 2003, с. 204.
- ²³ *Коптілов В.* Вісім рядків Гете і Бажана. «Вітчизна», 1984, №10, с. 25.
- ²⁴ Там же.
- ²⁵ Там же.
- ²⁶ Там же, с. 26.
- ²⁷ Там же.
- ²⁸ Див.: *Еттінгер К.* Скандал навколо «Римських елегій» Гете. «Вікно в світ», 1999, № 3/6, с. 9–10.
- ²⁹ Там же, с. 9.
- ³⁰ Там же, с. 14.
- ³¹ *Павличко Д.* Потужне життє. В кн.: Карбованих слів володар, с. 452.
- ³² *Бажан М.* Твори, т. 4. К., 1985, с. 269.
- ³³ *Бажан М.* Злигодні, гідність і велич поета. В кн.: *Норвід Ц.* Поезії. К., 1971, с. 14.
- ³⁴ *Павльчико Д.* Переписка: Ярослав Івашкевич – Микола Бажан. В кн.: Воспоминания о Ярославе Івашкевиче. М., 1987, с. 238.
- ³⁵ Там же.
- ³⁶ Там же, с. 257.
- ³⁷ Там же, с. 273.
- ³⁸ Там же, с. 275.
- ³⁹ *Бажан М.* Злигодні, гідність і велич поета. В кн.: *Норвід Ц.* Поезії, с. 5.
- ⁴⁰ *Бажан М.* Твори, т. 4. с. 122.
- ⁴¹ *Бажан М.* Велетень Узбекистану. В кн.: *Навої А.* Фархад і Шірін. К., 1968, с. 6.

II. Література, використана при укладанні приміток

Вибрані твори М. П. Бажана

Твори, т. 1–4. К., 1974–75.

Твори, т. 1–4. К., 1984–85.

Переклади М. П. Бажана, випущені окремими виданнями

Навої А. Фархад і Шірін. К., 1968.

Рільке Р. М. Поезії. К., 1974.

Гурамішвілі Д. Поезії. Х., 1980.

Гельдерлін Ф. Поезії. К., 1982.

Руставелі Ш. Витязь в тигровій шкурі. К., 1983.

Видання поетичних перекладів,
здійснені за участю М. П. Бажана

- Антологія болгарської поезії, т. 1–2. К., 1974.
Антологія польської поезії, т. 1–2. К., 1979.
Білоруська радянська поезія. Антологія, т. 1–2. К., 1971.
Поезія грузинського народу. Антологія, т. 1–2. К., 1961.

- Абашидзе І.* Вітри в долині Ріоні. К., 1982.
Бараташвілі Н. Поезії. К., 1968.
Данте А. Vita nova. К., 1965.
Мікеланджело. К., 1975.
Міцкевич А. Лірика. К., 1968.
Міцкевич А. Кримські сонети. Сімферополь, 1983.
Норвід Ц. Поезії. К., 1971.
Райніс Я. Вибрані твори. К., 1952.
Словацький Ю. Поезії. К., 1969.

Літературно-художні
та літературно-публіцистичні видання

- Абашидзе І.* Избранные стихи. Тбилиси, 1984.
Гейне Г. Вибрані твори, т. 1–4. К., 1972–74.
Гейне Г. Собрание сочинений, т. 1–6. М., 1980–83.
Гете И. Собрание сочинений, т. 1–10. М., 1975–80.
Ивашкевич Я. Собрание сочинений, т. 1–8. М., 1976–80.
Маяковский В. Полное собрание сочинений, т. 1–13. М., 1955 – 61.
Мицкевич А. Собрание сочинений, т. 1–5. М., 1948–54.
Навои А. Сочинения, т. 1–10. Ташкент, 1966–70.
Пушкин А. Собрание сочинений, т. 1–10. М., 1974–78.
Шекспір В. Твори, т. 1–6. К., 1984–86.

- Костенко Н. В.* Микола Бажан. Життя. Творчість. Особливості віршостилістики. К., 2003.
Чілачава Р. Дві столиці. К., 2002.

Наукові та довідкові видання

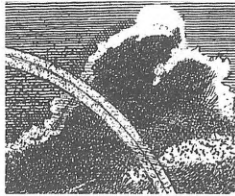
- Грінченко Б.* Словарь української мови, т. 1–4. К., 1958–59.
Краткая литературная энциклопедия, т. 1–9. М., 1962–78.
Історія українського мистецтва, т. 1–6. К., 1966–70.
Словник української мови, т. 1–11. К., 1970–80.
Українська Радянська Енциклопедія, т. 1–12. К., 1977–85.
Словник іншомовних слів. К., 1985.

Коментарі, примітки

- Український Радянський Енциклопедичний Словник, т. 1–3. К., 1986–87.
- Українська Літературна Енциклопедія, т. 1–3. К., 1988–95.
- Мистецтво України. Енциклопедія, т. 1. К., 1995.
- Мистецтво України. Біографічний довідник. К., 1997.
- Історія української літератури, кн. 1–2. К., 1998.
- Юридична енциклопедія, т. 1–6. К., 1998–2004.
- Українська мова. Енциклопедія. К., 2000.
- Российский энциклопедический словарь, кн. 1–2. М., 2001.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови. К. – Ірпінь, 2001.

ЗМІСТ

«Про відзначення 100-річчя від дня народження Миколи Бажана». <i>Розторядження Кабінету Міністрів України</i>	5
Від укладачів	6

ПЕРЕКЛАДИ

З АВСТРІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Райнер Марія Рільке

І як це кохання.....	9
Звете душею.....	9
Слова убогі.....	10
Цей вечір — книга.....	10
«Тебе знаходжу всюди і в усьому...»	10
«Були це Мікеланджелові дні...»	11
Музика	11
Про фонтани	12
Сліпа	13
Тиша	19
«Моя молитва — не блюзнірство, ні...»	20
«В оцім селі стоїть останній дім...»	21
«Все буде знов могутне і велике...»	21
Пантера (<i>В ботанічному саду. Париж</i>)	22
Передчуття	22
Вечір у Скьоне	23
Орфей, Еврідіка, Гермес	24
Дитинство	27
Оливковий сад	28
Смерть поета	29
Поет	30
Іспанська танцівниця	30
Ваза троянд	31
Фламінго (<i>Париж. Ботанічний сад</i>)	33
ДУЊНЯНСЬКІ ЕЛЕГІЇ	
Перша елегія	34
ІЗ «СОНЕТІВ ДО ОРФЕЯ»	
«Ось дерево звелось...»	37

«Двигіт нового...»	38
«Всесвіт є змінний...»	38
«Пане, що можу...»	39
«Чуєш, друже...»	39
Сімено	40
«Ти — мій останній, пізнаний до краю...»	40

Пауль Целан

«Осокорє, листя твоє...»	41
Пісенька однієї дами у затінку	42
Хвала далечі	43
Пізно й глибоко	43
Бур'ян на попелиську	44
Фуга смерті	45

З АНГЛІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Вільям Шекспір

БУРЯ [Фрагмент]	
Епілог	47

З БЕНГАЛЬСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Рабіндранат Тагор

Жебрачка	49
Коли мине сто літ	50
Свята земля Індії	51
Ми вперед торуєм путь	54
Журавлі	55
Хай навстіж двері	57
Працюють люди	57

З БІЛОРУСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Пятрусь Бровка

БІЛОРУСЬ [Фрагменти поеми]	
I. «О земле моя білоруська! Діброви, поля...»	60
II. «О земле моя білоруська! До бою звелася...»	61
III. «Діди наші били грабіжників...»	61
IV. «З минулих віків іще розповідь лине...»	62
XIII. «О земле моя білоруська! В роботі тебе ми плекали...»	63
XIV. «О земле моя білоруська! Не згасне, не зникне твій образ...»	63
XV. «Знаходили ми відпочинок...»	64
XVI. «О земле моя, о заквітчані доли!...»	65

Олексій Заріцький

Щодо вина	68
Чому шумить тишина?	69

Максим Танк

НАДНАРОЧАНСЬКІ СОСНИ	
«Раніш за всіх приснитися півням день...»	70
«Цілий тиждень бджоли і джмелі...»	71
«Треба бодай раз на рік...»	71
«Вітер зустрічний...»	72
«Під ялівцем прилігши...»	73
«Вони хитаються...»	74
«Мені здалось, що ти на мене кличеш...»	74
«Найнезабутніші сни снились мені...»	75
«Починається осінь...»	75
«Я знов до споминів вдаюся...»	76
«Щоб день нудливо не минав...»	76
«Сльота зліта...»	77

Пимен Панченко

Поліський напрям	78
------------------	----

З БОЛГАРСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Пейо Яворов

Перед тюремним муром	80
Град	
«Один, чи два, чи три...»	81
«От промине пора снігів...»	82
«Так, доки сила не покине...»	82
«От полудень. Страшна спекота...»	83
«Назад вертайся, хмаро чорна...»	84
«Кінчилось. Тихо грім останній...»	84

З ЦИКЛУ «НОТАТА»

«...Ні, не про нього думав...»	85
Нагору!	86
Пісня пісні моїй	86
До Лори	89
В час блакитної імли	90

Людмил Стоянов

Ботев	91
-------	----

Христо Смирненський

Хай буде день!	93
----------------	----

З ВІРМЕНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

«ДАВИД САСУНСЬКИЙ» [Розділи з вірменського народного епосу]	
XV. «В полках Меліка був один вояк...»	94

XVI. «Погнав свого коня Давид...»	95
XVII. «Горлань-Ован бачив сон...»	98
XVIII. «Приїхавши, Меліку він сказав...»	101
XIX. «Пішов Мелік у своє шатро...»	104
XX. «Давид сказав: – Марє!...»	107
XXI. «На полі бою вчув Торос...»	109

З ГРУЗИНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Шота Руставелі

ВИТЯЗЬ В ТИГРОВІЙ ШКУРІ [Розділи з поеми]	
Вступ	113
Про Ростевана, арабського царя	118
Як цар аравійський побачив витязя в тигровій шкурі	126
Грамота Автанділа до його підданців	137
Про те, як Автанділ шукав Таріела	139
Тарієлова розповідь про себе, коли він уперше оповідав Автанділові	158
Про кохання Таріела, коли він уперше закохався	162
Перший лист, якого Нестан-Дареджан написала своєму коханому	167
Перший лист, якого Таріел надіслав до своєї коханої	168
Лист Таріела хатавам, що до них він надіслав гінця	169
Лист, якого цар хатавський написав у відповідь Тарієлові, та скликання Тарієлом війська	171
Лист Таріела до царя індійського, коли він подолав хатавів	181
Лист Нестан-Дареджан до її коханого	186
Плач Таріела та його шаленство	186
Лист Таріела у відповідь своїй коханій	187
Син Хварезмші прибуває до Індії на весілля, але Таріел його вбиває	193
Таріел одержує звістку, що Нестан-Дареджан зникла	196
Як Таріел зустрів Нурадїна-Фрїдона на березі моря	200
Тарієлова допомога Фрїдону та їхня перемога над ворогами	203
Як Фрїдон повідомив Таріела про Нестан-Дареджан	204

Вахтанг VI

Тбілісі	212
---------------	-----

Давид Гурамїшвілі

ЛИХОЛІТТЯ ГРУЗІЇ [Розділи з поеми]	
Лезгинський полон Давида Гурамїшвілі	213
Давидів плач про те, що він, бранець на чужині, не міг там узріти лик і образ своєї коханої (батьківщини)	217

Втеча Давида з полону.....	218
Смерть царя Вахтанга і від'їзд грузинських князів та дворян на службу руському цареві	220
Пісня	223
Зубівка	224
Давидова скарга на швидкоплинний світ	226
Заповіт Давида Гурамішвілі	232
Напис на надгробку.....	234
Бесіди	
Я ввійшов у сад печалі	
1. «Я ввійшов журливо в сад печалі...»	235
2. «Я спитав фіалку серед луку...»	235
3. «Бачу я: фіалка також в гніві...»	235
4. «Співчуття я від нарциса маю...»	236
5. «Я пішов, шалений од нестями...»	236
Соловей летить журливо.....	236
О прекрасностанна	
1. «О струнка, прекрасностанна, чарівна украй!...»	237
2. «Очі в тебе, як нарцисів квітка заясніла...»	237
3. «Хай тебе, тополе, красять два тремкі плоди...»	237
4. «Я тебе, рожевоуста, пригорну безмовно...»	238
5. «Я, мов місяць, надщербився від скорботних мрій...»	238
В мріях про тебе	
1. «В мріях про тебе вогнем я палаю помалу...»	238
2. «Мусить міджнур твій проїнятися горем шаленим...»	238
3. «Стрівся з тобою я й ворогом власним зробився...»	238
4. «Тяжко страждає від спраги людина безсила...»	239
5. «Трапив у бран я за очі твої і за вроду...»	239
Думи про тебе	
1. «Думи про тебе мене напоїли журбою...»	239
2. «Я тебе з місяцем, гордо ідучим, рівняю...»	239
3. «Добре ти відаєш, хто мене тягне до страти...»	240
4. «В тебе вдивляючись, мушу з любов'ю таїтись...»	240
Кінчився час зими	
1. «Кінчився час зими тривалий...»	240
2. «Я відповів: “Хіба це втіха?”»	240
3. «Додав мені він: “Ти, юначе...”»	241
4. «Сама троянда у розмові...»	241
5. «Почувши відповідь цю вчасну...»	241
Про царівну Анну	
1. «Я, оцього слова речник...»	242
2. «Я клянусь... – нема вродливиць...»	242
3. «Серце й розум мій тримають...»	242
4. «Втішно кажуть уст рубіни...»	243
5. «Розум мій вона затьмила...»	243
6. «О царівно, ти забрала...»	243

Чорні дрозди	244
Ніколоз Бараташвілі	
Присмерк на Мтацмінді	245
Думи на березі Кури	247
Могила царя Іраклія	248
Мерані	249
Ілля Чавчавадзе	
Базалетське озеро	251
Акакій Церетелі	
Тайний лист	253
Імеретинська колискова	254
Пісня матері	255
Робітництву	257
Мрія під звуки тари	258
Суліко (<i>Душенька</i>)	259
Важя Пшавела	
Ніч у горах	261
Орел	263
Сандро Шаншіашвілі	
Кахетинська наречена	264
Перстень Руставелі	
1. «Зрікся відрод цьогосвітніх...»	266
2. «Ген за горою, за морем...»	267
3. «Юний послушник з дарунком...»	267
Тиціан Табідзе	
Карменсіта	269
Народження вірша	270
Паоло Яшвілі	
Тбілісі	271
Винобрання у горішній Імеретії	271
Георгій Леонідзе	
Маленький надгробок у Патардзеулі	
1. «Нехай би століття для мене минули...»	273
2. «Ти завше всміхалась, привітна і мила...»	274
3. «Лікарня... Вже серед твоєї дороги...»	274
4. «Надгробок, торканнями місяця стертий...»	276
5. «Ішов за труною, і горе велике...»	277
6. «Між пишних троянд ти прокинешся в пісні...»	278

Симон Чіковані

Слово на могилі Гогічайшвілі (<i>Біля пам'ятника Невідомому солдатowi в Києві</i>)	279
«Я бачу, замріявшись, гори чубаті...»	280

ПІСНЯ ПРО ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ [Розділи з поеми]

Перед портретом Гурамішвілі	281
Сад	282
Давид Гурамішвілі шукає ладу й голосу для пісні	283
Приписка до поеми	285

Карло Каладзе

ГРУЗИНСЬКІ ПІСНІ НАД ДНІПРОМ

I. Хіба далеко Дніпрові береги?	286
II. Квіти на руїнах	288
III. Пісня будівників	289
IV. Над могилою Гурамішвілі	290
V. На зубівській дорозі	292

Іраклій Абашидзе

Ти докоряєш мені.....	294
Вгамуйся.....	295

З ЕСТОНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Март Рауд

Микола Коломієць

1. «Злинув літак...»	297
2. «Пісню твою, Коломієць Миколо, я не забуду...»	298
3. «Ми відступали...»	299
4. «...Шлях наш високий триває...»	301

З ІТАЛІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Данте Аліґєрі

СОНЕТИ Й КАНЦОНИ З «VITA NOVA»

Сонет XI. «В своїх очах вона несе Коханню...»	303
Сонет XII. «Ви, що йдете в печальному мовчанні...»	303
Сонет XIII. «Чи ти не той, хто говорив так гоже...»	304
Канцона друга. «Печальна донна, в юності урочій...»	305
Сонет XIV. «Коли я вчув, що в серці пробудився...»	307
Строфа канцони. «Любов так довго володіла мною...»	308
Сонет XVII. «Прийдіте клич моїх зітхань почути...»	308
Канцона четверта. «Не раз – о леле!– тільки пригадаю...» ...	309
Сонет XXIV. «О піліґрими, ви йдете поволі...»	309

Мікеланджело Буонарроті

СОНЕТИ

VII. «Ти знаєш – знав я...»	310
-----------------------------------	-----

VIII. «Таїть красу лише небес храмина...»	311
IX. «О ноче, о поро солодка...»	311
X. «Чому, о Фебе, длань твоя...»	312
XII. «Усіх земних речей мій не вбачає зір...»	312
XIV. «Як людську форму з каменя твердого...»	313
XV. «Не дивина, що я згоряю, повен палу...»	314
XVI. «Тому, що вічно житиме твій чар...»	314
Мадригал	
1. «Очі мої...»	315
2. «Не може так статись...»	315
XVIII. «Є внутрішній вогонь у холоді каміння...»	316
XIX. «Верніть очам, о ріки й ручаї...»	316
XX. «Якщо із сірки серце...»	317
XXI. «Спускаєшся ти з неба...»	317

З ЛАТИСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Ян Райніс

Він це знав	319
Нетлінність	320
Кінець і початок	321
«Борцем я був у всі прожиті дні...»	326

З НІМЕЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Йоганн Вольфганг Гете

Циганська пісня	327
Мандрівник	328
Прометей	334
Морська подорож	336
Рибалка	337
Міньйона	
1. «Ти знаєш край, де гай цитрин цвіте...»	338
2. «Хто горе знав – збагне...»	339
3. «Бодай в уяві, та не згину...»	339

РИМСЬКІ ЕЛЕГІЇ

I. «Камені, змовте до мене...»	340
II. «Славте кого вам завгодно...»	340
III. «Люба моя, ти не кайся...»	341
IV. «Ми, закохавшись, стаєм побожні...»	342
V. «Радість в собі відчуваю...»	343
VI. «Нащо мене, о жорстокий, картаєш...»	344
VII. «О, як відрадно мені у Римі!...»	345
VIII. «Ти мені оповідаєш...»	346
IX. «Полум'я вже по-осінньому в огниську світить...»	346
X. «Хай Александр, і сам Цезар...»	347

XI. «Грації! Вам на вітвар приніс...»	347
XII. «Чуеш, кохана...»	348
XIII. «Звик до шахрайства Амур...»	349
XIV. «Хлопче, запалой-но світло!...»	351
XV. «Разом із Цезарем...»	351
XVI. «Чом не прийшов ти...»	353
XVII. «Деякі звуки мене роздратовують...»	353
XVIII. «З всяких речей є одна...»	353
XIX. «Тяжко дотриматись нам доброго ймення...»	354
XX. «Сила – окраса мужчини...»	355

Фрідріх Гельдерлін

Гнівне прагнення	357
Гімн свободі	358
Гімн людству	361.
Гімн любові	365
Геній відваги. <i>Гімн</i>	366
Греція	368
До Діотіми	370
Діотіма	371
Емпедокл	371
До молодих поетів	372
Сократ і Алквіад	372
Пісня долі Гіперіона	373
Вечірня фантазія	373
Моя власність	374
Заходь, красне сонце...	376
Коли кризь далеч...	377

Генріх Гейне

Діана	379
Гортензія	379
До Георга Гервега	380
«Звели мое обличчя й тіло...»	380
Коняка та осел	381

З ПОЛЬСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Адам Міцкевич

Залицяння	384
Два слова	384
Розмова	385
З «КРИМСЬКИХ СОНЕТІВ»	386
Яструб. <i>На верховині Кікінеїз (до...)</i>	386

Юліуш Словацький

Мелодія. I	387
Мелодія. II	388

ОДА ВОЛЬНОСТІ

1. «Злети, світлий ангеле волі...» 389
2. «А там уже на нас чигає...» 389
3. «Колись вся Європа...» 389
4. «Зросли, мов сосни...» 390
5. «Об Новий Світ іспанське б'є весло...» 391
6. «Тож ночі не бува над вільною землею?...» 391
7. «Чому так тужно дзвін гуде...» 391
8. «Я бачив, як юнак...» 392

Похорон капітана Мейзнера 394

Не може недоля мене пригнобити... 396

Дайте землі мені смужку єдину... 396

В останній день – в останній день... 397

Ципріян Норвїд

Сироти 398

Думи 401

Буря [Фрагмент] 402

Амінь 403

ПРОМЕТІДІОН.

Частина перша. Богумил 405

Випроби 418

Колиска пісні (*До сучасних народних піснярів*)

1. «Якщо предметові співзвучні...» 421

2. «Умій вертати словам...» 422

3. «Народна пісня теж насправді є не те...» 422

4. «Тому не нашими піснями...» 422

5. «Народна пісня звідти вийшла...» 422

Епізод 423

Леопольд Стафф

Різьбяр 424

Sasso di Dante 424

Ярослав Івашкевич

Зітхання 425

Шопен 425

Спогад

1. «Над синьою Россю...» 426

2. «І знову те саме...» 426

3. «Хотів би побачити...» 427

«На самоті під старість...» 427

«...вмерти, заснути...» 429

«Книжки моєї книгозбірні...» 429

Шуман 430

Іква та я 431

ВЕРЕСНЕВІ ВІРШІ З ПАЛЕРМО

I. «Що там вдома?..»	435
II. «Не прикидайсь...»	435
III. Серенада	436

ВІРШІ З КИЄВА

Ярославові дочки	437
Круглоуніверситетська	437
Ранок	438
Вечір	438
Ніч	439

З РОСІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Олександр Пушкін

Ліцїнієві	440
МОЦАРТ І САЛЬЄРІ	442
«Була пора: наш празник молодий...»	452

Володимир Маяковський

Бруклінський міст	454
-------------------------	-----

Павло Антокольський

Ньютон	459
--------------	-----

ЗІ СЛОВАЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Светозар Валянський

Писар	461
На працю	463
Малий бляхар	464
Зима	465
Незаперечна кар'єра	466

Павол Гвездослав

До вас, шляхетних, велможних... [Фрагмент]	467
--	-----

З УТОРСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Адї Ендре

Мати і я	472
Твоїх очей я не забуду	473

Антал Гідаш

Травень	474
Балада квітів	474
Мільйони літ... ..	476

З УЗБЕЦЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Алішер Навої

ФАРХАД І ШІРІН [Розділи з поеми]	
Розділ перший. Народження Фархада	477
Розділ другий. Виховання Фархада	484
Розділ третій. Любов Фархада	494
Розділ четвертий. Про те, як Мульк-Ара побудував чотири палаци на розвагу Фархадові	500
Розділ п'ятий. Про те, як Фархад змагався з Кареном в тесанні граніту. Про те, як Фархад дістав чотири палаци собі на розвагу	510
Розділ шостий. Про те, як хан вкупі з Фархадом одвідав палаци і влаштовував учти, щоб звільнити сина від думок про кохання, але ніщо не змогло примусити Фархада забути про любов [Фрагмент] ...	519

З ФРАНЦУЗЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Віктор Гюго

О, Франціє!	527
Суд над революцією	530

Луїза Мішель

У вигнанні	531
------------------	-----

З ЧЕСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

Іван Скала

Може	532
Приязнь	533

Основні віхи життя і творчості

М. Бажана

535

Коментарі, примітки

541

Література, використана при укладанні розділу

«Коментарі, примітки»	589
-----------------------------	-----

НАУКОВО-РЕДАКЦІЙНА ПІДГОТОВКА
ДРУГОГО ТОМУ «ВИБРАНИХ ТВОРІВ» МИКОЛИ БАЖАНА
ЗДІЙСНЕНА ПРАЦІВНИКАМИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ВИДАВНИЦТВА
«УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»
імені М. П. БАЖАНА

- ЗЯБЛЮК М. П. директор–головний редактор
(керівник науково-редакційної
підготовки видання)
- СЛОБОДЯНИК А. Я. заступник головного редактора
(відповідальний за підготовку і випуск
видання)
- ЗАДУНАЙСЬКА Л. М. завідувач наукової редакції мови і
літератури (науковий контроль)
- ГЛУХОВА С. В. науковий редактор (етимологія, транскрипція)
- МОРОЗ Т. Д. провідний науковий редактор (науковий
контроль, коректура)
- ПЕТРАНОВСЬКА З. П. науковий редактор (літературне редагування,
науковий контроль)
- ДАНИЛЬЧУК В. П. заступник відповідального секретаря
(художня редакція)
- МАЦАПУРА Т. М. технічний редактор
- ЗУБАР А. М. бібліограф
- ЗЛОЧЕВСЬКА С. Є. оператор комп'ютерного набору
- ЖУПАНСЬКИЙ О. О. комп'ютерна верстка
- КОЧУБЕЙ О. Є. старший оператор-верстальник
(технічне опрацювання ілюстрацій)
- МАЙБОРОДА О. Ф. завідувач наукового архіву

Літературно-художнє видання

МИКОЛА БАЖАН

*Вибрані твори
у двох томах*

Том другий
ПЕРЕКЛАДИ

Науковий редактор-консультант
Д. В. ПАВЛИЧКО

Коментарі, примітки
Н. В. КОСТЕНКО, А. Я. СЛОБОДЯНИКА

Укладачі
Н. В. КОСТЕНКО, А. Я. СЛОБОДЯНИК

Упорядник-редактор
М. П. ЗЯБЛЮК

Художнє оформлення
П. В. МАШКОВА

Макет
В. П. ДАНИЛЬЧУКА

При підготовці обкладинки і графічних заставок використано елементи художнього оформлення художника-графіка, заслуженого діяча мистецтв України професора В. Я. ЧЕБАНИКА до поеми «Нічні роздуми старого майстра» М. П. Бажана (К, 1976)

У виданні також вміщено документальні фото Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного та матеріали Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України.

Здано до складання 25.IV. 2004. Підписано до друку 10.VIII. 2004.
Формат 84x108 ¹/₃₂. Папір офсетний № 1. Гарнітура Гарамонд С.
Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 32.

Обл.-вид. арк. 32,01. Тираж 5000. Зам. № 4-582.

Всеукраїнське державне спеціалізоване видавництво
«Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана.
01030, м. Київ-30, МСП, вул. Б. Хмельницького, 51-А.
Т/факс 234-59-82, т. 235-61-62, 234-80-25

Тираж виготовлено ВАТ «Поліграфкнига».
03057, м. Київ, вул. Довженка, 3

Бажан М.

Б16 Вибрані твори: у 2 т. / Редкол.: Павличко Д. В. (голова), Зяблюк М. П. (заст. голови) та ін. – К.: Укр. енцикл., 2004.
ISBN 966-7492-16-8

Т. 2: Переклади. Коментарі та примітки Костенко Н. В., Слободяника А. Я. – 608 с.
ISBN 966-7492-17-4 (т. 2)

До другого тому включено переклади різних за жанром і тематикою творів відомих авторів з країн близького і далекого зарубіжжя, здійснені М. П. Бажаном.

Читач має змогу ознайомитися з перекладацьким талантом українського митця, відчутти силу і красу поетичного слова.

Випуск здійснено до 100-річчя від дня народження Миколи Платоновича Бажана.

ББК 84.4УКР6

МИКРОТА БАЖЖАНН

2

